AKSAN
CEP
ANSİKLOPEDİSİ

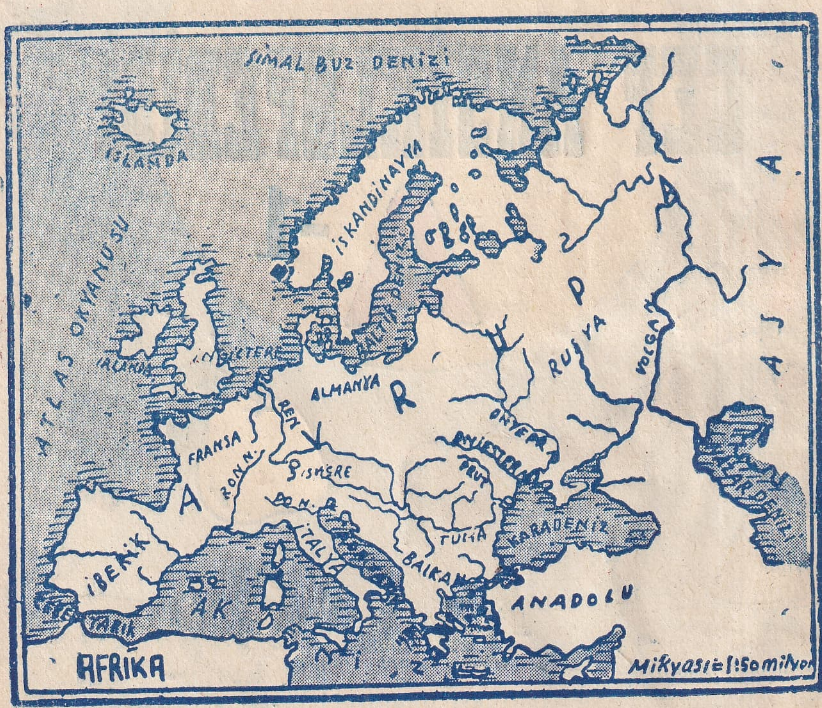

6
AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
A -1
YAYIMLIYAN:
AKIŞAN YAYINEVİ

Akısan Cep Ansiklopedisinin kapak sahifelerinde kahramanlık hikâyeleri, tarihî fıkralar, eğlenceli fıkralar, atasözleri, hayatta karşılaşacağınız müşküllerin ve soruların çarelerini ve cevaplarını bulacaksınız. İlk yazılarımıza bu sahifede başlamış oluyoruz.

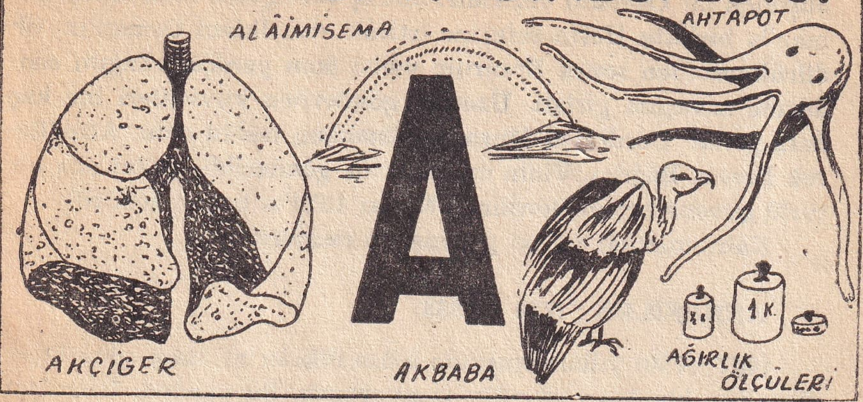
DUMAN NİÇİN YUKARI ÇIKAR

Duman, karbon gazlarından ve diğer bazı gazlardan meydana gelmiştir. Bu gazlar sıcak haldedir. Isınan bir gaz genişler, hafifler ve yukarıya doğru çıkar. Bu sebeple dumanlar hep yukarıya doğru çıkarlar aşağıda kalmazlar. Eğer aşağıda kalsalardı bizim için çok kötü olacak, şehirlerimizin havası dumanla dolu olacaktı.

AVRUPA

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

A :

Türk alfabesinin ilk harfi «A» harfidir. Dört kalın sesli harften biridir. Bu harf sınıflamalarda birinci maddenin başına gelir. Bazen cümle içinde beğenme, şaşırma, öfkelenme gibi türlü duygularımızı anlatır.

ABAJUR :

Bir çeşit lâmba siperine denir. Gözleri fazla ışıktan korumak için kullanılır. Elektrik veya lâmba ışığını bir yere toplar. Tafta, ipek gibi ince ve şeffaf kumaşlardan yapılır. Plâstikten ve resim kâğıtlarından ve camdan da imâl edilir.

ABANOZ :

Tahtası dayanıklı eşya yapmak için kullanılan sert, ağır ve siyah renkli bir ağaçtır.

ABANT GÖLÜ :

Son yıllarda yazlık bir kamp halini alan bu göl Bolu'nun [illegible] km. güney batısındadır. Suyu tatlıdır. Yüzölçümü 280 km² dir. Etrafı ormanlıktır.

ABAZA MEHMET PAŞA :

Gün geçtikçe bozulan Yeniçeri ocağını kaldırmayı ilk defa düşünen bir Osmanlı veziridir. Maraş valiliğinde iken İkinci Osman'la birlikte Hotin seferine iştirâk etti. İkinci Osman'ın öldürülmesinden sonra Erzurum valisi iken yeniçer ocağını söndürme savaşına girişti. Üzerine gönderilen kuvvetleri bir kaç defa yendi. Dördüncü Murad padişahken teslim oldu. Affedilerek Bosna, Bağdat, Vidin valiliklerine gönderildi. Fakat ona bir türlü güvenemeyen Dördüncü Murat 1634'te başını kestirdi.

Kahramanlığı ve iyi giyinişiyle meşhurdu.

ABBASİLER : (750 - 1258)

(661 - 750) yılları arasında islâm ülkelerini idare eden Emevîler tam bir Arap ırkçılığı yapıyorlardı. Bu yüzden: İslâmiyet uğruna her türlü fedakârlığa katlanan diğer islâm milletleri Emevîlerin idaresinden hoşnut değillerdi.

Son Emevî hükümdarı II. Mervan zamanında (744 - 750) Horasanlı Ebumüslim adında bir müslüman Türk, isyan bayrağını açtı. Kumandasındaki Türkler ve İranlılarla Emevîlerin Horasan valisini yenerek İran ve İrak'ı eline geçirdi. Peygamberin amcası Abbas'ın soyundan gelen ve ötedenberi peygamberliğin kendi soyları için bir hak olduğunu idd'a eden Abbasî sülâlesine mensup Ebülabbas Abdullahı Kûfe şehrinde halife ilân etti. II. Mervan'ın ordusunu Büyük Zab ırmağı kıyısında yendi. Emevî hanedanı her yerde merhametsizce imha edildi. Böylece tarihte 508 yıl süren Abbasî devleti kurulmuş oldu.

İlk dokuz halifenin zamanını kaplıyan ve 97 yıl kadar süren Abbasîlerin birinci devri, hele Mansur, Mehdi. Harunürreşid zamanları zaferce ve kültürce en parlak zamanlarıdır. Abbasî devleti Doğuda Türkistan ve Hindistan'dan Batıda Atlas Okyanusuna kadar uzanıyordu. Devletin büyük memuriyetlerinden vezirlik ve kumandanlıklarda Türkler bulunuyordu.

Abbasî devleti 37 halife devri yaşamıştır. Zamanla Abbasî devletinin topraklarından bazı parçalar ayrılıp yeni devletler teşekkül etti. Abbasî devleti gün geçtikçe zayıfladı. Nihayet İlhanlılar devletinin kurucusu Hülâgû han 1258'de Bağdat'ı zap-

tetti, son halife Müstâ'sımı öldürerek Abbasîler devletine son verdi.

ABDÜLÂZİZ, SULTAN : (1830 - 1876)

İkinci Mahmud'un oğludur. Ağabeysi Abdülmecid'in ölümü üzerine 1861'de tahta çıktı. 32. Osmanlı padişahıdır.

İlk zamanlarında devletin mâlî güçlüklerini düzeltmek; ordu ve donanmayı kuvvetlendirmek için çalıştı. Fakat sonraları israf ve keyfî idaresi yüzünden memlekete zararlı oldu.

1863'te Mısır'a gitti. Girit ayaklanmasına karşı Mısır'ın yardımını sağlamak için Mısır valisi İsmail Paşaya Hidiv ünvanını verdi, ve hidivlik adı verilen Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesi hakkını tanıdı. 1867'de Paris ve Londra'ya seyahat etti.

Zamanında sadrâzam olan Âli Paşa, saray istibdadını bir dereceye kadar önledi. Fakat o ölünce sadrâzam olan Mahmut Nedim Paşa padişahın dalkavuğu idi. Böylece Abdülâziz devrinin en kötü yılları başladı. Balkanlar, Makedonya, Girit ve Hersekte Çarlık Rusyasının teşvikiyle ayaklanmalar oldu.

Siyasî idaresizliği, israf ve Tanzimat Kanununu hiçe sayan keyfî idaresi dışında Abdülâzizin iyi hareketleri de vardır. Ordu ve donanmaya çok önem verdi. Cemiyeti Tıbbiye; Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye zamanında kuruldu. Galatasaray Lisesi, Mülkiye Tıbbiyesi ve Darüşşafaka zamanında açıldı.

Abdülâziz, 29 - 30 Mayıs 1876 gecesi, Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa, Sadrâzam Mütercim Rüştü Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Mithat Paşa ve Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa tarafından tahttan indirildi. Yerine Abdülmecidin büyük oğlu Beşinci Murat geçirildi. 6 gün sonra Abdülâziz Feriye sarayında makasla bilek damarlarını keserek intihar etti.

ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN (1851 - 1937) :

Abdülhak Hâmit, Türk edebiyatının en ünlü şairlerinden birisidir. İstanbulun Bebek semtinde, 5 Şubat 1851 de doğmuştur. Babası Tahran elçiliğinde bulunmuş müverrih Hayrullah Efendidir. Hâmit fransızcayı, 11 yaşında gittiği Pariste; arapça ve farsçayı da Tahran'da öğrenmiştir. Babasının ölümünden sonra küçük memuriyetlerde çalışmıştır. 1876 yılında Paris el-

çiliği 2 nci kâtibi oldu. Daha sonraları Poti, Golos şehbenderliklerinde bulundu. 1883 te Bombay başşehbenderliğine gönderildi. Hâmidin, Bombayda geçirdiği iki yıl, hayatının en ıztıraplı senelerini teşkil eder. Çok sevgili eşi Bn. Fatma, o sıralarda vereme yakalanmıştı. Her gün, büyük şairi en büyük sevgilisinden biraz daha uzaklaştırıyordu. Ne yazık ki İstanbula getiremeden, Fatma Hanımı Beyrut topraklarına bıraktı. Bu olay, onun sanatkâr ruhunu büsbütün coşturdu. Öksüz kalan iki yavrusunu bağrına basarak edebiyatımızın en değerli âbidelerinden biri olan Makber'i yazdı. Londra, Lâhey, Brüksel şehirlerinde elçilik başkâtipliği, müsteşarlık, elçilik gibi hariciye memurluklarında çalışan Hâmit 1927 yılında Milletvekili seçildi. 1937 yılında İstanbul Milletvekili iken 86 yaşında öldü. Mezarı, İstanbul Zincirlikuyudaki asrî mezarlıktadır. Zeynep, Finten, Macerayı Aşk, Sabrü Sebat, İçli Kız, Duhter-i Hindu, Nazife, Sardanapal, Nestren, Eşber eserlerinin ön önemlileridir. Bunlardan başka daha pek çok şiir kitabı, hikâyesi bulunmaktadır.

Abdülhak Hâmidin piyesleri 19. asırla başlıyan romantizmin izlerini taşır. Şiirlerinde lirizm unsurunun yanında dikkate şayan bir fikir ve felsefe unsuru vardır.

ABDÜLHAMİT Birinci (1725 - 1789) :

Abdülhamit I., 27 nci Osmanlı padişahıdır. Babası Ahmet III. anası Şermi Rabia hatundur. (1725) yılında doğmuştur. 1774'te kardeşi III. Mustafa ölünce tahta geçti. Abdülhamit I., gerileme devrinin en çetin yıllarını yaşamıştır. Levent denilen asîler Anadoluyu haraca kesiyorlardı. Mısır'da Ali Bey, Suriye'de Tahir Ömer adındaki zorbalar, devleti yıpratıyordu. Hele ordumuzun Kozluca'da Ruslara yenilmesi; 21 Temmuz 1774 te Küçük Kaynarca barışının imzalanmasına sebep oldu. Bu barışa göre Kırım bağımsızlığa kavuşuyor; Karadenizin kuzeyindeki Türk toprakları Rusların eline geçiyordu. Rusya barıştan bir müddet sonra anavatandan koparılan bağımsız Kırıma saldırdı; zaptetti (1784). Bu hareket Osmanlı devletini tekrar harbe sürükledi. Rus savaşları içinde tahta geçen padişah, Özi kalesinin düşmesi haberiyle yine, Rus savaşları içinde, inme'den ölmüştür. 15 yıl sekiz ay padişahlık yapmıştı.

Abdülhamit I. iyi niyetlerine rağmen beceriksizliği ve tecrübesizliği yüzünden gereken yenilikleri yapamadı. Orduyu, maliyeyi düzeltemedi.

Mühendishanei Berrii Hümayun, onun zamanında açılmıştır. Lâle Devrindenberi işlemez halde bulunan İbrahim Müteferrika basımevi, tekrar canlandırılmıştır.

ABDÜLHAMİT. İkinci (1842 - 1918) :

Abdülhamit II. Osmanlı Padişahlarının 33. üncüsüdür. 1842 yılında doğmuştur. Abdülmecidin ikinci oğludur.

Beşinci Murad'ın (1876) da tahttan indirilmesiyle 34 yaşında padişah oldu. Yüksek bir tahsili yoktu. Buna karşılık kuvvetli bir zekâsı, sinsi bir şahsiyeti vardı. Şehzadeliğinde amcası Abdülâziz'le Fransa'ya gitmişti. O zamanlar Osmanlı Türkiyesinde, hürriyet fikirleri gelişmiş bulunuyordu. Beşinci Murad deliliği yüzünden tahttan indirilince, Meşrutiyeti kurar düşüncesiyle Abdülhamit II. tahta geçirildi. Hakikatte bu genç şehzade Mithat Paşaya «Meşrutiyeti ilân edeceğim» teminatını vermişti. İlk zamanlarda verdiği sözü tutarak Kanunu Esasî'yi kurdu. 30 Mart 1877 de Mebuslar Meclisini açtırdı.

Avrupalılar; bilhassa İngilizler, Ruslar iç işlerimize karışıyorlardı. Mebuslar Meclisi Rus isteklerini kabul etmeyince, Osmanlı - Rus savaşı başladı. Romanya, Bulgaristan, Sırbistan Ruslarla birlik oldu. Ordularımız Pilevne'de, Erzurum'da kahramanca döğüştüler. Gazi Osman Paşa, Gazi Muhtar Paşa düşmanların bile saygısını kazandılar.

Ne çare ki, savaşı kazanamadık. Rus ordusu İstanbul'da Yeşilköy'e girdi. 3 Mart 1878 de Ayastafanos barışı imzalandı. Daha sonra 12 Temmuz 1878 de imzalanan Berlin Barışı ile de Kıbrıs, Tunus, Mısır, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bosna, Hersek, Batum, Kars, Ardahan gibi ülkeler ve şehirler elimizden birer birer alındı. Bu olayları fırsat bilen Abdülhamit II. meclisi kapattı; Meşrutiyeti kaldırdı. Abdülâzizi öldürttü bahanesiyle, hürriyet kahramanı Mithat Paşa ile, Damat Mahmut Paşayı mahkûm ettirdi. Ölüm cezasını sözde affetti. Fakat onları 1883 de Taif zindanlarında boğdurttu. Böylece memleketi, 1908 yılı-

na kadar istibdatla idare etti. Fakat milletin kalbindeki hürriyet sevgisini söndüremedi. Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın ateşli şiirleri dudaktan dudağa dolaştı. Nihayet 1889 Mayısında, «İttihat ve Terakki» adiyle gizli bir cemiyet kuruldu. Hafiye korkusuna rağmen, vatanın genç ve aydın fikirli evlâtları bu cemiyete girdiler. O sırada Makedonya'da Bulgar çeteleri, Yemen'deki isyanlar, Girit ayaklanmaları önlenemiyordu. Yunanistan Girit'e asker çıkardı. Tesalya'ya saldırdı. Ethem Paşa idaresindeki ordularımız Yunanlıları üç haftada yendi. Avrupa devletlerinin araya girmesiyle Yunanistan, yalnızca 4 milyon lira tazminat ödemekle kurtuldu. Girit muhtariyetine kavuşturuldu. 1905 yılının Temmuzunda Yıldız'da cuma selâmlığında, Ermeniler tarafından atılan bomba, bu vehimli padişahı büsbütün korkak bir hâle getirmişti.

Abdülhamit Selânik ve Manastır'da İttihat ve Terakkicilerin yaptığı askerî ayaklanmalar yüzünden Meşrutiyeti, 23 Temmuz 1908 de ikinci defa ilân etmek zorunda kaldı. Mebusan Meclisi tekrar açıldı. Aradan bir yıl geçince, gizliden gizliye teşvik ettiği yobazların yardımiyle Meşrutiyeti yıkmak istedi. Fakat dileğinde başarı kazanamadı. «31 Mart ayaklanmaları» üzerine İstanbul'a gelen Hareket Ordusu isyanı bastırmış; 27 Nisan 1909 da Abdülhamidi tahttan uzaklaştırmıştı. Böylece Abdülhamit idaresine karşı beliren tepki, başarı ile sona ermiş oldu.

Abdülhamit 1918 yılı Şubat ayında İstanbul'da öldü.

ABDÜLHAMİD'İN İDARESİ VE BU İDAREYE KARŞI TEPKİ :

(Bak: Abdülhamit, İkinci)

ABDÜLMECİT, Sultan (1823 - 1861) :

Sultan Abdülmecit Osmanlı padişahlarının 31. incisidir. Babası İkinci Mahmut'tur. 1823 te doğdu. 1839 da babasının ölümü üzerine tahta çıktı.

O zaman devlet zayıf bir durumda idi. Ordumuz Mısır valimiz asî Mehmet Ali Paşa'ya Nizip'te yenilmişti. Padişahlığının ilk günlerinde Kaptanı Derya Ahmet Fevzi Paşa yeni Sadrâzam

Hüsrev Paşanın düşmanlığından korkarak Mısır'a kaçmış; donanmayı da Mehmet Ali Paşaya teslim etmişti. Tehlikeden kurtulmak için Avrupa devletlerinin yardımını sağlamak gerekiyordu. Bu sebeple Londra elçimiz Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a çağırıldı.

Mustafa Reşit Paşanın öğütlerini dinleyen padişah 1839 yılında tanzimat fermanını kabul etti. Bu ferman Reşit Paşa tarafından Gülhane köşkünde okundu. «Gülhane hattı» na göre padişah dilediğini yapamıyacaktı. Müslümanlarla Hıristiyanların eşitliği kabul edilecekti. Herkes malından. canından, namusundan emin olacaktı. Mahkeme kararı olmadan kimse sürülemiyecek, hapsedilemiyecek, asılamıyacaktı. Bu büyük bir inkılâptı.

«Gülhane fermanı» Avrupalıları sevindirmişti. Osmanlı devletindeki yeniliklerden hoşlanmıyan Rusya Kudüs'te Ortodokslarla Katolikler arasında çıkan kavgaları bahane ederek topraklarımıza saldırdı. Batılı dostlarımız İngiltere, Fransa ve Sardunya'nın yardımiyle Ruslar yenildiler. 20 Mart 1856 de Paris barışı imzalandı. Bu muahede Osmanlı devletinin bir müddet daha nefes almasını temin etti.

Abdülmecidin bilhassa maarif sahasında gayretleri vardır. İlk rüştiye olan «Mektebi Maarifi Adlî» zamanında açıldı (1841). Darülmaarif adiyle lise derecesinde bir okul açıldı. Encümeni Dâniş adiyle bir Akademi kuruldu. Bu kurul yeni yapılmıya başlıyan Darülfününa talebe yetiştirecekti. 1848'de ilk Darülmuallimin ve 1858 de İzmit'te ilk kâğıt fabrikası açıldı.

Abdülmecit fazla kadın ve içki düşkünlüğünden dolayı 1861'de veremden öldü.

ABDÜLMECİT EFENDİ, (1868 - 1944) :

Abdülmecit, en son Osmanlı Halifesidir. Abdülâzizin oğludur. Kurtuluş savaşı sonunda Vahdettin İngilizlere sığınıp kaçınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi saltanatı kaldıran bir kanun kabul etti. 18 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecit Efendi, halifeliğe seçildi.

3 Mart 1924 te Büyük Millet Meclisi halifeliğin kaldırılmasına ve Osmanlı hanedanının vatan sınırları dışına sürülmesine

dair kanunu çıkarınca, Abdülmecit de yurttan ayrılmış oldu. 1944 yılında Fransa'da öldü.

ABİDE (Bak: Anıt) :

ABONE :

Peşin para vererek bir şeye belirli bir zaman için müşteri olmağa abone olmak denir. Böyle bir müşteriye de abone denir.

ABULYOND GÖLÜ : (Ulubat Gölü) :

Marmara deniziyle Mudanya dağları arasında bir göldür. İçinde tatlı su balıkları avlanır. Yüzölçümü 156 km. karedir. İçinde bir takım adacıklar bulunur.

ACAİBİ-SEB'Aİ-ÂLEM: (Dünyanın 7 hârikası) :

Eski zamanların en meşhur yedi san'at eserinin toptan adı budur. Bu san'at eserleri kuvvetli rivayetlere göre şunlardır: 1 — **Mısır ehramları :** Bugün de Nil vâdisinde mevcutturlar. En büyük ehram Firavun Keops tarafından yaptırılmıştır. 6600 seneliktir. 150 metre yüksekliğinde, 25 milyon metreküp hacminde, takriben 7 milyon ton ağırlığındadır. 100.000 işçi tarafından yirmi senede bitirilmiştir. 2 — **Bâbil asma bahçeleri:** Her biri yirmi beş metre yükseklikte kemerler üzerine inşa edilmişti. 3 — **Diyana mâbedi :** Lidyalılar zamanında Ege'nin Efes şehrinde kurulmuştur. 4 — **Zeus (Jüpiter) heykeli :** Yunanistan'ın Olimpos dağındaki Zeüs mâbedi için heykeltraş Fidyas tarafından yapılmıştır. 5 — **Rodos heykeli :** M. Ö. 260 yılında heykeltraş Lindos tarafından yapılmıştır. 6 — **Mausoleusun mezarı:** Kraliçe Artemis tarafından kocası Kral Mausoleus için Bodrum'da yaptırılan anıt kabirdir. 7 — **İskenderiye feneri :** M. Ö. 13. yüzyılda Mısır hükümdarı Batlamyüs tarafından yaptırılan 120 m. yükseklikte bir deniz feneri kulesidir.

Çin seddinin de zaman zaman bu yedi anıtın yanında adı geçer.

ACI PAYAM: (Garbî Karaağaç) :

Denizli iline bağlı bir kasaba ve aynı adı taşıyan kazanın merkez'dir. Denizden yüksekliği 950 metredir. 1955 sayımına göre kasabanın nüfusu 3,751, kazanın nüfusu 50,381 dir.

AÇIK DENİZ :

Devletlerin karasuları dışında kalan engin denizlere denir. Açıkdenizler herhangi bir devletin malı değildir. Açık denizlerde her devlete ait gemiler kendi bayraklarını taşıyarak sefer edebilirler.

Açık deniz «Kapalı deniz» in zıddı olarak ta kullanılır.

AÇILAR (Çeşitleri) :

Açı, birbirini kesen iki doğru veya iki yüzey arasında kalan boşluğa denir. Doğruların veya yüzeylerin kesiştikleri nokta «Açının köşesi» dir. Açıyı meydana getiren doğrular açının kenarları adını alır. Açının büyüklüğü iki kenar arasındaki açıklığa bağlıdır. Açının kenarları ne kadar uzatılırsa uzatılsın, büyüklüğü değişmez. Açılar derece cinsinden bir birimle hesaplanır. Bir derece bir tam dairenin 360 ta biridir. Açıları **iletki** - **minkale** denen bir âletle ölçeriz. (Bak: İletki ile açıların ölçülmesi).

Üç çeşit açı vardır:

1 — **Dar Açı** : 90 dereceden küçük olan açıdır.

2 — **Dik Açı** : 90 derece genişliğinde olan açıdır.

3 — **Geniş Açı** : 90 dereceden büyük olan açıdır.

AÇILARIN ÖLÇÜLMESİ : (Bak: İletki ile açıların ölçülmesi) :

AÇI ORTAY :

Bir açıyı ortasından ikiye ayıran doğruya denir.

ADA :

Etrafı su ile çevrili kara parçalarına ada denir. Adalar de-

nizlerde bulundukları gibi nehir ve göllerin içinde de bulunurlar.

ADABI MUAŞERET: (Bak: İnsanların birbiriyle münasebetlerinde gözetecekleri noktalar).

ADAKALE :

Tuna nehrinde Demirkapı üzerinde 700 nüfuslu küçük bir adadır. Lozan antlaşmasına kadar bir Türk nahiye müdürü tarafından idare edilirdi. Sonra Romanya idaresine geçmiştir.

ADALAR :

İstanbul vilâyetine bağlı bir kazadır. Dokuz irili, ufaklı adadan mürekkeptir. Adaların nüfusu 1955 sayımına göre 16,347 kişidir. Bu nüfus Büyükada, Heybeli, Kınalı ve Burgaz adalarına dağılmıştır. Kaşık, Yassı, Sivri, Sedef ve Tavşan adaları ıssızdır.

Adalar, yaz aylarında İstanbul'un sayfiyeleri olup, Marmaranın beyaz köpüklü dalgaları üstünde şirin çamlıkları ile seyyah çeken yerlerdir.

ADALAR DENİZİ : (Bak: Ege denizi) :

ADALE: (Bak: Kas) :

ADALET :

İnsan cemiyetlerinin temelidir. İnsanların bütün haklarına saygı göstermek ve herkese hakkını vermek faziletidir.

ADALET VEKÂLETİ :

Adalet Vekâleti mahkemeleri kurar; mahkemelerde çalışan hâkim, müddeiumumî ve diğer memurları tayin eder. Mahkemeler bağımsızdır. Hâkimler hiçbir tesir altında kalmaksızın kanunların ve vicdanlarının hükmüne uyup karar verirler.

Mahkemeler dâvalarına baktıkları çeşitli konulara göre çe-

şitli adlar alırlar. Sulh Hukuk, Sulh Ceza, Asliye Hukuk, Asliye Ceza, Ağır Ceza ve Ticaret Mahkemeleri gibi..

Temyiz Mahkemesi Ankara'dadır. Bu mahkeme bütün mahkemelerin üstündedir. Diğer mahkemelerin verdiği kararları inceler, yanlış olanlarını düzeltir. Böylece muhtemel haksızlıklar önlenmiş olur.

Adalet Vekâleti mahkemelerin mahkûm ettikleri insanları cezalandırmak için ceza evlerini kurar. Ceza evleri topluluğa zararlı insanları terbiye eder. Cemiyete yararlı bir hâle getirir.

ADANA :

Türkiye'nin başlıca ziraat ve ticaret merkezlerinden biri ve Seyhan vilâyetinin merkezidir. Nüfusu (1955 sayımına göre) 172.465 tir. Ortasından Seyhan nehri geçer. Adana şehri İstanbuldan Suriyeye giden demiryolu üzerindedir. Ayrıca Mersin limanına bir demiryolu ile bağlıdır. Türkiye'nin en büyük hava limanı İncirliova alanı da Adana'dadır.

(Bak: Seyhan Vilâyeti) :

ADAPAZARI :

Sakarya ilimizin merkezi olan şehrimizdir. (1955 sayımına göre) 55,116 nüfusludur. Vilâyetin nüfusu 298.488 kişi ve yüzölçümü 3619 km.² dir.Adapazarı, Sakarya nehri ile Çark suyu arasındaki Akova'da kurulmuştur. 9 km. lik bir demiryolu hattı ile İstanbul - Eskişehir demiryolu üzerindeki Arifiye istasyonuna bağlıdır. Şehirden İstanbul - Bolu şosesi de geçer. Adapazarı şehri ekonomik bakımdan çok ileridir. Toprakları çok bereketlidir. Patates, şeker, pancar, tütün, hububat, yaş ve kuru sebze ve çeşitli meyvalar buranın başlıca ürünlerini teşkil eder.

Sakarya vilâyetinin kazaları: Akyazı, Geyve, Hendek ve Karasu'dur.

ÂDEM İLE HAVVA :

Başta müslümanlığın kutsal kitabı «Kur'anı Kerim» olmak üzere din kitaplarına göre: Allah tarafından önce Âdem, sonra onun kaburga kemiğinden Havva yaratılmıştır. Bu çift sonradan Allahın emrine karşı gelerek memnu meyvayı yediklerinden

cennetten dünyaya kovulmuş, orada üriyerek insan neslini meydana getirmişlerdir.

ADESE : (Bak: Mercek) :

ADET : (Bak: Sayı) :

ADIYAMAN (Eski adı: Hısnı Mansur) :

Adıyaman (1955 sayımına göre) 14.017 nüfuslu bir şehrimizdir. Ayni adı taşıyan vilâyetimizin merkezidir. Vilâyetin yüzölçümü 6643 km² olup, nüfusu (1955 sayımına göre) 211,002 kişidir. Adıyaman Vilâyetine Besni, Çelikhan, Gerger ve Kâhta kazaları bağlıdır. Vilâyette tahıl, pamuk, tütün ve afyon ekilir. Bez ve alaca dokumalar dokunur.

ADİSABABA :

Habeşistan krallığının baş şehridir.

ADLÎ TIP :

Adalet işleriyle uğraşan hekimlik dalına denir.

ADLİYE :

Adalet işleriyle uğraşan hükûmet dairesine denir. (Bak: Mahkemeler.)

ADRES :

Bir kimsenin, gerektiği zaman kendisine haber v.s. ulaştırılması için gösterdiği yere adres denilir. Mektuplar, telgraflar ve posta paketleri ancak adres ile sahiplerine ulaşırlar. Bu sebeple adresler açık ve okunaklı yazılmalıdır.

ADRİYATİK DENİZİ :

Bu deniz Akdenizin Avrupa içine uzanmış bir koludur. İtalya yarımadasını Balkan yarımadasından ayırır. Uzunluğu 780 kilometredir. En geniş yeri 230 kilometreyi geçmez.

Adriyatik denizi adını, Po nehri ağzındaki Adriya şehrinden almıştır. Bugün denizden 15 mil içerde olan Adriya şehri,

eskiden işlek bir limandı. Adriyatik denizi üzerindeki önemli limanlar Venedik, Triyeste, Fiyume, Brendizi, Bari ve Draçtır. Yüz ölçümü 132.000 kilometrekaredir.

AFGANİSTAN : (Bak: Efganistan):

AFRİKA :

(Harita kapak sahifelerindedir.)

Dünyanın beş kıt'asından biri de Afrika'dır. Yüz ölçümü 30 milyon kilometre² dir. Nüfusunun 125-130 milyon olduğu kabul edilir. Afrika Asyanın güneybatısında, Avrupanın güneyinde bulunur. Kıyıları az girintili çıkıntılıdır. Bu sebeple körfezleri, yarımadaları, önemli limanları hemen yok gibidir.

Afrika'da hayat :

Afrika kıtasında 125-130 milyon insan yaşar. Kıtanın yüzey ölçüsü 30 milyon kilometrekare olduğuna göre, kilometrekareye 4-5 kişi düşmektedir.

Afrika insanlarının çoğu siyah derili zencilerdir. Zenciler sık ormanların içindeki düzlüklerde, nehir ve göl kenarlarında yaşarlar. Vahşi bir hayat sürerler. Medeniyet onlara henüz bır şey öğretememiştir. Beyazlara, kıtanın kuzeyinde ve güneyinde tesadüf edilir.

Afrika'da hayvanlar :

Büyük sahranın güneyinde Orta Afrika'ya doğru geniş savanlar vardır. Buraları seyrek ağaçlıklı çayırlardır. Savanlarda uzun boyunlu zürafalara, devekuşlarına ve yabaneşeği sürülerine rastlanır. Büyük boynuzlu, hörgüçlü öküzler savanlarda çok görülen hayvanlardandır.

Sık Afrika ormanları içinde maymunlar, şempanzeler, renkli kuşlar, papağanlar, çeşitli yılanlar yaşar.

Filler, gergedanlar, aslanlar, kaplanlar, iri gövdeleriyle ağaçlar arasından yollar açarlar. Nehirlerde, göllerde, bataklıklarda su aygırları ve timsahlar bulunur.

Afrika'nın gölleri :

Afrika, göller bakımından da zengindir. Çat gölü, Büyük

Sahranın güneyindedir. Derinliği 25 metreyi geçmeyen bu gölün uzunluğu 240 kilometre, yüz ölçümü 22.000 kilometrekare kadardır. İçinde balıklar, kaplumbağalar, timsahlar yaşar. Viktorya gölü Ekvatör üzerindedir. Suları tatlıdır. Bu göl Afrika'nın en büyük gölüdür. (68.000 kilometrekare). Viktorya gölünün kuzey batısında Alber gölü bulunur. Bunlardan başka Tanganika, Niyasa gibi göller de kıt'anın büyük göllerinden sayılır.

Afrika'nın nehirleri :

Afrika'da başlıca dört büyük nehir vardır. Viktorya gölünden çıkan Nil Habeşistandan Mavi Nil ve Atbara kollarını alarak Sudandan geçer; Mısır topraklarını sular. Büyük bir delta yaparak Akdenize dökülür. Bu nehir, Missisipiden sonra dünyanın ikinci uzun nehridir (6470 km.). Kongo nehri, Tanganika gölünden çıkar. Ekvatörün kuzeyinde bir kıvrım yaparak güneye geçer. Aşağı Gine kıyılarında Atlas Okyanusuna dökülür. Kongo nehri yağmurları bol Ekvatör bölgesinden geçtiği için suları gürdür. Amazondan sonra dünyanın en çok su boşaltan nehri de Kongo'dur.

Nijer Liberya'nın kuzeyinde doğar, Büyük Sahranın güneyinde bir dirsek yaparak güneye doğru akar. Gine körfezine dökülür. Zambesi nehri Ekvatörün güneyine düşer. Bir çok kollar alarak Mozambik kanalına boşalır.

Afrika'nın iklimi :

Dünyanın en geniş kum çölü olan Büyük Sahra kıt'anın kuzeyini kaplar. Büyük Sahranın doğu sınırı Nil nehrinden başlar. Batıda Atlas Okyanusuna kadar yayılır.

Ekvatör, Afrika'nın ortasından geçer. Burası çok yağmurlu, sık ağaçlı bataklıklarla dolu bir yerdir. Hava çok nemlidir. Güneşin ışığı ağaçların dallarından aşağıya sızamaz. Afrika, sıcak bir iklime sahiptir.

Afrika'yı bize tanıtanlar :

Bu kıta ancak son zamanlarda iyice tanınmıştır. Mungo Park, Hugh Clapperton, David Livingston, Stanley gibi kâşifler korkunç tehlikelere atılarak Afrika'yı bize tanıtmışlardır.

Bugünkü Afrika :

Bu geniş kıt'ada Mısır, Liberya, Bingazi, Habeşistan ve Gü-

ney Afrika Birliği devletlerinden başka bütün ülkeler Avrupalıların sömürgesidir. Kıtada İngilizlerin, Fransızların, Belçikalıların, Portekizlilerin ve İspanyolların toprakları vardır.

Afrika'nın en yüksek dağı Viktorya gölünün doğusunda Kilimanjaro dağıdır. Bu dağın yüksekliği 6010 metreyi bulur. Dünyanın en yüksek şelâlesi olan Viktorya şelâlesi Zambesi nehri üzerindedir.

AFŞİN :

Maraş iline bağlı bir kazadır. Kaza merkezi Efsus kasabasıdır. Kaza nüfusu 30 binden fazladır. Bunun 5817'si Efsus kasabasında yaşar. Kazanın 45 köyü vardır. Boynuz saplı çakı ve bıçakları, üzümü ve kırmızı biberi meşhurdur.

AFYON :

Haşhaşın olgun hale gelmesinden önce zarları çizilince akan öz suya (usareye) afyon denir. Bu özsu önce beyazdır. Güneşin ve havanın etkisiyle koyu bir renk alır. Afyon uyuşturucu olduğu için hekimlikte ve bir çeşit zevk verdiği için bazı zavallı keyif düşkünleri arasında kullanılır. Afyon tiryakiliği sağlığı mahveder, önlenmesi cemiyet yararınadır.

Türkiye'de Afyonkarahisar, Akşehir, Ilgın, Konya, Yalvaç, Bolvadin, Çay, Sandıklı, Eskişehir, Çorum, Amasya, Yozgat, Malatya gibi yerlerinde bol afyon tarımı yapılır.

AFYONKARAHİSAR :

Ayni adı taşıyan vilâyetin merkezidir. Afyonkarahisar şehri; İstanbul, İzmir ve Anadolu'dan gelen demiryollarının kavuşak noktasında bulunur. Nüfusu (1955 sayımına göre) 31.385 dir. Şehrin çevresinde kule gibi yükselen koyu renkli trhait kayalar vardır. Bunlardan şehir zemininden 200 m. yüksekte olanı Sivritepe üzerinde bulunan eski bir hisar yıkıntısı şehre adını vermiştir. Bu kale Bizanslılar tarafından yapılmış, Germiyan oğulları tarafından tamir edilmiştir. Şehrin kendisi de denizden 1.020 metre yüksektedir.

Afyonkarahisar vilâyetinin nüfusu 407.126, yüz ölçümü 12.600 kilometrekaredir. Vilâyete merkez kazasından başka Bol-

vadin, Dinar, Emirdağ, Sandıklı kazaları bağlıdır. Afyon'un kaymağı, Karahisar madensuyu ve Zafer anıtı meşhurdur. Ovalarında başlıca şeker pancarı ve tahıl yetiştirilir.

AĞ :

İplik, tel v.s. gibi şeylerden kafes şeklinde yapılan bir örgüdür. Voleybol ağı, tenis ağı, balık ağı gibi... Bu deyim başlıca balık tutmaya yarıyan balık ağını hatırlatır. Örümcekler de avlarını yakalamak için kendi ifrazatlariyle ağ yaparlar.

AĞAÇ :

Canlı, bitkisel bir varlıktır. Odunlaşmış bir gövdesi, yapraklı dalları vardır. Ağaçlar uzun ömürlü olurlar. Her yıl kabukla gövde arasına yeni bir kat eklenerek genişlerler.

Ağaçlar başlıca: iğne yapraklılar, geniş yapraklılar olarak ikiye ayrılırlar. İğne yapraklılar çam cinsinden ağaçlardır. Bunlar kışın yapraklarını dökmezler; yaz, kış yeşil dururlar. Geniş yapraklılar yapraklarını kışın dökerler.

Ağaçlar yeryüzünü süsler. Aldığımız besinlerin, kullandığımız eşyanın çoğunu bize verirler. Çeşitli meyvalarını yeriz. Kauçuk, palamut, mazı, kitre, katran gibi endüstri maddelerini ağaçlardan alırız. Keresteleri ile evlerimizi yaparız. Odunları ile ısınırız.

Ağaçların dökülen yaprakları toprağı kuvvetlendirir, kökleri toprağın kayıp gitmesine engel olur. Ağaçlar iklime etki yaparlar. Yağmur yağışını arttırırlar. Havayı temizlerler.

AĞAÇ DİKME :

Ormanlar bir ülkenin zenginlik kaynağıdır. Onun için ormanları korumalıyız. Günden güne genişletmeliyiz. Bu da yeniden ağaç dikmekle olur.

Ağaçlar çekirdek ekerek veya fidanlar dikerek yetiştirilir. Bunun için toprağı kazıp yumuşatmak gerekir. Çekirdek ekilen toprak daima sulanmalıdır. Ağaç fidanları, ağaçlar uyanmadan dikilmelidir.

Bir kahramanlık hikâyesi :

KEZİBAN BACI :

Keziban Bacı, köyün sevilen bir kadınıydı. Ona, büyüklü küçüklü bütün köylülerin saygısı vardı. Oldukça yaşlı olmasına rağmen, vücudu dinçti. Köy kızları, Keziban Bacının tatlı masallarını zevkle dinlerlerdi.

Kurtuluş Savaşında, onun köyüne de düşmanlar girmişti. Hattâ köyün arkasındaki yamaçta, bir de karargâh kurmuşlardı. Akşamdan sonra, köyün toprak yollarında çifte nöbetçiler dolaşırdı. Bunun için, yanan yıldızlarla beraber herkes kulübesine çekilirdi. Keziban Bacı ise, hiç bir şeyden çekinmezdi. Vakitli, vakitsiz dışarı çıkar; dilediği yere giderdi.

Bir yaz akşamıydı... Köy çeşmesine doğru yürüyordu. Çitlerin arkasındaki çalılıklardan bir kadın çığlığı işitti. Derhal bakracını bıraktı. Bir kaplan gibi ileri atıldı. Çırpınan karaltılara doğru koştu. Şimdi her şey, daha belirli görünüyordu. Düşman askerleri bir kızla boğuşuyorlardı. Bu kız, Memiş dayının gelini Emineydi. Nişanlısı Ali, 3 ay önce Mustafa Kemalin kuvvetlerine katılmıştı. İki düşman devriyesi onu yakalamışlar; sürüyerek götürmeğe çalışıyorlardı. Keziban Bacının birden gözleri karardı. Dalların arasından fırladı. Ağaçta asılı duran silâhı kaparak, düşman askerlerinin üzerine çevirdi. Devriyeler, neye uğradıklarını bilemediler. Emine, Keziban Bacının kucağına kapandı. Sevinç yaşları dökmiye başladı. Biraz sonra elleri yüzleri yırtık içinde olan askerlerin kolları, sıkıca bağlanmıştı. Bu iki Türk kadını, avlarını önüne kat-- dağa tırmandılar. Çakır yıldızlı gecenin derinliklerinde iki silâh sesi duyuldu.

Aylar sonra köye giren süvarilerimizin arasında Memiş'in nişanlısı Emine de vardı. Köylüler, Keziban Bacıyı sordular. Emine onbaşının dudakları titredi. Gözleri doldu. Fakat bir şey diyemedi.

Şanlı tarihimiz, nice Keziban Bacılarla doludur.

BALIKLAR SUDA NASIL YAŞARLAR?

Biz suya başımızı sokunca nefes alamayız. Çünkü bizim ciğerlerimiz yalnız havadaki oksijeni alacak şekildedir. Sudaki oksijeni alamaz. Onun için suda boğuluruz.

Balıkların solungaçları o şekilde yapılmıştır ki suyun içindeki oksijeni kolayca alabilirler. Fakat karaya çıkınca havadaki oksijeni alamadıklarından ölürler.

Yunusbalığı, balina, fok gibi deniz hayvanlarının ciğerleri de vardır. Onun için sık sık suyun yüzüne çıkıp nefes alırlar. Eğer bizim de hem solungaçlarımız, hem ciğerlerimiz olsaydı, hem karada, hem denizde kolayca yaşayabilirdik.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

HAFTALIK MECMUA

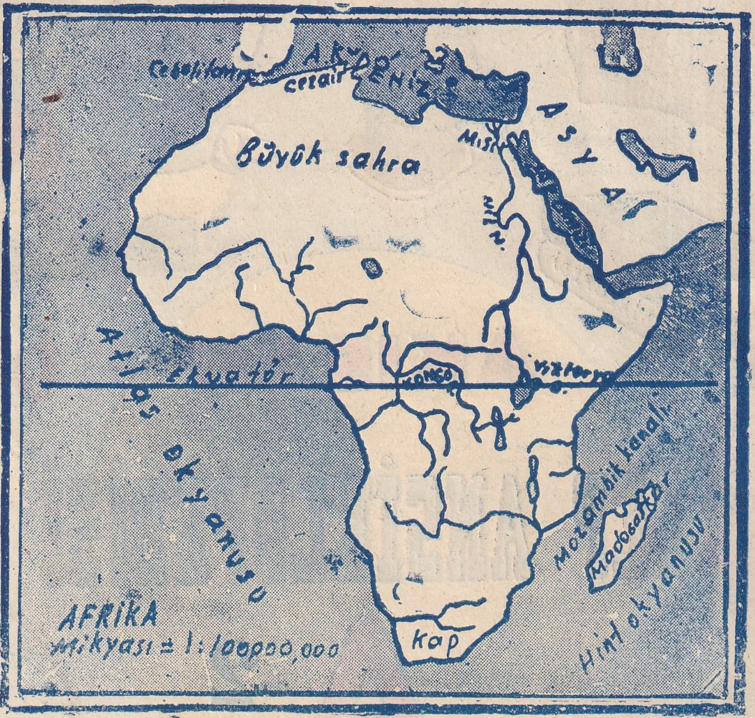
Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ** - İstanbul Nuruosmaniye Cad. No. 57/1
Her türlü müracaat ve para gönderme adresi: **AKISAN YAYINEVİ.**

Basıldığı yer : **ERCAN MATBAASI**

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

25 Ocak 1958 Cumartesi. Sayı : 1 — Fiyatı: 15 kuruştur.

ARİTMETİK
ANSİKLOPEDİ
AKISAN
60
ALFABE KİTABI
CEP ANSİKLOPEDİSİ
A -2
ATOM
YAYIMLIYAN :
AKISAN YAYINEVİ

Bunları biliyor musunuz?

DÜŞÜNEN MAKİNE

Amerikada son zamanlarda yapılan bir hesap makinesi, insan beyninden 50 bin defa kudretlidir. Bu sebepten yapılması haftalarca sürecek matematik meselelerini bir anda çözüvermektedir.

KUŞLAR NE KADAR YAŞAR?

İyi bakılan kafes kuşları 15 yıl kadar yaşarlar. Kuşların en uzun ömürlüleri; 100 yıl yaşayan papağanlardır. Dışarıda yaşayan kuşlar ise. ya hastalanarak, ya da bir kazaya uğrayarak çok çabuk ölürler.

AĞAÇ KAKAN :

Uzun gagalı, siyah tüylü bir kuştur. Başında, tüylerinde beyaz, kırmızı renkler vardır. Tırnakları çengel gibidir. Ömrü ağaçların üzerinde geçer. Ormanların koruyucusudur. Ağaçların içindeki kurtları yiyerek geçinir. Gerektiği zaman ağacın kabuğunu deler, içerdeki kurdu uzun gagasiyle yakalar; yer.

AĞAÇ VE TAHTA İŞLERİ :

İlkokulun Resim - iş derslerine ait bir konudur. Fazla masrafa lüzum göstermez. Ders aracı olarak temizlenmiş meyva ve yumurta sandıkları vesair tahta parçaları ve basit âletler kullanılır. Çocuklar bu araçlarla; çeşitli kutular, tahta raflar, elbise askıları oyuncaklar gibi basit eşyalar yapabilirler.

AĞIR CEZA MAHKEMESİ : (Bak: Mahkemeler) .

AĞIRLIK :

Yerçekiminin cisimler üzerine yaptığı etkiye denir. Yerçekimi olmasaydı, ağırlık denen şey de olmazdı.

AĞIRLIK MERKEZİ :

Yerçekimi etkisinin bir cisim içinde toplandığı noktaya, o cismin ağırlık merkezi denir.

AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ :

Ağırlık ölçüleri birimi gramdır. **Bir gram: $+4°$ de bir cm^3. arı suyun ağırlığıdır.** Gramın askatları desigram (1/10 g.), santigram (1/100 g.), miligram (1/1000 g.) dır. Gramın katları ise kilogram veya kilo (1000 gr.), ton (1000 kg.) ve çeki (250 kg.) dır.

AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ İŞARETLERİ : (Bak: İşaretler, Aritmetikte).

AĞIZ :

Başımız; yüz ve kafatası diye ikiye ayrılır. Yüzde alt ve üst çeneler arasında kalan boşluğa ağız denir. Ağızın içi yumuşak ve kaygan bir deri ile kaplıdır. Alt ve üst çene kemikleri üzerinde dişler bulunur. Ortada dil vardır. Dil ve kulak altlarında tükü-

rük bezleri yer almıştır. Ağızın tavanına damak, yanlarına avurtlar denir.

AĞIZ BEZLERİ : (Bak: Tükürük bezleri).

AĞIZ DERİSİ :

Ağzın içi kaygan, pembe renkte bir deri ile kaplıdır.

AĞRI DAĞI (Ararat) :

Anadolunun en yüksek dağıdır. En yüksek noktası 5156 metredir. İran ve Rusya sınırları yakınındadır. Güneyindeki küçük Ağrı 3.916 m. yüksekliğindedir.

AĞRI VİLÂYETİ :

İran sınırındadır. Vilâyet merkezi 17.022 nüfuslu Karaköse-dir. İlçeleri: Eleşkirt, Patnos, Diyadin, Taşlıçay, Tutak ve Doğubeyazıttır. Vilâyetin yüz ölçümü 12659 km², nüfusu 181422'dir. Hayvancılığı ileridir.

AĞUSTOS :

Yılın sekizinci ayıdır. 31 gün sürer. Ağustos ayı Türkler için mutlu bir aydır. 26 Ağustos 1071 Malazgirt zaferi Türklere Anadolu kapılarını açmıştır. 26 Ağustos 1922'de Kurtuluş Savaşımızda büyük taarruz başlamıştır.

AHENK KAİDESİ : (Bak: Ses uyumu) :

AHLÂK :

İnsanların cemiyet içinde yaşarken uymak zorunda bulunduğu kaidelere ahlâk denir. Bir insanın içinde yaşadığı cemiyetin örf ve âdetlerine, inançlarına uyması; üzerine yüklendiği ödevleri başarması ahlâkî hareketler meyanındadır.

AHLAT :

Bitlis Vilâyetine bağlı bir kazadır. Yüzölçümü 643 km²., nüfusu 11.661'dir. Kaza merkezinin nüfusu 4.335'dir. Eski Romalılar devrinde adı Hilyat idi. Ahlatşahları (1100 - 1206) devletine başkentlik etmiştir.

AHMET I., Sultan, (1590 - 1617) :

Birinci Ahmet 14. Osmanlı padişahıdır. Üçüncü Mehmedin

oğludur. (1590) da Manisa'da doğup (1617) de İstanbul'da ölmüştür.

Tahta çıktığı zaman on dört yaşında bir çocuktu. Ahmet I.'e kadar saltanat babadan oğula geçiyordu. Buna sebep de, Yıldırım Bayezittenberi padişahların kardeşlerini öldürtmeleri idi. O, bu geleneğe uymayarak kardeşi Mustafayı öldürtmedi. Böylece kendisinden sonra gelen padişahların erkek çocukları olmadığı zaman, en büyük erkek kardeşleri de padişah olabildiler.

Pek genç yaşta olmasına rağmen devlet işlerine karışan büyükannesi Safiye Sultan, «Venedikli Baffo» Eski Saraya hapsetti ve devlet işlerini ehil ellere verdi. Cağalazade Sinan Paşanın komutasındaki ordularımız, İran Şahı Birinci Abbas'a yenılmişti. Fakat sonraları, bunun acısını Kuyucu Murat Paşa çıkardı. Daha sonra Nasuh Paşa da, İranı her yıl saraya (200) yük ipek vermeye mecbur ederek (1611) de barışa zorladı.

Avusturya savaşları (1606) da, Zitvatoruk Barışıyla bitti. O zaman Anadoluda türeyen Celâlî eşkiyası devleti bu barışa mecbur etmişti. Zitvatoruk Barışına göre her yıl Avusturyadan alınan (30.000) altından vazgeçiliyordu. Buna karşılık, bir defaya mahsus olmak üzere (130.000) altınlık bir tazminat alındı. Bu barışın en acı tarafı, Osmanlı hükümdarının Avusturya kıralı ile eşit sayılması oldu. Çünkü daha önceleri Avusturya kıralı, bizim vezirlerimizle bir tutuluyordu.

Ahmet I. in baş vezirlerinden Kuyucu Murat Paşa, Celâlî ayaklanmalarını bastırdı. Murat Reis ve Halil Paşa idaresindeki donanma, Akdenizde hatırı sayılır bir kuvvet halini aldı.

14 üncü Padişah olan Ahmet I., 14 yaşında Padişah olmuştu. Padişahlığı 14 yıl sürdü. Sultan Ahmet camiini o yaptırmıştır.

Ahmet II., Sultan (1643 - 1695) :

Yirmibirinci Osmanlı Padişahıdır. Ahmet II., Birinci Ahmedin torunu, Deli İbrahimin oğludur.

(1643) de doğmuştur. (1691) de padişah olmuştur. 48 yıllık şehzadeliği saray hapsiyle geçmiştir. Dört yıl süren padişahlığı; Avusturya ve Venedik savaşlariyle doludur. Zamanı, gerileme devrinin en karanlık yıllarına rastlar. Avusturyalılar bir çok Osmanlı kalesini almışlar; Venedikliler de Sakızı ele geçirmişlerdi. Ahmet II. (1695) yılında Edirnede öldü. İstanbula getirildi. Kanunînin türbesi yanına gömüldü.

AHMET III, Sultan, (1673 - 1736) :

Üçüncü Ahmet 23. Osmanlı Padişahıdır. 4. (Avcı) Mehmedin oğludur. (1673) de doğdu. (1703) de kardeşi 2. Mustafa «Edirne Vak'ası» adı verilen isyanda tahttan indirilince, padişah oldu. 27 yıl padişahlık yaptı.

İsveç Kıralı Demirbaş Şarl'ın Türk topraklarına sığınması üzerine, Rus orduları sınırlarımıza saldırmışlardı. Sadrıâzam Baltacı Mehmet Paşa, Deli Petro'yu, Prut boylarında çevirmişti. Çar Petro, Baltacının her şartını kabul edecekti. Fakat Petro'nun karısı Katerina, Baltacı Mehmet Paşayı aldattı. (1711) de Prut Barışı imzalandı. Bu barışa göre Ruslar Karlofça Barışında bizden aldıkları Azak Kalesini geri verdiler. Deli Petro, çok az bir zararla tehlikeyi atlatmış oldu. (1714) de Şehit Ali Paşa, Venediklileri yenerek Morayı geri aldı. Fakat Avusturya savaşlarında alnından vurularak öldü. (1718) yılında yapılan Pasarofça Barışına göre Bosna ve Sırbistan'ın kuzeyini, Eflâk'ın batısını Avusturyalılara kaptırdık. Bu barışla Balkan sınırlarımız Tuna'nın güneyine inmişti.

Nişancı Mehmet Paşadan sonra Sadrıâzamlığa Nevşehirli İbrahim Paşa getirilmişti. Bu vezir, Ahmet III.'ün damadı olduğundan kendisine Damat İbrahim Paşa da denir. Damat İbrahim Paşa barışçı bir politika yürüttü. (1718 - 1730) yılları Lâle bahçelerinde cümbüş ve eğlencelerle geçti. Boğaziçi ve Kâğıthane güzel saraylarla doldu. Bahçeler, rengârenk lâlelerle süslendi. Edebiyat ve musikî gelişti. Güzel sanatlar inkişaf etti. Halk arasında lâle merakı uyandı. Bu devre Lâle Devri denmesinin sebebi budur.

Şair Nedim ve Osmanzade Ahmet Taip şiirleriyle Lâle Devrinin güzelliğini arttırmışlardır. Türkiyede ilk basımevinin kuruluşu Lâle Devrinde olmuştur. (1724) de İbrahim Müteferrika, Damat İbrahim Paşanın iznini alarak matbaayı açmıştır. Türkiyede ilk yangın söndürme teşkilâtı (itfaiye) Lâle Devrinde yapılmıştır. Ayni zamanda güzel el sanatları canlandırıldı. Açılan kâğıt fabrikası ile kâğıt yapma sanatı geliştirildi. Basımevine düşman softaların ayaklanmaları yatıştırıldı. Bilginlerden kurullar meydana getirildi. Yabancı dillerdeki faydalı kitaplar dilimize çevrildi. Çini imalâthanesi ve kumaş tezgâhları açıldı. İstanbula su getirılmek için bentler yapıldı. Avrupa devletlerine

elçiler gönderildi. İstanbulda mektepler ve kütüphaneler kuruldü.

Bütün bu yeniliklerle beraber halktan ağır vergiler alınması Patrona Halil ayaklanmasına sebep oldu. Köşkler, saraylar yıkıldı. Ahmet III. tahttan indirildi. Damat İbrahim Paşa öldüruldu.

Üçüncü Ahmet (1736) da ölmüştür. Zamanında yapılan en güzel eser, Ayasofyanın karşısındaki «Ahmet III. Çeşmesi» dir.

AHMET CAMİİ : (Bak: Sultanahmet Camii).

AHMET ÇEŞMESİ : (Bak: Sultanahmet Çeşmesi)

AHMET HÂŞİM : (1885 - 1933) :

Tanınmış bir edip ve şairimizdir. Eserleri: Göl Saatleri, Piyale, Gurabahanei Lâklakan ve Bize Göre, Frankfurt Seyahatnamesi'dir.

AHMET PAŞA, Fâzıl, (1635 - 1676)

Fâzıl Ahmet Paşa, Osmanlı Devletinin en ünlü sadrıâzamlarından biridir. Köprülü Mehmet Paşanın oğludur. (1635) de doğdu. Kuvvetli bir medrese tahsili yaptı. Babası Sadrıâzam olunca Erzurum. Şam valiliklerinde bulundu. Babasının ölümü üzerine, 27 yaşında Sadarete getirildi. O zaman taht'da, Avcı lâkabiyle anılan Dördüncü Sultan Mehmet bulunuyordu.

Fazıl Ahmet Paşa, 120 bin kişilik bir ordu ile, Kont Forgaç komutasındaki Avusturya ordusunu yendi. Oyvar Kalesini aldı. Avrupalılar arasında «Oyvar önünde bir Türk gibi» deyimini, atasözü haline getirtti. Avusturya İmparatoru Leopold'un Papaya ve Fransa Kıralı 14. üncü (Louis) Lui'ye başvurması üzerine. Müttefik düşman ordulariyle Viyana'nın güneyinde karşılaştı. Bu savaşta ordumuz bozuldu ise de, Fazıl Ahmet Paşanın dirayeti sayesinde «Vaşvar» Barışı ile düşmana ağır şartlar kabul ettirdik. Bundan sonra, (21) yıldanberi süregelmekte olan Girit Savaşı sonuçlandırıldı. Adaya bizzat Fazıl Ahmet Paşa giderek, 2,5 yılda Kandiye Kalesini aldı. Böylece Girit elimize geçti (1669). Bu ada (100) bin askerimizle (730) bin kantar baruta malolmuştur. (1672) de Lehistan sınırlarında «Lemberg» ve «Lüblen» Kaleleri önünde başarılı savaşlar yaptı. Bu büyük insan içki ve eğlenceye düşkünlüğü yüzünden, (1676) yılında henüz (41) yaşındayken Uzunköprü'de öldü. Fazıl Ahmet Paşa Duraklama Devrinde 15,5 yıl sadrıâzamlık yapmıştı. Fakat onun

zamanında Osmanlı Devletinin itibarı, Yükselme Devrindeki itibarı derecesini bulmuştu.

AHMET PAŞA, «GEDİK» :

Gedik Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmedin sadrıâzamlarındandır. Çok değerli bir adamdı. Yeniçeri neferliğinden baş vezirliğe kadar yükselmiştir. Karamanoğulları Beyliğini ortadan kaldırmış; Kırımın Osmanlı Devleti buyruğuna geçmesini sağlamıştır. Bir aralık İtalya Yarımadasının güneyindeki Otrantoyu zaptetmiş, şanlı bayrağımızı oralarda dalgalandırmıştır. Sadrıâzamlığı dört yıl sürmüştür. (1473) de yapılan ve Akkoyunluların yenilgisiyle biten Otlukbeli savaşında zafer kazanmamızın en büyük âmili odur. Bir aralık Fatih tarafından Boğazkesen kalesine hapsedildi. Sonraları affedilerek kendisine yeni vazifeler verildi.

İkinci Bayezid'in şehzadeliğinde Akkoyunlular savaşında kendisiyle Bayezid arasında bir münakaşa geçmişti. Bayezid padişah olunca, Edırne sarayında vezirlerin hazır bulunduğu bir ziyafette bu kahraman insanı öldürttü (1482).

AHTAPOT :

Sekiz kolu, kollarının üzerinde kan emmeğe yarayan vantuzlar bulunan bir deniz hayvanıdır. Mürekkep balıkları soyundandır.

AİLE :

Anne, baba ve onların çocuklarından meydana gelen en küçük insan topluluğuna, aile denir. Aile, milletin temel taşıdır.

Ailede karşılıklı sevgi, karşılıklı saygı ve karşılıklı güven hâkim olmalıdır. Aile fertleri arasındaki iş bölümü, aile ocağını rahata ulaştırır. Bayan daha ziyade evinin işlerini yapar; çocuğuna annelik eder. Erkek, evin geçimini sağlar. Fakat ekonomik (iktisadî) durumun değişmesi, çok defa kadına da çalışma sorumluluğu (mesuliyeti) yüklemektedir.

Ailede karşılıklı hareket tarzı :

Evde büyüklerimize saygı göstermek vazifemizdir. Onların yapma dediği şeyleri yapmamalıyız. Büyüklerimizi kızdırmamalıyız. Onları saymalı ve sevmeliyiz.

Büyüklerimiz de bizi severler ve korurlar. Bize fena muamele etmezler. Bilmeyerek yanlış bir harekette bulunursak bize onun doğrusunu gösterirler ve niçin doğru olduğunu anlatırlar.

Evimizde ahçı, hizmet eden kadın, bahçıvan gibi kimseler varsa onlara da gayet iyi muamele etmeliyiz.

Ailede karşılıklı sevgi :

Türk ailesinde saygı ile sevgi esastır. Küçükler büyükleri-ni sayarlar. Büyükler de küçüklerini severler; korurlar. Aile fertleri arasında konuşmalar, çalışmalar ve bütün hareketler belirli bir terbiye sınırı içinde olur. Aile ocağı, ayni zamanda bir şefkat pınarıdır. Çocuklar iyi geleneklere bağlı, hürriyeti seven, başkalarının haklarına saygı gösteren bir aile yuvası içinde ge-rektiği şekilde gelişirler. Mukaddes aile ocağı yalandan, riyadan, güvensizlikten. kibirden, yersiz gururdan, kıskançlıktan, hırstan daima uzak kalmalıdır.

AİLE BİLGİSİ :

İlkokulun 4. ve 5. sınıfları programlarında yer almış bir derstir. Öğrencilere yuvaya bağlılık ve yardımlaşma alışkanlık-larını kazandırır. Ev işlerinde en iyi çalışma yollarını, işe sevgi duymayı, alış veriş etmeyi, sağlık kurallarını ve çocuk bakımı-nı öğretir.

AİLE BİLGİSİ İLE İLGİLİ ELİŞLERİ :

Basit dokuma işleri, **kız öğrenciler için:** Dikiş makinesinin kullanılması, basit yün, tire ve çorap örgüleri, basit etamin, ka-naviçe, iplik çekme, antika işleri. Dantelâ dikmek, hristo teyeli, çocuk göğüslüğü, başlığı ve gömleği, dikiş kutusu ve alışveriş torbası yapmak.

AİLE BÜTÇESİ :

Aileler de, hükûmetler gibi, sonradan sıkıntı çekmemek için giderlerini gelirlerine göre âyarlamalıdırlar. Aile bütçeleri yılık gelire göre düzenlenir. Çünkü aylık gelire göre düzenlenirse ya-kacak, giyecek gibi masraflar muayyen bazı aylarda yapıldığın-dan o ayın gelirinden evin yiyecek v.s. ihtiyaçlarının da sağlan-masına imkân kalmaz. Aile bütçesinde gelir giderlere bölünür. Başlıca giderler şunlardır: Ev kirası; yiyecek, giyecek, yakacak, aydınlatma, su ve havagazı masrafları; ev eşyası ve çeşitli mas-raflar, okul, doktor ve ilâç, eğlence, tasarruf ve sigorta gider-leri gibi... İhtiyaçlar zamanı gelince her ay, ayrılmış paradan kolaylıkla sağlanır.

AİLEDE BÜYÜK VE KÜÇÜKLERİN BİRBİRİNE KARŞI MUAMELESİ; EVDE HİZMET EDENLERE KARŞI İYİ MUAMELE : (Bak: Aile) :

AİLEDE HAYAT : (Bak: Aile):

AİLE ECZA DOLABI : (Bak: Ev ecza dolabı) :

AJANS :

Dünya haberlerini toplayıp abonesi bulunan gazete ve dergilere bildiren kurumlara «Ajans» denir. Bizde başlıca ajans Anadolu Ajansı (A. A.) dır.

AKADEMİ :

Filozof Eflâtun Atinada yarı Tanrı Akademosun tapınağında ders verirdi. Bu yüzden bu gibi ders verilen yerlere, ve ilim cemiyetlerine sonradan Akademi adı verildi. Fransanın en büyük edebî kurulu Akademi Fransez veya bizdeki Güzel Sanatlar Akademisi gibi...

AKARSULAR :

Durgun olmayan sulara denir. Dereler, ırmaklar gibi...

AKARYAKIT :

Yanıcı sıvılara verilen addır. Petrol, benzin v.s. gibi...

AKASYA :

Salkım şeklinde çiçekleri olan küçük yapraklı bir ağaçtır. Süs ve gölge için kullanılır.

AKATLAR :

Akatlar Sâmi ırkındandır. M. Ö. Üçüncü binin yarısında Arap Yarımadasından gelerek Mezopotamyaya yerleşmişlerdi. Önceleri ücretli asker ve işçi idiler. Sonra Agadeli Sargon'un idaresinde Sinear'a, yani Mezopotamya'nın güneyine hâkim oldular. Sonraları Sargon ve torunu Naramsin, Elâmı, Asuru, Anadolunun doğu bölgelerini aldılar.

Akadlar bir çok yönlerden Sümerlerin tesiri altında kalmışlar, Sümer uygarlığını, zaptettikleri yerlere de taşımışlardır.

AKBABA :

Yırtıcı bir kuştur. Et ve leş yiyerek geçinir. İri vücutludur. Kafasiyle boynu çıplaktır, vücudunun geri kalan yerleri kıllarla kaplıdır.

AKCİĞERLER :

Akciğerlerimiz solunum organlarındandır. Göğüs boşluğunda bulunurlar. Biri sağ, diğeri sol tarafta olmak üzere iki tanedirler. Sağ akciğer üç dilimdir. Sol akciğer ise yüreğin öne doğru yatkın oluşu sebebiyle daha küçük olduğundan iki dilim halindedir.

Akciğerlerin içi; gözle görülemiyecek kadar küçük, içinde hava bulunan baloncuklarla doludur. Bu hava baloncuklarının içine kan damarcıkları yoluyla kan gelir. Hava baloncuklarına hava, bronşların (Soluk borusunun iki akciğere ayrılan kollarının) çok küçük borucuklariyle gelir.

Akciğerlerin çalışması «Solunum» bahsinde incelenmiştir.

AKCİĞER HASTALIKLARI :

Akciğer hastalıkları çok tehlikelidir. Başlıca akciğer hastalıkları bronşit, zatürree, zatülcenp ve veremdir. Akciğer hastalıklarının mikropları akciğerler ve soluk borularında daima mevcuttur. Fakat vücut kuvvetli olduğu zaman hastalık yapamazlar. Şiddetli soğuk aldığımız ve vücudumuz zayıf düştüğü zaman bu mikroplar harekete geçerler.

Bronşit: Soluk borularının iltihaplanması halidir.

Zatürree : Ciğerlerin iltihaplanması halidir.

Zatülcenp : Akciğerlerin üstünü örten zarın iltihaplanmasıdır.

Verem : **(Bak : Verem)**

AKCİĞER HASTALIKLARINDAN KORUNMAK :

Verem, zatürrie, zatülcenp, bronşit gibi hastalıkların mikropları her zaman solunum organlarında bulunur. Fakat biz kuvvetli bulundukça hastalık yapamazlar. Onun için iyi gıda almalıyız. Vaktinde yemek yeyip vaktinde uyumalıyız. Kanımızı temiz hava alarak temiz tutmalıyız. Soğuklarda kendimizi üşüt-

memelıyiz. Vücudumuzu fazla yormamalıyız. Sigara, içki kullanmamalıyız. Sıhhatimizin bozulduğunu hissedince hemen doktora gidip dediklerini yapmalıyız. Böylece kendimizi akciğer hastalıklarından korumuş oluruz.

AKÇAABAT :

Trabzon Vilâyetine bağlı bir kazadır. Nüfusu 65,568 kişidir. Kaza merkezi Karadeniz kenarında 5417 nüfuslu Polathane kasabasıdır. Kazada bilhassa tütün yetiştirilir.

AKÇADAĞ :

Malatya Vilâyetine bağlı bir kazadır. Kaza nüfusu 37.268'tür. Kaza merkezi 4506 nüfuslu Azgadır. Kazanın arazisi çok dağlıktır.

AKÇADAĞ :

Malatyanın batısında 2.747 m. yüksekliğinde bir dağdır.

AKÇAKOCA :

Bolu Vilâyetine bağlı bir kazadır. Kaza nüfusu 19.432'dir. Bunun 4018 i kaza merkezindedir. Kaza başlıca mısır ve fındık yetiştirir.

AKDAĞ MADENİ :

Yozgat Vilâyetinin bir kazası olup 52.222 nüfusludur. Akdeğın kuzey eteğinde kurulan kaza merkezi 3057 nüfusludur. Kazada gümüşlü kurşun madeni vardır.

AKDENİZ :

Akdeniz, Asya, Avrupa ve Afrika kıt'aları arasına sıkışmış bir iç denizdir. Yüzölçümü 3 milyon km². dir. Cebelüttarık Boğazı ile Atlas Okyanusuna, Çanakkale Boğazı ile Marmaraya açılır. Süveyş Kanalı ile de Kızıldenizle birleşir. İklimi ılıktır. Çevresinde limon, portakal, muz. pamuk, zeytin, tahıl bol yetişir. İçinde Ege, Yunan, Adriyatik, Treniyen isimlerini taşıyan daha küçük denizler vardır.

AKDENİZ BÖLGESİ, (Türkiye) :

Akdeniz Bölgesinin yeri :

Akdeniz Bölgesi Türkiyenin güneyini çeviren Akdeniz kıyılarındadır. Akdeniz Bölgesinin batı sınırı Fethiye Körfezine dökülen Dalaman Deresi ağzından başlar. Toros Dağlarının büyük kıvrımını kuşatarak Doğu Torosların bir kısmını, Maraş, Hatay Vilâyetlerini içine aldıktan sonra, Antakya Şehrinin güneyinde bulunan Yaylâdağı yakınında, Suriye sınırı üzerinde sona erer.

Akdeniz Bölgesinin yer şekilleri :

Akdeniz Bölgesi dağlıktır. En önemli dağlar kıyıya paralel olan Toroslardır. Bu dağlar üzerinde en yüksek tepe Aladağdır. (3734 m.). İskenderun Körfezinin doğu ve güney yönlerinde Nur Dağları uzanır. Akdeniz Bölgesi kıyıları Ege Bölgesinde olduğu kadar girintili, çıkıntılı değildir.

Akdeniz Bölgesinin akarsuları :

Bölgenin başlıca akarsuları Seyhan, Ceyhan, Asî Nehirleri ile Tarsus Çayıdır. Bunlardan başka Göksu, Köprüsu, Aksu gibi isimleri taşıyan akarsular da vardır. Bunların hepsi Akdenize dökülürler.

Akdeniz Bölgesinin gölleri :

Akdeniz Bölgesi Türkiyenin, gölleri en çok olan bir bölgesidir. Suğla, Beyşehir, Akşehir, Eber, Hoyran, Eğridir, Burdur, Kestel, Acıgöl isimlerini taşıyan göller bölgeye çeşitli faydalar sağlar. Bu göllerin mavi sularını yeşil kıyılar süsler. Beyşehir ve Eğridir Gölleri tatlıdır. Burdur Gölü tuzludur. Konya Ovasının bir kısmı Beyşehir Gölünden açılan kanallarla sulanmaktadır.

Akdeniz Bölgesinin iklimi :

Akdeniz Bölgesi, ılıman iklim kuşağı içine düşer. Burada yazlar sıcak ve yağışsız, kışlar ılık ve yağmurlu geçer. İklim bu özel durumu ile, **Akdeniz iklimi** adını alır. Denizin yumuşatıcı etkisinin duyulmadığı iç kısımlarda iklim, sert bir kara iklimidir.

Akdeniz Bölgesinin şehirleri :

Adana, Antakya, Antalya, Burdur, Isparta, İskenderun, Maraş, Mersin, Tarsus bölgenin en önemli şehirleridir.

Akdeniz Bölgesinde halkın geçimi, tarım ve endüstri :

Adana Ovası ve Hatay tarafları kalabalıktır. Halkın büyük bir kısmı tarımla uğraşır; koyun, keçi, at, deve gibi hayvan besler. Bölgede pamuk, tahıl, pirinç, sebze, üzüm, portakal, limon ürünleri bol yetişir. Isparta çevresinde halı dokunur, gülyağcılığı yapılır. Kükürt Keçiborluda; krom Mersin, Fethiye ve Köyceğiz dolaylarında çıkarılmaktadır. Adana ve Tarsusta dokuma fabrikaları; Ispartada halı tezgâhları ve gülyağı fabrikaları, İskenderun ve Mersinde pamukyağı fabrikaları vardır.

AKHİSAR :

Manisa Vilâyetine bağlı 90.724 nüfuslu bir kazadır. Kaza

merkezi 30.156 nüfuslu olup çok eski bir şehirdir. Kazanın toprakları çok bereketlidir. Başlıca pamuk, haşhaş, üzüm, tütün ve hububat yetiştirilir.

AKHUNLAR :

Akhunlar Milâttan 424 yıl sonra Orta Asyadan Sîriderya havalisine gelmişler; bu bölge ile Batı Türkelinde, Afganistanın kuzeyine yerleşmişlerdi. Zamanla Hindistanın Pençap Bölgesine kadar genişlediler. Büyük bir medeniyet kurdular. Fakat 625 Milâdî yılında Sasânîlerin ve Tukyu Türklerinin saldırışları ile yıkıldılar.

AKIL :

İnsanın düşünme kabiliyetine akıl derler. Bu kelimenin öztürkçesi ustur.

AKIM :

Hava gibi akıcı cisimlerin yer değiştirmesine denir. Elektriğin yer değiştirmesine de akım denir. «Hava akımı», «Elektrik akımı» gibi...

AKINCILAR :

Osmanlı Ordusunun süvarileridir. Avrupa fetihlerinde düşmana korku salmak veya asıl fethi hazırlamak gayesiyle kullanılırdı. «Serdengeçti» ve «Dalkılıç» isimli asker sınıfları bunların arasından meydana gelmiştir.

AKKOYUNLULAR :

Anadolu Selçuklu Devletinin zayıfladığı yıllarda (XIII. yüzyıl) Asyadan gelip Doğu Anadoluya yerleşen aşirete Akkoyunlular denir. Bunlarla birlikte gelen diğer bir Türk aşireti de, Karakoyunlulardı. Akkoyunlular Erzincan, Sivas Bölgelerine yayıldılar. Karakoyunlular ise Fırat ile Dicle arasındaki toprakları ele geçirdiler. Selçukluların yıkılmasiyle bu aşiretler canlandılar. Etraflarındaki topraklara yayılarak komşu beylikleri zaptetmiye başladılar. Zamanla Akkoyunlu aşireti ile Karakoyunlu aşireti arasında kavgalar çıktı. Nihayet Akkoyunluların başına Uzun Hasan geçti. Uzun Hasan Karakoyunluları idaresi altına aldığı gibi sınırlarını Maveraünnehire kadar uzattı. Irak, Azerbeycan, İran ve Doğu Anadoluyu aldı. Akkoyunlu Devletini Osmanlı Devletinden üstün gören Uzun Hasan, Fatihe de kafa tutmaya başlamıştı. Bu durum karşısında büyük bir ordu ile Doğu Anadoluya varan Fatih, Uzun Hasan'ın ordusunu 1473 yılında

Otlukbeli Savaşında bozdu; büyük bir yenilgiye uğrattı. Daha sonra Uzun Hasan'ın kızı, Âlemşah'ın oğlu olan İran Safevî hükümdarı Şah İsmail 1508 yılında Akkoyunlu Devletini ortadan kaldırdı.

AKORDEON :

Körüklü bir el çalgısının adıdır.

AKREP :

Akrep sıcak memleketlerde bulunan kuyruklu, 8 ayaklı korkunç bir böcektir. Yurdumuzun Mardin ve Diyarbakır Vilâyetlerinde akrebe çok rastlanır. Bu hayvan zehirini kuyruğunda saklar. Kuyruğundaki ucu delik iğneyi düşmanına sokar; zehirini akıtır. Örümcek, kurbağa, kertenkele, ve ufak fareleri yiyerek yaşar. Yavruları doğar doğmaz annelerine benzerler.

AKROPOLİS :

Eski Yunan şehirlerinin iç kalelerine verilen isimdir. Bunların en süslüsü Atina civarında bir tepeciğin üzerine yapılmıştı. İran savaşlarında istihkâm olarak kullanıldı. Sonraları Perikles zamanında burası bayındır bir hale getirildi. Güzel binaların önleri heykeltraş Fidias'ın nefis heykelleriyle süslendi. Tarihî Parthenon mâbedi de bu tepe üzerinde yapılmıştı. Hâlen harabeleri Atinada mevcuttur.

AKSARAY (Niğde) :

Niğde Vilâyetine bağlı 124.460 nüfuslu bir kazadır. Kaza merkezinde 14.363 kişi yaşar. Bağ ve bostanları boldur.

AKSARAY (İstanbul) :

İstanbulun bir semtinin adı da Aksaray'dır.

AKSEKİ :

Antalya Vilâyetine bağlı 25.467 nüfuslu bir kazadır. Kaza merkezi Roma devrinde Marala adını taşırdı, içinde Roma ve Selçuk devirlerine ait eserler vardır, nüfusu 2514'dür.

AKSİSEDA : (Bak: Yankı)

AKSU :

İspartadan çıkıp Antalya doğusunda denize dökülen 180 km. uzunluğunda bir ırmaktır.

AKŞEHİR :

Konya Vilâyetine bağlı 71.020 nüfuslu bir kazadır. Merkezi Akşehir Gölüne bir saat mesafede, çay kenarında; bağlık ve bahçelik, 15.387 nüfuslu Akşehir kasabasıdır. Kasabada Yıldırım

Bayezit devrinden kalma bir cami ve tatlı fıkralarını, nüktelerini hâlâ zevkle dinlemekte olduğumuz Nasrettin Hocanın türbesi vardır.

AKŞEHİR GÖLÜ :

Denizden 960 m. yükseklikte dir. Büyüklüğü 560 km². yi bulur. Ortalama 2 m. derinliğinde olan Akşehir Gölünün derinliği 4 m. yi geçmez. Suları kısmen tuzludur. İçinde az miktarda balık da bulunur. Bu gölün üç tarafı kamışlıklarla kaplıdır. Eber Gölünün fazla sularını alan Akşehir Gölü yazın 75 cm. alçalır.

AKTÖR :

Tiyatro eserlerinde rol alan erkeklere aktör denilir.

AKTRİS :

Tiyatro eserlerinde rol alan kadınlara aktris denilir.

AKUSTİK :

Fizik ilminin sesle uğraşan dalına denir. Konser ve tiyatro salonu gibi yerlerde sesin dağılma tarzına da akustik denir.

AKÜMÜLÂTÖR :

Akümülâtör, içine elektrik enerjisi doldurulan ve böylece bir müddet elektrik kaynağı halinde kullanılan özel biçimde imâl edilmiş kapalı bir kaptır. İçinde kurşun levhalar vardır. Akümülâtörün içi sulu sülfürik asitle doludur. Bu âlet radyoların, otomobil motorlarının çalışmasını sağlar.

AKVARYUM :

İçinde çeşitli su hayvan veya bitkileri yaşayan içi görünür su kaplarına Akvaryum adı verilir. Akvaryumlar deniz müzelerinde bulunur. Bir cam kabın içine kum, kaya, deniz otları, mercanlar yerleştirilir. Bunların üzerini dolduran suda, çeşitli deniz ve su hayvanları yaşar. Akvaryum tıpkı denizden, gölden, akarsulardan bir parça gibidir. Akvaryumdaki su havalandırılır. Isı derecesi hayvanların yaşamasına uydurulur. Evlerdeki, okullardaki akvaryumlar daha küçük olurlar.

AKYAZI :

Sakarya vilâyetine bağlı bir kazadır. Kaza merkezinin nüfusu 4415, bütün kazanınki 43.374 dür.

AKYUVARLAR :

Kanın Plâzma adı verilen sulu kısmında bulunurlar. Akyuvarlar alyuvarlara nazaran büyüktür, beyaz renktedirler. Görevleri vücuda giren mikropları yok etmektir.

ALACA :

Çorum vilâyetine bağlı bir kazadır. Kaza merkezinin nüfusu 5336, bütün kazanın nüfusu 51808 dir. Kaza arazisi içinde meşhur Alacahöyük arkeloji kazıları yapılmıştır.

ALAÇAM :

Samsun vilâyetine bağlı, 31803 nüfuslu bir kazadır. 43 köyü vardır. Bucağı yoktur. Kaza merkezi 5970 nüfusludur.

ALÂEDDİN PAŞA :

Alâeddin Paşa, Osmanlı devletinin kurucusu Osman Beyin büyük oğlu, ikinci padişah Orhan Beyin ağabeyisidir. Zeki bilgili, çalışkan bir insandı. Osmanlı devletinin kuruluş zamanında gerekli bütün teşkilâtı tamamladı. Bilhassa ilk Osmanlı sikkesi (parası) onun zamanında basılmıştır. (1328) Devletin temelini teşkil eden maaşlı ve daimî bir ordu meydana getirdi. Bu orduya «Yaya» adı verildi. Hristiyan çocuklarından devşirilen «Yeniçeri» teşkilâtının esasını hazırladı. Timar, zeamet kanunları yaptı. Osmanlı devleti bu değerli insana çok şey borçludur. Alâettin Paşa (1333) te öldü.

ALÂİMİ SEMA : (Bak : Alkım)

ALÂİYE : (Bak : Alanya

ALAN :

Bir cismin yüzölçümü, o cismin alanıdır.

ALANLAR :

Yayık (Ural) ırmağı kaynaklarındaki dağlık bölgede oturan Türklerdi. Hunlardan evvel Kafkasyada bir krallık kurmuşlardı. Oradan İrana akınlar yaptılar. Hunlar Alanları, mağlûp etti. Bir kısım Alanlar Tuna havzasına yerleşti. Bunlar M. S. III. asırda Makedonyada Roma ordularını bozdular. 406 da Almanyayı işgal ettiler. 409'da İspanyaya girdiler. Alanlar kavimler göçünde çok büyük rol oynamışlardır.

ALANLARI ÜÇGENLERE BÖLEREK HESAPLAMA :

İlkokul geometri dersi konularındandır. Alanlar üçgenlere bölünerek daha kolay hesaplanırlar. Bu konuda arazi üzerinde uygulamalar da yapılmalıdır.

ALAN ÖLÇÜLERİ :

Alan ölçüleri birimi metrekare (m^2) dir. 1 m^2, bir kenarı 1 m. olan bir karenin alanıdır. Katları: dekametre kare (Ar),

hektometre kare (Hektar), kilometrekaredir. Askatları: Desimetrekare, santimetre kare, milimetrekaredr.

ALAN ÖLÇÜLERİNİN İŞARETLERİ :

Metrekare = m^2.

Desimetrekare = dm^2.

Santimetrekare = cm^2.

Milimetrekare = mm^2.

Dekametrekare = dam^2.

Hektometrekare = hm^2.

Kilometrekare = km^2.

ALANYA (Alâiye) :

Antalya vilâyetinin bir kazasıdır. Kaza nüfusu 33170, yüzölçümü 2.420 km^2 dir. Kaza merkezi 8055 nüfusludur. Selçuklardan kalma kale ve tersanesi mevcuttur.

ALASKA :

Amerika kıtasının kuzeybatı köşesinde, büyük bir yarımadadır. Kuzeyini Kuzey Buz Denizi, batısını Bering Boğazı, güneyini Büyük Okyanus çevirir. Bu denizler yılın büyük bir kısmında buzlarla örtülü kalırlar. Alaskayı Amerika Birleşik Devletleri 1867 de Ruslardan satın almışlardır. Geniş ormanlarında kürklü hayvanlar yaşar. Balıkçılığı ileridir. Altın, gümüş, bakır madenleri işletilmektedir. Gün geçtikçe nüfusu çoğalmakta; modern şehirleri gelişmektedir.

Alaskanın merkezi Juneau şehridir. Nüfusu 60.000 dir. Bu nüfusun yarısını Alaska Eskimoları teşkil eder. Alaskanın yüzölçümü 1.530.330 km^2 dir.

ALAŞEHİR :

Manisa vilâyetinin bir kazasıdır. 60.149 nüfusludur. Kaza merkezi 11.537 nüfuslu olup eski devirlerde Filâdelfiya idi.

ALAY :

Askerlikte piyadede üç, süvaride dört taburluk asker topluluğudur.

ALBATROS :

Albatros bir nevi martıdır. Deniz kuşlarının en büyüğüdür. En uzun kanatlı kuştur. Uçarken kanatlarının uzunluğu üç metreyi bulur. Güney denizlerinde bulunur. Balık ve gemilerden atılan çöpleri yer. Gemicilere uğurlu sayılır. Kanatlarını çırpmadan günlerce gider.

Bir kahramanlık hikâyesi

«SER VERİRİZ, SIR VERMEYİZ DÜŞMANA!»

İşte, şan dolu tarihimizden bir yaprak daha: Büyük Türk hükümdarı Kanunî Süleyman, Mohaç zaferinden sonra Viyanayı kuşatmış bulunuyordu. Yapılan savaşlarda 5 erimiz pusuya düşürülerek esir edilmişti. Avusturyalı askerler, esir Türkleri kıralın yanına götürdüler. Kıral, bu askerlerimizi soydurdu. Her birini ayrı direklere bağlattı. Türlü işkenceler yaptırarak onlardan bilgiler almaya çalıştı. Fakat yeniçerilerimiz, dillerini yutmuş gibi konuşmuyorlardı. Kıralın:

— Ordunuzun kuvveti ne kadar?

— Cephaneniz ne kadar? sorularına cevap bile vermiyorlardı.

Kıral, köpürdükçe köpürüyor, yaralı bir canavar haliyle yerinde tepiniyordu. Kırbaç dayağı, kızgın mil, hiç bir şey para etmiyordu. Nihayet, homurdanarak son işaretini yaptı. Bitkin bir hâle gelen her yeniçeriyi çuvala koyan Avusturyalılar, surlardan aşağı atmaya başladılar. Böylece istintak ve işkence sırası Haymanalı Memiş'e gelmişti. Ama o:

— Kollarımı çözün. Size her şeyi anlatacağım, dedi. Memiş'i çözdüler. Herkesin gözü ondaydı. Kıralın da yüzü güler gibi olmuştu. Guzlerinde ümit kıvılcımları yanmıştı. Memiş, Kıralın yanına sokuldu. Onun mağrur yüzüne, koca bir tükürük yapıştırdıktan sonra uçurumun kenarına geldi:

— Behey gafil düşman! Eğer size sır vermiş olsaydık, buralara kadar gelebilir miydik? sözlerini söyledi. Kendisini de burcun üzerinden yalçın kayalıkların üzerine fırlattı.

Bunları biliyor musunuz?

AYNAYI İLK BULANLAR KİMLERDİR?

Bizim kullandığımız aynalara benziyen, arkası sırlı aynaları, 1300 tarihinde ilk kullananlar Venediklilerdir.

Bu tarihten çok evvel, Milâttan 400 sene kadar önce parlak madenî aynalar biliniyor ve kullanılıyordu. Fakat camdan ayna yapılması bilinmiyordu. Camdan aynayı Venedikliler icat etmişlerdir.

AVCI KEDİLER

Köpeklerin çiğ et yemesi zararlı ise de, kedi aksine ara sıra çiğ et yemelidir. Çünkü kedi, et yiyen yırtıcı hayvanlar sınıfındandır, çiğ et yiyen kedi iyi fare avcılığı yapar.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ.**

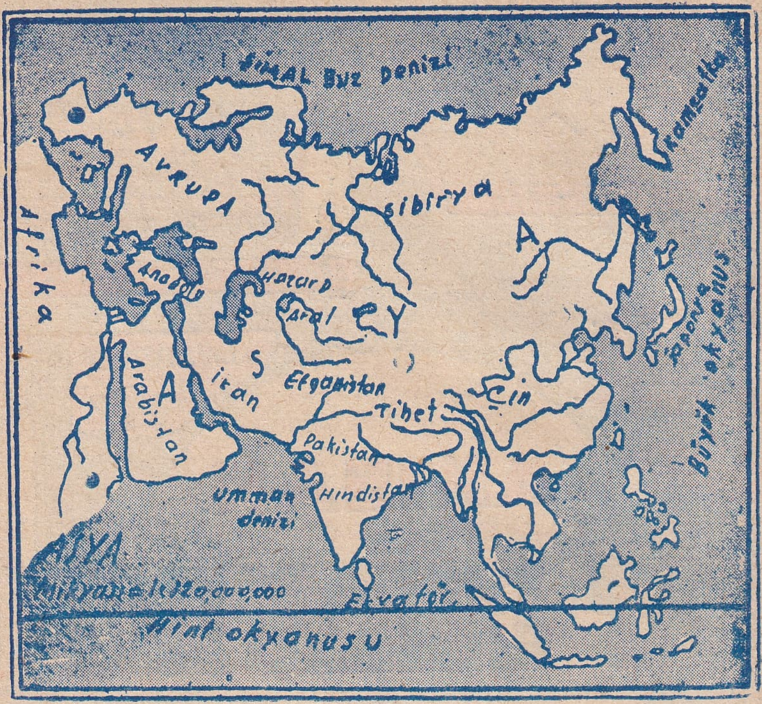
Her türlü müracaat ve para gönderme adresi: **AKISAN YAYINEVİ** - İstanbul Nuruosmaniye Cad. No. 57/1.

Basıldığı yer : **ERCAN MATBAASI**

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

1 Şubat 1958 Cumartesi. Sayı: 2 — Fiyatı: 15 kuruştur.

ACAİBİ - SEB'Aİ - ÂLEM
MISIR EHRAMLARI
BÂBİLİN ASMA BAHÇELERİ
DİANA MÂBEDİ
İSKENDERİYE FENERİ
AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
A -3
ZEUS (Jüpiter) HEYKELİ
MAUSOLEUM'un MEZARI
RODOS HEYKELİ
ÇİN SEDDİ

ÜŞÜMEK NEDİR?

Bizi ısıtan, vücudumuzun her tarafını aynı sıcaklıkta tutan, kanımızdır. Kan, organlarımızın herhangi bir yerine kâfi miktarda gitmezse orasının ısı derecesi düşer, böylece vücut üşüme hisseder.

Üşümek, kanın derimizden iç organlara doğru uzaklaşması veya derimizde pek az miktarda bulunması demektir. Onun için üşüdüğümüz zaman beden hareketleri yapmalıyız Bu suretle kanımızın hareketi çabuklaşır, tekrar deri altındaki damarları doldurur ve sıcaklık hissederiz.

Ölmüş bir insanın vücudü soğuktur. Çünkü kan dolaşımı durmuş ve sıcaklığını kaybetmiştir.

Kalorili besinlerin de vücut ısımızdaki etkisi büyüktür.

ALBÜMİN :

Hayvansal dokuların büyük bir kısmını kuran proteinlere dahil kimyasal bir maddedir. İçinde: Karbon, Hidrojen, Oksijen, Azot ve az olarak kükürtle fosfor bulunur. Albümin kanda ve yumurtanın beyazında bol olarak bulunur.

ALÇI :

Alçı, alçıtaşının pişirilip toz haline getirilmesi ile elde olunur; su ile karıştırıldığı zaman çabuk donar. Bu özelliği yüzünden kalıp çıkarma ve inşaat işlerinde kullanılır.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA, (1750-1808) :

İkinci Mahmut devrinde beş ay Sadrazamlık yapmıştır. (1750) yılında Rusçuk'ta doğdu. Yeniçeri ocağında yetişmiştir. Üçüncü Selimin son yıllarında kendisine Seraskerlik rütbesi verilerek Tuna boylarında ilerleyen Ruslara karşı gönderildi. Üçüncü Selimin orduda yapmak istediği ıslâhata, taraftardı. Yeniçerilerin Selimi tahttan indirmeleri üzerine, ordusuyla İstanbula geldi. Fakat Üçüncü Selimin cenazesiyle karşılaştı. Yeniçerilerin yerine Nizamıcedit ordusunu kurmak isteyen padişah Selimi, Dördüncü Mustafa öldürtmüş bulunuyordu. Bunun üzerine Alemdar, İkinci Mahmudu tahta çıkardı. Kendisi de Sadrâzam oldu (1808).

Alemdar hiç okumamış bir adamdı. Bir zaman sonra gafletine kurban gitti. Mahmut II. nin kurduğu «Sekbanı Cedit» ordusu, Yeniçerileri büsbütün kuşkulandırmıştı. Bir gece âsi askerler Babıâliyi kuşattılar. Alemdarın kuvvetleri İstanbul ve Üsküdara dağılmış oldukları için, yardıma yetişemediler. Yeniçeriler bundan faydalanarak Alemdar Mustafa Paşaya saldırdılar. Kurtuluş ümidi kalmayınca, Alemdar Mustafa Paşa barut mahzenini ateşledi. Damdan içeri girmekte olan yüzlerce yeniçeriyle beraber havaya uçtu (1806). Bu olaya Alemdar vak'ası denir.

ALEMDAR VAK'ASI : (Bak : Alemdar Mustafa paşa)

ÂLET : (Bak : Araç) :

ALFABE :

a) Eski Yunan dilinin birinci harfleri olan Alfa ile ikinci harfi olan Beta harflerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir

ifadedir. Bir lisanın bütün harflerine birden «Alfabe» denir. 1928 yılında kabul ettiğimiz yeni Türk alfabesinde 29 harf vardır:

A B C Ç D E F G Ğ H I İ J
K L M N O Ö P R S Ş T U Ü
V Y Z

Bu harflerin 21 i sessiz, 8 i seslidir.

A - O - U - I harflerine kalın sesli harfler; E - Ö - Ü - İ - harflerine ince sesli harfler denir.

B - C - Ç - D - F - G - Ğ - H - J - K - L - M - N - P - R - S - Ş - T - V - Y - Z - den ibaret olan ve tek başına okunmıyan harfler sessiz harfleri teşkil eder.

b) Bir dili öğretmek için o dili teşkil eden harfleri, heceleri, kelimeleri okumaya yarayan bir çeşit kitaba da Alfabe adı verilir.

ALIŞTIRMALAR (Müzikte) :

İlkokulların müzik derslerinde kullanılır.

a) **Ölçü vurma alıştırmaları** : Çocukların kulakları iki vuruşlu ölçü, üç vuruşlu ölçü, dört vuruşlu ölçü, not ve suslara alıştırılır.

b) **Nüans alıştırmaları** : Nüans gösteren harfler, işaretler kullanılarak çocuklarda nüans zevki uyandırılır.

c) **Hareket alıştırmaları** : Çocuklar öğretmenin ölçü hareketlerini takibe alıştırılır. Bu suretle şarkının ya çok çabuk veya çok yavaş söylenmesinin önüne geçilir.

d) **Soluk alma alıştırmaları** : Şarkı söylerken soluğun kısa, sessiz, ağır ve derin olmasına çocuklar alıştırılmalıdır.

ALIŞVERİŞ, (Sokakta ve pazarda) :

Alışverişimizi mahallemiz veya köyümüzdeki **dükkânlardan, seyyar satıcılardan,** belirli günlerde kurulan **pazarlardan**, büyük dükkân ve mağazaların toplu bulunduğu **çarşıdan yaparız.**

Evin günlük alışverişini yakın olan bakkal, kömürcü, manav gibi dükkânlardan yaparız. Seyyar satıcılardan alışveriş yaparken malın cinsine, fiyatına, tartısına dikkat etmelidir. Pazarlarda daha ucuz fiyatlarla satış yapılır. Çarşıdan mal alacağımız vakit bir çok dükkân ve mağazayı dolaşmalı, fiyatları öğrendikten sonra alışveriş yapmalıyız.

Alışverişte: Alacağımız malın iyi, temiz, sağlığa zararsız ve ucuz olmasına dikkat etmeliyiz. Malın üzerindeki etikete bakmalı, mal tartılırken teraziye dikkat etmeliyiz. Birçok yerleri dolaşarak alacağımız malın cins ve fiyatı hakkında bilgi edinip, alışverişimizi ondan sonra yapmalıyız.

ALİ : (Hazreti Ali) :

Hazreti Ali, Hazreti Muhammedin amcası Ebu Tâlibin oğludur. İslâm dinini erkeklerden ilk kabul eden odur. Dinin yayılmasında büyük hizmeti vardır. Kendisi Mekkelidir. 599 Milâdî yılında doğmuştur. Hazreti Muhammed İslâm Peygamberi olduğu sırada Ali on yaşındaydı. Büyüyünce Muhammedin kızı Fatma ile evlenerek Peygamberin damadı oldu. Uhut, Hendek, Hayber savaşlarında kahramanlığı hârika derecesine vardırmıştır. Zeki ve bilgin bir insandı. Hileye tenezzül etmezdi.

Peygamberin dördüncü halifesi odur. 656-661 yılları arasında halifelik yapmıştır. Peygamberden sonra Alinin halife olması lâzım geleceği ve ilk üç halifeden Alinin daha üstün olduğu iddiası islâmlıkta mezhep ayrılıklarına ve kanlı savaşlara sebep olmuştur. Kûfede mescidde namaz kılarken İbni Mülcem adlı biri tarafından öldürülmüştür.

ÂLİ PAŞA :

Âli Paşa, Abdülmecit ve Abdülâziz devirlerinde beş defa Sadrâzamlık ve yedi defa Hariciye Nazırlığında bulunmuş; büyük bir devlet adamıdır. 1815 de doğmuş, 1871 yılında veremden ölmüştür. Fakir bir adamın oğluydu. Babasının adı, Mısırçarşılı Ali Riza Efendi idi. 15 yaşında, Babıâliye Divanı Hümayun kalemine girdi. Az zamanda Fransızcayı öğrendi. Bir müddet sonra Viyana elçiliği kâtipliğine gönderildi. Âli Paşayı yetiştiren Mustafa Reşit Paşadır. Bir ara Londra sefaret müsteşarı oldu. 1841 de Londra büyük elçisi, 1846 da da, Sadrazam Mustafa Reşit Paşanın kabinesinde Hariciye Vekilliği vazifesini aldı. 1852 de 37 yaşında Sadrâzam oldu. Dış siyasette başarılı bir devlet adamı idi.

ALİ ŞİR, NEVAÎ, (1441 - 1501) :

Çağatay türkçesiyle yazan ilk Türk şairlerindendir. Muha-

kemetüllûgateyn isimli eserinde Türkçenin Farsçadan üstün ve zengin olduğunu ispat etmiştir. Ali Şir'in şiiri Batı Türk edebiyatına, Osmanlı divan şiirine çok tesir etmiştir.

ALKIM :

Güneş ışınları düşmekte olan yağmur damlacıklarında kırılır ve yansır. Havada kemer biçiminde yedi renkli bir görüntü meydana gelir. İşte bu «Alkım» dır.

ALKOL :

Alkol; Karbon, Hidrojen ve Oksijenden meydana gelen bir sıvıdır. Renksizdir. Tadı yakıcı, kokusu hoştur. Tahıldan ve meyvalardan çıkarılan alkole alkoletilik denir. Kimyasal rumuzu (C_2 H_5. OH) dir. Üzümden çok çıkarılır.

Rakı, şarap, bira, viski gibi içkilerin içerisinde alkol vardır. Alkol bir çok ilâçlar, reçineler, yağlar için iyi bir eritkendir. Yaraların pansımanında kullanılır.

ALKOLLÜ İÇKİLER :

Alkollü içkiler alkol (ispirto) dan yapılırlar. Alkollü içkilerin hepsi vücuda zararlıdır. Sarhoşlarda bütün iyi duygular kaybolur. İçki içenlerin çocukları zayıf yapılı olurlar.

Memleketimizde kullanılan başlıca alkollü içkiler: Rakı, şarap ve biradır. Rakı, şarap başlıca üzümden; bira arpadan yapılır.

ALKOLLÜ SICAK ÖLÇER : (Bak: Sıcak ölçer) :

ALLAH :

Allah; kâinatın yaratıcısıdır. O'nun eşi, benzeri yoktur. Hiç bir varlıktan doğmamıştır. Ölümsüzdür. Tek'tir. İnsanları kötülüklerden kurtarıp iyi yollara ulaştırmak için Peygamberler göndermiştir. Peygamberler, Allahın buyruklarını kullarına duyurmağa çalışmışlardır. Böylece dinler doğmuştur. Bir Allaha inanan başlıca dinler: Musevîlik, Hıristiyanlık, son olarak da Müslümanlıktır. İslâm dininin kutsal kitabı, «Kur'ânı Kerîm» dir. Bu kitap, Tanrı sözüdür. 23 yılda Cebraîl adlı bir Melek vasıtasiyle Peygamberimiz Hazreti Muhammed'e nâzil olmuştur.

ALMANAK :

Almanak yılın her ayında, her gününde olan türlü olayları bir araya toplayan kitaptır. Osmanlı devletinde böyle kitaplara Salnâme denirdi.

ALMANYA :

Almanya Avrupanın batısında bulunur. Kuzeyi ovalık, ortası ve güneyi dağlıktır. Almanyayı Tuna, Ren, Elbe, Weser, Ems, Oder nehirleri sular. Bavyera, Harz, Bohemya, Erz ve Südet dağları memleketin başlıca engebeleridir.

Almanya İkinci Dünya savaşında mağlûp çıktı. Bugün toprakları yabancı devletlerin işgali altındadır. Memleket iki kısma ayrılmıştır. Doğu Almanya Rus ordularının işgali altındadır, başkenti Berlin şehrinin bir kısmıdır 16.500.000 nüfusludur. Batı Almanya İngiliz, Fransız ve Amerikalıların işgali altındadır, başkenti Bonn şehridir. 50.595.000 nüfusludur.

Almanlar, endüstride, dünyanın en ileri milletlerinden biridir. Bilhassa Ren nehri bölgesi, fabrikalarla doludur. Memleketin içi kanallar, şoseler, demiryolları ile örümcek ağına benzer. Kömür madenleri çoktur. Berlin, Hamburg, Dresden, Kolonya, Düseldorf, Münih, Frankfurt en önemli şehirleridir.

Almanyada tarım yapılsa da, halkın büyük bir kısmı endüstri hayatına atılmıştır.

Türkiye Batı Almanyadan çeşitli makineler, boya, müzik âletleri, ilâç ve kimyevî maddeler alır. Buna karşılık tahıl, kuru incir, kuru üzüm, miyankökü, deri, tütün gibi ham maddele satar.

Almanyanın edebiyat, felsefe, müzik alanında da hizmetleri çoktur. Şiller, Hayne, Göte gibi büyük şairleri; Şopenhaver (Schopenhauer), Niçe, (Nietzsche) gibi fikir adamlarını; Wagner, Bethoven gibi eşsiz musikişinasları yetiştiren bu memlekettir.

ALP ARSLAN, (Hükümdarlığı: 1063 - 1072) :

Alp Arslan Büyük Selçuklu devleti imparatorlarındandır. Tuğrul Beyin yeğeniydi, o ölünce yerine geçti. Önce hükümdarlığın.. tanımıyan Kutulmuş beyi yendi. Sonra **26 Ağustos 1071'de**

Malazgirt ovasında Bizans imparatoru Romanos Diyogenisi yendi. Bu zafer Türklere Anadolu kapılarını açtı. Alp Arslan yendiği Romanos Diyogenise çok iyi muamele etti ve serbest bıraktı.

Alp Arslan'ın ölümüne gene mertliği sebep oldu. Maveraünnehirde bir kale beyi olan Harzemli Yusuf ona isyan etmişti. Sonunda esir edildi ve Alp Arslanın huzuruna çıkarıldı: Alparslan onun düello teklifini kabul etti ve onun tarafından hançerle yaralanarak öldü. 40 yaşlarında ölen Alp Arslan Mervde gömülmüştür.

Alp Arslanın cesareti, mertliği ve düşmanlarına, esirlerine karşı âlicenabâne hareketi Avrupa tarihlerinde bile takdirle anılır.

Nizamülmülk isminde kıymetli, zeki ve işbilir bir veziri (başvekili) vardı. Bu vezirin yardımiyle memleket işlerini gayet iyi idare etti. Hem içerde, hem dışarda büyük başarılar kazandı.

ALP DAĞLARI :

Avrupanın ortasında; Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa arasında sıkışmış; İsviçreyi kaplayan dağlara, «Alp dağları» denir. Yalçın tepeleri karlarla, cumudiyelerle örtülü olan bu dağlar Ren, Ron ve Tuna nehirlerini besliyen genç dağlardır. Aralarında Semplon, Sengotar gibi uzun tüneller; geçit veren vâdiler vardır. Çam ormanlariyle kaplı yamaçlarında güzel köyler, şirin göller bulunur. Alpların en yüksek tepesi Monblan «Mont Blanc» dır (4807) m.). Alp dağları sanatoryumları, otelleri ile yaz ve kış turist çeken bölgelerdir.

ALPTEGİN (Alptekin) :

Gazneliler devletinin kurucusudur. Samanoğullarından Abdülmelik tarafından Horasan valisi tayin edilmişti. Abdülmeliğin yerine geçen Nuhoğlu Mansur onu Horasan valiliğinden azletti. Alptekin de isyan ederek dört bin askerle Gazne şehrini aldı. Mansurun askerlerini yenip onunla bir sulh yaptı. Gazneliler devletinin ikinci kurucusu sayılan Sebüktekin veya Sevük Tekin Alp Tekinin kölelerindendir.

ALTAY DAĞLARI :

Altay dağları Orta Asyada; Sibirya ile Moğolistan sınırları üzerindedir. Bu dağların en yüksek yeri 4540 m. dir. Sırtları zengin ormanlarla örtülüdür. Altay dağlarında zengin altın, bakır, kurşun ve taş kömürü madenleri işletilmektedir.

ALTI :

(5) ten (1) fazla; (7) den bir eksik sayının adına «altı» denir. Altı rakkamla (6) olarak yazılır.

ALTIGEN :

Altı kenarlı düzgün şekillere denir.

ALTIN :

Altın, güzel, sarı renkte; yumuşak ve parlak bir madendir. Diğer cisimlerden etkilenmiyen altın tabiatta çok defa serbest bulunur. Bu yüzden eski zamanlardanberi bilinir.

Altın en kıymetli madenlerdendir. Kuvars kayalarında, nehir kumlarında; kurşun, bakır ve gümüşün kükürtlü filizlerinde bulunur. Bir ton deniz suyunda ortalama olarak 0,02 miligram altın bulunur. Altın; Meksika, Kanada, Güney Afrika, Avustralya, Birleşik Amerika ve Ural dağlarında bulunur. Altın bilhassa para, madalya ve süs eşyası imalinde kullanılır.

ALTMIŞ :

(59) dan (1) fazla olan sayıdır. (6) kere (10) altmış eder.

ALTINORDU DEVLETİ :

Aral gölünden Ukraynaya kadar uzanan topraklar üzerinde kurulmuş bir Türk devletidir. Ünlü Türk Hakanı Cengiz Han 1227 de öldü. Daha sağlığında, imparatorluğunu 4 oğlu arasında bölmüştü. Hazar denizi üstünde kalan yerlere Altınordu devleti dendi. Altınordu devletinin ilk hükümdarı; Cengiz'in büyük oğlu Çoçı Handı.

Bürke Han (1256 - 1266) zamanında halk islâm dinini kabul etti. Devletin en parlak devri Özbek han zamanıdır. (1312 - 1340). Rus prensleri Altınorduya baş eğmişlerdi. Doğu Avrupa Altınordudan tirtir titriyordu.

14. asır sonunda Toktamış Han Timurla bozuştu. Altınordu devleti Timurla yapılan savaşlar yüzünden çöktü. Timurun kesin zaferi (1395) te olmuştur.

Kırım Hanlığı ayrıldı. Sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı devletine eklendi. Uluğ Mehmet Han ise 1437'de Altınordu tahtını kaybedince Kazan hanlığını kurdu. Altınordunun hakikî mirasçısı Kazan hanlığıdır.

ALUCRA :

Alucra kazası Giresun vilâyetine bağlıdır. 66 köyü vardır. Eski adı Mesudiye'dir (1955 nüfus sayımı muvakkat neticelerine göre) nüfusu 33.949, merkezinin nüfusu 2232 kişidir.

ALİMÜNYUM :

Gümüş parlaklığında, beyaz mavimsi renkte bir madendir. Her gün kullanmakta olduğumuz madenlerin en hafifidir. Isıyı, elektrik akımını pek iyi iletir. Tabiatte karışık olarak; kayalarda, kilde, boksitte ve kriyolitte bulunur. Hafif ve dayanıklı olduğundan uçak, otomobil yapımında, mutfak eşyalarında kullanılır.

ALYUVARLAR :

Kanın plâzma adı verilen sulu kısmında bulunur. Alyuvarlar üstüste sıralanmış pulcuklar halindedir. Renkleri kırmızıdır. Kana kırmızı rengini veren bunlardır. Sayıca akyuvarlardan çokturlar. Görevleri hücrelere oksijen taşımaktır.

AMASYA :

Amasya vilâyetinin merkezi olan kasabadır. Nüfusu (1955 sayımı muvakkat neticelerine göre) 17.549 kişidir. Yeşilırmağın Tokat suyu kolu üzerinde kurulmuştur. Samsun - Sivas demir-

yolu üzerindedir. Denizden 400 m. yükseklikdedir. Selçuk ve Osmanlı devrinden kalma camiler şehri süsler.

AMASYA VİLÂYETİ :

Kuzey Anadolu vilâyetlerimizdendir. Yüzölçümü 5.500 kilometre karedir. (1955 nüfus sayımı muvakkat neticelerine göre) 227.479 nüfusludur. Kazaları: Merkez kazası, Göynücek, Gümüşhacıköy, Merzifon ve Taşova'dır.

AMAZON :

Amerikanın en büyük nehridir. Dünyada onun kadar çok su boşaltan nehir yoktur. Uzunluğu 6.420 km. dir. And dağlarından çıkar. Peru, Kolombiya ve Brezilyayı sular ve Atlas Okyanusuna dökülür. Amazon nehrinin geçtiği yerler Ekvatora rastladığından çok ormanlıktır. Ormanlar içinde çeşitli hayvanlar ve vahşi yerliler yaşar.

AMAZONLAR :

Eski Yunan mitolojisinde adları geçer. Harpçi olmakla meşhur bir kadın topluluğudur. Aralarında erkek yaşamasına müsaade etmezlermiş. İyi ata binerlermiş, iyi ok atabilmek için sol memelerini dağlarlarmış.

AMELİYAT :

Operatörlerin; hastaların hasta uzuvları üzerinde yaptıkları kesme ve dikme işlerine denir.

AMERİKA :

Amerika dünyanın 5 kıt'asından biridir. 1492 yılında **Kristof Kolomb** kıt'aya ilk defa ayak bastı, fakat üzerine çıktığı toprakları Hindistan zannetti. Sonraları Amerikaya dört keşif seyahati yapan **Ameriko Vespuçi** oranın yeni bir kıt'a olduğunu anladı. İlk haritacılar kıt'aya onun adını vermişlerdir. Adı böylece büyük bir tarihî bahtiyarlık kazandı.

Amerika kıt'ası Kuzey Kutbundan Güney Kutbuna kadar uzanır. Kuzeyde ve Güneyde 2 büyük parça halindedir. Kuzeyi-

ne, **Kuzey Amerika**; Güneyde kalan parçaya da **Güney Amerika** adları verilir. Güney Amerika ile Kuzey Amerikanın arasını dar bir berzah halinde, Orta Amerika kaplar. Amerikanın doğuşunu Atlas Okyanusu, batısını Büyük Okyanus çevirir. Kıt'a, kuzey batıda Bering Boğazı ile Asyaya yaklaşır. Kıyıları çok girintili çıkıntılı değildir. Yalnız Kuzey Amerikada Alaska, Kaliforniya ve Florida gibi yarımadalar; Hudson, Kaliforniya, Meksika adlarını taşıyan büyük körfezler vardır. Panama kanalı Orta Amerikadadır. Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanusu birleştirir. Horn burnu Güney Amerikanın en güneyinde bulunur.

Amerikada dağlar Büyük Okyanus kıyılarında, kuzeyden güneye doğru, denize paralel olarak uzanırlar. Bunların Kuzey Amerikada olanlarına «Kayalık dağlar», Güneyde olanına da «And dağları» denir. İklim çeşitlidir. Ekvatör Güney Amerikanın üzerinden geçer. Mississippi, Amazon kıt'anın en büyük nehirleridir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, (A. B. D.) :

Amerika Birleşik Devletleri Amerika kıt'asının en büyük devletidir. Federaldir, 49 cumhuriyetten müteşekkildir. Yüzölçümü 7. 707.784 km2. dir.

Yüzey şekilleri :

a) Doğu bölgesi: En yüksek tepesi Black Dome (2045 m.) olan Appalachian dağları başlıca engebedir. Bu dağlar ile Atlas Okyanusu arası ovalıktır.

b) Mississippi bölgesi: Appalachian dağlarından Kaya dağlarına; Kanadadan Meksikaya uzanan bölgeye denir. Kuzeyden güneye doğru alçalan Mississippi havzası Meksika körfezi kıyılarında çok geniş alüvyonlu ovalarla son bulur.

c) Batı bölgesi: Bu gölgede birbirine paralel genç dağlar: Kıyı dağları, Sierra Nevadalar ve Şelâle dağları; ve onların arasında Büyük Havza yer alır. Kolorado yaylası Kolorado nehri tarafından «Kanyon» adı verilen dar ve derin vâdilere ayrılmıştır.

İklim :

Amerikanın büyük kısmı ılıman iklim kuşağındadır. Doğu kıyılarında Lâbrador soğuk su akıntısı New-york civarına kadar tesirini hissettirir. Güneyde Meksika körfezi kıyıları ile Florida yarımadası subtropik (yazları çok sıcak, kışları çok ılık) iklim kuşağına dahildir.

Akarsu ve gölleri :

En uzun nehir: 6.670 km. uzunluğunda Mississippi, Rio Grande del Norte nehri Meksika körfezine dökülür. Kolorado ve Kolombiya nehirleri Büyük Okyanusa dökülürler. Kanada sınırındaki Göller Bölgesinde cem'an 245 bin km2 büyüklüğünde Superior, Michigan, Huron, Erie ve Ontario gölleri bulunur.

Nüfus ve şehirler :

A. B. D. nin nüfusu 1957 tahminlerine göre 170.510.000 kişidir. Kilometrekareye 18 kişi düşer. Memleketin nüfusunun kökünü Avrupadan göç eden beyazlar teşkil eder. Vaktiyle köle olarak getirilen zenciler, şimdi 15 milyonu aşar. Ülkenin ilk sahibi Kızılderililer 317 bin gibi az bir sayıya düşmüşlerdir. 214 bin Çinli ve Japon ve 3 milyon Yahudi de vardır.

Büyük şehirler: New-york (Niyu-york) (7.454.995 nüfus), Washington (802,178 nüfuslu başkent), Boston Chicago, San Fransisco, Los Angeles'tir.

Ekonomik durum :

A. B. D. endüstride dünyada lider durumdadır. Her çeşit endüstri gelişmiştir. Amerika maden kömürü istihsalinde dünyada birincidir. Tahıl, pamuk, tütün ekimi çok yapılır. Zengin petrol kaynakları işletilir.

Türkiye ile olan ticareti :

Türkiye Amerikaya: Kuru meyva, afyon, tütün, krom ve başka çeşitli ham maddeler satar; Amerikadan her nevi yapılmış eşya alır.

AMERİKO VESPUÇİ : (Bak : Amerika)

AMFİTEATR :

Eski Yunan ve Romada oyun meydanlarının etrafına birbirinden yüksekçe olarak daire şeklinde yapılan setlere amfiteatr denilirdi. Bu suretle de, oyunları seyreden seyirciler otururdu. Zamanımızda üniversitelerdeki büyük dershaneler de bu tarzda inşa edilmektedir. Bir çok modern spor alanları da amfiteatr şeklinde yapılıyor.

AMİP :

Amip, tek hücreli hayvanların kökbacaklılar sınıfına mensup bir hayvandır. Üzerinde zarı yoktur. Protoplâzmasından çıkardığı yalancı ayaklarla hareket eder. Besinini içine alarak sindirir. Bazen bölünerek, bazan eşeyli olarak çoğalırlar.

AMONYAK (NH_3) :

Azotla hidrojenin birleşmesinden meydana gelir. Renksiz, keskin kokulu bir gazdır. Amonyak sun'î gübre ve nitrik asit istihsalinde kullanılır.

AMPER :

a) Elektrik akımı şiddeti birimidir. Gümüş nitratın sudaki eriyiğinden geçerek 1 saniyede 1,118 miligram gümüşü, katodta biriktiren akım şiddetine «Amper» denir.

b) Bu birimi ve Amper kanununu (1775 - 1836) yılları arasında yaşıyan büyük Fransız fizikçisi Ampere bulmuştur.

AMPER KANUNU :

Ayni yönde olan iki paralel elektrik akımı birbirini çeker, ayrı yönde olanlar iter.

AMPUL :

a) İçinde elektrik akımıyla ısınıp beyaz hale gelerek ışık ve-

ren bir iletken bulunan, havası boşaltılmış cam yuvarlağına (ampul) denir. Ampulü Edison bulmuştur.

b) İçinde ilâç bulunan, havası alınmış çok küçük ilâç şişelerine denir.

AMSTERDAM :

Holandanın önemli bir endüstri şehridir. Amstel nehri kıyısında 500 kadar adanın üzerinde kurulmuştur. Şehrin elmas yontuculuğu meşhurdur. Nüfusu 1957 tahminlerine göre 871.188 kişidir.

AMUDERYA, (ÜMMÜDERYA, CEYHUN) :

Aral gölüne boşalan nehirlerden biridir. Pamir dağlarından çıkar. Uzunluğu (1800) kilometreyi bulur. Kaşgardan Aksu, Ferganadan Kızılsu kollarını alır. Amu çölünden geçtiği için Amuderya adı ile anılır.

AMUDUFIKARÎ : (Bak: Omurga) :

AMUNDSEN, (1872 - 1928) :

Norveçli bir kutup kâşifidir. 1911 yılında ilk defa Güney Kutbuna ulaştı. Kuzey Kutup Denizinde kazaya uğrayan Nobileyi uçakla ararken kaybolmuştur. Bir kaç ay sonra uçağın parçaları bulunarak Amundsen'in feci sonu anlaşılmıştır.

ANADOLU :

Anadolu Asyanın batısında, Avrupa kıtasına doğru uzanmış büyük bir yarımadadır. Kuzeyinde Karadeniz, batısında Marmara ve Ege denizi, güneyinde de Akdeniz bulunur. Bu yarımada Türklerin vatanıdır. Anadoluya Küçük Asya da denir. Anadolunun kuzey ve güneyinde uzanan dağlar, denizlere paraleldir. Bu hal, yalnız Ege bölgesinde değişir. Ege bölgesinin dağları kıyılara dik indiği için, aralarında geniş vâdilere yer verirler. Kuzeydeki dağlar, kuzey Anadolu dağları; Akdeniz kıyılarındaki dağlar Toros adlarını taşırlar. Anadoluda en yüksek dağ; doğuda Ağrı dağıdır. (5156) m.).

Sakarya; Kızılırmak ve Yeşilırmak; Büyük Menderes ve Küçük Menderes; Gediz; Seyhan ve Ceyhan; Dicle ve Fırat yarımadanın başlıca ırmaklarıdır.

Önceleri Orta Asyadan gelen Eti Türkleri Anadoluyu yurt edinmişlerdi. Daha sonraları Roma, Yunan, Bizans, Pers gibi milletlerin buyrukları altına geçen bu topraklar kapılarını 26 Ağustos 1071 Malazgirt savaşile, yine Türklere ikinci defa olarak açmıştır.

ANADOLU BİRLİĞİNİN YENİDEN KURULMASI, BALKAN VE AVRUPA DEVLETLERİYLE SAVAŞLAR: (Bak: Mehmet I., Çelebi Sultan ve Murat II.)

ANADOLU SELÇUK DEVLETİ: (Bak: Selçuklu imparatorluğu) :

ANAFARTALAR :

Gelibolu yarımadasının güneyinde Büyük ve Küçük Anafartalar adını taşıyan iki bölgedir.

ANAFARTALAR SAVAŞI :

(1915) yılında Birinci Cihan Savaşı içinde Çanakkale Boğazını geçmeğe çalışan İngiliz ve Fransız ordularına karşı Mehmetçiklerin destanlar yarattıkları bir yerdir. Silâhça, sayıca çok üstün olan düşman kuvvetleri karşısında bir avuç Türk askeri bulunuyordu. Fakat bu askerler tarihe şan veren bir milletin çocuklarıydı. Başlarında da Mustafa Kemal gibi dâhi bir komutan vardı. İşte Anafartalarda kazanılan zafer tarihteki savunma savaşlarının en ünlülerinden birini teşkil eder.

ANAHTAR :

a) Anahtar; kilidi açıp kapamaya yarayan bir âlettir. b) Küçük makineleri kuran âlete de, anahtar denir. c) Ayrıca, notaların müzik merdivenindeki yükseklik derecelerini göstermek

ve buna göre okunmasını sağlamak için, porte başına konan işaretlere anahtar adı verilir. Müzikte sol, do, fa anahtarları vardır. b) Bunlardan başka, şifreleri çözmek için kullanılan anlaşma usulüne de anahtar denir.

ANAMAL, (Sermaye) :

Ticarette bir işin yapılabilmesi için gereken para veya mala denir.

ANAMUR :

Anamur kazası İçel vilâyetine bağlıdır. 52 köyü vardır. (1955 nüfus sayımı muvakkat neticelerine göre) Kaza nüfusu, 30.921, kaza merkezinin nüfusu 4265'dir.

ANANAS :

Sıcak ülkelerde yetişen tadı ve kokusu güzel bir meyvanın adıdır.

ANATOMİ :

Hayvan ve bitkilerin yapılarını ve organlarını inceleyen bilim dalına denir.

ANAYASA (Bak: Teşkilâtı Esasiye Kanunu) :

ANA YURTTA KALAN TÜRKLER: (Bak: ORTA ASYA HUNLARI, GÖKTÜRKLER, UYGURLAR) :

AND DAĞLARI :

Güney Amerikanın Büyük Okyanusa bakan kıyılarında uzanırlar. Panama berzahından başlayıp Ateş arazisine (Tierre del Fuego) kadar uzanırlar. Uzunlukları 7000 km. yi geçer. And dağlarının en yüksek tepesi Akongagua'dır. (7040 m.)

ANDERSEN, HANS CHRİSTİAN :

Bütün dünya çocuklarının zevkle okudukları «Çirkin Ör-

dek», «Peri Masalları» gibi kitapları yazan, Danimarkalı bir çocuk yazarıdır.

ANDIRIN :

Andırın kazası Maraş vilâyetine bağlıdır. 49 köyü vardır. Yüzölçümü 1440 km2, (1955 nüfus sayımına muvakkat neticelerine göre) nüfusu 23.454 kişidir. Andırın kasabasının nüfusu 938 kişidir.

ANDORRE PRENSLİĞİ :

Fransa ve İspanya sınırında, Pirene dağlarının üzerindedir. Merkezi La Vieja kasabasıdır. Yüzölçümü 452 km2 dir. İçinde 6.025 kişi yaşar küçük bir devletçiktir.

ANDREA DORYA, (1468 - 1560) :

Şarlkenin amiraliydi. Yıllarca Türk denizcileriyle boğuştu. Şanlı denizcimiz Barbarosa Preveze önünde yenildi. (1538). Bu zafer Akdenizi bir Türk gölü haline getirdi.

ANESTEZİ :

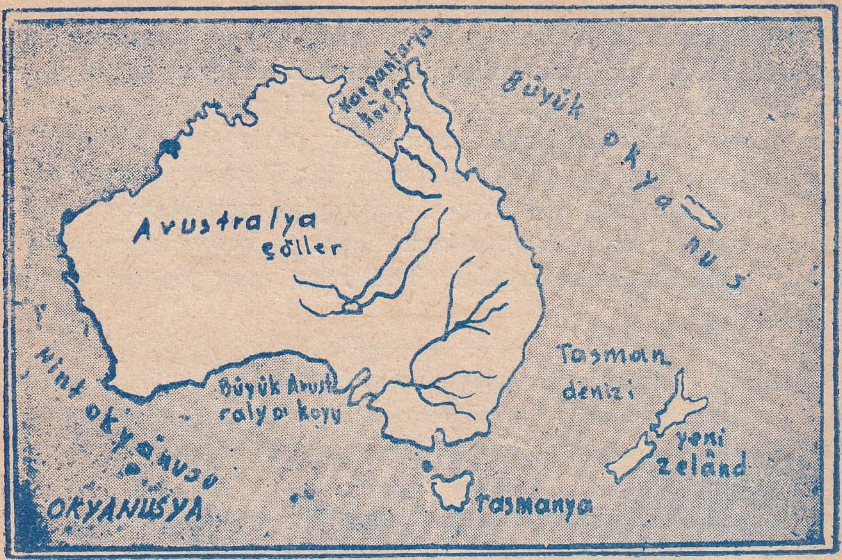
Ameliyatlarda bir takım uyuşturucu ilâçlarla ağrıyı, sızıyı, acıyı dindirmeye yarayan bir usuldür. Eter ve kloroform uyuşturucu ilâçların başlıcalarıdır.

ANIT :

Yapılmış bir şerefli işi veya bir kimsenin hâtırasını yaşatmak için yapılan büyük yapılara «Anıt» denir.

ANİBAL :

Anibal Milâttan (247) yıl önce doğmuş Kartacalı bir kumandandır. Dokuz yaşında iken babasının yanında savaşlara katılmıştı. Romalıları hiç sevmezdi. Ölünceye kadar, Romalılarla

BİR KAHRAMANLIK HİKÂYESİ :
OĞLUM NEREDE?

1922 yılının 9 Eylûl günüydü. Kahraman askerlerimiz Kordonboyundan geçiyorlardı. İzmirliler Afyondan gelen kurtuluş ordusunu çiçeklerle, alkışlarla karşılıyorlardı. Sevinç ve heyecanını tutamıyarak ağlıyanlar da çoktu. Caddeler, sokaklar Türk bayraklariyle donanmıştı. O gün İzmirin yarısı dumanlar ve alevler içinde yanıyordu. Kaldırımlar, düşman ölüleriyle dolmuştu. Halk, askerlerimizin tozlu ayaklarını öpüyordu.

Bu sırada, yaşlı bir kadıncağız ileri atıldı. Süvariler arasındaki yanık yüzlü bir çavuşa:

— Hasan! Hasan! Oğlum nerede? diye heyecanla seslendi. Burma bıyıklı Mehmetçik attan eğildi, ninenin yanaklarından doya doya öptü. Yaşlı gözlerini silerek, bir şey demeden yoluna devam etti.

Nine, özlemle beklediği oğlunun sevgisiyle sarsıldı.

— Zararı yok! Seni görünce, yavrumu görmüş gibi oldum zaten. Sen var ol arslanım! Siz sağ olun! sözlerini söyliyerek köpüklü atların arkasından dolu gözlerle, uzun uzun bakakaldı.

MİKROPLAR ÖLÜRLER Mİ?

Mikroplar belli bir zaman içinde yaşayıp belli bir zamanda ölmezler. Daha doğrusu mikroplar kendi kendilerine hiç ölmezler. Bir mikrop ikiye ayrılıp çoğalır ve iki mikrop olur. Böylece birinci mikrobun hayatı sona ermiş, onun yerine iki mikrop doğmuş olur. Demek ki mikroplar hiç ölmezler. Daima çoğalırlar. Fakat bazı hâdiseler de mikropları yokedebilir. Meselâ çok soğuk, çok sıcak veya bazı ilâçlar ve kanımızdaki akyuvarlar gibi. Bunlar mikropları öldürürler veya yiyerek yokederler.

———o———

Kuzey denizlerinde yaşayan Karabataklar yuvalarını yüksek kayalara yaparlar. Bu yüzden yavruları ilk uçuşlarında yere düşerler. Fakat aşağıdaki Karabataklar onları tekrar uçururlar.

———o———

Genç kaplanlar kuvvetlerini denemeyi çok severler. Bu yüzden aç olmasalar da rastladıkları hayvanları öldürürler. Fakat yaşlanan kaplanlar aç olmadıkca kimseye saldırmazlar.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

HAFTALIK MECMUA

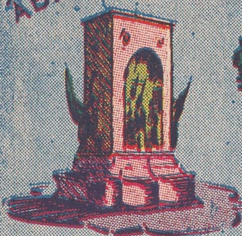
Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ** .

Bu Ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

1 Kasım 1958 Cumartesi Sayı: 3 Fiyatı: 40 kuruştur:

Basıldığı yer : EGE Matbaası .

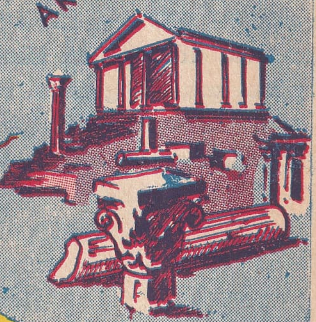
ÂBİDE

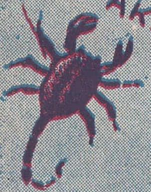

ĀĞAÇ KAKAN

AKROPOLIS

AKREP

AKISAN

CEP ANSİKLOPEDİSİ

A - 4

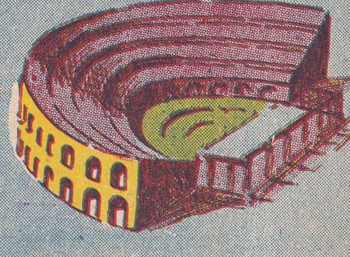

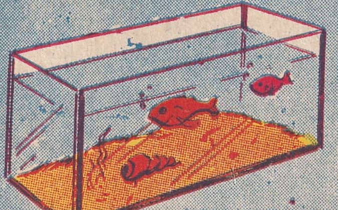
ARTEZIYEN KUYUSU

ALBATROS

ANFITEATR

AKUARIUM

AY TUTULMASI TEHLİKELİ MİDİR?

Ay tutulmasının hiç tehlikesi yoktur. Bazı kimseler bunu bir tehlike sayarlar ve felâket geleceğini zannederler. Halbuki bu olayın böyle şeylerle hiçbir alâkası yoktur. Çünkü ay tutulması demek, dünyamızın güneş etrafında dönerken bir aralık ay ile güneş arasına girmesi demektir. Bu sırada dünyamızın gölgesi ayın üzerine geldiği için ay birkaç saat karanlık kalır. Dünya önünden çekilince güneşin aydınlığını alır.

—o—

KUZEY AMERİKA

çarpışacağına yemin etmişti. Babası Hamilkar Barkas ölünce yerine geçti. Roma M. Ö. 219'da Kartacaya harb ilân edince karşısında Anibal'in büyük ordusunu buldu. Anibal askerleriyle Pireneleri geçti. Alp dağlarını aştı. İtalyaya girdi. Tiçinüs suyu kenarında ve sonra Trabia mevkiinde Roma ordularını bozguna uğrattı. Apenin dağlarını aşıp Etrüryaya girdi. Roma ordusunu Trasimen gölü kıyısında üçüncü defa perişan etti, fakat Romaya girmedi. M. Ö. 216'da Roma ordusunu Kane şehri yakınında tamamen yok etti. Romalılara karşı sayısız zaferler kazanan Anibal bir türlü kat'î neticeyi alamamıştı. İtalyada yardımsız kalan Anibal Romalıların Kartacaya saldırması üzerine Afrika'da Zama'da karaya çıktı. Burada yaptığı son savaşta yenildi. (M. Ö. 206). Anibal yenilince Anadoluda Prüsiyasa sığındı. Prüsiyasın kendisini Romalılara teslim edeceğini öğrenince intihar etti (M. Ö. 183).

Anibal tarihin sayılı cihangirlerindendir.

ANKARA :

(23 Ekim 1923) tarihindenberi Türkiye'nin başşehridir. 1920'de sadece 30 bin nüfuslu olan Ankara şimdi 227.505 nüfusludur.

Ankara şehri Sakaryanın kollarından Ankara suyunun geçtiği ovanın doğu kenarında kurulmuştur. Denizden 835 ilâ 978 m. yüksekliktedir. Anadolu demiryollarının kavuşak noktasındadır.

Bugün çetin bir tabiat ortasında, Türkün yaratıcılık ve yapıcılık kudretinin timsali olarak yükselmektedir. Ankara İstanbuldan sonra Türkiye'nin ikinci kalabalık şehridir.

Eski Ankara sarp bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Yeni Ankara; modern binaları, geniş caddeleriyle ovaya doğru yayılmaktadır.

Ankaranın iklimi, kurak bir kara iklimidir. Kışın dondurucu soğuklarına karşı yazın bunaltıcı sıcaklar hüküm sürer.

ANKARA KEÇİSİ :

Ankara'da büyüyen ve bol yün veren bir cins keçidir. Sütü de boldur. Eti çok lezzetli değildir. Kılı için beslenir. Tiftik adı verilen yünü çok makbuldür.

ANKARA SAVAŞI : (Bak : Timurlenk)

ANKARA VİLÂYETİ :

Ankara vilâyetinin yüzölçümü 28.923 km², nüfusu 696 576 kişidir. 14 kazası şunlardır : Ankara merkez, Ayaş, Balâ, Beypazarı, Çankaya, Çubuk, Haymana, Kalecik, Keskin, Kırıkkale (yeni adı Çelikkale), Kızılcahamam, Nallıhan, Polatlı ve Şereflikoçhisar'dır.

Ankara yaylasında küçük ve kocabaş hayvan çok beslenir. Tiftik keçileri dünyaca meşhurdur. Tahıl ziraati önemli bir yer tutar. Meyvacılık, bağcılık da halkın uğraştığı işlerdendir.

ANNAM :

Fransız Hindiçini'sinin doğu bölümüdür. Merkezi Hue kasabasıdır. 147.000 km² yüzölçümünde olan Annam'ın nüfusu 5.600.000 kişidir.

ANOFEL :

Bir sivrisinek çeşididir. Sıtma mikrobunu dişi anofel taşır ve aşılar. Bu anofellerin renkleri esmerdir. Kanatları benekli, hortumları uzundur. Bir yere kondukları vakit yere dikey dururlar.

ANSİKLOPEDİ :

Ansiklopedi her türlü bilgileri içine alan ve onları alfabetik sıra ile anlatan büyük bir kitaptır.

ANTAKYA :

Hatay vilâyetinin merkezidir. 27.517 nüfusludur. Etrafı bahçelerle çevrilidir.

ANTALYA :

Antalya güney Anadolu'da kendi adını taşıyan körfezin ke-

narındadır. Antalya vilâyetinin merkezidir. 25.050 nüfusludur. Etrafı muz, portakal, limon bahçeleriyle süslüdür.

ANTALYA VİLÂYETİ :

Güney vilâyetlerimizden biridir. Vilâyete merkez ilçesinden başka Akseki, Alanya, Elmalı, Finike, Gündoğmuş, Kaş, Korkuteli, Manavgat, Serik ilçeleri bağlıdır. Antalya vilâyetinin nüfusu 297.458'dir. Yüzölçümü 19.749 km² dir. Vilâyette turunçgiller çok yetiştirilir. Antalya vilâyeti ormanlarının çokluğu bakımından Türkiye'de birincidir. Bol miktarda krom çıkarır.

ANTARKTİK :

Güney Kutup kıt'asına verilen addır.

ANTEN :

Radyo istasyonlarından boşluğa gönderilen elektromanyetik dalgaları toplamaya yarıyan teldir. Telsiz telgraf, telefon ve radyolarda kullanılır. Anten teli alıcı teli denilen bir vasıta ile cihazın anten ucuna bağlanır. Ayar devresinin diğer bir ucu toprak hattına verilir. Anten teli yükseklere çekilmelidir. Antensiz çalışan radyolar çabuk bozulurlar.

ANTİL ADALARI :

Bu adalar Amerika kıt'asının doğusunda bulunurlar. Büyük Antiller, Küçük Antiller diye ikiye ayrılırlar. Cuba (Küba), Jamaica, Haiti, Porto Rico (Porto Riko), Büyük Antil adalarını teşkil eder. Porto Riko adasından Venezüellâ'ya kadar bir kıvrım üzerinde sıralanan adalara da, Küçük Antiller denir. Küçük Antiller Karayipler denizini Atlas Okyanusundan ayırırlar. Bu adalar şimdi İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri arasında paylaşılmıştır. Başlıca ürünleri kahve, şeker ve «Rum» adı verilen içkidir.

ANTİLOP :

Sıcak memleketlerde yaşıyan bir hayvandır. Geviş getirir,

boynuzludur ve hızlı koşar.

ANTİMUVAN :

Mavimtrak beyaz renkte bir madendir. Sert olduğundan, basın harflerinin alaşımını sertleştirmek için çok kullanılır.

ANTİSEPTİK :

Mikropları öldürmek için kullanılan maddelere denir. Başlıca antiseptikler : İyot, süblime, asitfenik, alkol ve asitboriktir. Yaralanmalarda, berelenmelerde, sıyrıklarda bunlardan uygun olanlarını kullanmayı ihmal etmemelidir.

ANTİTOKSİN :

Vücuda giren toksinleri (zehirleri) zararsız kılmak için uzviyetin çıkardığı karşı maddeye antitoksin denir.

Antitoksin mukabil bir zehirdir. Mikroplar vücut içinde zehirlerini yaymaya başladıkları zaman, vücut ta mikrop zehirlerini zararsız hâle getirecek karşı zehirler çıkarır. Böylece o hastalığa karşı bağışıklık kazanmış olur. Bağışıklık ya doğuştan olur; veya aşı veya serumla sonradan kazandırılır.

Bugün çiçek, tetanoz, verem, kolera, veba, kuduz, enflüenza, beyin humması gibi hastalıklara karşı serum ve aşı tedavileri başarı ile tatbik edilmektedir.

ANTOLOJİ :

Seçme şiir ve nesirlerden meydana getirilmiş kitaplara «Antoloji» denir.

ANTRASİT :

Bir çeşit taş kömürüdür. Güçlükle tutuşur, fakat koku ve duman çıkarmadan yanar.

ANTROPOLOJİ :

Bu kelime yunancada «İnsan ilmi» anlamına gelir. En geniş mânâsı ile insan hayatının tarihidir. İnsanın öteki hayvanlardan

ayrı taraflarından, geleneklerden, alışmalardan, dillerden, dinlerden, san'atlardan, medeniyetlerden; özet olarak insanın gelişmesinden bahseder.

APANDİS :

İnce barsağın açıldığı, sonu kapalı kısım **Kör barsak**tır. Kör barsağın uzayan ince bir parçasına da **Apandis** denir.

APANDİSİT :

Apandis'in iltihaplanması halidir. Karında âni ve fasılalı sancılar yapar; bulantılar meydana getirir. Ameliyatla apandis alınmazsa ölüm tehlikesi vardır.

APARTMAN :

Her katı; bağımsız odalardan müteşekkil bir çok daire ihtiva eden büyük yapılara «apartman» denir.

APENİN DAĞLARI :

İtalya yarımadası üzerinde; Cenova körfezinden başlayıp, güney doğuya doğru, Mesina boğazına kadar uzanan sıra dağlara denir. Uzunlukları 1300 km. yi bulur. En yüksek yerleri Abruzzi dağlarındaki Gran Sasso tepesidir (2921 m.). Yaylalarında bol hayvan beslenir. Eteklerinde zeytin, portakal, palmiye ağaçları çoktur. Apeninlerde mermer ocakları işletilir.

APOLLON :

Eski Yunanlılarda; güneş, ışık ve güzel san'atlar tanrısıdır.

APOLYONT GÖLÜ : (Bak : Abulyont gölü) :

AR :

Arazi ölçüsüdür. 100 m^2 bir ardır.

ARABA :

Tekerlekler üzerinde hareket eden bir kara taşıtıdır. Başlıca: El arabası, yük ve binek arabaları; köylerde kullanılan öküz arabası (kağnı) gibi çeşitleri vardır.

ARABİSTAN :

Arabistan; Asya'nın güney batısında büyük bir yarımadadır. Batısını Süveyş kanalı, Kızıl deniz, Babülmendeb boğazı; güneyini Aden körfezi, Umman denizi; doğusunu Basra körfezi ve Hürmüz boğazı çevirir. Büyüklüğü iki milyon kilometre karedir. Bu yarımadanın her tarafı kızgın kum çölleriyle doludur. Nefud çölü, Necit, Dehna büyük çöllerinin başlıcalarıdır. Memleketin yerli halkı, Arap soyundan olan insanlardır. Yarımadanın batısını güneye doğru dağlar kuşatır. Bu dağlarla Kızıldeniz arasında Tehama denilen ovalar uzanır. Dağlara yağmurlar sağanaklar halinde yağar. Senenin büyük kısmında her taraf yağmura hasret kalır. Yakıcı ve kurak bir iklim sebebiyle nehirler bulunmaz. Bedevîler (çöl halkı) gerekli suyu çöl içindeki çamurlu kuyulardan sağlarlar. Arabistanın yaşamaya en elverişli yeri yarımadanın güney batısında bulunan Yemen krallığıdır. Burası bereketli ovalarla, yeşil ormanlarla kaplıdır. Çöllerde başıboş Bedevîler dolaşır. Bunlar deve, keçi, koyun, merkep ve at beslerler. Çok defa yağmacılık ederler. Müslümanların kutsal ziyaretgâhı olan Mekke, Medine şehirleri yarımadanın batısında Hicaz krallığı sınırları içindedir. İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed'in türbesi Medine şehrindedir. Allahın evi olan Kâbe de Mekke'dedir.

ARAÇLAR : ARAÇ VE GEREÇLER : (Bak : Gereç) :

ARAL DENİZİ :

Batı Türkelinde 67.000 km^2 kare büyüklüğünde bir iç denizdir. Amuderya (Ceyhun) ve Siriderya (Seyhun) nehirleri Aral denizine dökülür.

ARAPLAR :

Arabistan halkından veya bu halkın soyundan gelen insanlara Arap denir. Araplar Asyanın güney batısında (İrak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Arap yarımadası) ve Afrikanın kuzey doğusunda çoğunluk teşkil ederler.

Bugün Türkiye'nin güney sınırlarını çeviren Suriye, Irak ve bu devletlerin güneyinde uzanan Lübnan, Doğu Ürdün, Hicaz, Yemen, Mısır devletleri az şive farklariyle ayni dili, yani arapçayı konuşan ayrı devletlerdir. Bu devletler aralarında siyasî bir yakınlaşma göstererek «Arap Birliği» ni kurmuşlardır. Ayni dine bağlı bulunduğumuz Arap milletleri uzun yüzyıllar Osmanlı devletinin sınırları içinde yaşamışlardı.

Ayrıca koyu esmer veya siyah tenli olan kimselere de Arap adı verilir.

ARAPKİR :

Arapkir kazası Malatya vilâyetine bağlı bir kazadır. 47 köyü, 30.520 nüfusu vardır. Bağ ve bahçeleri boldur. Dokumacılığı ileridir. Kaza merkezi 6791 nüfusludur.

ARAPLAR VE HAZRETİ MUHAMMED :

Araplar Samî ırkından en büyük millettir. Çölde yaşamaları onları ileri medeniyetler kurmaktan alıkoymuştur. Asıl istidatları şiir ve edebiyattadır.

İslâmiyetten önce kurulan küçük Arap devletleri; M. Ö. X. asırda Yemen'de kurulan **Main** devleti, onu yıkmış olan ve 8. asırda kurulan **Sabâ** devleti, Sabâ devletinin yerine geçen ve 2. asırda kurulan **Himyerî** devletidir.

M. S. VI. yüzyılda Araplar kabileler halinde yaşıyorlardı. Her kabile ayrı bir puta tapıyordu. Şiir ve hatipliğe merakları çoktu.

Hazreti Muhammed 570 de Mekkede doğdu. **Kureyş** kabilesinden ve **Haşim oğulları** ailesindendi. Babası Abdullah, doğmadan önce; annesi *Âmine* altı yaşında iken öldü. Onu amcası **Ebû-tâlib** yetiştirdi. Doğru sözlü ve akıllı yetiştiğinden kendisine «**Gü-**

venilir Muhammed» anlamında **«Muhammed-ül Emîn»** denirdi. 25 yaşında Hadîce adlı bir dul kadınla evlenip Suriye civarına kada: giderek ticaretle uğraştı.

40 yaşından sonra ona **Kuranıkerim** Allahtan nâzil oldu. Bundan sonra Allahın peygamberi olan Hazreti Muhammed İslâm dinini yaymağa başladı. Mekkeliler müslümanlığın kuvvetlenmeğe başlaması üzerine Hazreti Peygamberi rahatsız etmeğe başladılar. Nihayet Peygamber 622 yılında Mekke'den Medine'ye **«Hicıet»** (Göç) etmeğe mecbur kaldı. Mekkelilerle Bedir (624), Uhud (625) ve Hendek (627) savaşları yapıldı. Bir ara iki şehir arasında yapılan Hudeybiye barışı (628) nı Mekkeliler bozunca Peygamber (629) da Mekke'yi zaptetti. Peygamber büyük bir olgunluk göstererek İslâmlığa karşı kötülük işlemiş Mekkelileri bağışladı. Son zamanlarında Tâif ve Bizanslılara karşı neticesiz iki sefer yapıldı.

Artık bütün Arap yarımadası islâmlaşıp Peygambere tâbi olmuştu. Peygamber 8 Haziran 632'de 63 yaşında olduğu halde öldü. Yerine arkadaşı **Ebubekir** geçti. Ona **Halife** dendi.

Hazreti Muhammed; iyi bir asker ve iyi bir idareci idi. O, hem Peygamber; hem de yaptıklarından ders alınması icabeden büyük bir adamdır.

ARAPSUN :

Arapsun kazası Niğde vilâyetine bağlıdır. 18.678 nüfuslu olup bu nüfusun 1.842'si kaza merkezinde yaşar.

ARARAT DAĞI : (Bak : Ağrı dağı) :

ARAS NEHRİ :

Bingöl dağlarından doğar. Erzurum ve Kars yaylalarının güneyinden geçer. Rus sınırında Arpa çayıyla birleşerek beraberce Rus sınırını çizer. Kura ırmağıyla birleşip Hazar denizine dökülür.

ARAZİ ÖLÇÜLERİ :

Alan ölçüleri birimi m^2 dir. Fakat büyük araziler «Ar» ve

«Hektar» ile ölçülür. Bir kenarı bir dekametre (10 m.) olan kareye Ar; bir kenarı bir hektometre (100 m.) olan kareye Hektar denir.

Ar = 10 m. × 10 m. = 100 m^2.

Hektar = 100 m. × 100 m. = 10.000 m^2.

100 Ar = 1 Hektar.

Memleketimizin bazı yerlerinde arazi ölçüsü olarak kullanılan «Dönüm» 920 m^2. dir.

ARDA :

200 km. uzunlukta bir nehirdir. Edirne civarında Meriç nehrine karışır.

ARDAHAN :

Ardahan, Kars vilâyetine bağlı bir kazadır. 49.792 kişi olan nüfusunun 6.062'si kaza merkezinde yaşar. Başlıca canlı hayvan, tereyağ, peynir gibi mahsuller ihraç eder.

ARGON :

Bir gazdır. Havada yüzde bir oranında bulunur. Renksiz, kokusuz ve tadsızdır.

ARI :

İnsanlara büyük faydalar sağlıyan bir hayvancıktır. Arı çok zeki, çok çalışkan bir böcektir. Topluluk halinde yaşar. Arıların içerisinde en gelişmiş olanları, bal arılarıdır. Bir arada yaşıyan bal arılarının sayısı çok defa 50 bini aşar. Her arı kendi görevini bilir, ve çalışır. Arı topluluğunun başında bir bey bulunur. Arılar, erkek arı, beyler, dişi arılar olarak üçe ayrılırlar. Arka ayaklarında kıllar ve heybecikler bulunan işçi arılar çiçeklerin tatlı özlerini toplarlar; kovana getirirler. Hayrete değer bir iş bölümü ile kimisi bal yapar, kimisi sanatkârâne petek örer, kimisi kovanı temizler, kimisi de yumurtlar. Bazan iğnesiyle bizi sokan bu küçük hayvancığın yaptığı balı seve seve yeriz.

ARICILIK :

Fennî olarak arıcılık yapılır ve çok miktarda bal alınabilirse iyi para getirir. Bizim memleketimizde modern usul ile arıcılık yapanlar pek azdır. Senede üç, dört milyon kilo bal elde ederiz, bir miktar da dışarıya satarız. Sattığımız memleketler İtalya, Irak, Suriye'dir.

Arıcılar, tahtadan bir çok kovanlar yaparak bahçelerinin uygun bir yerine dizerler. Bu kovanlar iki katlı veya üç katlı da olur. Üst kısımları açılır, kapanır tarzdadır. Arılar, bu kovanlar içine yerleştirilirler ve bal yapmağa başlarlar. Kovanların içine bazan balmumundan insanlar tarafından yapılmış petekler konur. Arılara kolaylık olsun diye böyle yaparlar. O zaman arılar, yalnız bal yaparak petekleri doldururlar. Ayrıca petek yapmağa uğraşmazlar.

Kovanın birinci katını balla dolduran arılar kendi yiyeceklerini hazırlamış demektir. Sonra ikinci katı doldurmağa başlarlar. İşte alınacak olan bal, ikinci kattaki baldır. Birinci katın balı alınmaz. Arılara bırakılır. Eğer bırakılmazsa, arılar açlıktan ölürler.

Arı kovanlarının bulunduğu yer, meyva ağaçlarına veya çok cins çiçeklerin bulunduğu yere yakın olmalıdır. O zaman daha güzel ve kuvvetli bal elde etmek mümkün olur.

Arıcılık, aynı zamanda dikkat ister. Bazı tehlikeli hastalıklar vardır. Bunlar kovana bulaştı mı en iyi çare bütün kovanı ve arıları yakıp yok etmektir.

ARİSTO : (M. Ö. 384 - M. Ö. 322) :

Eski Yunanın en büyük filozofudur. Makedonya kralı Filip'in hekimi Nikoma'nın oğluydu .Atina'da 20 yıl Filozof Eflâtun'a talebelik etti. Sonra Kral Filip'in oğlu Büyük İskender'e hocalık etti. Sonra Atina'ya dönüp «Lise» adı verilen dershanesini kurdu.

Aristo, Avrupa'lılarca felsefe ve mantık ilimlerinin kurucusu olarak tanınır. Bir çok Avrupa filozofları Aristo'dan ilham almışlardır. Aristo; ahlâka ,siyasete, şiire, metafiziğe, hitabete, hayva-

nat ilmine, tarihe ait bir çok eserler yazmıştır.

ARİSTOKRASİ :

Sınıf farkı olan memleketlerde, soylu sayılan tabakadan gelen kimselerin idaresine «Aristokrasi» denir. Aristokrasi, seçkin sayılan bir azınlığın, çoğunluğu idaresidir.

ARİTMETİK :

Matematiğin bir koludur. Konusu : Sayılar, sayıların özellikleri ve işlemleridir.

ARİTMETİK İŞARETLERİ : (Bak : İşaretler: Aritmetik)

ARJANTİN :

Güney Amerika devletlerindendir. Federal bir cumhuriyettir. Yüzölçümü 2.791.631 km² dir.

Batısını **And dağları,** doğusunu Atlas Okyanusu çevreler. And dağları ile Brezilya ovası arasında kalan **Gran Chaco ovası** ve daha güneydeki **Pampa ovaları** Arjantin'in en verimli yerlerindendir. Daha güneyde **Patagonya yaylası** vardır. Önemli akarsuları Parana ve Rio Uruguay nehirleridir.

Arjantinde tarım ve hayvancılık çok ileridir. Tarım ve hay-
Memleketin ilk ahalisi olan Amerika yerlileri pek azalmıştır. Bugünkü halk İspanyol ve İtalyan göçmenlerinin nesillerinden gelir. Başkent **Buenos Aires,** üç milyon nüfusludur. Önemli şehirler : Santa Fe, Rosario, Kordoba, Tukuman, Bahia Blanka ve La Platadır.

Arjantinde tarım ve hayvancılık çok ileridir. Tarım ve hayvancılık mahsullerini dışarıya bol miktarda ihraç eder.

ARKEOLOJİ :

Eski çağlara ait san'at eserleriyle uğraşan bilim dalıdır. Arkeolojinin kelime mânâsı «Eski şeyler bilgisi» dir. Arkeoloji tarihî eserlerin topraklar altından, yapılan kazılarla çıkarılması ve bun-

ların müzelerde saklanması işleriyle uğraşır. Böylece; tarihe vesikalar, deliller bulmaya çalışır.

ARKLAR :

Toprağın; içinden su akıtmak için, oluk şeklinde kazılması şekline «Ark» denir. Arklar ,daha büyük su kaynaklarından gelen suları, bitkilerin köklerine kadar ulaştırmağa yarar.

ARKTİKA :

Kuzey kutup bölgesine denir.

ARMA :

Bir devletin, bir hükümdar soyunun, bir şehrin vs. timsali olarak kabul edilmiş işaretlere «Arma» denilir.

ARMATÖR :

Gemi işleten kimselere «Armatör» denilir.

ARMONİKA :

Yanyana sıralanmış bir takım deliklerinden üflendiği vakit çeşitli tarzlarda sesler veren küçük ağız çalgısına «Armonika» denir.

El armonikasında (Akordeon) üfleme işi, körüğün açılıp kapanmasiyle olur.

ARMUT :

Ağaçta yetişen bir meyvadır. Gülgillerdendir. Memleketimizin her tarafında yetişir. Meşhur olan cinsleri : Malatya, Akçe, Mustabey, Kumla, Çengel ve Ankara armutlarıdır.

ARNAVUTLUK :

Arnavutluk Balkan yarımadasının batısında, Yunanistanla

Yugoslavya arasında sıkışmış bir devletçiktir. Dağlık olan memleketin batısını Adriyatik denizi çevirir. Toprak büyüklüğü 27.500 kilometre karedir. Nüfusu bir milyon kadar olan Arnavutluk Cumhuriyetinin başşehri Tirana'dır. Halkın çoğu dağlarda yaşar. Dağlar arasında vâdiler, yaylalar mümbit topraklarla doludur. Hafif meyilli alçak yamaçlarda zengin ormanlar görülür. Yağmurları oldukça bol, iklimi serttir. Başlıca akar su Drin'dir. Nüfusun ekseriyeti, müslüman olan Arnavutlardır. Görice, İşkodra, Elbasan, Berat; Avlonya; Dıraç memleketin başlıca şehirleridir.

ARPA :

Buğdaygillerden bir bitkidir. Hayvan yiyeceği olarak kullanılır. Arpadan ekmek te yapılır. Arpanın çok kullanıldığı diğer bir yer de bira yapımıdır.

ARPAÇAY :

Arpaçay, Kars vilâyetine bağlı bir ilçedir. 88 köyü vardır. 40.778 nüfusu vardır. Kaza merkezi 880 nüfuslu Zaruşat kasabasıdır.

ARPAÇAY :

Aras ırmağına dökülen bir çaydır.

ARSENİK :

Arsenik; gri renkte ,metal parlaklığında bir madendir. Kristaller halinde bulunur, sert ve kolaylıkla kırılabilen bir cisimdir.

Arsenik kurşun saçmalarına sertlik vermek için kullanılır. Kendisi ve bütün bileşikleri şiddetli şehirdir.

ARŞIN :

Eskiden kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Bir arşın 68 cm. dir.

ARŞİMET, (Arkhimides) (M. Ö. 287 - 212) :

(M. Ö. 287) de Siragüza şehrinde doğmuş olan Arşimet, bü-

yük bir fizik ve geometri bilginidir; bir çok buluşları arasında en meşhuru **Arşimet Kanunu**'dur.

ARŞİMET KANUNU :

Bir sıvıya batırılan cisimler; yerini kapladıkları sıvının ağırlığı kadar, kendi ağırlıklarından kaybederler.

Arşimet Kanunu sıvılar için olduğu kadar, hava için de doğrudur. Deniz ve hava taşıtları hep bu kanundan faydalanarak yapılmışlardır.

ARTEZİYEN KUYUSU :

Yağmurlar yağdıkça, yağmur suları toprağın alt tabakalarına sızar ve nihayet su geçirmiyen bir tabakada toplanır. Suyun biriktiği tabaka düz bir yüzey halinde uzanmaz; çok defa orta kısmı çukur, iki uçları orta kısmından yüksekte bulunur. Onun için, orta kısımdan bir kuyu açılacak olursa ,su iki uçların yüksekliğine varmak için fışkırır. Bu, değişmiyen bir kanundur.

Çok derinlerde birikmiş suları yeryüzüne çıkarmak için, toprak çok kuvvetli burgularla delinerek arteziyen kuyuları açılır. Yer altında biriken sular, etraflarındaki yüksek yerlerin yüzeyine kadar çıkmak isteyeceklerinden, sular arteziyen kuyularından fıskiye gibi fışkırır.

ARTI (+) :

Aritmetikte, toplama işaretinin adıdır. Eski adı «zait» tir. (+) şeklinde gösterilir.

ARTIKYIL :

Normal bir takvim yılı 365 gündür. Her yıl artan 6'şar saati telâfi için dört yılda bir; 366 günlük «Artıkyıl» kullanılır.

ARTOVA :

Artova, Tokat vilâyetine bağlı bir kazadır. 71 köyü vardır. 30.784 nüfusludur. Kaza merkezi Kunduz kasabası 373 nüfusludur.

ARTVİN :

Çoruh vilâyetinin merkezi olan, 4000 nüfuslu bir kasabadır. Artvin merkez kazasının yüzölçümü 1800 km^2, nüfusu 17 bindir. 78 köyü vardır.

ARZ : (Bak : Dünya) :

ARZ VE TUL DAİRELERİ : (Bak : Enlem, Bak : Boylam) :

ASAB : (Bak : Sinirler) :

ASANSÖR :

Yüksek binaların üst katlarına yorulmadan çıkmak için kullanılan oda şeklinde bir taşıt aracıdır. Elektrikle çalışanları olduğu gibi su (buhar) kuvvetinden faydalanmak suretiyle yapılanları da vardır.

ASFALT :

Sağlam şose yapmakta kullanılan bir maddedir. Esmer ve şekilsiz bir petrol bileşiğidir.

ASILMALAR :

Beden eğitimi hareketlerindendir. Asılmalarda vücut gergin olarak bulunmalıdır.

ASİTLER VE ALKALİLER :

Bileşimlerinde, madenlerle yer değiştirebilen hidrojen bulunan, mavi turnusol kâğıdını kırmızıya çeviren cisimlere «Asid» derler. Başlıca asitler : Sülfrik asit, klorhidrik asid, nitrik asid, karbonik asiddir. Sirkeyi ekşiten sirke asididir. Üzümlerde tartarik asit, portakal ve limonda sitrik asit bulunur.

Sudaki eriyikleri yakıcı olan ve kırmızı turnusol kâğıdını maviye boyıyan cisimlere Alkali - Baz denilir. Sud kostik, potas kostik, gibi...

Asit ve alkalilerin yardımıyla çeşitli maddeler elde edilir.

ASKAT :

Bir ölçü biriminin ayrıldığı kendisinden küçük ölçülere denilir. Meselâ : metrenin askatları : desimetre, santimetre ve milimetredir.

ASKER :

Erden Mareşala kadar vatanı korumak için orduda vazife alanlara, asker denir.

ASKERLİK :

Vatanı ve milleti düşmanlardan korumak için hava, kara ve deniz kuvvetleri teşkil etmek lâzımdır. Onun için hepimiz askerlik yapar ve savaş zamanında ölünceye kadar döğüşürüz.

Yirmi yaşına giren T. C. Tebaası her erkek askerlik vazifesini yapmak mecburiyetindedir.

Askerlik çağı; yirminci yaşa girilen yılın ocak ayının birinci günü başlar ve kırkaltıncı yaşa girilen ocak ayının birinci gününe kadar sürer. Dünya askerleri içinde gözü yılmayan, korkusuz askerler Türk askerleridir. Acıya katlanan, meşakkate göğüs geren, savaşta amansız olan bu askerlerin her birine kısaca «Mehmetçik» adı verilir.

ASKERLİK ŞUBESİ :

Kaza merkezlerinde birer askerlik şubesi vardır. Her şubede bir subay başkan, başkan yardımcısı subaylar, askerî memurlar ve kâtipler vardır. Askerlik şubesinin vazifesi askerlik yoklamalarını yapmak, askerlik çağına gelenleri askere göndermek, hizmetlerini bitirenlerin terhis muamelelerini yapmaktır.

ASKI :

a) Üzerine herhangi bir şeyi asmıya yarıyan âlete askı denir. Elbise askısı, duvar askısı gibi çeşitleri vardır. b) Evlenme, ilânları ve arttırma, eksiltme gibi resmî iş ilânlarının ilgili daire duvarlarında belli bir müddetle asılı kalmasına da yine askı denir.

AYAKLI BALIK VAR MIDIR?

Afrika, Güney Amerika ve Avustralyadaki bataklıklarda, göllerde yaşayan Çamurbalığı isminde bir balık vardır. Bu balık hem suda yüzer, hem de sazlıklar arasında ufak ayakları ile gezinir. Hindistanın doğu kısmında da bu cins ayaklı balıklar vardır. Otlar arasında gezinerek böcek avlarlar. Sonra yine suya girerler. Bunlar arasında, karada bir km. kadar yol alanları da bulunur. Bu balıklarda hem solungaç, hem de ciğer vardır. Suda solungaçları ile, karada ise ciğerleri ile solunum yaparlar.

———o———

ULUBATLI HASAN

Bizans son dakikalarını yaşıyordu. İkinci Mehmedin korkusuz yeniçerileri, dalgalar halinde surlara tırmanıyorlardı. Bunların her birinde, ölümle eğlenenlerin hali vardı. Şehitler, «Allah!» sesleriyle toprağa düşüyor; gaziler yiğit arkadaşlarına yol veriyordu. Kavi surlar toplarımızla delik deşik olmuştu. Bu duvar yıkıntıları üzerinde, 1000 yıllık bir imparatorluk can çekişiyordu. Karşı koyanlar da saldıranlar gibi amansız vuruşuyordu. Askerin önünde şahlanan genç padişahın yüzü güldü. Kanlı kılıcı ile surların üzerini göstererek : «Durman kurtlarım! Vurun!» diye gürledi. Evet, surlar üzerinde şanlı sancağımız dalgalanmıya başlamıştı. Onu düşürmemek gerekti. Yüz binlerce yeniçerinin tekbir sesi, kalın duvarları aşarak şehrin caddelerine yayıldı. Sancağın yanına varılmıştı. Artık ok atan, taş fırlatan, katran döken düşmandan eser kalmamıştı. Fakat hendeklerin içi, duvarların üstü kahraman şehitlerimizle dolmuştu. Ulubatlı Hasan da bunlardan biriydi. Surların üzerinde sancağı ilk defa dalgalandıran O olmuştu. Sağ elinde çelik bir pervane gibi işleyen kılıcı, yüzlerce düşman başı uçurmuştu. Göğsüne saplanan okların acısiyle yüzünü Allaha çevirmiş, sancağın gölgesinde kalmıştı. Bu levent boylu kahramanın yanına varanlar hayretten donakalmışlardı. Ulubatlı Hasan ölüyken bile sancağı dimdik tutuyordu.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : ALİ RIZA AKISAN - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her **türlü müracaat ve para gönderme** adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**

Âşıkoğlu dizgievinde dizilmiş, Basri matbaasında içi, İncegüzel matbaasında kapağı basılmıştır.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

16 Mayıs 1954 Cumartesi. Sayı : 4 Fiyatı : 15 kuruştur.

(İkinci Baskı : Mayıs 1954)

A-5

AKIŞAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ

Bunları biliyormusunuz?

YAĞMUR NEDİR?

Havanın içinde su buharı (buğu) vardır. Denizlerdeki, göllerdeki, nehirlerdeki, çaylardaki, derelerdeki ve yeryüzündeki bütün suların hepsi sıcağın tesiriyle yavaş yavaş buhar haline gelerek havaya karışır. Böylece havanın içinde çoğu zaman su buharı bulunur. Su buharı gökyüzüne yükselerek bulut halinde birikir ve soğuk hava tabakalarına tesadüf edince tekrar su olarak yere iner. İşte biz buna yağmur deriz.

KANIMIZI NASIL TEMİZLEYEBİLİRİZ?

Akciğerlerimiz kanımızı temizliyecek biricik organımızdır. Kanımız bütün vücudumuzu dolaştıktan sonra ciğerlerimize gelir ve orada temiz hava, yâni oksijeni bol hava bulmak ister. Eğer biz temiz havalı yerlerde bulunup, bu temiz havayı ciğerlerimize doldurursak kanımızı temizlemiş oluruz.

ERİĞİN KABUĞU ZARARLI MIDIR?

Erik, vücudumuz için faydalı bir meyvadır. Fakat kabuğu midemizde kolay hazmedilmez. Onun için bazan midemizi rahatsız eder. Mümkün olduğu kadar eriğin kabuklarını yememeliyiz.

Ata Sözleri

★ Ağaç yaş iken eğilir.
★ Akıl akıldan üstündür.
★ Altın yere düşmekle pul olmaz.
★ Akılsız başın cezasını ayaklar çeker.
★ Altının kıymetini sarraf bilir.
★ Anasız çocuk, kanatsız kuşa benzer.
★ Akılsızdan kerem gelmez.
★ Ayak başa bağlıdır.
★ Ayağını yorganına göre uzat.
★ Aza kanaat eden çoğu bulur.
★ Az kârın çok bereketi vardır.

ARSLAN :

Arslan sıcak ülkelerin vahşi ormanlarında yaşıyan yırtıcı bir hayvandır. Heybetli bir duruşu, gururlu bir görünüşü vardır. Pençesi, dili ve koşması bakımından kediye benzer. Pençeleri kuvvetli ve keskindir. Dili törpü gibi pürüzlüdür. Arslan; kedi gibi atlayarak koşar. Uzun müddet koşuya dayanamaz. Çabuk kesilir. Bunun için arslan; ceylân, geyik gibi hayvanları yakalayamaz. Hile ile avlamaya çalışır. Homurtusu korkunçtur. Arslanın kükreyişi hemen bütün hayvanları korkutur, şaşırtır. Hindistan ile Afrika ormanlarında arslana çok rastlanır. Pençesinin çevresi bazan 50 santimetreyi bulur. Bir çok hayvanlar için arslanın pençesinden kurtuluş olmaz. Küçükken yakalanan yavru arslanlar, sirklerde büyütülürler. Bunları türlü hünerlere alıştırırlar. Arslan, et yiyici hayvanların başında gelir. Normal ömrü 100 seneyi aşar.

ASURLULAR :

Asurlular M. Ö. Dördüncü bin sıralarında eski yurtları olan Arap yarımadasından Mezopotamyanın kuzeyine geldiler.

Dicle ve Zap Irmakları arasına yerleştiler.

Daha sonra gelen Hurrilerle Asurlular karıştı ve melez bir millet meydana geldi. Bunların merkezi Asur Şehri idi. İlk önceleri kuvvetli olmadıklarından Güney Mezopotamya Devletlerine bağlı olarak yaşadılar. M. Ö. 2000 yılında başlarına **Sargon** adındaki kıral geçti. Bunun zamanında kalkındılar. Kayseri civarına kadar geldiler. Fakat gene zayıflayarak **Mitannilerin** baskısı altına girdiler. M. Ö. 1300 senesine kadar silik bir devlet halinde yaşadılar. Bu tarihte Mitanniler Etiler tarafından yıkılınca Asurlular kuvvetlendiler. Fakat bir müddet sonra gene zayıfladılar.

M. Ö. 884 de **Asur Banipal** adında bir kıral tahta geçti. Asurlular en parlak devirlerini bu kıral zamanında yaşadılar. Asur Banipal zamanında Kuzey ve Batı Mezopotamya, Güney Anadolu ve Suriye, Asur topraklarına katıldı. M. Ö. 745 - 727'de başa geçen Tiglat Palasar Van Gölü civarındaki Urartu Kırallığını ve Filistini alarak devletin sınırlarını genişletti. Daha sonra generallerinden **Sargon** bir isyan sonunda **İkinci Sargon**

adiyle başa geçti. (M. Ö. 722 - 705). Sargon İsrail Devletini ortadan kaldırdı. Kâbil'i, Kıbrıs'ı aldı. Arapları vergiye bağladı. Tekrar baş kaldıran Urartu Kırallığını yendi. Ninova'yı başkent yaptı.

M. Ö. 640'da Sargon'un torunu Asur Banipal kıral oldu. Bunun zamanında devletin sınırları Anadolu içlerinden, Basra Körfezine, İran ve Mısır'a kadar uzanıyordu. Asur Banipal'den sonraki kırallar idaresizdi. Bu yüzden devlet zayıfladı. M. Ö. 612 yılında Medler ve Persler birleşerek Asuru yıktılar. Asurlular çok zalimdiler. Zevk için adam öldürürlerdi. Medeniyette ileri gitmişlerdi. Büyük binalar yapıp bunların duvarlarını oymalarla, resim ve kabartmalarla süslerlerdi. Harp zamanında harp arabaları kullanırlardı.

Asur adındaki tanrıları baştanrı idi.

ASYA :

Dünyanın en büyük kıt'ası Asyadır. Büyüklüğü 45 milyon kilometre karedir. Nüfusu bir milyarı aşar. Böylece, dünya insanlarının yarısından çoğu Asyada yaşar. Asya; Ekvatörden 80'inci kuzey paralel dairesine, 26'ncı doğu meridyeninden 170'inci doğu meridyenine kadar uzanır. Kıyıları, Avrupa gibi çokça girintili, çıkıntılı değildir. Kuzeyini Kuzey Buz Denizi, doğusunu Büyük Okyanus, güneyini Hint Okyanusu ile Güney Çin Denizi kuşatır. Batısında Ural Dağları, Ural Nehri, Hazer Denizi, Kafkas Dağları, Kerç Boğazı, Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Ege Denizi ve Akdeniz bulunur. Afrika ile Asya arasında; Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz, Babülmendep Boğazı ve Aden Körfezi vardır.

Asyanın yerey şekilleri :

Doğusunda Kamçatka, Kore Yarımadaları, Peçili, Tonkin Körfezleri yer alır. Güneyinde doğudan batıya Hindiçini, Hindistan ve Arabistan adlarını taşıyan büyük yarımadalar vardır. Bu yarımadalar arasına Basra Körfezi, Bengal Körfezi, Siyam Körfezi gibi geniş körfezler sıkışmıştır. Asya, kuzey doğuda Çukçen Yarımadasında, Bering Boğazı ile Amerikaya yaklaşır. Güney doğuda Malaka Boğazı ile Sumatra arasına sokulur. Doğuda Japon Adaları, Formosa, Hainan; güneyde Seylân

Adası kıt'adan ayrılmış en büyük adalardır. Güney doğudaki Filipin Adaları ile Borneo Adası, Okyanusyaya doğru bir köprü vazifesini görürler.

Asyanın Dağları :

Asya, dağlar bakımından da zengindir. Batıda Anadolu yarımadasından uzanıp İran ve Afgan yaylâlarını çevreliyen dağlar, Pamir Yaylâsı etrafında kollara ayrılırlar. Bu kollar kuzeye ve güneye doğru dağılırlar. Tanrı Dağları, Taklamakan Çölünün üzerinden Altay Dağlarına ulaşırlar. Taklamakan Çölünün güneyinde kalan Karakurum, Karanlık ve Altın Dağlar ise Himalâya Dağlariyle kucaklaşarak dünyanın damı olan Tibet Yaylâsını meydana getirirler. Himalâyaların üzerinde bulunan Everest Tepesi, dünyanın en yüksek noktasıdır: (8882 metre). Asyanın doğusu çöküntülerle doludur. Filipin Adalarının doğusunda dünyanın en derin denizi bulunur: (10793 metre).

Asyanın ovaları :

Asyanın kuzeyinde soğuk Sibirya Ovası, ormanlarla kaplıdır. Tarıma en elverişli ovalar; Mançurya, Çin, Ganj, Pencap ve Mezopotamya Ovalarıdır.

Asyada akar sular ve göller :

Kıt'ada Fırat, Dicle, İndüs, Ganj, Brahmaputra, Mekong, Gök Irmak, Sarı Irmak, Amur, Lena, Yenisey, Obi, Siriderya, Amuderya gibi büyük nehirler vardır. Dünyanın en büyük gölü olan Hazer Denizi, Asyanın batı sınırı üzerindedir. Aral Gölü, Balkaş, Baykal Gölleri eski iç denizin kalıntıları gibidir.

Asyanın iklimi :

Asyanın iklimi kuzeyden güneye doğru çeşitlidir. Kuzeyi ve ortası soğuk. güney tarafı ise Ekvatör iklimidir.

Asyanın bol yağmur olan güney ormanları, çeşitli vahşi hayvanlarla doludur. Bu ormanlar, Orta Afrika ormanları gibi, sık ve yüksek ağaçlarla, sarmaşıklarla kaplıdır.

Asyanın siyasî durumu :

Asya, yüzey ölçümü itibariyle dünyanın en geniş bir kıtası olduğu gibi, nüfusu da dünyanın yarı nüfusundan fazladır. Asyada, Sarı ırka mensub olan insanlar ekseriyeti teşkil eder.

Bilhassa, Çin ve Japonya bu ırkın kesif olduğu yerlerdir. Fakat ne olursa olsun, Asyada bağımsızlığına sahip olan devletlerin sayısı, Avrupa ve Amerika Kıt'alarına nazaran daha azdır. Asyada bağımsız devletler arasında, Türkiye, Sovyetler Birliği. İran, Afganistan, Japonya, Hindistan, Pâkistan, Irak, İsrail, Suudî Arabistan, Suriye, Lübnan, Çin ve Siyam devletleri vardır. Bu devletlerden Pâkistan ve Hindistan İngilterenin dominyonudurlar. Japonya 1945 yılından beri Amerika Birleşik Devletlerinin işgali altındadır. Asya Kıt'asının doğusunda bulunan Filipinler Cumhuriyeti ile kıt'anın güney doğusundaki adalar üzerinde yer alan Endonezya Devleti de bağımsız devletler sırasındadır.

Asyada çeşitli dinler bulunmakla beraber, en yaygın olanları İslâm dini ile Budizm'dir. Hıristiyanlar, Museviler nisbeten azdır.

Asyanın doğusunda Tokyo, Şanghay, Pekin, Hong-Kong; güneyinde Delhi, Bombay, Madras, Benares, ortasında ve batısında Semerkant, Buhara, Kâbil, Tahran, Tebriz, Bağdat, Mekke, Medine Şam, Kudüs, Ankara ve İstanbul büyük şehirlerdir.

AŞI :

Yabani bir ağacın dalı veya gövdesi üzerine ayni soydan ve daha iyi bir cinsten parçalar ekmeğe ve yapıştırmaya aşı denir. Kalem, göz ve tomurcuk adlı aşı çeşitleri vardır.

AŞILAR :

Aşı, gelecek hastalıklara karşı vücudu korumak ve mikroplara karşı uyandırmak için yapılır. Aşının hastalandıktan sonra faydası olmaz. Zayıflatılmış mikroplar vücuda az miktarda verilir. Bu mikropları öldürmek için vücut, antikorları (mikropların zehirlerine karşı vücudun çıkardığı koruyucu maddeleri) çoğaltır. Bu arada asıl kuvvetli mikrop girse bile antikorlar fazla olduğundan, giren mikrop zararsız hale gelir. Aşı süreleri değişiktir. Meselâ: Tifo aşıları, seneden seneye yapılır.

Aşı bilinmeden evvel bir hastalık salgınından binlerce kişi ölmekte idi. O zamanlar en çok korkulan hastalık, çiçek hastalığı idi. Salgın halinde yayılıp pek çok kişinin ölmesine sebep oluyordu. İlk çiçek aşısı Türkler tarafından bulundu. Sonra İngiliz

doktoru Edward Jenner (Edvard Cennır okunur) tarafından tekâmül ettirildi.

Çiçek aşısında esas şudur: Çiçeğe tutulmuş inek memesinden alınan sıvının deriyi çizerek vücuda verilmesidir.

Çiçekten başka korkulan hastalıklardan biri de kuduz'du. Kudurmuş bir köpek tarafından ısırılanlar, bir müddet sonra fecî şekilde ölüyorlardı. 1885 yılında Pasteur (Pastör okunur) adında bir Fransız kimyageri kuduz aşısını buldu. Kuduz aşısı, kudurmuş tavşanların güneşte kurutulmuş omur iliklerinden yapılır.

Yalnız kuduz aşısı ısırıldıktan hemen sonra tatbik olunursa faydası olur ve hasta kurtulur. Eğer aradan zaman geçmişse tesirsizdir.

Bugün daha pek çok hastalığın aşısı vardır. Tifo, veba, kolera aşıları gibi...

AT :

Orta Asya Türklerinin en büyük yardımcısı at idi. İlk defa atı onlar evcilleştirmişlerdir. Savaşlarda atlı olarak dövüşürler, günlerce at sırtında yol alırlardı. Asyadan Avrupanın içlerine kadar at sırtında gelmişlerdir. Atın sütünü içerlerdi. Bu sütten Kımız denen bir cins içki yaparlardı. Atın etini de yerlerdi. Bugün birçok bakımlardan at, çok faydalı bir hayvandır: Binek atı olarak kullanılır. Top ve araba çeker. Yük taşır.

Atın birçok cinsleri vardır. En iyi cins, Arap atıdır. Bu atlar parlak tüylü, küçük başlı ve ince bilekli olurlar. Çok hızlı koştuklarından yarış atları olarak kullanılırlar. Bizim memleketimizde Uzunyaylâ atları en iyi at cinsleridir. Konyada, Karacabeyde, Sultansuyu ve Çiftelerde «Hara» denen at yetiştirme istasyonları vardır. Buralarda cins atlar yetiştirilir. Diyarbakır, Erzurum, Uzunyaylâ ve Çiftelerde aygır (damızlık erkek at) depoları ve aşım istasyonları bulunur. Köylüler kısraklarını bu istasyonlara getirip aygır denen iyi cins erkek atlarla çiftleştirirler. Böylece iyi cins at yetiştirirler. Atın yavrusuna tay, dişisine kısrak denir. At, ahırlarda muhafaza edilir. Atlar, saman, kuru ot, çayır otları, yulaf kırması, kepek, bakla kırması ve arpa yerler. Bir at günde 3 - 8 kilo arpa yer. Atları

üşütmemek, terletmemek lâzımdır. Terleyen atları gezdirerek terini kuruturlar. At, sığır gibi çift tırnaklı değil, tek tırnaklı bir hayvandır.

ATABEYLER: **(Bak: Selçuklular).**

ATA BİNME :

Türkler için 3 mukaddes şey vardır: At, avrat ve silâh. At Türkler tarafından çok sevilen bir hayvandır. En eski Türk boylarında bile ata büyük bir değer verilmiştir. Bunun için Türkler çok iyi binicidir. Eskiden beri Türkler arasında ata binicilik gösterileri yapılırdı. Bugün bütün dünyada at yarışları en çok ilgi toplıyan sporlardandır.

ATARDAMAR :

Kanı yürekten (kalbten) vücudumuza götüren ana damarlara «atardamar» denir.

ATATÜRK (Gazi Mustafa Kemal) (1881 - 1938) :

Sevgili Atatürk, Cumhuriyetimizin kurucusu, vatanımızın kurtarıcısıdır. Onun asıl adı Mustafadır. Mustafa 1881 de Selânığin İslâhhane caddesinde, Ahmet Subaşı mahallesinde doğmuştur. Babası Ali Rıza Efendi Gümrük muhafaza memurluğundan ayrılmıştı; kereste ticareti yapıyordu. Annesinin adı Zübeydedir. Büyük babası Hafız Ahmet, Rumeliye Anadoludan geçmiştir.

Annesi Mustafayı mahalle mektebine göndermek istiyordu. Babası ise oğlunun «Şemsiefendi mektebi» ne gitmesine taraftardı. Önce, annesinin dediği oldu. Küçük Mustafa önce mahalle, sonra da «Şemsiefendi mektebi» ne gönderildi. Bu sırada Ali Riza Efendi ölmüştü. Mustafa öksüz kalmıştı. Bayan Zübeyde çocuklarını aldı; Lângaza Şehrinin Rapla Köyüne gitti. Orada erkek kardeşi vardı. Atatürk o zamanki hâtıralarını anlatırken: «Kızkardeşimle, dayımın bakla tarlalarından kargaları kovalardık...» derdi. Bayan Zübeyde, oğlunun okulsuz kalmasına üzülüyordu. Bunun için Mustafayı Selâniğe yolladı. Mustafa

orada, «Hacısüleymanefendi Mülkiye Rüştiyesi» ne yazıldı. Bir gün bu zeki çocuk, Kaymak Hafız adındaki öğretmeninden dayak yemesi üzerine okuldan ayrıldı. Askerî okul sınavlarına girdi. Başarı kazandı. Annesi, oğlunun asker olmasını istemiyordu. Küçük Mustafa ise, ev kiracıları binbaşı Kadri Beyin, sırmalı elbiselerini gördükçe yerinde duramıyor; subay olmak için çırpınıyordu. Zaten askerî okula da bunun için girmişti. Zamanla, okulun en başarılı öğrencilerinden biri oldu. Hele matematik derslerinde, sınıfın birincisi idi. Matematik öğretmeni yüzbaşı Mustafa Efendi bu çalışkan öğrenciyi çok seviyordu. Bir gün Mustafayı yanına çağırdı:

— Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de. Bu böyle olmıyacak. Aramızda bir fark olmalıdır. Bundan sonra senin adın «Mustafa Kemal» olsun! dedi.

Mustafa Kemal, çocukluğunda bile temiz giyinirdi. Ağırbaşlılığı, üstün zekâsı herkesi hayran bırakırdı. Yıllar sonra, Mustafa, Selânik Askerî Rüştiyesini başarıyla bitirdi. Manastır Askerî İdaresine girdi. 1904 yılında da İstanbul Harp Okulunu birincilikle bitirdi. 23 yaşında Kurmay Yüzbaşı oldu. Artık onun bütün düşüncesi vatandı. Her şeyden önce Türk Milletinin hürriyete kavuşmasını, demokrasiye ulaşmasını istiyordu. Daha okul sıralarında iken padişah idaresinin kötülüklerini görmüştü. Bir gün II. Abdülhamit idaresinin aleyhinde bulunmak suçu ile Şam'a sürüldü. Orada, 1906 yılının Ekiminde «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» adı ile gizli bir cemiyet kurdu. Mustafa Kemal Mısır ve Yunanistandan geçerek gizlice Selâniğe gitti. Cemiyetin bir şubesini yine gizli olarak Selânikte açtı. Bir müddet sonra jurnal edildi. Dostlarının yardımiyle tekrar Yafa'ya döndü; bu suretle izini kaybetti. 1907 de Kolağası Mustafa Kemal kendisini; o zaman Selânikte bulunan III. Orduya naklettirdi. Ve böylece, «Vatan ve Hürriyet Cemiyeti» nin yerine «İttihat ve Terakki Cemiyeti» nin çalışmalarına katıldı. Hürriyetin ilânından bir yıl sonra 1909 da, Hareket Ordusu Selânikten İstanbula gelirken, içinde Mustafa Kemal de vardı. İtalyanlar Trablusgarb'e saldırınca oraya koştu. Balkan Savaşlarında bulundu. Birinci Cihan Savaşında Çanakkalede Arıburnu ve Anafartalar

destanlarını yarattı. Türkün yenilmezliğini dünyaya haykırdı. 19 Mayıs 1919 da Samsuna çıktı. Erzurum ve Sivasta kongreler topladı. 23 Nisan 1920 de Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisini açtı. Büyük İstiklâl Savaşını kazandı. Yurdu düşmanlardan temizledi. 29 Ekim 1923 te Cumhuriyeti kurdu. 15 yıl süren Reisicumhurluğundan sonra, Siroz hastalığına yakalandı. 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9,05 geçe aramızdan ayrıldı.

Kemal Atatürk, çökmüş ve batmış Osmanlı İmparatorluğunun yerine, genç bir Türkiye Cumhuriyeti kuran eşsiz bir dâhidir.

Kemal Atatürk, çöken bir devleti nasıl diriltmiş, nasıl yepyeni bir devlet kurmuştur? Muvaffakiyetinin sırrı nedir?.. Bu sırrı, onun kendine mahsus yüksek yaradılışında, karakterinde ve üstün vasıflarında aramak lâzımdır. Atatürk'ün üstün özelliklerinden bazıları şunlardır:

Azim ve irade — Başladığı bir işe, sonuna kadar devam etmek ve sonunda başarmak. Hiçbir işi başarmadan yarıda bırakmamak.

Cesaret — Olmayacakmış gibi görünen veya yapılması imkânsız denilen bir işe inançla başlamak ve bütün engelleri yenerek, o işi muhakkak surette başarmak.

Diktatör olmamak — Etrafındakilere ve milletin her bir ferdine kıymet vermek. Onlara samimiyetle bağlanmak, kendileriyle işbirliği yapmak.

İyimserlik — Tehlike ve imkânsızlıklar karşısında hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemek. Çalışmaktan geri durmamak. İyi niyetli ve samimî olduktan sonra ve yapılan işin iyi bir iş olduğuna imân ettikten sonra, o işin muhakkak başarılacağına emin olmak.

İleriyi görüş — Gelecekte olabilecek hâdiseleri önceden kestirerek zamanında tedbir almak ve gelecek olan o tehlikelere engel olmak.

İtidal — Yapılacak işler, yapılıp bitirildikten sonra, durmasını bilmek. Şuursuz bir şekilde mütemadiyen ve hiç durmadan devam ederek felâkete sürüklenmemek. Zaferler ve başarılar karşısında kendisini kaybetmemek. Menfaatperest bir

ihtirasla çılgınlık göstermemek. Şan ve şeref peşinde koşmamak. Memleketin ve milletin hakkını çiğnememek.

İsabetli karar vermek — Herhangi bir işe başlamak veya başlamamak hususunda kesin karar vermek, ya başlamak ve başarmak, veya başlamamak. Başlayınca da muhakkak surette iyi bitirmek.

Müşahede kudreti — Evvelden cereyan eden hâdiseleri iyice müşahede ederek onlardan ders almak. Müsbet neticeler çıkarmak. Yapılan yanlışlıkları bulmak ve o yanlışlıkları tekrar etmemek. Böylece girişilen işi muvaffakiyetle sona erdirmek.

İnanç (İmân) — Başlamış olduğu herhangi bir işin muhakkak surette başarılacağına inanmak ve imân etmek. Bu inançla bütün enerjisini ve kuvvetini kullanarak çalışmak.

Muhakeme kabiliyeti — Herhangi bir hâdise üzerinde iyi düşünmek, isabetli kararlar vermek, doğru tahminlerde bulunmak, yanlış tahmin edip, yanlış neticelere varmamak.

Müsbet telkin kudreti — Başarılması lâzımgelen bir işin muhakkak surette ve bütün engelleri yenerek başarılabileceğine etrafındakileri samimîyetle inandırabilmek. Onları ikna etmek ve çalışmağa sevketmek.

Müteşebbis ruh — Çekingen olmamak. Herhangi iyi bir işe derhal başlamak ve sonunda başarılacağına inanarak devam etmek.

Plân dahilinde çalışmak — Bir işe başlayıp başarı kazandıktan sonra ikinci adımın ne olacağını ve üçüncü olarak nelere teşebbüs edileceğini evvelden tasarlamak, plânlaştırmak. O plâna göre de hareket etmek.

Samimiyet ve iyi niyet — Hakikaten memleket ve milletin kurtulması için çalışmak. Vatanseverlik maskesi altında çalışarak kendi menfaatlerine hizmet etmemek. Şahsî menfaatleri bir yana bırakarak hakikî olarak yalnız vatanı kurtarmağa çalışmak ve buna karşılık bir mükâfat beklememek.

Vatanseverlik — Her işte evvelâ vatanın ve milletin iyiliğini ve menfaatini gözönüne almak. Ona göre çalışmak.

İyi bir asker, devlet adamı, inkılâpçı, idareci, diplomat olmak.

Kemal Atatürk, bütün bu özelliklerden başka, daha birçok yüksek kabiliyetlere malikti. İyi söz söylerdi. Hitabeti kuvvetliydi.

ATATÜRK İNKILÂPLARI : (Atatürk devrimleri):

Büyük insan Atatürk, Türk vatanını, Türk milletini yok olmaktan kurtarmakla kalmamış; başardığı devrimlerle de milletimizi medenî milletlerin en ön safına geçirmiştir. Biz Türk çocuklarına, Türk gençliğine eşsiz Atamızın en değerli armağanı, bu yüce inkılâplardır. Onları kanımız bahasına koruyacağız. Ve bizden sonraki Türk nesillerine de, bir kutsal emanet olarak devredeceğiz.

Atatürk, milletimiz için zararlı olan padişahlığı kaldırıp, onun yerine Cumhuriyeti kurmakla en büyük rejim inkılâbını yapmış oldu. Daha sonra Halifelik kaldırıldı. Lâiklik kabul edilerek din ile dünya işleri birbirinden ayrıldı.

Bu inkılâbın yapılmasiyle tam olarak, müspet ilimleri kabul etmiş bulunuyorduk. Tekkeler kapatıldı. Eski zor yazı yerine, öğrenilmesi çok daha kolay olan bugünkü yazı alındı. Medenî kanun kabul edildi. Eski şeriye mahkemeleri kaldırıldı. Bugünkü modern mahkemelerimiz açıldı. Türk kadınına seçmek ve seçilmek hakkı tanınarak erkeklerimize verilen haklar verildi. Yeni rakamlar, Milâdî takvim, ölçülerde metre sistemi; dilde ve giyimde yapılan yenilikler hep inkılâplarımızı teşkil eder. Bugünkü modern okullarda okuyorsak, bunu da Atatürk inkılâplarına borçluyuz. Yurdumuz onarılıyor; hastane, yol, demiryolu ve limanlarla süsleniyor. Enerji santralleri, barajlar, fabrikalar kuruluyor. Ayrıca sevgili Atatürk'ün izinden yürüyerek O'nun işaret ettiği işler tamamlanıyor. Bilhassa, 14 Mayıs 1950 mebus seçiminde iktidarın millet oyu ile değişmesi, Atatürk inkılâplarının demokrasi alanında en güzel bir merhalesini teşkil eder.

Attilâ, Timur, İskender gibi dâhiler, «Atatürk gibi» arkalarında sağlam ve kuvvetli birer devlet bırakmamışlar, sağlam birer rejim kurmamışlardır.

Kemal Atatürk, öldükten sonra da, kurduğu devletin yaşayacağına inanıyordu. O bunun için çalışmıştı. Şöhret peşinde koşmamıştı. Bir dıktatör, bir padişah veya imparator olmak istememişti. Bütün dünyayı zaptetmek hülyasına kapılmamıştı.

Atatürk: — **«Benim nâçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar olacaktır.»** demiştir.

İşte bu iki cümle, onun nasıl bir ruhla çalıştığını ve samimiyetini ispat etmeğe kâfidir.

Kemal Atatürk daima ileriye doğru yürüyen, etrafındakileri ve kurduğu devleti de kendisiyle beraber ileriye doğru yürüten bir kudret kaynağı idi. Türk milletine sonsuz bir itimadı ve inancı vardı

Atatürk'ün şu çok değerli sözlerini buraya yazmayı yerinde buluyoruz:

«Efendiler, milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemehal mağlûp edeceğimize olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır...»

«Yemin ile temin ederim ki, bizim milletimizin kuvvei maneviyesi bütün milletlerin kuvvei maneviyesinin pek çok fevkindedir.»

«Türk milletinin karakteri yüksektir; Türk milleti çalışkandır! Türk milleti zekidir!...»

«Türke müsbet ve iyi bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur!»

İşte milletine bu kadar itimat ve iman eden bir dâhinin muvaffak olmaması imkân haricindedir. İnanarak başlanan bir iş başarılır.

ATATÜRK'ÜN EMANETİ :

Kemal Atatürk, Türk vatanını Türk gençliğine emanet etmiştir. Çünkü Türk gençleri zekidir, çalışkandır, kabiliyetlidir, cesurdur, bilgilidir, kendilerine güvenleri vardır. Sevgili vatanımızı bundan sonra Türk gençleri yükseltecek, medeniyetin en yüksek seviyesine çıkaracaktır. Fedakâr Türk gençlerinin bunu yapacağına Atatürk emindi.

İşte, Atatürk'ün Türk gençliğine hitabesi:

BÜYÜK ÖĞÜT :

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur.

Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahilî ve haricî, bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir.

Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hiyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakrü zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbâlinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen, Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asîl kanda, mevcuttur.

ATEBRİN :

Sıtma için kullanılan bir ilâçtır. Kininin yerini tutar. Hap halinde ve sarı renklidir. Harp içinde kinin bulunmadığı zaman atebrin çok işe yaramıştır.

ATEŞ :

Ateş, hava, toprak ve su gibi önemli hayat unsurlarından biridir. Faydaları sayısız olduğu kadar, zararları da çoktur. Yanıcı madde olan karbonun yakıcı oksijen gazı ile birleşmesinden meydana gelir. Ateş, havalı yerde yanar. Oksijen bitince söner.

ATEŞ YAKMAK :

İstanbul gibi bazı büyük şehirlerimizde havagazı vardır.

Bazı evlerde gazocakları bulunur. Bunlar varken ateş yakmağa lüzum kalmaz. Yemek bunlarla daha kolay ve rahat pişirilir. Bunlar olmadığı zaman ateş yakılır. Odun kömürünün ateşi zayıf, kok kömürünün ateşi daha kuvvetlidir. Ateş yakmak için mangala veya maltıza odun kömürü konur. Tabiî bunların orta büyüklükte olanları seçilir. Aralarına veya üzerine odun parçaları ve çıra konur. Kibritle çıralar tutuşturularak ateş borusu yerleştirilir. Boru konmazsa ateş zor yanar. Odun kömürü iyice yanınca üzerine kok kömürünün ufaklarından atılır ve tekrar boru konur. Odun veya kok kömürünü yakarken çıkan duman ve koku zehirli karbon dioksit ve karbon monoksit gazlarının varlığını bize bildirir. Onun için camları açmalı ve ateş iyice yanmadan mutfakta kimse bulunmamalıdır. Ateşi mutfakta, ocağın içinde yakmalıdır. Duman ve kokuları ocak çeker. Bununla beraber mutfak penceresini de açmalıdır.

ATİNA :

Atina, Yunanistan meşrutî kırallığının başşehridir. Tarihî anıt ve eserlerle doludur. Atina 334 metre yüksekliğindeki Likabettus tepesinin güney, doğu ve batı sınırlarına yayılmıştır. Modern bir şehir manzarası arzeder. Nüfusu 565,084 kişidir.

ATİNA DEVLETİ :

Atina Devleti Yunanistanın doğu tarafında Ege Denizine uzanan Atik Yarımadasında kurulmuştu. Bu devlet zamanla genişleyip Ege Denizindeki adaları ve Tesalyayı egemenliği altına aldı. İlk zamanlar devletin başında bir kıral bulunuyordu. M. Ö. VIII. asırda bu kırallık idaresi değişti ve devlet asillerden dokuz kişi tarafından idare edilmeğe başlandı. Bunlardan bir tanesi hepsinden üstündü ve buna **Arhont** denirdi.

İdare asillerin elinde olduğundan köylüler, orta sınıf halk bu idareden memnun değildi. Halkın isteğini yerine getirmek için Arhont seçilen Dragon yaptığı «Dragon Kanunları» ile durumu biraz düzeltti. Fakat bu kanunlar kâfi gelmemişti. Bunun için Solon adında asil bir aileden gelen bir şair ve filozof Arhont seçildi. (M. Ö. 594).

Solon, dışarıya satılan köleleri satın aldı. Köylüye toprak verdi ve kendi adını taşıyan kanunları yaptı. Atina Solondan

sonra daha çok ilerledi. Pizistratos ve Klistenes'in idareleri de Atina Devletine çok faydalı oldu.

Bu sıralarda doğuda Persler çok kuvvetlenmişler, Lidyayı yıktıktan sonra İyonlara komşu olmuşlardı. (M. Ö. 546).

Persler bir müddet sonra İyonlara saldırmağa başladılar. İyonlar Yunanistandan yardım istediler. Yalnız Atina ve Eretrea Şehri yardım etmek üzere donanma gönderdiler. Fakat Persler çok kuvvetli idi Bu yüzden İyonları yendiler. Atina ve Eretrea-dan öç almak için hazırlanmağa başladılar.

M. Ö. 690'da ilk önce Eretrea'ya saldırdılar ve yendiler. Sonra sıra Atinaya geldi. Persler askerlerini Maraton Koyuna çıkardılar. Atina ordusunun başında Miltiyades adında bir kumandan Perslerin harp âdetlerini bildiğinden Perslere çok kayıp verdirdi. Neticede Persler güçlükle gemilerine binip kaçabildiler.

Perslerle daha birçok savaşlar yapıldı. Çoğunda Atinalılar kazandı

M. Ö. 478'de Atina bir birlik kurarak buna Attik - Delos Deniz Birliği adını verdi. M. Ö. 446 - 431'de Atinanın başına geçen Perikles, devleti her bakımdan yükseltti. Atinanın kuvvetlenmesinden ürken İspartalılarla araları açıldı ve M. Ö. 404'de Peleponez Savaşları başladı. Bu harpler 27 yıl sürdü ve iki devleti zayıf düşürdü. Bundan istifade eden Makedonyalılar Yunanistanı istilâ ettiler.

Atinalılar medeniyette ileri gitmiş bir millettir. Güzel sanatlara çok kıymet verirlerdi. Bunlardan bir çok şair, filozof yetişti. Yaptıkları tiyatrolar, tapınaklar bugün bile çok beğenilen eserlerdir

ATLAMALAR :

Beden eğitiminde atlamalar da önemlidir. Yüksek atlamalar, uzun atlamalar ve ip atlamalar; bilhassa çocuklar için eğlenceli olur. Çocuklar bu hareketleri istiyerek ve severek yaparlar. Onlara yüksekten atlamalar da yaptırılabilir. Bunlar tutunarak atlamalar, sallanarak atlamalar, kayarak atlamalar şeklinde de olabilir. Yükseklikler hiçbir zaman fazla olmamalıdır. Atlamalar yapılan yerde ya minder bulunmalı veya kum-

luk yahut da kazılmış yumuşak toprak olmalıdır. Atlamadan korkanlar varsa onları, kendilerine yardım ederek alıştırmalıdır. Kimsenin düşmesine ve bir kazanın olmamasına dikkat etmelidir. Atlamaya kabiliyetli olanları ayırmak ve onları ayrı olarak çalıştırmak faydalı olur. Bunlar ilerde belki birer atlet olabilirler. Gençler arasında da bu çeşit spor çalışmaları da yer almaktadır.

ATLAS DAĞLARI :

Afrikanın kuzey batısında Fas, Cezayir ve Tunus topraklarına yayılan ve Akdenize paralel olarak batıda Nun Burnundan, doğuda Gabes Körfezine kadar 2400 kilometre uzunluğunda olan dağlara «Atlas Dağları» denir. Atlas Dağları Akdeniz kıyıları ile Büyük Sahrayı birbirinden ayırırlar. Yüksek Atlaslar, Tel Atlasları, Sahra Atlasları diye kısımlara ayrılırlar. Birçok tepeleri 3000 metreye ulaşır. Bu tepeler karlarla örtülüdür. Dağların denize bakan yamaçları münbit vâdilerle, zengin ormanlarla kaplıdır. Çöle bakan yamaçları ise kurudur.

ATLAS OKYANUSU :

Atlas Okyanusu, dünyanın beş büyük denizinden biridır. Alanı 100 milyon kilometre kareyi bulur. En geniş yeri 7100 km. (Meksika Körfezi ile Batı Afrika arası), en dar yeri de 2560 km. dir. (Brezilyada St. Roque Burnu ile Afrikada Palmas Burnu arası). Atlas Okyanusu; Grönland ile Amerika, Afrika ve Avrupa Kıt'aları arasında uzanır.

AT MEYDANI :

İstanbulda şimdiki Sultan Ahmet Meydanı ile Sultan Ahmet Camiinin bulunduğu yere eskiden At Meydanı denirdi. Osmanlılar bu meydanda at koşturur, cirit oynatırlardı. Bizanslılar zamanında burası muhteşem san'at eserlerinin toplandığı «Hippodrome» du. Hippodrome'u tamamlayan Birinci Kostantin olmuştur. Meydanın o vakitki eni 118, boyu 320 metre idi. Çevresinde yüksek duvarlar vardı. İstanbulu Lâtinler zaptedince, Hippodrome bozuldu. At Meydanındaki önemli anıtlardan biri «Dikilitaş» dır. Bu taş Mısır Firavunlarından Üçüncü Tutmosis tarafından Milâttan 1547 yıl önce Mısırda Heliopolis Şehrinde yapılmış, 390 Milâdî yılında da Bizansa getirilmişti. Üze-

rinde Mısır'ın Hieroglif yazıları vardır. 2,75×2,20 metredir. Bu meydandaki diğer dikilitaş ta Bizans eseridir.

ATOM BOMBASI :

İkinci Cihan Savaşı sonlarında (1945 yılında) Japonlara karşı Nagazaki ve Hiroşima Şehirlerinde Amerikalılar tarafından patlatılmış çok korkunç bir savaş silâhıdır. Cisimlerin en küçük parçası olan atomların parçalandığı zaman çıkardıkları enerjiden (kuvvetten) faydalanılarak yapılmıştır. Bu bombanın yapılışı bir çok milletlerce henüz bilinememektedir. Son zamanlarda Amerikalılar bu bombayı daha çok geliştirmişler; tahrip kudretini arttırmışlardır. Gene Amerikalılar devamlı çalışmalar sonunda atomla işleyen denizaltılar, atom topları da yapmaya muvaffak olmuşlardır.

ATOM NEDİR? :

Bir cismi veya bir maddeyi meydana getiren parçaların en küçüğüne atom denir. Herhangi bir cisim gayet küçük parçalara bölünürse toz haline gelir. İşte bu tozları da bilginler gözle görülmeyecek kadar parçalamışlardır. Bunun neticesinde cisimlerin «molekül» denen pek küçük parçalara ayrılabildikleri anlaşılmıştır. Bundan sonra molekülleri de parçalamışlar ve «atom» denen daha küçük parçalar elde etmişlerdir.

Atom da parçalara ayrılabilir. Atomun parçalarına «elektron ve «proton» denir. Elektron, negatif (yâni menfi) elektrik kuvvetidir. Proton da pozitif(yâni müsbet) elektrik kuvvetidir.

Atomun nüve (çekirdek) denen bir orta kısmı vardır. Elektron (dışta) ve protonlar içte bu nüvenin etrafında dönerler. Tıpkı güneş etrafında dönen gezeğenler gibi.

Cisimleri meydana getiren atomlar arasında boşluklar vardır. Atomlar her zaman hareket halindedirler. Fakat birbirlerini çektikleri için dağılmazlar. Gazların atomları birbirlerini iterler ve çok çabuk hareket ederler. Yavaş hareket eden atomlar birbirlerine yakın olurlar. Böylece o cisim ağır ve serttir.

ATTİLÂ : (395 - 453).

Attilâ, büyük Türk Hun İmparatorluğunun en büyük hükümdarıdır. Onun zamanında İmparatorluğun hudutları, Avrupada Tuna Nehrinden Asyada Çin Seddine kadar uzanıyordu.

Bir Kahramanlık hikâyesi :

DEMİR PENÇE

Çanakkale Savaşındaydı. Bir akşam, güneş mavi denizin köpüklü sularında batıyordu. Muharebe durmuş gibiydi. Artık, top sesleri duyulmuyordu. Sanki silâhlar da, bir an için uykuya dalmıştı.

Karşıdan bir kalabalık göründü. Bunlar, yüksek rütbeli kumandanlardı. Siperleri dolaşıyorlardı. Birden durdular. İçlerinden biri diz çöktü. Yerde bir noktaya, gözleri dolu dolu baktı. Sonra, karşı siperdeki genç subayı çağırdı.

Ona:

— Yavrum, bu kol kimindir? Biliyor musun? diye sordu.

Genç subayın yavaşça:

— Biliyorum, cevabını verdiği duyuldu.

— Kiminse, künyesini bulun! Ailesine münasip bir mükâfat verelim.

Teğmen tok bir sesle konuşmaya başladı:

— Bu kol Mehmedindir!

— Hangi Mehmedin?

Subay, sağ kolunu kaldırdı. Parmağını Türk siperleri üzerinde gezdirdi. «Bu kol, şu siperlerde kahramanca dövüşen Mehmetlerden birinindir.» dedi.

Kanla ıslanmış toprağın üzerinde kopuk bir kol duruyordu. Bu kolun parmakları arasında bir süngü vardı. Fakat, o süngüyü, sımsıkı kavrayan parmakların arasından almak bir türlü mümkün olmamıştı.

GÜLÜYORUM

KAÇ TANE?

Acar eczaneye girdi.

— Bana diş fırçası verir misiniz?

— Kaç tane istiyorsunuz?

— Şöyle bir tane kocaman olsun. Çünkü evde dört kardeşiz!...

HAZIR CEVAP

Öğretmen Acara sordu:

— Bir kimseyi terletmek için ne yapılır Acar?

Acar düşünmeden cevap verdi:

— İmtihan edilir öğretmenim!

NE DİYE!

Sevgi, okula yeni başlamıştı. İlk günün akşamı eve dönünce hemen annesine koştu.

— Anneciğim, dedi, benim okula gitmemde hiç bir fayda yok. Çünkü, ben yazmak bilmiyorum. Okumak bilmiyorum. Yalnız konuşmasını biliyorum. Onlar da konuşturmuyorlar. O halde ne diye gideyim!...

BU NASIL İŞ!

Acar, babasına — Babacığım, annem beni uyutmasını da, uyandırmasını da bilmiyor.

Babası — Neden Acar?

Acar — Akşamları uyanıkken zorla uyutuyor. Sabahları uyurken zorla uyandırıyor!...

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter: **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ:** İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi:

AKISAN YAYINEVİ

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI - İstanbul

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

10 Mayıs 1958 Cumartesi — Sayı: 5 — Fiyatı 25 kuruştur.

ATTİLÂ
A-6
AKIŞAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ

Bunları biliyor musunuz?

BEDEN EĞİTİMİ NİÇİN FAYDALIDIR?

Gençler muhakkak beden eğitimi ve cimnastik yapmalıdırlar. Çünkü beden eğitimi kalbi hızlı çalıştırır. Kalp fazla çalışınca kan vücutta daha iyi dolaşır ve vücudu besler. Nefes almamız da sıklaşır. Ciğerlerimize bol hava dolar. İşte bu sebeplerden dolayı idman yapanlar daha sıhhatli, kanlı ve gürbüz olurlar. Yaşlılar spor yapmamalı, yalnız hafif beden hareketleri ile meşgul olmalıdırlar.

İÇKİ NEDEN ZARARLIDIR?

İçkinin içerisinde bulunan ispirto mideye, kalbe, böbreklere, ciğerlere çok zararlıdır. Böyle alkollü içki kullananlar muhakkak günün birinde hasta olurlar, çoğu erken ölür. Alkole alışan bir insan onu bırakamaz. Bırakınca da hasta olur, içince de hasta olur. En iyisi böyle içkilere alışmamalıdır.

BOKS SPORU FAYDALI MIDIR?

Hafif boksa çalışmak her genç için faydalıdır. Hem idman yerine geçer, hem vücudu çevikleştirir. Fakat herkes ünlü bir boksör olamaz. Çünkü boks bir yumruk döğüşüdür ve her vücut yumruğa dayanamaz. Birçok boksörler maç esnasında ölmüşlerdir.

AĞIRLIK NEDİR?

Her şeyin bir ağırlığı vardır. Bir taşı yüksek bir yerden bırakırsanız aşağıya düşer. Bir kâğıt, bir tahta parçası, bir kalem ve bir defter de böyle yere düşer. Çünkü bunların ağırlıkları vardır. Onun için düşerler. Öyleyse ağırlık nedir?...

Ağırlık, yer çekimidir. Dünyamızın bir çekme kuvveti vardır. Her şeyi merkezine doğru ve tam dikey olarak çeker. İşte bu sebeple herşeyin bir ağırlığı vardır. Eğer yer çekimi olmasaydı hiçbir şeyin ağırlığı olmazdı. Her şey havada uçar, dünya yüzünde hiç bir şey kalmazdı!

Attilâ'nın vasıfları şunlardır:

(1) İrade sahibi ve cesurdu. (2) İyi bir teşkilâtçıydı. (3) Askerî kumanda kabiliyetine malikti. (4) İyi bir idare adamıydı. (5) Merhametli ve mert bir kumandandı.

Attilâ düşmanları ile kahramanca döğüşmüş ve hepsini yenerek perişan etmiştir.

Attilâ iyi bir teşkilâtçı ve idareci olduğu için Avrupada akınlara başlamadan evvel Asyadaki büyük ülkesini baştan başa dolaşarak eksiklikleri düzeltmiş, ilk posta teşkilâtını kurmuştur. Böylece haber alma işine çok önem verdiği anlaşılıyor.

Bu işten sonra 700.000 kişilik bir orduyla Batı Avrupaya akınlara başlamış, geçtiği yerleri hâkimiyeti altına alarak Parise kadar gelmiştir. Buna karşı, meşhur Roma kumandanı Aetyüs'ün kumandası altında bir haçlı ordusu Attilâ ile harbe başlamıştır.

Son savaşta iki taraf ta kazanamamış, Attilâ geri dönmüştür. Avrupa tarihçileri Attilânın bu savaşta yenilip geri çekildiğini iddia ederler. Halbuki Aetyüs de zaferi kazanmamıştır. Çünkü geri dönen Attilânın ordusunu takip edememiştir. Eğer galip gelseydi Attilâyı takip ve ordusunu yok ederdi.

Geri dönen Attilâ, ordusuna düzen verip talim ettirdikten sonra tekrar akınlara başlamış, Kuzey İtalyayı istilâ ederek Romaya kadar inmiştir.

Bu tehlike üzerine Papa, Attilâya giderek Roma şehrine girmemesi ve orasını yakıp yıkmaması için rica etmiştir. Attilâ bunu kabul ederek Romaya girmemiş ve geri dönmüştür. Bu sırada Aetyüs Attilânın karşısına çıkmağa cesaret edememiştir.

AVAR İMPARATORLUĞU :

Bu devleti kuran Gök Türklerdir. Milâdın altıncı yüzyılında Orta Asyadan batıya yürümüşler, bugünkü Macaristanda yerleşmişlerdir. Avarları yeni yurtlarına «Bayan Han» getirmişti. Az zamanda doğu Avrupa islâmlarını egemenlikleri altına aldılar. Bizanslıları vergiye bağladılar. Bu kuvvetli devlet dokuzuncu yüzyıla kadar yaşadı. Frank Kıralı Charlemagne (Şarlmany okunur) Avarların bağımsızlıklarına son verdi. (M. S. 780 - 785).

AVCI :

Av avlayan kimselere avcı denir. Avcılık kara ve denizde olmak üzere ikiye ayrılır. Deniz avcıları balıkçılar, süngercilerdir. Balıkçılar, dalyanlar kurarak, denize ağlar atarak, oltalar salarak avlanırlar. Açık deniz avcıları büyük gemilerle Okyanuslara giderler. Balina avları yaparlar. Kara avcıları ise av tüfekleri ile, av köpekleriyle, av kuşlariyle (şahin, atmaca gibi) karalarda avlanırlar. Deniz ve kara avcılığı mevsimlere göre yapılır. Bilhassa kuşların, ceylân, karaca gibi hayvanların gebelik ve yavrulama zamanlarında av yapılmaz. Avcılık zevkli bir spor olduğu kadar, kazançlıdır da. Kara avcıları ormanlarda, kırlarda, göl kenarlarında dolaşırlar. Keklik, bıldırcın, çulluk, toy, karatavuk, ördek, tavşan, karaca gibi hayvanları avlarlar.

AV HAYVANLARI :

Bizim memleketimizdeki av hayvanları şunlardır: Geyik, karaca, tavşan, tilki, kurt, ayı, çakal, samur, domuz, porsuk, sansar. Bizde, fil, arslan, kaplan, timsah, devekuşu, gergedan, kobra yılanı goril gibi vahşî hayvanlar yoktur. Batı Anadoluda kaplana benzer küçük parslar bulunur. Bunlar çok azdır. Av hayvanlarını her mevsimde avlamak doğru olmaz. Çok defa sonbahar ve kış mevsimlerinde avlamak gerekir. Yavru yaptıkları zamanlar, hayvanların, avlanması yasaktır. Lâkin kurt, çakal, domuz gibi zararlı hayvanlar her zaman avlanabilir. Diğer av hayvanları bize faydalı oldukları için yavru yaptıkları vakit onları vurmak hepsini birden ortadan kaldırmak demektir. Her mevsimde bu cins hayvanları avlarsak günün birinde nesilleri kalmaz, hepsi ölür, gider. Bir daha bu hayvanları bulamayız. Onun için av mevsimlerinde ava çıkılır.

Av hayvanlarının etinden, derisinden, tüyünden, yağından, boynuzlarından istifade ederiz. Bizde bulunmayan vahşî hayvanlardan da aynı şekilde istifade edilir. Meselâ timsah derisi, yılan derisi, filin dişleri, kaplan postu çok kıymetli şeylerdir. Timsah ve yılan derilerinden ayakkabı, çanta yapılır.

Av hayvanları ikiye ayrılır: (1) Zararlı av hayvanları, (2)

Faydalı av hayvanları. Zararlı olanlar ayı, domuz, kurt, tilki, sansar, çakal gibi hayvanlardır. Diğerleri, yâni, tavşan, geyik, karaca... Faydalı olanlardır. Tavşan, eti ve postu için avlanır. Karaca, eti ve derisi için avlanır. Geyiğin boynuzları kıymetlidir. Eti de yenir. Porsuğun tüylerinden fırça yapılır. Sansarın derisi kıymetlidir. Sansarın postu; yaban domuzunun yağı, derisi kılları; ayının postu işe yarar.

AV KUŞLARI :

Kuşlar başlıca iki sınıfa ayrılırlar: (1) Faydalı kuşlar, (2) Zararlı kuşlar. Faydalı kuşlar şunlardır: Yaban ördeği, yaban kazı, bıldırcın, çulluk, keklik, sülün... Zararlı kuşlar şunlardır: Karga, kartal, çaylâk, akbaba... Yaban ördeği ve yaban kazı sürüler halinde göllerin üzerlerine inerler. Avcılar önceden kendilerine çalılardan yuvalar yaparak saklanırlar. Hayvanlar suya inince ateş edip vururlar. Bunlar, etleri ve tüyleri için avlanırlar. Bu ava kış mevsiminde gidilir.

Eti çok lezzetli olan bıldırcın, sonbaharda avlanır. Bıldırcın, güvercinden biraz küçüktür. Çulluk ta sonbaharda avlanır. Eti çok lezzetlidir. Keklik fazla uçmaz. Çok defa yerde gezer. Eti çok hoşa gider. Sülün, tavuğa benzer. Uzun kuyruğu vardır. Kartal, çaylâk, akbaba gibi kuşlar; kuzuları, tavukları, tavşanları, karaca yavrularını yedikleri için zararlı kuşlardır. Karga tarlalardan tohumları çıkarıp yer. Ekinleri de yer. Bahçelere zarar verir. Onun için bu kuşlar, her zaman avlanır...

AVRUPA :

Asyanın batısında, Afrikanın kuzeyinde, kıyıları çok girintili çıkıntılı bir kıtadır. Yüzeyi on milyon kilometre karedir. Nüfusu 550 milyondur.

Avrupanın sınırları :

Doğusunu Ural dağları, Ural nehri, Hazer denizi, Kafkas dağları, Karadeniz, Boğazlar, Marmara denizi, Ege denizi çevirir. Güneyinde Akdeniz vardır. Batısında Atlas Okyanusu uzanır. Kuzeyinde Şimal Buz denizi yer alır. Denizler, bu kıtanın ortalarına kadar sokulmuştur. Avrupa kıtası bir yarımadadır.

Avrupanın yerey şekilleri :

Avrupanın güneyinde Balkan, İtalya, İberik; kuzeyinde İskandinav yarımadaları bulunur. Kuytu körfezleri, önemli limanları çoktur. En önemli dağlar Alpler ve Alplerden yayılan kollardır. Avrupanın en yüksek tepesi olan Montblanc (Monblan okunur) Fransadadır. Yüksekliği 4810 metredir.

Avrupanın akar suları :

Akar suları çoktur. Nehirlerinin akışları intizamlıdır. En önemlileri Volga, Tuna, Ren, Dinyeper, Po, Sen, Vistül, Elbe, Oder nehirleridir. Gölleri kuzeyde ve Orta Avrupa bölgesinde toplanmıştır.

Avrupanın iklimi :

Avrupada birbirinden farklı 3 iklim bölgesi görülür.

a) Akdeniz iklimi. Bu iklim en ziyade Güney Avrupada, Akdeniz kenarında yer alan memleketlerde hüküm sürer. Akdeniz iklimi genel olarak ılımandır; yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık geçer. Yağmurlar en ziyade baharda yağar. Bu iklim bölgesinde ekseriya kışın yapraklarını dökmiyen bitkiler yetişir.

b) Atlas Okyanusu iklimi. Bu iklim, Avrupanın batı ve kısmen kuzey batı kısmını kaplar. Havalar yazın serin, kışın ılıktır. Yağmurlar 4 mevsimde de bol yağar. Her taraf sislidir. Parlak güneşe pek rastlanmaz.

e) Kara iklimi. Avrupanın orta, doğu ve kuzey taraflarında şiddetli bir kara iklimi vardır. Yazların sıcak ve kısa, kışların çok soğuk ve uzun olması, bu iklimin başlıca özelliğidir.

Avrupanın siyasî durumu :

Avrupa bağımsız devletlerle doludur. Kıtanın doğusunda Sovyet Rusya, Polonya; güney doğusunda Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya; kuzeyinde İsveç, Norveç, Finlandiya; batısında İngiltere, Almanya, Fransa; güneyinde İtalya bu devletlerin başlıcalarını teşkil eder. İspanya, Portekiz, Belçika, Hollanda, Danimarka, Avusturya, İsviçre, Macaristan da bağımsız devletler arasında yer alırlar. Yalnız İkinci Cihan Savaşı sonundan beri doğu Avrupa devletleri Rusyanın işgali altındadır.

Avrupada nüfus :

Avrupada en yaygın din, Hıristiyanlıktır. Irk itibariyle Islâvlar doğu Avrupada, Lâtinler güney batı Avrupada, Cermenler, orta, batı ve kuzey Avrupada çokluktular.

Londra, Berlin, Paris, Roma, Madrit, Hamburg, Marsilya, Bern, Lozan, Varşova, Belgrat, Stokholm, Oslo, Helsinki, Moskova, Bükreş, Avrupa kıtasının başlıca şehirleridir. Ama İstanbul; bütün bu şehirler arasında, tabiî güzellikleri bakımından eşsiz bir yer işgal eder.

AVUSTRALYA :

Avustralya, Okyanusya kıtasının en büyük parçasıdır. Yüz ölçümü yedi milyon yedi yüz kilometre kareyi bulur.

Avustralyanın sınırları ve yerey şekilleri :

Avustralya çok büyük bir adadır. Dolayını engin denizler çevirir. Doğusunda Mercan denizi, Tasman denizi; güney ve batısında Hint Okyanusu; kuzeyinde Arafura ve Timor denizleri yer alır. Kıyıları pek girintili çıkıntılı değildir. Kuzeyinde Karpentarya körfezi ile Yeni Gineye doğru uzanan York yarımadası bulunur. Doğu kıyıları düzdür. Dik dağlar sahilleri çevirirler. Geri kalan yerleri çöllerle, bereketli ovalarla dolu geniş bir yaylâ şeklindedir. Avustralyanın güneyinde Büyük Avustralya koyu; onun doğusunda da Spencer körfezi vardır. Tarıma, hayvancılığa elverişli topraklar kuzey doğu, doğu ve güneydoğu taraflarındadır.

Avustralyanın iklimi :

Avustralyanın iklimi sıcaktır. Güney batı ucu, bol yağmur alır. Doğu kıyılarına çok yağmur düşer. Avustralyanın ortasında Victoria, Macdonald çölleri görülür. Büyük akar suları yoktur. Darling ve Murray akar sularının en önemlisidir. Bu ırmak, kıtanın güney doğusunda denize dökülür.

Avustralyanın nüfusu :

Avustralyayı ilk defa bulanlar: Abel Tasman, William Dampier ve Kaptan James Cook (Kuk) tur. Kaptan Cook 1770 de bu kıt'aya çıktı. 1840 yılında Edward John Egre Avustralya koyunda karaya çıkarak çölleri baştan başa dolaştı. İngilizler, 1878'de gönderdikleri 800 kürek mahkûmu ile buraya yer-

leştiler. 1851'de keşfedilen altın madenleri yüzünden kıta muhacirlerle doldu. Bugünkü nüfusu 9.427.558 kişidir. Halkın çoğu İngiliz adalarından gelen insanların torunlarıdır. Sydney, (1.935.880 nüfus), Melbourne (1.595.300 nüfus), Adelaide (514.000 nüfus) gibi büyük şehirleri vardır. Avustralya 1901 yılından beri İngilterenin dominyonudur. 32.440 nüfuslu Canberra hükûmet merkezidir. Avustralyada altın, kömür madenleri çoktur. Tarım ileridir. Koyun çok beslenir. Yerliler iç kısımlarda yaşarlar.

AVUSTURYA :

Orta Avrupa'da küçük bir devlettir. Cumhuriyetle idare edilir. Baş şehri Tuna nehri üzerinde 1.766.102 nüfuslu Viyanadır. Yüz ölçümü, 83,803 kilometre karedir. Nüfusu 6.983.000 dir. Doğusunda Macaristan, Çekoslovakya; güneyinde Yugoslavya, İtalya; batısında İsviçre, Almanya; kuzeyinde yine Almanya ile Çekoslovakya bulunur.

Memleketin % 92 si dağlıktır. Arazisinin % 25 i bir işe yaramaz; işe yarayanın % 60 ını ormanlar kaplar. Ormanlar arasındaki kısımlarda tarım yapılır. Bilhassa münbit vadilerde yulaf, buğday, arpa, mısır ekilir. Patates, keten, pancar yetiştirilir. Üzüm elde edilir. Memleket madence zengindir. Su kuvvetinden çok faydalanılmaktadır. Bu sebeple endüstrisi gelişmiştir. Demir, bakır, kurşun, çinko, grafit, linyit ve az miktarda kömür madenleri işletilir. Memlekette ağır demir ve çelik sanayii gelişmiştir. Her türlü makine yapılır. Viyananın nüfusu 2 milyona yaklaşır. Graz, Linz, İnnsbruck, Salsburg, Wiener - Neustadt şehirleri en önemli yerlerdir.

AY :

Dünya güneşten kopmuştur. Ay da dünyadan kopmuş bir parçadır. Dünyadan 385.000 kilometre uzaktadır. Dünyanın güneş etrafında dönüşü gibi ay da dünyamızın etrafında döner. O halde Ay dünyanın uydusudur. Ayın çapı güneşten 400 defa küçüktür. Dünyanınki ise aydan elli defa büyüktür. Yani ay, Afrika ve Amerika kıtaları arasına kolayca sığar. Ayda yer çekimi dünyanınkinden 6 defa daha azdır, yani dünyamızda 6 kilogram gelen bir cisim ayda bir kilogram gelir.

Ay dünya etrafında doğudan batıya doğru döner.

Ayın kendisi bir ışık kaynağı değildir. Bir ayna gibi güneşten gelen ışıkları bize yansıtır. Ay dünyanın çevresinde dolaşırken güneşten ışık alan yüzü dünyaya karşı olmaz ve o vakit ay görülmez. Bu hale **kavuşum** denir.

Ay dünya etrafındaki yolculuğuna devam ettikçe sırayla ince bir hilâl **(yeni ay)**, dörtte bir ay **(dördün)**, ve tam olarak **(dolunay)** şeklinde gözükür. Sonra **(ikinci dördün)** ve hilâl **(eski ay)** şekillerine girerek görünmez olur.

Ay bu dolaşımını 29,5 günde tamamlar.

Bilginler teleskoplarla yaptıkları incelemeler sonunda, ayda su ve hava olmadığı, bu yüzden ayda hayat olmıyacağı sonucuna varmışlardır.

Ay tutulması:

Dünyamız güneşin etrafında dönerken bazan ayla güneş arasına girmiş olur. Bu zaman ay güneşten ışık alamadığı için, dünyamıza da ışık yansıtamaz. Dünyamızın gölgesi ayın üzerine düşer. O vakit ayı karanlık görürüz. Bu hale «Ay tutulması» denir.

AYAK :

İnsan ve hayvanlarda bacak bileklerinin altındaki kısma ayak denir. İnsanlarda, kanatlı hayvanlarda, ikişer ayak vardır. Kocabaş ve küçük baş hayvanların ayakları ise dörder tanedir. Koyun, keçi, sığır, manda, domuz, geyik, karaca, ceylân gibi hayvanların ayaklarında ikişer tırnak bulunur. At, eşek, katır cinsinden olan hayvanların ayakları birer tırnaklıdır. Maymun, ön ayaklarını el gibi kullanır. Arka ayaklarının her birinde de insanın iki ayağında olduğu gibi - beşer parmak vardır.

AYAKKABI FABRİKALARIMIZ :

Yurdumuzda bir çok ayakkabı fabrikaları vardır. Bunların en büyüğü Beykozdaki Sümerbank kundura fabrikasıdır. Ordumuzun ayakkabı ihtiyacını tamamen bu fabrika sağlar.

AYAKKABILARIMIZ :

Insanlar yürürken ayaklarını korumak için, kösele, deri, ve lâstik gibi maddelerden ayak giyeceği yaparlar ki, buna ayak-

kabı adı verilir.

AYASOFYA :

Bugünkü Ayasofyanın yerinde eskiden ufak bir tapınak vardı. Bu tapınak 325 yılında yapılmıştır. 404 senesinde yandı. 415 tarihinde yine yaptırıldı. 532 senesinde tekrar yandı. O zaman, Bizans İmparatoru bulunan Jüstinyen, dünyada hiç görülmemiş ve görülmeyecek kadar büyük ve güzel bir kilise yaptırmağa karar verdi. Bugünkü Ayasofyanın temelini - eski tapınak yerine - attırdı. Her gün, on bin kadar amele çalışarak bu kiliseyi beş senede bitirdiler. 537 tarihinde inşaat tamam olmuştu.

Kilisenin büyük kubbesi 557 yılında yıkıldı ve tamir edildi.

Fatih Sultan Mehmet, 1453 tarihinde İstanbulu alınca Ayasofya kilisesi cami haline getirildi. Fatih Mehmet şehre girince bu kiliseye giderek 1 Haziran 1453 cuma günü, cuma namazını orada kıldı.

Ayasofya, İstanbulda Sultan Ahmet meydanındadır. Bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Türk mimarlarından meşhur Mimar Sinanın Edirnedeki Selimiye Camiinin kubbesi, Ayasofyanın kubbesinden daha büyüktür. Bu cami, Ayasofyadan daha üstün bir eserdir.

AYASTEFANOS BARIŞI :

Bu barış (1877-1878) Osmanlı-Rus harbinden sonra; 5 Mart 1878 de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında İstanbulun Yeşilköy semtinde imzalanmıştır. O zaman, Osmanlı devletinin başında İkinci Abdülhamit bulunuyordu. Bu barışa göre Karadağ, Sırbistan, Romanya gibi bize bağlı sayılan devletler bağımsızlıklarına kavuşuyor; Ardahan, Kars, Batum gibi şehirlerimiz Rusyaya bırakılıyordu. Barışı Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile Berlin sefiri Sadullah Bey; Rus Çarlığı adına Kont İgnatief ile Aleksandr Yilendof imzalamışlardı.

AYDINLATMA ARAÇLARI :

Gündüzleri güneş dünyamızı aydınlatır. Akşam güneş battıktan sonra dünyamız karanlığa bürünür. İlk insanlar karanlık-

tan korktuklarından aydınlanma için çareler aramışlardır. İlk önceleri aydınlanma için çıralı odunları kullandılar. Daha sonra hayvan yağlarından kandiller yapıldı. Zamanla insanlar aydınlatma araçlarını geliştirerek bugünkü haline getirmişlerdir. Başlıca aydınlatma araçları şunlardır.

1) **Çıra:** Yağlı odun, çam ağacının odunudur. Alevle yanar. Yanarken is yapar.

2) **Yağ kandili:** Bir çanak içine konulan su üzerine biraz zeytinyağ konulur. İçinde bir fitil bulunur. Fitil yavaş yavaş yağı emer. Fitil üst kısmından yakılınca ışık vermeğe başlar. Kandil ışığı zayıf ve titrektir. Kandil is yapar ve kokar.

3) **Mum:** Balmumundan veya başka yağlardan yapılır. İçinde fitili vardır. Işığı titrek ve islidir.

4) **Petrol lâmbası:** 4 kısımdır: (1) Hazne kısmı: bunun içine petrol konur. (2) Fitil. (3) Fitili hareket ettiren vidalı tertibat. (4) Işığı rüzgârdan korumak için kullanılan lâmba şişesi.

Fitil hazneye girdiğinden petrolu emer. Şişenin takıldığı kısımdaki deliklerden de hava girer. Fitil yakıldığı zaman lâmba zayıf bir ışıkla yanar.

5) **Lüks lâmbaları:** Bu lâmbalarda da petrol yanar. Petrol hava basıncı ile püskürtülür. Kızgın bir yere rastlayınca parlar ve parlak bir halde yanmıya başlar. Bu yanan yere gömlek denilen kısım takılınca ışık daha parlak görünür.

6) **Karpit lâmbası:** Kireçle kömür elektrik fırınlarında ısıtılır ve «Karpit» elde edilir. Bunun üstüne su dökülürse asetilen gazı çıkar. Bu gaz yanar. Karpit lâmbalarında iki kısım vardır. Birinde karpit bulunur. Onun üstündeki kısımda ise su vardır. Su damla damla karpitin üstüne dökülür. Asetilen gazı çıkar. Bu gaz ince bir borudan dışarı çıkar. Kibritle ateşleyince parlak ışık vererek yanar. Yanarken fena koku verdiğinden açık havada kullanılır.

7) **Elektrik lâmbası:** En temiz ve fazla ışık veren aydınlatma aracı elektriktir. Elektrik kablolar vasıtasiyle evimize gelir. Oradan da bir çok tertibatla odalarımıza dağılır. Odalarda düğ-

meler vardır. Onlar vasıtasiyle elektriği açar, kaparız.

Düğme açılınca elektrik akımı ampule gelir. Ampul içinin havası alınmış bir cam balondur. İçinde ince teller bulunur. Bu teller güç eriyen madenlerden yapılmıştır. Akım lâmbaya girince teller ısınır, kızar; beyazlaşır ve ışık vermeğe başlar.

AYDIN OĞULLARI:

Anadolu Selçuklu devletinin parçalanması üzerine Tire, İzmir, Ayasuluğ, Güzelhisar, Aydın, Çeşme, Sultanhisar, Kestel, Bozdoğan şehirlerinin çevrelerinde kurulmuş bir beylikti. Beyliğin başında Aydın Bey bulunuyordu. Beylik Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlılara katıldı ise de Timur'un müdahalesiyle tekrar bağımsız bir duruma geçti. Osmanlılar Aydınoğulları beyliğini 1425 de ortadan kaldırmışlardır.

AYI :

Dört ayaklı vahşî bir hayvandır. Çekingen, iyi tabiatlı ve zararsız bir mahlûk olarak kabul edilir. Kuvvetlidir. Hantal görünüşlüdür. Boyu kısa, kafası yuvarlak, ağzı uzun, gözleri ufaktır. Her yıl dökülen kılları kaba ve uzundur. Dağlarda, ormanlarda yaşar. Kışın ayı, ininden çıkmaz. Et ve bitki ile geçinir. Balı, armudu pek sever.

AYNALAR :

İçine bakıldığı zaman bakan kimsenin görüntüsünü belirten parlak cisimlere «ayna» denir. Aynalar cam arkasına «sır» denen bir madde sürülerek yapılır. Sır, ucuz aynalarda civa ve kalay karışımından; pahalı aynalarda ise, gümüştendir.

Ayna, arkası sırla kaplı olduğu için güneş ışınlarını geçirmez, geriye yollar. Bu olaya «yansıma» denir.

Çeşitli aynalar vardır. Düz aynalarda cisimler olduğu gibi, çukur aynalarda olduğundan büyük ve tümsek aynalarda olduğundan küçük gözükür.

Bir de İzmir Fuarı ve İstanbul Sergisinde olduğu gibi, eğlendirmek amacı ile dalgalı camlardan yapılmış ve insanları eğri büğrü gösteren aynalar vardır.

Aynalar yol dönemeçlerinde, karşıdan gelecek taşıtları gös-

termek için kullanılır. Çukur aynalar cisimleri büyük gösterdiğinden mikroskop, teleskop ve ışıldaklarda kullanılır.

AYRAN YAPMAK:

Yoğurt, bir kaba konarak iyice ezilir. Sonra azar azar su konur ve karıştırılır. Tekrar ezilir. Tekrar azar azar su konur. Yine karıştırılmakta devam edilir. Kâfi derecede su konunca yoğurt artık ayran olmuş demektir. Ayran, ne çok sulu, ne de çok koyu olmalıdır.

AYSBERG :

Denizde yüzen buz dağlarına Aysberg denir. Kutup bölgelerinde ve bazı yüksek dağlarda birikmiş ve donmuş buz kütleleri (buzullar = cümudiyeler) vardır. Bu cümudiyeler nehir gibi sahile kadar hareket halindedirler. Yalnız bunların hareketi çok yavaştır. Bir uçları deniz kenarına varınca denize sallanarak nihayet koparlar ve ufak bir buz adası gibi denizin üzerinde yüzerek akıntılarla sürüklenmeğe başlarlar. İşte bunların her biri birer aysbergdir. Aysbergler, bazan pek büyük olurlar. Bunların denizin üzerinde kalan kısımları 100 metre yükseklikte, su altında kalan diğer kısımları da 800-900 metre derinlikte olabilir. Böyle büyük adalar, gemiler için ölüm tehlikesi demektir.

1912 senesinde «Titanik» ismindeki dünyanın en büyük gemisi, Atlas Okyanusundan geçerken bir gece yarısı böyle bir aysberge çarparak batmıştır. İki binden fazla yolcunun ancak yedi yüz kadarı kurtarılmış, diğerleri boğulmuştur.

Tehlikeli yollarda nöbet tutan gemiler vardır. Bunlar, diğer gemilere aysbergler hakkında bilgi verirler. Böylece; kazaların önüne geçilmiş olur.

AYVA :

Yumruktan büyük, yuvarlak veya yumurta biçiminde, sarı renkte tüylü, mayhoş, kokusu kuvvetli, dokusu sert, ufak çekirdekli bir meyvadır. Ayva, gülgiller cinsinden sayılır. «Ekmek, Gördeş, Limon» vesaire adlı türlü çeşitleri vardır. Yenilmesi sıhhîdir.

AYVALIK :

Yurdumuzun Ege bölgesinde bulunan çok şirin bir kasabadır. Girintili, çıkıntılı kıyılarının karşısında sıralanan adacıklar çam ve zeytin ağaçları ile doludur. Bu şirin kasabamız, Kurtuluş savaşından sonra Türk göçmenleriyle doldurulmuştur. İklimi ılıman, toprakları verimlidir. Dolayı zengin zeytinliklerle çevrilidir. Şehirde zeytinyağ fabrikaları çalışmaktadır. Şehir iç nüfusu 1955 sayımına göre 16.755 kişidir. Bütün kaza 28.667 nüfusludur. İstanbuldan 210, İzmirden 70 mil uzaklıkta bulunur. İstiklâl savaşının ilk kurşunu bu güzel Anadolu kasabasında patlamıştır.

AZERBAYCAN :

Doğu Anadolu ile Hazer denizi arasındaki topraklara bu isim verilir. 90 bin kilometre kareyi bulan topraklar üzerinde 3 milyon kadar insan yaşar. Azerbaycan Ruslar ve İranlılar arasında paylaşılmıştır. Memleket dağlık ,iklim serttir. Kura, Aras başlıca akarsularıdır. Tiflis, Gence, Erivan, Bakû, Tebriz başlıca büyük şehirlerdir. Gökçegöl ve Urmiye gölü büyük gölleri teşkil eder. Memlekette zengin petrol kaynakları işletilmektedir.

AZOT :

Hava tabakasının beşte dördünü (%79 unu) azot gazı doldurur. Azot tabiatta çok defa serbest bulunur. Bitkilerin çoğu, azotu topraktan alırlar. Hayvanlar vücutları için gerekli azotu besilerinden sağlarlar. Azot bütün yaratıklar için lâzımdır ve faydalıdır.

Bu harf, Türk alfabesinin ikinci harfidir. Sessizdir. Sınıflamalarda 2 rakamının yerini tutar. Dudaklar arasından okunur.

BABA :

Ailede evlât sahibi erkeklere baba ünvanı verilir. Baba, çocuğun dünyaya gelmesine sebep olan erkektir. Hepimizin bir annesi, bir de babası vardır. Annemiz bizi besler, temizler, büyütür. Babamız ise yaşamamız için gerekli parayı kazanır.

Çımaların, halatların takıldığı yuvarlak başlı demir dikmelere de yine baba denir.

BABAESKİ :

Babaeski, İstanbul - Edirne demiryolundan ayrılan Kırklareli hattı üzerinde, şirin bir kaza merkezidir. Bu kasabanın bağlı olduğu vilâyet, Kırklarelidir. İklimi serttir. Geniş ovalarında tarım yapılır. Babaeski kazası 49.630, Babaeski kasabası 11.035 nüfusludur.

BABIÂLİ :

Kelimenin asıl mânası «Yüksek kapı» anlamına gelir. Osmanlı tarihinde padişah sarayına «Babı hümayun», Sadrazam konağına «Babıâli» adları verilmiştir. Babıâli, Osmanlı İmparatorluğunda Vekiller heyetinin çalıştığı ve toplandığı yerdi. Bu-

gün İstanbul Vilâyet konağının bulunduğu bina, 1654 yılından beri baş vezirler tarafından işgal edilmiş bir yerdir. Bu binayı, resmî devlet dairesi olarak fermanında belirten İkinci Sultan Mahmuttur. Sultan Mahmut yanan binanın yerine yenisinin yapılmasını emreden fermanında, «Babı âlimizin» ifadesini kullanır. Tanzimatın ilânı ile beraber dahiliye (İçişleri), hariciye (Dışişleri), adliye (Adalet) nazırlıkları (Vekâletleri) Babıâliye taşındı. Böylece burası, devletin en önemli merkezi halini aldı. Bu tarihte Paşakapısı tâbirinin yerine, Babıâli kelimesi ısrarla kullanılmaya başlandı. 19. Yüzyıl ortalarında, bilhassa Abdülmecit zamanında saray yalnız saltanat sürer, Babıâli de devleti idare ederdi. Fakat Abdülâziz ve Abdülhamit devirlerinde bu hal değişti. Nihayet Anadoludaki millî şahlanıştan sonra, Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1922 de kabul ettiği «saltanatın kaldırılması» kanunu ile Babıâli, tarihe karışmış oldu. Bugün İstanbulun bu çevresi Babıâli adı ile anılır. Babıâli diye adlandırılan kapı, «Adlî tıp» binasının yanında; Alay köşkünün önündedir. Babıâli, Osmanlı tarihinin canlı hâtıralariyle doludur. Mustafa Reşit Paşa, Mithat Paşa, Âlî Paşa, Fuat Paşa gibi bir çok aydın büyükler de bu binanın kucağında yetişmişlerdir.

Bugün Babı-âli binasında İstanbul Vilâyeti teşkilâtı ve Vali çalışmaktadır.

BABİL :

Tarihin en eski, en güzel ve en büyük şehirlerinden biriydi. Mezopotamyada bulunuyordu. Hele Babilin kalesi ile Asma bahçeleri, dillere destandı. Kalesinin yüz kapısı, 150 kulesi vardı. Dünyanın yedi harikası arasında sayılan Asma bahçeleri, evlerin üzerinde kurulmuştu.

BABİLLİLER :

M. Ö. 2100 yıllarında Mezopotamyada Babil Prensleri civarlarındaki Larsa ve İsin siteleri arasındaki anlaşmazlıktan faydalanarak kuvvetli bir devlet kurdular. En ünlü kralları; adını taşıyan «Hamurabi kanunları» ile meşhur Hamurabi'dir. Ondan

300 yıl sonra, I. Mürşil idaresindeki Hitit kuvvetleri, Birinci Babil Kırallığını sona erdirdi.

Mezopotamyada asırlarca süren Kasitler ve Asurlular egemenliğinden sonra M. Ö. 612 yılında birleşen Medler ve Babilliler anlaşarak Asurun başkenti Ninova'yı zaptedip yıktılar. İkinci Babil krallığının (M. Ö. 612-539) en ünlü hükümdarı Nabukat Nezar'dır. Bu hükümdar, Kudüsü alıp, Yuda devletine son vermiş ve Yahudileri Babil şehrinin yeniden inşasında esir olarak kullanmıştır.

Pers hükümdarı Kurus M. Ö. 539 da, Yahudilerin teşvikiyle Babile saldırdı ve ikinci Babil Krallığına son verdi. Kurus Yahudileri tekrar ülkelerine göndermiştir. Çünkü Mısır seferine giderken, geçeceği çöllerde kendisine minnettar bir kavmin bulunması işine geliyordu.

BABÜR :

Babür, 1482 de Azerbaycanda doğdu. Babası Ömer Şeh Mirza, Timurlengin torunu idi. Anası «Kutluk Nigâr» ise Cengizin torunu bulunuyordu. 1494 de, 12 yaşında iken, Ferganada padişah oldu. 1501 de beylerin ve hanların saldırışı ile tahtını kaybetti. Yanındaki kuvvetlerle Ferganadan Efganistana geçti. 1504 te Kâbili aldı. Hind'standaki karışıklıktan faydalanarak 1524 de Pencap eyaletini ele geçirdi. İki yıl sonra da, yani 21 Nisan 1526 tarihinde Panipal ovasında düşmanlarını yenerek Hint Padişahı oldu. Kanında cihangirlik hasleti taşıyan bu insan, az zamanda Ağrayı, Allahabadı, Gualyarı ele geçirdi. 1528 de Hindistanın zaptını tamamladı. Büyük bir devletin, parlak bir medeniyetin kurucusu oldu.

Babür cesur bir kumandan, temiz karakterli, zeki ve ince ruhlu bir insandı. Değerli kimselere kıymet verirdi. Bilhassa yapıcı tarafı çok kuvvetli idi. Bu günkü Hindistan, onun bıraktığı medeniyet eserleriyle doludur.

Babür, hayatının hikâyesini anlatan «Babürname» eserini bizzat kendisi yazmıştır. Çağatay şivesile yazdığı şiirlerde Türklüğü ile övünür. Bu büyük insan 26 aralık 1530'da öldü. Mezarı

Kâbilde bir su kenarındadır.

BACA :

Dumanı ocaktan çekip havaya veren madenden, tuğladan veya taştan yapılmış boruya baca adı verilir. Mutfak, fabrika, vapur bacaları gibi... Aydınlık almak için açılan tepe penceresine, su yolu, lâğım, maden ocağı gibi yeraltı yapılarının hava deliklerine yine bava denir.

BACAK :

Bacak, vücudün kalçadan tabana kadar olan kısmıdır. İnsanlar ve hayvanlar, bacaklariyle yürürler, atlarlar. Bacak diz eklemi ile ikiye ayrılır. Bacaklarda bulunan kemikler uzun kemiklerdir. Kalça ekleminden diz eklemine kadar olan kısma uyluk kemiği denir. Diz ekleminden topuğa kadar baldır kemiği uzanır.

BADANA YAPMAK :

Mevsim temizliklerinde evlerin duvarları badana edilir. Badanalama işi şöyle yapılır:

Badanalık kireç, su içinde ezilir, içine mermer tozu konulursa iyi olur. Badananın renkli olması isteniliyorsa, istenen renk boya badana karışımına katılır. Yapılan badananın duvarlardan çıkmaması için, karışıma tuz katılması gereklidir.

Badana yapılırken fırçanın duvarlara hep ayni istikamette sürülmesi lâzımdır, yoksa duvarlar dalga olur. Badananın iyi olması arzu ediliyorsa, birkaç defa üstüste yapılmalıdır.

BADEM :

Badem, gülgillerdendir. Memleketimizin her tarafında yetişir. Bu ağaç orta boydadır. İlkbaharın ilk günlerinde pembe, beyaz çiçeklerle donanır, çiçekler döküldükten sonra yapraklanmaya başlar. Meyvası yeşil halde iken çağla adını alır. Çağla zamanla sert bir kabuk bağlar. Badem adını alır. Badem, acı ve tatlı cinste olmak üzere ikiye ayrılır. Acı bademin çiçekleri beyaz, tatlı bademin çiçekleri pembedir. Tatlı badem sert ve yumuşak kabuklu olarak çeşitlenir. Badem ağacının ana vatanı, Akdeniz bölgesi sayılır. Kuru badem, tuzsuz ve kavrulmuş olarak yenilirse faydalıdır. Bilhassa dişleri besler.

Bir Kahramanlık Hikâyesi

KORKUSUZ SÜVARİ

Niğbolu, günlerdir muhasara altındaydı. Kaleyi koruyan bir avuç Türk, uzaklardan gelecek yardımı bekliyordu. Haçlılar ise surların dibinde ateşler yakıyor, burçlardaki muhafızlarla alaylı konuşmalar yapıyorlardı. Onların herbirinde Türklerin nasıl olsa teslim olacağı kanaati vardı. Öyle ya, bu uzun kuşatmadan sonra barut mahzenleri boşalmış, erzak depoları tükenmişti.

Güneş, kızaran ufuklardan batarken, burçların üzerinde bir karaltı dolaşıyordu. Bu, levent yapılı Doğan Beydi. Doğan Bey muhafızlarla şakalaşıyor, arasıra mazgallara sokularak düşman ordugâhını gözlüyordu. Bir ara döndü. Tunanın ötesindeki ovalara dalgın dalgın baktı. Sonra da arkasında duran arkadaşına:

— Demiralp, bir gün şu ufuklarda sancak uçuracak mıyız? diye seslendi. Demiralp, bir şey duymamış gibi susuyordu. Daha doğrusu, karşıdan kaleye doğru gelen beyaz ata binmiş bir süvariye dikkat kesilmişti. Alaca karanlıkta, surların dibinde at koşturan bu süvari kimdi? Yoksa bir haberci miydi? Pervasız at sürüşünden, onun bir hıristiyan şövalyesi olmadığı kolayca anlaşılıyordu. Doğan Beyle Demiralp burcun kenarına vardılar. Aşağıda olanı biteni dikkatle süzmeye başladılar. Beyaz atlı süvari rüzgâr gibi kale kapısına dayanmış:

— Doğan! Bre Doğan! diye sesleniyordu. Doğan Bey ansızın tatlı bir heyecanla ürperdi. Bu sesi tanımıştı.

— Buyur Saadetlû Hünkârım!

— Yarın, sabah ezaniyle geliyoruz. Sakın fütur etmeyesin!

— Şevketlûm, kulluğumuzu ispata çalışıyoruz.

Uzaktan sekiz on düşman atlısı görünmüştü. Yıldırım Bayezit Han geriye döndü. Bir ok gibi karanlıklara delerek gözden kayboldu. Doğan Beyle Demiralp sevinç yaşları dökerek bu kahraman haberci arkasından hayretle bakakaldılar.

Ata Sözleri

★ Balık baştan kokar.
★ Birini bilmeyen binini bilmez.
★ Bülbülü altın kafese koymuşlar: «Ah vatanım,» demiş.
★ Cahile söz anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür.
★ Çok tamah, çok ziyan verir.
★ Dağda gez, belde gez... İnsafı yürekten bırakma.
★ Deveyi yardan atan bir tutam ottur.
★ Dikiş söküntüsünden belli olur.

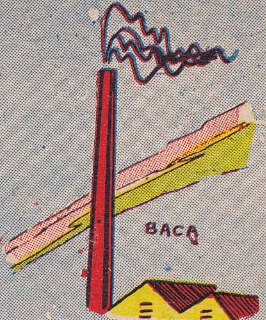
Güzel Sözler

★ Darılıp birbirinizden yüz çevirmeyin.
Hazreti Muhammet
★ Birbirinize kin tutmayınız. — Hazreti Muhammet.
★ Doğruluk iyiliğe, yalan kötülüğe; iyilik cennete, kötülük cehenneme yol açar. Kişi, doğruluk yapa yapa doğru olur. Hazreti Muhammet
★ Yalancılık kalbin kararmasına sebep olur.
Hazreti Muhammet

Akısan Cep Ansiklopedisi
Haftalık Mecmua

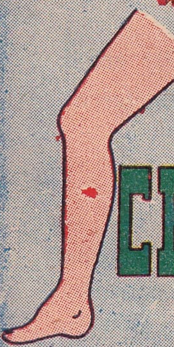
Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: **ALİ RIZA AKISAN** — Teknik sekreter: **EJDER AKISAN** — Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ** — İstanbul Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 — Her türlü müracaat ve para gönderme adresi: **AKISAN YAYINEVİ**
Basıldığı yer: **EKİCİGİL BASIMEVİ** — İstanbul
Bu ansiklopediyi, muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.
19 ŞUBAT 1959 Perşembe ★ Sayı: 6 ★ Fiyatı: 50 Kuruş

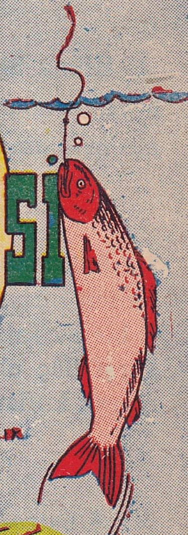

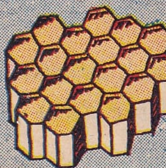

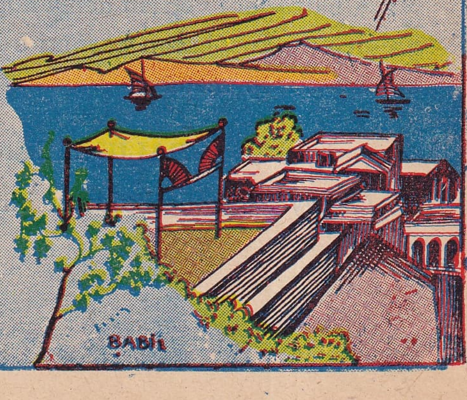
AKISAN
CEP ANSIKLOPEDİSİ
B-1

Bunları biliyor musunuz ?

YILAN, YEDİĞİ YUMURTANIN KABUĞUNU NASIL AYIRIR?

Yılan, yiyeceği yumurtayı olduğu gibi yutar. Yumurta, boğazının belirli bir yerine gelince oradaki adaleler kasılır ve yumurtayı kırar. Bundan sonra yılan hem yumurtanın içini, hem de kabuğunu beraberce sindirir.

KADIN, ERKEK BEYİNLERİ AYNİ BÜYÜKLÜKTE MİDİR?

Erkek beyni, kadın beyninden daha büyüktür. Bir erkek beyni ortalama olarak 1340 gram olduğu halde bir kadın beyninin ortalama ağırlığı 1200 gramdır.

BAHARATIN ALTIN DEVRİ

Baharat, bu arada karabiber Ortaçağda en pahalı maddelerden biriydi. Bir çuval karabibere verilecek parayla orta halli bir ev satın alınabilirdi. Hattâ kibar hanımlar karın ağrısına karşı ilâç olarak kullanılan küçük hindistancevizlerini kolye olarak kullanırlardı.

ALBATROSUN OBURLUĞU

Albatros adı verilen deniz kuşu çok oburdur. Balık avlıyarak geçinen bu kuş, bazan karnını o kadar doldurur ki bir türlü sudan havalanıp uçamaz.

BALIK YİYEN ÖRÜMCEK

Güney Afrikada bulunan bir cins örümcek balık avlar ve yer.

BAFRA :

Bafra, Kızılırmak deltası üzerindedir. Karadenizden 22 km. içeride bulunur. 50 Km. lik bir şose ile Samsuna bağlıdır. Yanından Kızılırmağın geçtiği bu kaza merkezi, Samsun vilâyeti sınırları içindedir. Havasının ağır olmasına rağmen, iyi cins tütünleriyle ün almıştır. Bafra ovası adını taşıyan ovası, Türkiyenin Karadeniz bölgesinin en verimli ovalarından biridir. Bu ovayı Kızılırmak suyu meydana getirmiştir.

İklimi ılık olan bu bölgede, çok miktarda tütün, mısır yetiştirilir; sığır beslenir. Bafra kasabasının nüfusu 17.588 kişi, köyleriyle beraber kazanın nüfusu 86,756 kişidir.

BAĞDAD :

Bağdad Basra körfezinin 500 km. kuzeyindedir. Hint, İran ve Avrupa yollarının kavşağı üzerinde bulunur. 762 tarihinde ikinci Abbasî Halifesi Mansur tarafından kurulmuştur. Uzun yıllar Abbasî devletinin başşehri olmuştur. Bunun için az zamanda gelişmiş; İslâm dünyasının merkezi olması sebebiyle de ilim, sanat, medeniyet kurağı haline gelmişti. O zamanlar nüfusu, 2 milyonu buluyordu. Bağdad XVI. yüzyılda Osmanlı ülkelerine katıldı. Böylece birinci Cihan Savaşına kadar bir vilâyetimiz olarak kaldı.

Dicle nehri, şehrin içinden geçer. Şehrin büyük kısmı Diclenin doğu yanındadır. Sokakları dardır. Yeşil hurmalıkların örttüğü haşmetli kubbeler, uzaklardan görünür. Bağdad bugün Irak krallığının başşehridir. Nüfusu 400.000 kadardır.

BAĞIMLI DEVLET :

Başka devletlerin buyruğu altında bulunan milletler bağımlı milletlerdir. Bu milletler diledikleri gibi hareket edemezler, efendilerine kulluk yaparlar. Bu milletlerin başında bulunan devlet adamları da birer kukladan başka bir şey değildir. İşte böyle devletlere «Bağımlı devlet» derler.

BAĞIMSIZ DEVLET :

Kendi vatan sınırları içinde, hiç bir milletin buyruğu altın-

da olmadan hür yaşayan milletlere **Bağımsız milletler** denir. Bu milletlerin, kendilerini idare için teşkil ettikleri devletlere de «**Bağımsız devletler** adı verilir. Türk milleti tarih boyunca bağımsız devletler kurmuş, egemenliğini kaybetmemiş bir millettir.

BAĞLAÇLAR :

Cümle içinde eş ödevler gören kelimeleri veya anlamca ilgili cümleleri birbirine bağlayan kelimelere «bağlaç» denir.

Dilimizde çeşitli bağlaçlar vardır. Bunlardan en çok kullanılanlar şunlardır:

Ve, ile, yahut, ama, fakat, lâkin, çünkü, zira, halbuki, bari, hiç olmazsa...

İlk üçünün kullanılışına dair örnekler aşağıdadır:

Atatürk, iyi bir asker ve devlet adamıydı.

Hüseyinle Özcan bu işi yaparlar.

Bu işi yaparsın, yahut vazgeçersin.

BAHAMA ADALARI :

Kuzey Amerikanın güney doğusunda bulunan Florida yarım adasından Haiti adasına kadar 900 km. lik bir sahada serpilmiş irili ufaklı 3000 adaya Bahama Adaları adı verilir. Bu adalardan ancak 20'sinde insan vardır. Bunlar da zenci soyundan olan insanlardır. Sayıları 60.000 i bulur.

Bugün İngiliz sömürgesi bulunan bu adalara, ilk defa Kristof Kolomb çıkmıştı. İklim sağlığa elverişli ise de, bu adalarda kuyu sularından başka içecek su bulunamaz. Sömürgenin başşehri, New Providence Adası üzerinde 36.246 nüfuslu Nassau şehridir. Bahama Adalarının bütün nüfusu 1957 sayımına göre, 116.530 kişidir. Sünger, sisam keneviri, domates, tuz, konserve halinde ananas; adaların başlıca ihracatını teşkil eder.

BAHARAT :

Yiyecek ve içeceklere hoş koku ve tat vermek için kullanılan karanfil, tarçın, zencefil, karabiber gibi maddelere baharat denir. Amerikanın keşfini çabuklaştıran da, Orta ve Yeni zaman insanlarının baharata verdikleri önemdir. Baharat yetiştiren memleketler: Hindistan, doğu Hindistan; Seylân, Malaya, Afrika gibi yerlerdir.

Baharat yemeklerde kullanıldığı gibi, kokularda, mensucatta, sabun ve esans yapmakta da kullanılır. Türkiyede karanfil, tarçın, zencefil, hindistancevizi, karabiber, kırmızıbiber, hardal, ananas, kimyon gibi baharat çok kullanılır. Ayrıca nane, dereotu, maydanoz gibi baharat da evlerde kullanılır. Baharat; bilhassa tarçın, karabiber, kırmızı biber, hardal sağlığımız için çok zararlıdır.

BAHÇE :

İçinde çiçek, ağaç sebze yetiştirilen yerlere bahçe denir. Bahçeler kuzey rüzgârlarına kuytu, bol güneşli, gür sulu, verimli topraklarda olurlar. Meyva yetiştirilen bahçeler, meyva bahçeleridir. Sebze bahçelerine, bostan adı verilir. Ayrıca çiçek bahçeleri, gül bahçeleri de vardır. Büyük şehirlerde halkın oturması, gezmesi, hava alması için belediye bahçeleri (parklar) bulunur.

BAHÇE :

Bahçe, Seyhan vilâyetine bağlı, bir kazanın ve onun merkezi olan kasabanın adıdır. Kaza arazisi dağlıktır. 39 köyü olan Bahçe kazası 1955 sayımına göre 31.915 nüfusludur. Kaza merkezinde 1132 kişi yaşar. Kazanın eski adı Bulanık'tı.

BAHÇIVAN :

Bahçe işlerinden anlayan; meyva, çiçek, sebze yetiştiren kimselere bahçıvan adı verilir. Bahçıvanlar yılın dört mevsiminde bahçe işleriyle uğraşırlar. Toprağı çapa, bel, kürek, tırmık, pulluk gibi araçlarla işlerler.

BAKAN : (Bak: Vekil)

BAKIR :

İnsanlar, demirden önce bakırı bulmuşlardı. Bakırın rengi kırmızıdır. Bakırla kalay birlikte eritilince, tunç meydana gelir. Tarihte, Tunç devri diye anılan zamanlarda yapılan bütün silâhlar bakırla kalay karışığı olan tunçtandı. Bakır, elektrikte çok kullanılır. Isıyı kolayca iletir. Ateşe dayanır. Bunun için mutfak araçları, kazanlar bakırdan yapılır.

Bakır, çinko ile karıştırılırsa meydana gelen halita, (karışım)

pirinç adını alır. Pirinç döküm işlerinde kullanılır.

Bakır madenine İstanbulun Sarıyer kazasında ve yurdumuzun Gerede, Sinop, Giresun, Gümüşhane, Şebin-Karahisar gibi yerlerinde rastlanır. Memleketimizin işletilmekte olan en zengin bakır madeni, Ergani ile Murguldadır. Bunlar, dünyanın en zengin damarları arasında sayılırlar. Amerika Birleşik Devletleri, Şili, Belçika Kongosu, Afrikanın batı kıyıları, Japonya, İspanya gibi ülkelerde zengin bakır damarları vardır.

Bakır madeni arz yüzeyinden çıkarıldığı gibi, kömür ve altın madenlerindeki ocaklara benzer kuyular kazılarak da çıkarılır. Maden toprakta filiz halinde bulunur. Filizler kırılır, parçalanır, ocaklara gönderilir. Bir çok muamelelerden sonra çeşitli usullerle bakır elde edilmiş olur.

Bakırın kimyada kısaca yazılışı «Cu» dur. Erime derecesi 1083°, kaynama derecesi 2310° dir. Kırmızı renkte olan ve parlak levha, tel haline getirilebilen bakır; ısıyı, elektriği gayet iyi iletir. Tabiatta serbest bulunduğu gibi, çeşitli filizler halinde de bulunur. Göz taşı ve bakır oksidi, bakır bileşiklerinin en önemlisidir.

BAKIR BULMA :

Bakır, sulu asitlerle temasa gelince zehirli tuzlar meydana gelir. Bunun için, yemeklerin bakır kaplarda saklanması çok tehlikelidir. Bakır kap içindeki yemeğin, bakır tuzları ile zehirli hale gelmesine «bakır çalma» adı verilir. Bakır çalmayı önlemek için, bakır kabları sık sık kalaylatmak gerektir. Bakır çalmış yemekleri yiyenler; zehirlenirler, tedavi edilmezlerse ölürler.

BAKIRKÖY :

Bakırköy, İstanbul vilâyetinin bir kazasıdır. Merkez bucağından başka 5 köylü Yeşilköy ve 11 köylü Mahmutbey bucakları vardır. (1955 nüfus sayımına göre) bütün kaza nüfusu 107.142, Bakırköy kasabasının nüfusu 82.590 bin kişidir. Bakırköy, İstanbul'a turistik asfalt yol ile bağlıdır. İstanbul'un bir mahallesi olan Bakırköyde deri ve bez fabrikaları vardır.

BÂKÎ :

Osmanlı tarihinde yükselme devrinin en ihtişamlı şairlerin-

den biri de, Bâkîdir. Asıl adı Mahmut olan Bâkî, 1526 yılında İstanbulda doğdu. Babası, Fatih camii müezzini idi. Abdül-bâkî Mahmut 15 yaşına kadar saraç çıraklığı yaptı. Bu yaştan sonra medreseye girdi. Engin zekâsı, sonsuz çalışkanlığı ile az zamanda ilerledi. 25 yaşında olgun bir müderris (medrese hocası) oldu. Böylece bu kabiliyetli insan, İstanbulun bilginleri arasına karışmış bulunuyordu. İlmi ile beraber şairliği de gelişti.

Ne yazık ki, bu büyük şair devrin modasına uyarak Acem edebiyatı tesirinde kaldı. Bununla beraber Türk şiirine akıcı bir ahenk verdi. Şiirde Aruz veznini ağır imalelerden, aksaklıklardan kurtarıp Türk malı haline getirdi. Şiir konularına çeşni kattı. Hele «sümbül» redifli kasîdesi, edebiyatımız içinde bir âbide şöhretini taşır.

Bâkî İstanbuldan sonra Halebde, Mekkede, Medinede, bulundu. Sonra tekrar kazaskerlik rütbesiyle İstanbula döndü. Kanunî Sultan Süleymanın iltifat ve himayelerine mazhar oldu. Kanunî Süleyman için yazdığı mersiye, Türk edebiyatının en ihtişamlı eserini teşkil eder. Geçirdiği rahat bir hayattan sonra, 1599 yılında İstanbul'da öldü. Bir aralık Şeyhülislâmlığa namzet gösterilen büyük şair Bâkî, bu makama geçmeden ölmüştü. Cenaze namazını rakibi Şeyhülislâm Sun'ullah efendi kıldırdı. Ve onun tabutu başında bu büyük ölünün şu beytini okudu:

Kadrini sengi musallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlıyalar karşına yaran saf saf!

BAKLA :

Yurdumuzun her yerinde yetiştirilen bir bitkidir. Yeşil pişirildiği gibi, kuru tohumları da pişirilerek yenir. Bakla çiçeği sarımsı kirli beyaz renktedir. Yeşil baklanın çiğ veya salata halinde yenilişi, çok faydalıdır.

BAKLAGİLLER :

Bakla, fasulye, bezelye, akasya, keçiboynuzu gibi badıçlı (mahfazalı) pek çok sebze ve ağaçları içine alan, iki çenekli ayrı taç yapraklılardan meydana gelen büyük bir bitki fasilesine «baklagiller» adı verilir.

BAKTERİLER :

Bakteriler, gözle görülemeyen küçük yaratıklardır. Yaşamamızda büyük önemi olan bu canlı varlıklar, bitkisel âleme mensupturlar. Bunlardan, hastalık yapanlara «mikrop» ta denilir. Zararlı bakterilerden başka, faydalı bakteriler de vardır. Yıkılan ağaçları, koparılan bitkileri çürütüp toprakta, yine bitkiler için yararlı besinler haline getiren hep bu bakterilerdir. Süprüntü ve çöplüklerdeki pislikler, faydalı bakteriler sayesinde insanlara zararlı olmaktan çıkar. Bu bakteriler aynı zamanda toprağın verimini çoğaltarak havayı temizler. Ölen hayvan vücutlarını kokutup çürüten, bunların toprağa karışmasını sağlayıp toprağın değerini arttıran yine bu bakterilerdir. Faydalı bakteriler, milyarlarca sayılariyle, hizmetimizde çalışan temizlik işçilerine de benzetilebilirler.

Yemekleri ekşiten, hamuru kabartan, üzüm suyunu sirke, şarap ve alkollü içkiler haline getiren bakterilerdir. Peyniri, yoğurdu yapan, sütü ekşiten yine onlardır. Azot bakterileri, havadaki azotu alıp birtakım azot bileşikleri yaparlar. Bitkiler kendileri için gerekli azotu; bu azot bileşiklerinden elde ederler.

Ayrıca bakteriler, bataklık ve göllerdeki ölü bitkilerin sellüloz liflerinden «karbon asidi» gazı çıkarırlar. Bu gaz, havada güneş ışınlarının tesiriyle parçalanır; böylece bitkiler yaşamaları için gerekli karbonu, insan ve hayvanlar da solunumları için gereken oksijeni temin etmiş olurlar.

Peynir, yoğurt, tereyağı, şarap, ekmek imalinde bakterilerin rolü büyüktür. Dericilik sanayiinde bakterilerin hizmeti sonsuzdur.

Bakteriler, milimetrenin binde biri olan «mikron» la ölçülürler. Bir bakterinin kalınlığı, bir mikrondur. Bakterilerin boyları ise bir ile yedi mikron arasında değişir. Bakteriler ancak mikroskopla görülebilirler.

Bakteriler, başlıca üç şekilde bulunurlar:

1 — Basillus. Bunlar küçük çubuk şeklindedirler. Verem ve tifo basilleri gibi...

2 — Mikrokokus. Bunlar küçük yuvarlak cisimlere benzerler.

3 — Spirillum. Bunlar virgül şeklindedirler. Bazan (S) harfini andırırlar. Asya kolerası spirillumu gibi...

Bakteriler ikiye ayrılarak çoğaldıkları gibi «spor» teşkil etmek suretiyle de ürerler. Üremeleri çok çabuk olur. Büyüyen bakteriler Tox - albumin ve ptomaines adında zehirler çıkartırlar. Bakterilerden, bakterilerin etkilerinden bahseden ilme «Bakteriyoloji» adı verilir. Bu ilimde araştırma yapan insanlara da «Bakteryolog» adı verilir. Bakterilerin ısıya karşı dayanma kabiliyetleri de oldukça fazladır.

BAKÛ :

Bakû; Hazer denizinin batısında, Apşeron yarımadası üzerindedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine bağlı, Azerbaycan Cumhuriyetinin başşehridir. Büyük vapurların yanaşabileceği muntazam bir limanı vardır. Ayrıca demiryolları ile diğer Kafkas şehirlerine bağlıdır. Zengin petrol kuyuları sebebiyle Bakûnun önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Bakûden çıkarılan petrol, büyük demir borularla Karadeniz kıyısındaki Batum şehrine nakledilir.

Bakû şehri, 15 inci Yüzyılda Şirvanşahların merkezi oldu. Daha sonra Safevîlerin eline geçti. Bir aralık Osmanlılar tarafından da zaptolundu. Nihayet 1872 yılından beri de, Rusların elinde bulunmaktadır. Halkının çoğu Türk olan Bakû; petrol, tuz ve ipek ihraç eder. Nüfusu 1956 rakamlarına nazaran 901.000 kişidir.

BAL :

Çok kıymetli bir yiyecek maddesi olan bal, arılar tarafından yapılır.

Arılar bal yapmak için binlerce, on binlerce çiçeği dolaşarak onların sularını ve tozlarını toplarlar. Kovana getirip bal halinde peteklere doldururlar. Bir kilo bal yapabilmek için arılar, bazan dünyanın etrafını dört defa dolaşacak kadar mesafe uçmağa mecbur olurlar. Tabiî bir tek arı bu kadar mesafe uçmaz. Bütün arıların uçtukları mesafenin toplamı, bu kadar tutar.

Balda bir çok vitaminler, kolay sindirilir şekerlere, protein ve su bulunur. Gayet fazla enerji ve ısı verir. Vücudu besler.

Mideyi ve başka organları yormaz. Pişirilmeden, kaynamadan yendiği için, saf bir gıdadır. Bazı hastalıklara bile iyi gelir. Sabah kahvaltılarında yenirse bilhassa faydalıdır. Zayıf düşmüş kimseler muhakkak bal yemelidirler. Vücudun kuvvet almasına yardım eder.

Hileli ballar da vardır. Şekeri su içinde koyuluncaya kadar kaynatırlar. Biraz balla karıştırıp peteklere doldururlar. Arıları şekerli su ile beslerler. Böylece arılar gayet hafif bir bal yapıp peteklere bırakırlar.

Peteklere doldurulan şekerli sularda bal kokusu bulunsun diye ayrıca bir nevi kokular, boyalar ve sair maddeler de bu peteklere karıştırılır. Böylece, hiçbir işe yaramayan ve kuvvetli olmayan bir bal meydana gelmiş olur.

BÂLÂ :

Bâlâ, Ankara vilâyetinin bir kazasıdır. Arazi çok dağlıktır. Ahalisi başlıca hububat ve hayvan yetiştiriciliği ile uğraşır. 68 köyüyle beraber kaza nüfusu 1955 sayımına göre 37.687 kişidir. Ankaraya 69 kilometrelik düzgün bir şose ile bağlı olan merkez kasabası 2627 nüfusludur.

BALEAR ADALARI :

Balear Adaları, Akdenizin batısındadır. Takımadaları olan Balear Adalarının beşi büyüktür. Bunların içinde Majorka ve Minorka adlarını taşıyan adalar en önemlileridir.

İspanyanın doğusunda bulunan Balear Adalarında Akdeniz iklimi hüküm sürer. Bağları, bahçeleri, zeytinlikleri insana ferahlık verir. XIII üncü Yüzyılda bağımsız bir krallıkla idare edilmiş olan bu topraklar, şimdi İspanyanın elindedir. Minorka adasındaki Port Mahon limanı, güzel bir şehirdir. Turist çeken bu yerlerin en büyük eğlencesi, boğa güreşleridir.

BALIK :

Balık, suda yaşayan bir yaratıktır. Vücudu gemi teknesine benzer. Başı, kalınca bir boyunla yassı olan vücuduna yapışıktır. Genel olarak baş tarafı sivri, gövdesi geniş, kuyruk tarafı in-

cedir. Bu şekliyle suları kolayca yarar. Su içinde yaşaması, soğukkanlı olması, gövdesinde zincir kemiğinin bulunması, solunum için akciğer yerine solungaçlara sahip olması ve nihayet bacak, kol vazifesi gören kanat ve kuyrukları olması; balığın başlıca özelliklerini teşkil eder.

Balık yapısı: Balığın vücut yapısı suda yaşamasına elverişlidir. Balık yapısını inceleyen insanlar, kayık ve gemi teknelerini kolaylıkla yapmışlardır. Az veya çok farklarla, aşağı yukarı bütün balıklar, vücut yapısı bakımından birbirine benzer. Balıkta vücudun başa yapışık olduğu ilk kısmın yarısı, en geniş yeri teşkil eder. Balık başının ön ucunda ağız, ağzın üzerinde sağ ve sol yanlarda gözler bulunur. Başın vücuda bitiştiği kısımda solungaçlar yer alır. Solungaçlar balığın su içinde solunumunu sağlar. Balıklar bu organların yardımiyle, su içindeki erimiş havayı alırlar. Balığın yüreği, diğer hayvanlarda olduğu gibi, kanı vücut içinde dolaştırır. Pis kan solungaca gelince suyun içindeki oksijenin etkisiyle temizlenir. Akvaryumlardaki su kirlendiği zaman, balıklar su yüzüne çıkarlar. Dudaklarını sudan çıkarıp hava yutmağa çalışırlar. Balıklar suyu ağızdan alıp solungaçlarından geçirirler. Yanaklarındaki açıklıktan dışarı çıkarırlar. Bu esnada solunum yapılmış olur. Balık gözlerinin kapağı yoktur. Balığın kulakları varsa da, gürültüyü pek az işitir.

(Bak: Balık avı, - Balık konservesi, - Balıklarımız).

BALIK AVI :

Balıklar oltalarla, ağlarla, sepetlerle avlanır. Olta, at kuyruğundan örülür. Misinadan yapılır. Ucuna kancalı bir iğne ile yem takılır. Böylece balıklar birer birer tutulur. Ağlar ise, denize atılır. İçine yüzlerce, binlerce balık dolar. Sonra ağlar toplanıp çekilir. Sepetlerin de yüzlercesi bir arada denize atılır. İçlerine yem konur. Sepete giren balıklar, dışarı çıkamaz, içerde kalırlar. Körfez yerlerde «dalyan» kurulur. Bunlar bir çok ağlardır. Ortada, bir direkte bir balıkçı gözcü olarak durur. Balıklar körfeze girince ağlara dolarlar. Gözcü ipi çekip ağların uçlarını toplar. Diğer balıkçılar da gelip ağları çekerler. Yüzlerce kilo balık yakalanır. Boğazlarda ve bütün denizlerde balık avlanır.

BALIKESİR :

Marmara bölgesi vilâyetlerimizden biri de Balıkesirdir. Vilâyetin toprak büyüklüğü 13.476 kilometre karedir. Bütün nüfusu 1955 nüfus sayımı neticelerine göre 613.447 kişidir. Vilâyet merkezi Balıkesir, Bandırmadan İzmire uzanan demiryolu üzerinde, Yılandağı eteğinde kurulmuş güzel bir şehirdir. Nüfusu 46.556 kişidir. Yakınından, kışın suyu gür olan bir dere akar. Burası, Anadolu Selçuklular devleti zamanında Karesi Beyliğinin merkezi idi. İkinci Osmanlı padişahı Orhan bey tarafından ele geçirildi. Osmanlı Türklerinin elinde gelişen şehir, bilhassa 14. Yüzyılda güzel çarşısı, geniş pazarlariyle kalabalık bir belde haline gelmişti. Balıkesir, İç Anadoluya Kütahya demiryoluyla bağlandıktan sonra, daha da gelişmiştir. Hele bereketli ovalarında makineli tarımın başlamasiyle ekonomik durumu ilerlemiş; bir tahıl ambarı haline gelmiştir.

Vilâyet Marmara denizinin güneyinde, Ege denizinin de doğusunda yer almıştır. Balıkesir vilâyetini engebelendiren dağlar, zengin ormanlarla örtülüdür. Susurluk nehri, Kocaçay, Simav çayı, Gönen çayı başlıca akar sulardır. Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadiç, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gönen, İvrindi, Kepsut, Manyas, Savaştepe, Sındırgı, Susığırlık, Balıkesir vilâyetine bağlı kaza merkezleridir. Vilâyet sınırları içinde tahıl, tütün, bakla, afyon, pamuk bol ekilir. Kocabaş hayvanlar çok beslenir. Kümes hayvancılığı da önemli bir yer tutar. Bağlar, zeytin ormanları geniş bir yer kaplar. Yurdumuzun en nefis zeytin yağları, en güzel sabunları Edremit körfezi kıyıları ile Ayvalıkta elde edilir.

BALIK KONSERVESİ :

Balıklar yıkanıp temizlendikten sonra, biraz tuzlanarak ufak kutulara yerleştirilir. Sonra bu kutular ateşe konur. Havası çıkarılır. Lehimlenir. Hiç hava almaması lâzımdır. Bazan zeytinyağlı konserveler de yapılır. Konserveler bir seneden fazla bozulmadan durur. Erdek ve Gelibolu balık konservelerimiz meşhurdur. Uskumru balığı kurutularak çiroz yapılır. Bu da uzun zaman bozulmadan durur. İnsanların konserve balık yememeleri daha doğrudur.

BALIKLARIMIZ :

Balık, millî bir servettir. Bizim denizlerimizde bulunan cins cins balıklar, dünyanın en lezzetli balıklarıdır. Bunları daha bol miktarda avlamak için fennî araçlara, büyük balıkçı motorlarına ve gemilerine ihtiyaç vardır. Bizde balıkçılık çok ileri değildir. Balıkçılık bir sanattır. Balıkçılarımız her zaman daha ileri balıkçılık usullerini öğrenmeğe çalışmaktadırlar. Balıkların etlerinden, yumurtalarından, yağlarından istifade edilir. Gübre olarak da tarlalarda kullanılır.

Trabzon bölgesinde çok fazla hamsi balığı tutulur. Fazla akın olduğu zamanlar hamsiler tarlalara dökülerek gübre yerine kullanılırlar. Balık yumurtası çok kuvvetli bir gıdadır. Havyar ve tarama da balık yumurtasından yapılır. Çok pahalıdır. Balık yağı ilâç olarak kullanılır. İçinde vitamin (A) ve (D) bulunduğundan iyi bir kuvvet ilâcıdır; sağlam insanlar için de faydalıdır.

Fethiye, Ayvalık, İzmir, Küllük gibi şehirlerimizde bol balık yumurtası çıkar. İstanbul Boğazında ve Çanakkalede en lezzetli balıklar avlanır. Gelibolu ve Çanakkalede balık konserveleri yapılarak dış memleketlere satılır. Nekadar çok balık avlanırsa, okadar çok satış yapılabilir. Onun için balıkçılığa önem veren memleketler çok para kazanırlar. Bizde de bu alanda gerekli ileri adımlar atılmış ve çalışmalar epeyce verimli olmaya başlamıştır.

BALIK TEMİZLEMEK :

İzmarit, kefal gibi balıklar, pulludur. Bu pulları temizlemek için balığın kuyruğundan tutulur. Kör bir bıçakla pullar, kuyruktan balığın başına doğru kazınarak temizlenir. (Pulsuz balıklar için bu iş yapılmaz). Balıkların içleri de temizlenir. Önce solungaçları çıkarılır. Sonra bıçakla karnı yarılarak, barsakları alınır. Bazan, ufak balıkların karınlarını yarmadan, solungaçlarının bulunduğu yerden de barsakları çıkarılabilir. Uskumru gibi büyük balıkların pişirilmeden evvel başları kesilip atılabilir.

BALİNA :

Bu gün, dünyanın en iri cüsseli hayvanı, balinadır. Balina, engin denizlerde yaşıyan memeli bir yaratıktır. Pulsuz ve çıp-

lak olan derisinin altı, kalın bir yağ tabakası ile örtülüdür. Bu hayvanın solunum organı, diğer balıklarınkine benzemez. Balina akciğerleriyle nefes alır. Buna rağmen su dışında yaşıyamaz. Su içinde de, on dakika kadar nefes almadan durabilir. Çok uzun ömürlü olan ve 2000 yıl kadar yaşayan balinaların boyları bazan 25, bazan da 40 metreyi bulur. Dalgaların kuvvetiyle sığ sulara atılan hayvan, iri cüssesinin ağırlığı altında çabucak ölür.

Balinalar kulaksızdır. Minnacık gözleri ise geniş ağzının yan taraflarında bulunur. Balinanın en büyük tarafı, başıdır. Aşağı yukarı vücudunun üçte biri kadardır. Fakat, bu kocaman başın içinde küçük bir beyin bulunur. Balina su üzerine çıkarak nefes borusunda toplanan asit karboniği tepesindeki burun deliğinden fışkırtır. Denizlerin bu en büyük hayvanı, diğer balıkları yutmakla geçinir. Açık denizlerde ve daha ziyade zıpkınlarla balina avına çıkan balıkçılar, çok heyecanlı saatler yaşarlar.

BALKAN HARBİ: (Bak: Balkan Yarımadası konusunun sonunda «Balkan Savaşı»).

BALKAN YARIMADASI :

Balkan yarımadasının yeri: Avrupa kıtasının güneyindeki 3 büyük yarımadadan biri de, Balkan yarımadasıdır. Balkan yarımadası, Avrupanın güneydoğu parçasıdır. Bu yarımada; Asya kıt'asına çok yakın olması, tarihin ilk çağlarından beri büyük kara ve deniz yollarının kendi üzerinden geçmesi sebebiyle önemini daima muhafaza etmiştir.

Balkan yarımadasının sınırları: Balkan yarımadası kuzeyden Avrupaya bitişiktir. Karadenizin kuzey batı köşesinden Adriyatik denizi kıyısındaki Triesteye bir hat çizecek olursak, bu hattın güneyinde kalan kısım, Balkan yarımadasını teşkil eder. Balkan yarımadasının doğusunda Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara denizi, Çanakkale Boğazı, Ege denizi yer alır. Yarımadanın güneyinde Akdeniz uzanır, batısında ise Yunan denizi, Otranto Boğazı, Adriyatik denizi sıralanır. Aşağı yukarı tepesi aşağıya çevrilmiş bir üçgeni andıran bu yarımadanın kuzeyini Macar Ovaları, Transilvanya Alpleri ve Tuna deltası çevreler.

Balkan yarımadasının yer şekilleri ve büyüklüğü: Balkan yarımadası 500,000 kilometre kare büyüklüğündedir. Tuna nehrinden Moranın güneyindeki Mataban burnuna kadar uzunluğu 925, Otranto boğazından Karadenize kadar genişliği ise, 700 kilometreyi bulur. Kıyıları oldukça girintili çıkıntılıdır. Gemiciliğe elverişli koyları, körfezleri, limanları, boldur. Karpat dağları, Transilvanya Alpleri, Balkan dağları, Rodop dağları, Dinarik Alpleri, Pindus dağları yarımadayı çok dağlık bir hale getirmişlerdir. Bu dağların aralarında Meriç, Tunca, Arda, Tuna, Drava, Sava ve Vardar vadileri uzanır. Trakya, Sofya, Tuna, Vardar ve Romanya ovaları alluviyonlu topraklarla örtülüdür. Uzun yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde kalan Balkan yarımadasında bu gün çeşitli milletler yaşamaktadır.

Balkan yarımadasının akar suları: Yarımadanın fazla dağlık oluşu ve dağların üzerinde daimî kar bölgelerinin bulunuşu pınarların çoğalmasını sağlar. Sarp yamaçlardan atlayan çağlayanlar, derin vadilerde gürüldeyen akar sulara sık sık rastlanır. Balkan yarımadasının en büyük nehri, Orta Avrupadan çıkıp yarımadanın kuzeyinde bir takım kıvrıntılar çizdikten sonra, büyük bir delta yaparak Karadenize boşalan Tuna nehridir. Tuna Volgadan sonra Avrupanın ikinci büyük nehri sayılır. Tunaya Yugoslavyadan Drava, Sava, Drina, Morava; Macaristandan Tisa; Romanyadan Prut ırmakları karışır. Yugoslavyanın güneyinden çıkan Vardar, Yunanistanda Selânik körfezinden denize dökülür. Bulgaristanda Rodop dağlarından çıkan Meriç; Tunca, Arda ve doğu Trakyadan Ergene kollarını alarak Türk - Yunan sınırını çizer, Enezde Ege denizine karışır. Bu akar sulardan Tuna hariç, hiç birinin akışı düzgün değildir. Bol yağmurlarla ve karların erime zamanlarında taşarlar, kurak aylarda cılızlaşırlar.

Balkan yarımadasının iklimi: Yarımadanın denizlerden uzak yerlerinde sert bir kara iklimi hüküm sürer. Buralarda kışlar soğuk ve uzun, yazlar sıcak ve kısa geçer. Yağmurdan ziyade kar yağar. Kuzeyden ve kuzey batıdan esen soğuk rüzgârlar her tarafı kasıp kavurur. Yalnız dağların kuytu vadilerinde rüzgârların etkisi pek duyulmaz. Balkan yarımadasının

deniz kıyılarında Akdeniz iklimi görülür. Buralarda zeytin, limon, portakal gibi Akdeniz bitkilerine rastlanır. En çok yağmur alan bölgeler yarımadanın batı kıyıları ile Trakya ovalarıdır. Buralarda senelik yağış ortalaması 200 santimetreyi bulur.

Balkan devletleri: Balkan yarımadası tarihin eski çağlarından beri, çeşitli milletlerin akınlarına uğramıştır. Bu akınların neticesi ırklar karışmış; iklimin ve haşîn engebelerin etkisiyle çeşit dinde, çeşit dilde ayrı milletler türemiştir. Bu milletlerin gelenekleri, yaşayış tarzları başka başkadır. Bugün bu ayrı kavimler arasında Türkleri, Bulgarları, Romenleri, Sırpları, Karadağlıları, Arnavutları, Hırvatları, Yunanlıları, Boşnakları, Gagavuzları (Gökoğuzları), Slovenleri sayabiliriz. Fakat bu ayrı kavimlerin kurduğu devletler Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya olmak üzere 6 tanedir. Bugün bu devletlerden Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya hariç, diğerleri Sovyetler Birliğinin buyruğu altındadır. Bağımsız olan Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 1954 yılı içinde Balkan ittifakı imzalanmıştır.

Balkan yarımadasının tarihi: Roma devletinin en parlak devirlerinde Balkan Yarımadası, Romalıların elinde bulunuyordu. Roma ikiye ayrıldıktan sonra (M. S. 395) Balkanlar Doğu Romanın, yani Bizanslıların buyruğu altına geçti. IV. Yüzyılın sonlarında Doğu Avrupadan kopan Hun Türklerinin akınları, Avrupa milletlerini birbirine katmıştı. Büyük Hun başbuğu Attilâ kuvvetli ordularla Balkanlara indi ise de, Bizanslıların vergi vermesini kabul ederek Orta Avrupa yolunu tuttu. Balkan Yarımadasına Osmanlı Türklerinin çıkışı, 1356 yılında başlar. İkinci Osmanlı padişahı Orhan bey zamanında Türkler, Gelibolu Yarımadasına geçtiler; Trakyada ilerlemeye başladılar. Bu ilerleme ve yayılma Murat, Yıldırım, Murat II. ve Fatih devirlerinde devam etti. Kanunî Süleymanın Belgradı almasiyle Balkanlar, tamamen Türklerin eline geçmiş oldu. Fakat, sonraları Rusların ve Avusturyalıların sınırlarımıza saldırmaları, Avrupalıların Balkan devletlerini kışkırtmaları Balkan Yarımadasının yavaş yavaş elimizden çıkmasına sebep oldu.

Nihayet 1912 yılında patlak veren Balkan Harbi ile Doğu Trakyadan gayri, bütün Balkan yarımadasını kaybettik.

BALKAN SAVAŞI :

Balkan Savaşı Osmanlı Devletinin iç ve dış zorluklar içinde bulunduğu bir zamanda, Yunan - Karadağ - Sırp ve Bulgar devletlerinin birleşip Türkiyeye saldırmasiyle çıkmış oldu.

Savaş başlamadan önce, Arnavutlar ayaklandılar ve Mebuslar Meclisinin dağıtılmasını istediler. 1911 senesinde de İtalyanlar Afrikanın kuzeyindeki Trablusgarb vilâyetimize asker çıkarmışlardı. Bu olaylar Osmanlı devleti aleyhine birleşen Balkan Devletlerine geniş fırsatlar sağlıyordu. Böylece Sırp, Bulgar, Karadağ, ve Yunan devletleri «30 Eylül 1912» de aralarında anlaştılar. «1 Ekim 1912» de de seferberliğe başladılar. O sırada Osmanlı devlet adamları durumu hakkiyle anlayamamışlar ve günün ehemmiyetine göre dinamik tedbirler almamışlardı. Nihayet siyasî partiler arasındaki anlaşmazlık orduya yayıldı. Bu suretle ordunun politikaya karışması, memleket için çok tehlikeli oldu. Neticede «17 Ekim 1912» tarihinde Balkan Savaşına girmiş olduk.

Pek kısa zamanda ordularımız yenildiler. Uzun bir kuşatmadan sonra Edirneyi alan Bulgarlar Çatalca önlerine kadar geldiler. Üsküp ve Manastır vilâyetlerimiz Sırpların eline geçti. Yunanlılar kollarını sallaya sallaya bazı şehirlere ve bu arada Selâniğe girdiler. Ayrıca Tahsin paşa adındaki bir kumandanın imzaladığı teslim vesikası ile, 35.000 kişilik ordumuz, Yunanlılara esir düştü.

İşkodrada, Yanyada, Edirnede üstün düşman kuvvetlerine karşı, kahramanca müdafaa muharebeleri yapan askerlerimiz, ecdatlarına lâyık bir şekilde döğüştüler. Ne yazık ki, Osmanlı devlet adamlarının uyanık bulunmayışı, askerlerin siyasetle uğraşması; ordumuzun talimsiz, düzensiz ve savaşa hazırlıksız bulunması yüzünden Balkan Savaşı faciasından kendimizi kurtaramadık. Atalarımızın kanları bahasına bize armağan ettikleri toprakları, uzun yüzyıllardan sonra 15 gün içinde düşman-

lara kaptırdık. Yalnız sonradan Sırplarla, Yunanlıların anlaşarak Bulgarlara saldırmasını ve Bulgarların da, Dobrucada Romenlerle uğraşmasını fırsat bildik. Bu suretle Edirneyi Bulgarlardan geri aldık. Büyük bir yenilgeye uğradığımız Balkan Savaşı 1913 de İstanbul, 1914 de imzalanan Atina barışlariyle aleyhimize bitmiş oldu.

BALKAŞ GÖLÜ :

Balkaş gölü Orta Asyanın büyük göllerinden sayılır. Açlık bozkırının doğusunda, Kırgız bozkırının güneyindedir. Gölün güney ve doğu tarafları dağlarla çevrilidir. Balkaş gölüne İli ırmağı boşalır. Suları tatlı olan gölün yüz ölçümü 18432 kilometrekaredir. Kuzey kıyıları kayalık, güney kıyıları bataklıktır. Denizden 274 metre yükseklikte bulunan göl, aralık sonundan nisan başına kadar donar.

BALONLAR :

İlk defa balon yapıp uçuranlar. Montgolfier (mongolfiye) kardeşlerdir. Bunlar 1783 senesinde Fransada, büyük bir meydanın ortasında tecrübelerini yapmışlardır. İlk uçurdukları balon, büyük bir bez torba idi. Meydanda büyük bir ateş yakıldı. Ateşin dumanı, üst tarafta asılı duran torbanın içine doldu ve nihayet torba havaya fırladı. On dakika kadar havada uçtuktan sonra yere düştü.

Dumanın, havadan hafif olduğu için, her zaman yukarıya doğru yükseldiği biliniyordu. Şu halde, havadan hafif bir şey, bir torbaya doldurulacak olursa, havada uçabilirdi. İşte ilk defa bu fikri tatbik edenler, Montgolfier kardeşlerdir.

1783 senesinden bugüne kadar bir çok daha iyi balonlar ve zeplinler yapılmış, bu hava gemileri türlü işlerde kullanılmıştır.

FAZLALIK

O günkü kanlı savaştan sonra Mehmetler Siperde dinleniyorlardı. Ahmet Çavuş etrafına bakındı, kirpiklerinin tozunu sildi:

— Ali! Ali! diye seslendi.

— Buyur Çavuşum!

— Ülen, ne ediyon orada?

— Hiç Çavuşum.

— Hele, hele... Söyle..

— Çavuşum, hele şu fazlalığı goparmıya uğraşiyom!

Ahmet Çavuş kalktı. Siperin içinden sıçrayarak Alinin yanına vardı. Ali, kum torbalarının arkasındaki çukura oturmuştu. Sarkan sol kolunu, süngüsüyle kesmiye çalışıyordu. Dökülen kanlar toprağı ıslatmıştı. Orada, âdeta bir kan gölü meydana gelmişti.

Ahmet Çavuş heyecanla:

— Etme Ali! deyip te süngüye yapışmasaydı, o işine soğukkanlılıkla devam edecekti:

— Nidem Çavuşum? Gâvurun bombası kolumu düşürdü. Aha bak! Yalnızca bir deri tutuyo... Sıhhiyeye görünsem, geriye iletecekler. Hele şunu bir bitireyim de, hınzırdan intikamımı öyle alayım, dedim.

— Aman Ali! Seni hemen geriye ileteyim. Üzülme! Senin hıncını biz fazlasiyle alıruk.

Güneş Kunurinin karlı dağlarında batarken Mehmetcikler «Allah! Allah!» nidalariyle yeni bir süngü hücumuna kalkıyorlardı.

GÜLÜYORUM

PEKİ, YA BAŞKALARI NİÇİN YARATILMIŞLAR?

Emel — Size bir şey sorabilir miyim?

Babası — Sor kızım...

Emel — Babacığım... Bugün öğretmen dedi ki, biz hep başkalarına yardım etmek için yaratılmışız!
Babası — Öğretmen doğru söylemiş Emel.
Emel — Peki ama başkaları niçin yaratılmışlar?...

NE DENİR ?

Öğretmen — Ada neye derler?
Temel — Bilmiyorum öğretmenim.
Öğretmen — Etrafı su ile çevrili toprağa ne denir?
Temel — Çamur, denir!

ATA SÖZLERİ

★ Dinsizin hakkından imansız gelir.
★ Doğru adam sendeler, fakat düşmez.
★ Doğruluktan sakın ayrılma.
★ Dert saklayanda kalır.
★ Dertsiz baş, budaksız ağaç olmaz.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** — Teknik Sekreter: **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1

Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

Basıldığı yer : EGE Matbaası

8 Kasım 1958, Cumartesi — Sayı: 7 — Fiyatı: 40 Kuruştur.

AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
B-2
BARBAROS
BALTA
BARAJ
BALON
BASKUL
BASKETBOL
BAROMETRE
BANKA

Bunları biliyor musunuz?

ÖLÜRKEN ACI DUYULUR MU?

Ölürken ekseriyetle hiç acı hissedilmez veya pek az bir acı duyulur. Çünkü ölmeden evvel insan hislerinin çoğunu kaybeder ve kendinden geçer. Bayılan bir adam nasıl hiç acı duymazsa, ölmekte olan bir adam da, hiç acı duymaz. Çünkü kendinden geçmiş, hisleri kalmamıştır.

Bazı kimseler ölüm halindeyken debelenirler ve sanki şiddetli acı duyarlarmış gibi, bazı hareketler yaparlar. Fakat aslında acı duymazlar. Bu hareketler sadece, sinir ve hislerin reaksiyonundan ibarettir. Bayıltılarak ameliyat masasına yatırılmış bir kimse ameliyat edilirken bazan inler ve zıplar. Fakat ameliyat bitip te kendisine geldiği zaman, hiç bir şey duymadığını, inlediğini ve zıpladığını bilmediğini söyler. İşte ölürken de vaziyet aynidir.

HAYVAN CİNSLERİ:

Yer yüzünde 820,000 çeşit hayvan vardır.

YÜRÜRKEN NİÇİN KOLLARIMIZI SALLARIZ?

Kollarımızı sallamadan da yürüyebiliriz. Fakat kollarımızı sallarsak daha kolay yürürüz. Çünkü o zaman dengemizi daha iyi sağlamış oluruz ve ayaklarımızın yükünü hafifletiriz.

Bilginler, insanların maymunlardan geldiğini iddia etmektedirler. Maymunlar da ekseriya ellerini ayak gibi kullanırlar. Bazan ayağa kalkıp dik dururlar. Bazan da kolları ile daldan dala atlarlar. İşte insanların da kollarını sallama itiyadı belki bu ilk zamanlardan kalmadır. Gerçi kollarını ayak gibi kullanmazlar ama, hiç olmazsa sallarlar!...

Balonlara doldurulan gaz, havadan on altı defa daha hafif olan hidrojen gazıdır. Zeplinleri (kabili sevk büyük balonlar) ilk defa yapanlar, Almanlardır. Zeplinlerde uçaklarda olduğu gibi, pervaneler vardır. Böylece havada hareket ederler. Fakat bugün uçaklar daha kullanışlı olmuştur. Zeplinlerde yangın tehlikesi fazladır. Birçok zeplinler yanarak parçalanmışlardır. Uçaklar hem daha ucuz yapılmakta, hem de daha hızlı gitmektedirler. Balonlar bugün, en fazla, gözetlemelerde (savaşta), hava savunmalarında ve ilmî araştırmalar için kullanılmaktadır.

BALTA :

Odun yarmaya, ağaç kesmeye yarayan ağzı keskin, ağaç saplı demir âlete balta adı verilir. Bunun bir adı da, nacaktır. Baltayı oduncular, kömür yakanlar, ağaç budayanlar, kereste biçenler, doğramacılar kullanır.

BALTACI MEHMET PAŞA :

Baltacı Mehmet Paşa, Osmanlı sadrâzamlarındandır. 1685 yılında Kastamonuda doğmuştu. Zamanla saraya girerek zekâsı sayesinde, yükselme yolunu buldu. Üçüncü Ahmedin sevgisini kazanarak sadrâzamlığa tâyin edildi.

Rus Çarı Deli Petro, Poltavada İsveç Kıralı Demirbaş Şarl'ı yenmişti. Memleketine dönemiyen Şarl, Osmanlı sınırlarından içeri girdi. Onu kovalıyan Rus Çarı Petro, sınırlarımıza saldırınca, Ruslara savaş açmak zorunda kaldık. İşte bu sırada Üçüncü Sultan Ahmet, Baltacıyı Türk ordusuna Başkomutan yaptı. Ordumuz, Rus ordusunu, Prut nehri boylarında sıkıştırarak kuşattı. Rus ordusunun ve Deli Petronun kurtulmasına imkân kalmamıştı. Fakat Baltacı, büyük bir hatâ işledi. Yeniçerilerin taarruz etmek istemedikleri düşüncesinde olduğu için, Deli Petro'nun, karısı Katerina vasıtasiyle yaptığı sulh teklifini kabul etti. Yalnız Karlofça Barışında (1699) Osmanlılardan alınan Azak kalesini geri vermek şartiyle, Rus ordusu ve Çar Deli Petro, serbest bırakıldı. Böylece «23 Temmuz 1711» de Prut Barısı imzalandı. Bu barışla tarihimizin en büyük fırsatını kaçırmıs olduk. Düsüncesiz Baltacı, bunu azledilmesi ile ödedi ise de, biz; Türk milleti olarak acısını yüzyıllarca çektik.

BALTIK DENİZİ :

Baltık denizi Avrupanın kuzeyinde bulunan oldukça büyük bir iç denizdir. Baltık denizinde Botni, Finlândiya, Riga körfezleri yer alır. Bu denize 250'ye yakın nehir boşalır. Bunların içinde, Oder, Nimen, Neva, Vistül ırmakları en büyükleridir. Baltık denizinin tuzluluk derecesi azdır. İkliminin de soğuk oluşu sebebiyle, Baltık denizi, yılda 3-4 ay donar. Almanlar 1895 senesinde Jutland yarımadası güneyinde, Kiel kanalını (Bak: Kiel kanalı) açmışlardır. Böylece, bu kanal da Baltığın bir kapısı sayılır. Baltık denizinin en önemli limanları Leningrad, Stokholm, Riga, Danzig, Kiel ve Kopenhag'dır.

BALYA :

Balya kasabası iki bin nüfusludur. Balıkesir vilâyetine bağlı, ayni adı taşıyan Balya kazasının merkezidir. Balya kazası 51 köylü ve 30 bin nüfusludur. Kazada simli kurşun madeni vardır. Tarım ve hayvancılık ileridir.

BALZAK :

Honore de Balzak 1799 ile 1850 yılları arasında yaşamış büyük Fransız romancısıdır. 20 yıl içinde 85 roman yazmış olması, edebî dehasını anlatmaya kâfidir. Gorio baba ve Vadideki zambak Türk okuyucuları tarafından bilinen başlıca eserlerindendir.

BAMBU :

Bambu, bir nevi kamıştır. Sıcak memleketlerde yetişir. Mesken ve kulübe yapımında kullanıldığı gibi, taze bambu dallarını yerliler yerler. Bambu çekirdeğinden yemek yaparlar. Bambu kamışından baston da yapılmaktadır.

BANKALAR :

Emanet olarak yatırdığımız parayı ve sermayeyi işleten, para yatıranlara faiz veren ve daha bir çok banka muameleleri yapan iktisadî müesseselere banka adı verilir.

Bankalar; iş adamlarına kredi sağlarlar. Senet, tahvilât vesaire mukabili ödünç para verirler. Bunlardan başka ticarî işleri kolaylaştırırlar. Sanayicilere, ziraatçilere ve sair iş adamlarına gerektiği zaman bankaların para yardımında bulunması cemiyete büyük faydalar sağlar.

Para sahibi vatandaşlar, paralarını bankaya yatırarak kendilerine tasarruf hesabı yahut hesabı carî açtırırlar. Bankaya yatırılan para vadeli, yani belirli bir zaman için yatırılmışsa, o para ancak o zamanın bitiminde alınabilir. Vadesiz tasarruf hesaplarında ise, paramızı dilediğimiz anda çekebiliriz. Yatırdığımız paradan her «100» kuruşun bir yılda getirdiği kazanca cüz'i faiz, denir. Bütün paramızın sağladığı gelire de faiz adı verilir. Vadesiz para yatırımlarına az, vadeli yatırımlara daha çok faiz verilir.

Yurdumuzda Cumhuriyet Merkez Bankası, Ziraat Bankası, İş Bankası, Belediyeler Bankası, Emlâk Kredi Bankası, Emniyet Sandığı, Yapı ve Kredi Bankası ve daha bunlar gibi pek çok adlar taşıyan bankalar vardır.

Bir memlekette bankacılığın ilerlemesi, o memleketi malî ve iktisadî rahata kavuşturur.

BANDIRMA :

Bandırma; Marmaranın güneyinde, Kapıdağı yarımadasının güney doğusunda ve kendi adiyle anıian körfezin kenarında kurulmuş, şirin bir şehirdir. Bu şehir Balıkesir vilâyetine bağlı bir kazanın merkezidir. Bandırma, İzmir demiryolunun ilk istasyonu olması sebebiyle de, ekonomik durumu gün geçtikçe gelişmektedir. Küçücük limanı (büyük gemilerin yanaşmasına elverişli olmamakla beraber), bu şehrin iktisadî hayatı üzerinde önemli faydalar sağlar.

Bandırma şehri 20 bin nüfusludur. Kazanın 31 köyüyle beraber nüfusu 40 bine yaklaşır.

BAOBAB :

Bir ağaç cinsidir. Afrikada sıcak bölgelerde yetişir. Gövdesinin kalınlığı itibariyle ağaçların en büyüğü sayılır. Gövde kalınlığı bazan 10 metreyi bulur. Baobabın meyvasını maymunlar yer. Yerliler bu ağacın elyafından kumaş dokurlar, gövdesinden de kendilerine mesken yaparlar.

BARAJLAR :

Daha ziyade iki tepe veya dağ yamacı arasına kalın ve sağlam duvarlar örülür. Bir nehir veya ırmağın suları burada top-

lanır. Suyun böyle göl gibi toplandığı yere baraj denir. Ankaradaki Çubuk Barajı gibi. Barajlar sayesinde, şehirlerin su ve elektrik ihtiyacı sağlandığı gibi; umumiyetle barajlar, su baskınlarının önüne geçmeğe ve araziyi sulamaya yararlar.

BARBAROS HAYRETTİN (Hızır Reis) 1473 - 1546 :

On altıncı asırda, Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Türk donanmasının Kaptanı Deryası (en büyük Amirali) idi. Asıl ismi Hızır Reis'dir. Hayrettin ismini ona, Sultan Süleyman takmıştır. Barbaros ismini de, Avrupalılar vermiştir.

Hızır Reisin, üç kardeşi daha vardı. Bunların isimleri İlyas, İshak ve Oruç'tur.

İlyas, Rodos korsanları ile yapılan bir çarpışmada şehit oldu. Hızır da esir alındı. Fakat, sonradan kaçtı.

İshak, Midillide kaldı. Oruç ta Akdenizde korsanlığa başladı.

Hızır. kardeşi Oruçla beraber olarak korsanlıkta devam ettiler. Karşılarına çıkan bütün Hıristiyan korsanlarını vuruyorlar; hepsini yeniyorlardı. Afrikanın kuzey sahilleri, bunların hâkimiyeti altında idi. Hızır Reis, Cezairde bulunuyordu. O sırada, Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim idi. Hızır Reis, Sultan Selime haber gönderip, hizmetine girdiğini bildirdi. Bunun üzerine Yavuz, ona birkaç bin yeniçeri askeri ile, top, tüfek gönderdi. Artık Hızır Reis, çok kuvvetlenmişti.

Kanunî Süleyman, padişah olunca, Hızır Reisi İstanbula dâvet etti ve ona Kaptan-ı Derya rütbesini verdi.

Hayrettin Paşa, kuvvetli donanması ile bütün Akdenize hâkim oldu. Andrea Dorya'nın komutasında karşısına çıkan Haçlılar donanmasını, Preveze Savaşında perişan etti. Bu deniz savaşında, düşman, Türk donanmasından iki üç misli fazlaydı.

Barbaros Hayrettin, ölünceye kadar Türk donanmasının başında bulundu. Türbesi ve âbidesi İstanbulda, Beşiktaşta, deniz kenarındaki Barbaros meydanındadır.

BAROMETRELER :

Barometre, hava basıncını ölçen bir âlettir. Bu âleti 1643 yılında icat eden; Gaile'nin talebesi Toriçelli'dir. Hemen aynı

yıl içinde Otto Von Guricke (Otto Fon Gurike) adlı bir Alman bilgini de, ilk su barometresini yapmıştı. Bu iş için, 11 metre uzunluğunda boru kullanmak zorunda kalmıştır.

Toriçelli ise, yaptığı civalı barometrede çapı 1 cm., boyu 80 cm. olan ve bir tarafı kapalı, diğer tarafı açık bir cam tüp kullanmıştır. Hazırladığı cam tübü, civa ile doldurmuş; parmağı ile tıkayarak tüpün ağzını ters çevirmiş ve içinde civa olan bir çanağa daldırmıştır. Deniz kenarında ve açık havada, ayni deneyi bir kaç defa tekrarladığı halde, tüpteki civa seviyesinin, ancak 4 cm. düşerek, daima 76 santimetrede kaldığını görmüştür. (Çanağa ters çevrilmiş kapalı tüp içinde bulunan) civayı, 76 cm. yükseklikte tutan kuvvet, havanın çanaktaki civa yüzeyine olan basıncıydı. Toriçellinin ispatladığı bu deneyden anlaşılacağı gibi, açık havada, deniz kenarında 1 cm. karelik bir yüzeye düşen havanın ağırlığı, civayı 76 cm. yükseklikte tutan basınca denk demektir. 1 cm. küp civa, 13,6 gram olduğuna göre, 76 cm. küplük civanın ağırlığı da 13,6 $\times$ 76 = 1033,6 gram eder. Böylece deniz kıyısında, bir santimetre karelik bir yüzey üzerindeki havanın tazyiki, yani ağırlığı 1 kg. demektir. Bu deney, su ile yapılabilirse de, su için kullanılacak cam borunun uzunluğu, civada kullandığımız borudan 13,6 defa daha uzun olmak icabeder. Çünkü su, civadan 13,6 defa daha hafiftir.

Havanın durumunun yağışlı, rüzgârlı, fırtınalı, açık veya sâkin olması, basınçla çok yakından ilgilidir. Hava basıncı çoğaldığı zamanlar, havanın iyi olacağı anlaşılır. Basınç 76 santimetreden aşağı düşmeye devam ederse, bu hal, havanın bozulacağına; fırtınanın çıkacağına delâlet eder. Fakat havanın gidişi tahmin edilirken, barometre ile beraber, termometreyi ve igrometreyi birlikte okumak gerekir. Hava vaziyetini önceden kestirmek çiftçilere, yolculara, uçaklara, gemicilere faydalar sağlar. Bu sebeple, Meteoroloji istasyonları, radyolarla sık sık hava raporları yayınlarlar.

Civalı barometreden başka, bir de madensel barometre vardır. Bu; elâstikî bir madenden yapılmış, havası boşaltılmış, ka-

palı bir kutudur. Bu kutunun, ortasına yerleştirilmiş bir kadıraçtaki ibre, hava basıncının, kutuyu yaylandırması ile hareket eder ve böylece ibre (ok) cetvel üzerinde, gerekli işareti gösterir.

BARSAKLAR :

Barsaklar, sindirim aygıtı içinde önemli bir yer işgal eder. İki çeşit barsak vardır: I) İnce barsaklar, II) Kalın barsaklar.

İnce barsaklar: İnce barsaklar ,karın kovuğundadır. 8-10 metre uzunluktadır. İnce barsakların çapı ortalama 3 santimdir. İnce barsağın mideden sonra gelen ilk kısmı «On iki parmak barsağı» adını alır. On iki parmak barsağına karaciğerin çıkardığı öd ile pankreas özsuyu dökülür.

İnce barsaklar içiçe 3 gömlekten yapılmıştır. 1) Katılgan dokudan yapılmış dış gömlek, 2) Yalız kaslardan yapılmış orta gömlek, 3) Sümüksel bir epitelyum tabakasından yapılmış iç gömlek.

Bir de ince barsağın dışında karın zarının bir parçası olan sümüksel bir zar bulunur. Bu zar ince barsağı yerinde tutup omurgaya bağlar. İnce barsağın iç gömlek tabakası yer, yer içeriye doğru kıvrılıp sindirim özsuyu çıkaran ince barsak bezlerini yapar. Gene aynı iç gömlek dışarıya doğru çıkıntılar yaparak besinlerin emilmesine yarıyan tümürleri meydana getirir.

Kalın barsaklar: Karın boşluğunda ince barsaklardan sonra kalın barsaklar gelir. Bunlar iki metre uzunluğundadır. Çapları ortalama 6 santimdir. Kalın barsak başlıca 3 kısma ayrılır:

a) **Kör barsak:** İnce barsakla kalın barsağın birleştiği yerdir. Sonu kapalı olduğu için kör barsak adını almıştır. Ucunda bir solucan gibi uzayan kısmına apandis derler ki bu kısım iltihaplandığı zaman apandisit hastalığı meydana gelir. O vakit doktorlar bu fazla kısmı ameliyatla alırlar.

b) **Kolon:** Bu kısım da yukarıya çıkan, düz giden ve aşağıya doğru inen parçalara ayrılır. Aşağıya doğru inen parçanın sonu (S) harfi şeklinde kıvrılmıştır.

c) **Göden barsak:** Bu da kalın barsağın son kısmıdır ve düzdür. Anüs ile son bulur.

Kalın barsağın iç yapısı ince barsaklarınki gibidir. Kalın barsakların görevi sindirim artıklarını depo etmek ve dışarı atmaktır.

BARSAK KURTLARI: (Bak: Barsakların sağlığı):

BARSAKLARIN SAĞLIĞI :

Ayaklarımızdan üşüyüp, soğuk alırsak veya başka sebeplerle barsaklarımız hastalanır, bozulur. En fena barsak hastalıkları dizanteri, tifo, ishal, kolera... dır. Ayrıca, barsaklarda kurtlar ve şeritler (tenyalar) de olur.

Tifo, mikroplu bir hastalıktır. İyi yıkanıp temizlenmemiş meyvalardan, sebzelerden, mikroplu pis sulardan... geçer. Öldürücü bir hastalıktır. Buna tutulmamak için, tifo aşısı oluruz. Dizanteriye, kanlı basur da denir. Büyük abdest sulu, cerahatli ve kanlı olur. Hasta, günde 20 - 30 defa dışarı çıkar. Tabiî çok halsiz düşer; kuvvetsiz kalır. Bu hastalığa tutulanlar, hemen pehriz etmek ve mideyi boş tutmak zorundadırlar. Doktora başvurmak da lâzımdır. İshal olan kimseler de, günde 5 - 10 defa dışarı çıkarlar. Abdestleri su gibidir. Vakitli vakitsiz su içmekten, pis şeyler yemekten... olur. Bunda da pehriz etmeli, mideyi boş bırakmalıdır.

Barsak kurtları ve şeritler, 15 - 25 santim uzunluğunda solucanlardır. Barsaklarda yerleşip, kanı emerler. İnsanı zayıf ve kansız düşürürler. İlâçlarla bu kurtlardan kurtulmak kabildir. Bu kurtlar, iyi yıkanmamış sebze ve meyvalardan, pis sulardaki kurt yumurtalarından... geçer.

Temizliğe ve yiyeceklerimize dikkat edersek, hiç bir hastalığa kolayca yakalanmayız. Sindirim organlarına çok önem vermeliyiz. Yediklerimizi iyi çiğnemeli, bağırsaklarımızın sıhhatli olması için de bol çiğ sebze ve taze meyva yemeliyiz.

BARTIN :

Bartın, kuzey Anadoluda, Zonguldağın doğusuna düşen küçük bir kasabadır. Şehrin etrafını çeviren iki ırmak, birleşerek, 11 km. ötede Karadenize dökülürler Böylece Bartın kasabası, bir nehir limanı halindedir.

Bartın kasabası, 8,790 nüfusludur. Merkezi bulunduğu, Zon-

guldağa bağlı Bartın kazası, 184 köyüyle beraber 66,674 nüfusludur.

BARUT :

Barut, bugün harp sanayiinde, avcılıkta, bayındırlık inşaatında kullanılan çok önemli bir maddedir. Barutu ilk yapanlar, Çinlilerdir. XIII. yüzyıllarda, Avrupalılar, bu çok önemli maddeyi, Haçlı Seferleri dolayısiyle Türklerden öğrenmişlerdir. Barutün topçulukta kullanılmasından sonradır ki, Avrupada derebeyliklerin yerine, kuvvetli krallıklar kurulmuştur. Avrupada barutu ilk imâl eden İngiliz Bacon (Beykın) ile Alman Schwartz (Şvarts) dır. Bunlar, mangal kömürü, güherçile ve kükürtü karıştırıp döverek, barut yapmaya muvaffak olmuşlardır. Barut sanayiinde, azotun rolü büyüktür.

BASAMAKLAR : (Aritmetikte):

İnsanlar, dünyada mevcut varlıkların çokluk veya azlığını anlatmak için sayıları kullanır. Sayılar daima bir evvelki sayıya 1 eklenerek meydana gelir. Bundan sayıların sonsuz olduğunu anlarız. İnsanlar sonsuz olan sayıları elden geldiği kadar az kelime ile adlandırmak için kolaylıklar bulmuşlardır. Bu kolaylıklar; sayıları basamaklara ve bölüklere ayırmaktır.

1 den 10'a kadar olan sayılar birler basamağını meydana getirir. Birler basamağında 9 sayı bulunur.

10, 20, 30 gibi 1'in 10 katlarından meydana gelen sayıların bulunduğu basamağa onlar basamağı denir.

Yüzlerden meydana gelen basamağa yüzler basamağı adı verilir.

Basamaklar; binler, onbinler, yüzbinler ve devamı basamaklar halinde gitgide daha çok büyür.

BASİT KESİRLER :

Bayağı kesirler; Basit Kesirler ve Bileşik Kesirler diye ikiye ayrılırlar. Basit kesirler, payları paydalarından küçük olan kesirlerdir. Meselâ $\frac{3}{5}$, $\frac{4}{12}$, $\frac{2}{7}$ kesirleri, ayrı ayrı birer basit kesirdir. Bunların içinde tam sayılar bulunmaz. Basit kesirler, bir

bütünün parçalarını gösterirler

BASKETBOL :

Basketbol, 1891 de Amerikada oynanmağa başlanılan bir el topu oyunudur. Aşağı yukarı futbolu andırır. 1200 metre karelik bir sahada oynanır. Oyuna iki ekip halinde başlanır. Her ekibin birer kalesi vardır. Kaleler, sahada, karşılıklı olarak kurulur. Her kale, dikey olarak tespit edilmiş bir ağaca, yatay durumda çakılmış demir bir çemberi ihtiva eder. Demir çembere iliştirilmiş ve sarkık durumda bir de file bulunur. Ekipler beşer kişiden teşekkül ederler. Oyuncular, top eldeyken ileri veya geri gidemezler. Top gelir gelmez vurarak ilerlemiye veya paslaşmaya mecburdurlar. Top, sıkı paslaşmak suretiyle elden ele geçer ve nihayet kaleye atılır. Top; demir çemberden geçtiği zaman da gol olmuş olur. Basketbol, faydalı bir spordur.

BASKİL :

Baskil, Elâzığ vilâyetine bağlı 64 köylü, 17 bin nüfuslu bir kazadır. Merkezi 1.066 nüfuslu Şafakat köyüdür.

BASKÜL :

Bu kelimenin aslı, Fransızcadır. Büyük ağırlıkları, küçük bir ağırlık yardımiyle tartmaya yarayan kaldıraçlardan yapılmış özel bir âlettir.

BASRA :

Basra, kendi adiyle anılan Basra körfezinin kuzeyinde, Şattülarab nehri üzerinde bir Irak şehridir. Bağdada bir demir yolu ile bağlı olduğu gibi, Dicle nehri üzerinde işleyen küçük gemilerle de yine Bağdata seyahat etmek mümkündür. Basraya denizden büyük gemiler gelebilir. Bu şehir milâttan 636 yıl sonra Halife Ömer tarafından kurulmuştur. İçinde 50 bin kişi yaşar.

BASTON :

Baston, yolda yürürken dayanmağa yarıyan özel biçimde yapılmış bir değnektir. Bastonların gümüş işlemeli, altın kaplamalı, oymalı olarak yapılmış türlü şekilleri vardır. Bastonlar

ihtiyarlar, hastalar, sakatlar, körler tarafından kullanıldığı gibi, süs olarak da elde taşınabilirler.

BAŞ :

Vücudumuzun en önemli parçası, başımızdır. Baş, gövdeye, boyunla bağlıdır ve iki omuz arasında, gövdenin üzerinde durur. Baş; yüz ve kafatası, diye iki kısma ayrılır. Her iki kısmı teşkil eden kemiklerin sayısı 22 tanedir. Bu kemiklerden 14'ü yüzde, 8'i kafatasındadır. Oynamaz eklemli kemiklerin birleşmesinden meydana gelen kafatasının içini, yaşamamız için en değerli organ olan beyin doldurur. Kafatası üzerindeki deri, saçlarla örtülüdür. Yüz, alından, çene altına kadar olan kısımdır. Yüzde, görme duyusunun organı gözler; koklama duyusunun organı burun; işitme duyusunun organı kulaklar vardır. Alt ve üst çenelerin çevirdiği kısım, ağızı teşkil eder. Ağızda dişler, tükürük bezleri ve dil bulunur. Dil, tad alma organımızdır. Elsiz, ayaksız, parmaksız yaşandığı halde, başsız yaşanamaz.

BAŞKALE :

1.357 nüfuslu Başkale kasabası, Van vilâyetinin ayni adı taşıyan kazasının merkezidir. Kaza 78 köylü ve 12 bin nüfusludur.

BAŞLICA İMLÂ KURALLARI :

Türkçeyi düzgün okumak, doğru yazmak için, imlâ kurallarını iyice bilmek gerekir. Bu kuralları aşağıda sıralamış bulunuyoruz:

1 — Türkçede kelimeler, söylendikleri gibi yazılırlar. İmlâ yanlışı yapmamak için, kelimeleri doğru söylemeli ve onları söylendiği gibi de yazmalıdır.

2 — Türkçe kelimelerin sonlarında (b - c - d - g) harfleri bulunmaz. Bunların yerine (p - ç - t - ğ) harfleri bulunur. Dolap, ağaç, kanat, dağ gibi.

3 — (Ğ) harfi, hiç bir zaman, türkçe kelimelerin başında yer almaz.

4 — (K - g - l) harfleri, öz türkçe kelimelerde ince sesli harflerin önünde ince, kalın sesli harflerin önünde kalın okunurlar. Kalın - kedi, dalgın - engin, yatak - etek gibi.

5 — Dilimize yabancı dillerden gelen kelimelerden, kalın sesli harflerin önündeki (k - g - l) harflerini, ince okutmak için (^) düzeltme (inceltme) işareti kullanılır. Bunun için bu işareti (k - g - l) harflerinden sonra gelen kalın seslinin üzerine koymak icabeder. Kâmil - kâtip - kâğıt - Agâh - lâle - imlâ gibi.

Düzeltme işareti yazılışça birbirinin aynı, fakat aralarında anlam farkı bulunan kelimeleri, yekdiğerinden ayırt etmek için de kullanılır.

Adet (sayı), âdet (huy), hala (babanın kız kardeşi), hâlâ şimdiyedek)... gibi.

Düzeltme işareti, bazı heceleri uzatmak gerektiği zaman da kullanılır. Mâna, dâva kelimelerinde olduğu gibi.

6 — Satır sonuna sığmayan kelimeler, hecelerden bölünür. Bunu belirtmek için, bölünen hece sonuna bir (-) işareti konur.

BAŞÖĞRETMEN :

İlkokullarda, okul yönetimini elinde bulunduran insanlara «Başöğretmen» denir. Başöğretmen, okulun başıdır. Okul öğretmen topluluğuna başkanlık eder. Millî Eğitim Memurluğundan, Millî Eğitim Müdürlüğünden gelen emirleri yerine getirir. Bunları, öğretmen arkadaşlarına duyurur. Okulun ihtiyaçlarını, gerekli makamlara bildirir. Başöğretmen, yönettiği okulun demirbaş eşyasından da sorumludur. Okul içindeki iş bölümünü tanzim ederek, okul denen yuvanın yönetmelik gereğince müfredat programı ilkelerine uygun bir ahlâk ve sevgi müessesesi haline gelmesini sağlar. Başöğretmenleri, Millî Eğitim Müdürlüğünün teklifiyle valiler tâyin eder.

BAŞVEKİL :

Başvekil, hükümet reisidir. Başvekili, Milletvekilleri (Mebuslar) arasından Reisicumhur tâyin eder. Çok partili demokrasi idaresinde Reisicumhur, genel olarak Başvekili, Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran partinin mebusları arasından seçer. Başvekil, vekil arkadaşlarından meydana gelen kabine listesini Reisicumhura sunar. Reisicumhur tarafından tasdik edilen Vekiller Heyeti, ilk iş olarak, çalışma programını hazırlar.

Bu program, en çok bir hafta zarfında Meclis önünde okunarak B. M. Meclisinden güven oyu istenir. Hükümetin nasıl çalışacağını, ne işler yapacağını belirten bu çalışma programı, Meclis önünde Başvekil veya onun tâyin ettiği bir Vekil tarafından okunur. Meclisin güven oyu, çoğunlukla alınırsa, Vekiller Heyeti (kabine) kurulmuş olur.

Başvekil, Vekiller Heyetine başkanlık eder. Hükümet ve millet işlerinin yürütülmesini sağlar. Milletvekillerinin (Mebusların) sorularına, hükümet adına cevaplar verir. Meclise sunduğu çalışma programını, vekil arkadaşlariyle birlikte tatbik eder.

BATAKLIK :

Geniş batak yerlere «bataklık» denir. Bataklıklar, sivrisinek ve sıtma yuvalarıdır. Onun için bataklık ve durgun suları hemen kurutmak ve ortadan kaldırmak lâzımdır. Birçok köylerimizdeki büyük bataklıklar hükümet tarafından kurutulmaktadır. Küçük bataklıkları da köylüler kendileri kuruturlar.

BATARYA :

Elektrikte, pillerin birleştirilmesiyle meydana gelen piller topluluğuna «batarya» adı verilir. Bataryayı meydana getiren piller, birbiriyle ya paralel, yahut seri, veyahut da muhtelif bağlama usulleriyle bağlanırlar.

Seri bağlamada (—) negatif uçla (+) pozitif uç bağlanır. Paralel bağlamada (—) negatif kutuplar birbiriyle (+) pozitif kutuplar da birbiriyle bağlanırlar. Muhtelif bağlamalar karışıktır.

Bir de askerlikte, topçulukta batarya deyimi vardır. Bir batarya, 4 toptan meydana gelen bir topluluktur.

BATIDAN GELEN AKINLAR : (Bak: Haçlı Savaşları).

BATI HUNLARI :

Milâdın Birinci Yüzyılı içinde Hun Türklerinin bir çoğu, Orta Asyadan gelerek Hazar denizi kuzeyindeki geniş topraklara yerleşmişlerdi. Hunlar, buralarda, gün geçtikçe genişliyerek kuvvetlendiler. Dolaylarında bulunan başka Türk boylarını da kendi buyrukları altına aldılar. Batı Hunları adı ile M. S. 375'e kadar bu geniş ülkelerde yaşadılar. Bu sıralarda Batı Hun-

larının başına Balamir geçti. Hunların batıya, Tunaya kadar bir sel gibi akını, bu hakân zamanında olmuştur.

Batı Hunları, Macaristana yerleştikleri sırada başlarında Attilâ bulunuyordu. Attilânın yönettiği Hun süvarileri Balkanlara indiler. Bizans ordularını dağıtarak, Bizans devletini vergiye bağladılar. Batı Romayı dize getiren ve M. S. 476 yılında yıkılmasına sebep olan, yine Attilânın idaresindeki Hun akınlarıdır. Attilâ, Roma seferinden bir yıl sonra, 453 tarihinde öldü. Bu kahraman Hakânın ölümü ile koca Batı Hun Devleti tarihe karıştı.

BATI ROMA İMPARATORLUĞUNUN YIKILIŞI :

Roma imparatoru Teodosyus (395) yılında öldü. Ölmeden evvel ülkesini iki oğlu arasında pay etmişti. Büyük oğlu Arkadyus'a doğudaki ülkeleri; yani Balkanları, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve adaları verdi. Küçük oğlu Honoryus'un payına batı ülkeleri; yani İtalya, Galya, Güney İngiltere İspanya ve Kuzey-batı Afrika düştü. Doğu Roma İmparatorluğu bu pay edilişten sonra on bir yüz yıl «Bizans» adı altında yaşadı. (Bak: Bizans). Batı Roma İmparatorluğu yalnız bir yüzyıl yaşadı. Franklar Galya'yı, Vizigotlar İspanya'yı ele geçirdiler. İtalya ordu kumandanlarının eline geçti. Dördüncü yüzyıl sonlarında Aparlar Hunlar'ı Asya içlerinden batıya sürdü Hunlar da rastladıkları kavimleri önlerine kattılar. Bunlara Barbarlar dendi. 476 yılında barbar kumandanlarından Odoakır son Roma imparatoru Romulus Avgustusu tahtından indirdi ve Bizans'ın idaresi altına girip Bizans imparatorluğunun İtalya valisi oldu. Böylece Batı Roma İmparatorluğu tarihe karışmış oldu.

BATLAMİOS «BİLGİN» :

Bilgin Batlamios İskenderiyede, Milâttan önce 2. yüzyıl ortalarında yaşamıştır. Batlamios astronom, coğrafyacı ve matematikçidir. Trigonometri ilmi üzerinde yazdığı bir kitap, yüzyıllarca değerini muhafaza etmiştir.

Batlamiosun nazariyeleri 16. yüzyılda yetişen Lehistanlı Kopernikus ile Alman Kepler zamanına kadar kabul edilmiştir. Batlamiosun «heyet» ilmine (astronomi) ait fikirleri, zamanla

değerini kaybettiği halde, matematikte kurduğu esaslar tazeliğini daima muhafaza etmiştir.

BATLAMİOS: (KOMUTAN):

Komutan Batlamios, İskenderin ölümü ile Mısıra hâkim olmuştu. (M. Ö. 323). Batlamiosun asıl adı: «Lagos» idi. Bunun için Mısırda kurulan Batlamioslar devletine «Lagoslar» da denilir. Batlamios, cesur bir komutandı. İskenderin cesedini Bâbilden Mısıra getirdi. Zamanla Suriyeyi, Kıbrısı aldı. Kıral oldu.

Milâttan 51 sene önceye kadar, Batlamioslar sülâlesi devam etti. Aslen Makedonyalı olan Batlamioslar, Mısırda parlak bir Yunan medeniyeti kurmuşlardır. Onların devrinde, İskenderiye kütüphanesindeki kitap sayısı 700 bin cildi bulmuştu. Böylece, İskenderin ölümünden sonra Firavunlar tahtına oturan Batlamiosların sayısı 14'ü bulur.

BATMA : (Cisimler suda ne zaman batar?):

Suya atılan cisimler ya taş ve demir gibi batar, ya tahta gibi suyun üzerinde yüzer, veyahut üzerine çivi çakılarak ağırlaştırılmış bir tahta parçası gibi suyun ortasında kalır.

Çünkü cisimler suda ağırlıklarının bir kısmını kaybederler. Suya atılan cisimlerin ağırlığı, yerini kapladıkları su kadar azalır. Su, cisimleri suda kapladıkları yerin alabileceği suyun ağırlığına denk bir kuvvetle yukarıya doğru kaldırır. Bu kuvvet, «suyun kaldırma kuvveti» adını taşır.

Suyun kaldırma kuvvetini ilk bulan ve ölçen Arşimet (Bak: Arşimet) olduğu için, bu olaya Arşimet kanunu denir. Bu kanuna göre:

1 — Kendi ağırlıkları, yerini kapladıkları suyun ağırlığından fazla olan cisimler batar.

2 — Kendi ağırlıkları, yerini kapladıkları suyun ağırlığına denk olan cisimler su içinde yüzer. (Denizaltılar bu esasa göre yapılmıştır).

3 — Yerini kapladıkları suyun ağırlığı, kendi ağırlıklarından çok olan cisimler su üstünde yüzerler.

Arşimet kanunu sıvılar için olduğu gibi hava için de doğ-

rudur. Deniz ve hava taşıtları bu kanundan faydalanarak yapılmıştır.

BAYAĞI KESİRLER — BAYAĞI KESİRLERİN ÖZELLİKLERİ — BAYAĞI KESİRLERİN DÖRT İŞLEMİ — BAYAĞI, BASİT VE ONDALIK KESİRLER ARASINDA KARŞILAŞTIRMA konularını BAYEZİT CAMİİ konusundan sonra arayınız.

BAYAR (Mahmut Celâl):

Celâl Bayar 1884 yılında Gemliğin Umurbey köyünde doğmuştur. İlk siyasî görevi İkinci Meşrutiyet yıllarında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin İzmir kâtib-i mesullüğüdür Bayar'ın İstiklâl Savaşımızda çeşitli yararlıkları vardır. Birinci Büyük Millet Meclisinde milletvekiliydi. İstiklâl Savaşından sonra İktisat Vekilliği, İş Bankası Umum Müdürlüğü görevlerinde bulundu. İki defa Başvekillik yaptı. Büyük Millet Meclisinin yedinci seçim döneminde İzmir Milletvekili iken Cumhuriyet Halk Partisinden istifa etti. Demokrat Partiyi kurdu. 1946 - 1950 yılları arasında B. M. Meclisinde muhalefet liderliği yaptı. 1950 senesinde yapılan serbest seçimle D. P. iktidara geçince Celâl Bayar Reisicumhur seçildi ve o zamandan beri Reisicumhurumuz bulunmaktadır. Celâl Bayar Demokrasi dâvamızın sayılı öncülerindendir.

BAYAZIT: (Bak: Doğu Bayazit):

BAYBURT :

Bayburt, Gümüşhane vilâyetine bağlı, Çoruh nehri üzerinde kurulmuş şirin bir kaza merkezidir. Trabzon - Erzurum yolu üzerinde bulunuşu, önemini arttırır. Denizden 1000 metre yükseklİktedir. Kaza arazisi oldukça dağlıktır. İklimi serttir. Tahıl tarımı ileri olan Bayburtta hayvancılık ta gelişmektedir. Bayburt kasabası 10 bin nüfusludur. 172 köyle birlikte bütün Bayburt kazasının nüfusu 75 bin kişidir.

BAYEZİT I. (Yıldırım Bayezit):

Osmanlı padişahlarının dördüncüsü olan Yıldırım Bayezit, çok kıymetli bir komutandı. Bulgaristanı, Sırbistanı, Yunanistanı, Arnavutluğu, Macaristanın mühim bir kısmını zaptetmiştir.

Niğbolu civarında 70.000 kişilik ordusuyla 200.000 kişilik koca Haçlılar ordusunu perişan etmiştir.

Avrupalılar, Bayezitten korkuyorlardı. Onun için Macar kıralı Zigismunt, Papanın yardımiyle büyük bir Haçlı ordusu kurulmasına önayak oldu. Nihayet kuvvetli bir ordu hazırlandı. Bu orduda Macarlar, Fransız şövalyeleri; Alman, Leh ve Ulah askerleri; birçok generaller, dükler, kontlar, prensler, mareşaller, bulunuyordu. İki yüz bin kişilik bu ordu, geçtiği yerleri yakıp yıkarak Niğbolu kalesine geldi.

Niğbolu kalesinin komutanı, Doğan Bey isminde, kahraman bir subaydı. Doğan Bey, bu koca Hıristiyan ordusunun müthiş hücumlarına karşı durdu.

Anadoluda bulunan Bayezit, yıldırım hıziyle Boğazlardan geçti ve 28 Eylül 1396 tarihinde Niğbolu civarına geldi. Müthiş bir meydan savaşı oldu. Düşman kılıçtan geçirildi. Arkada kalan Macarlar, Ulahlar ve Lehler kaçmağa başladılar. Bunların bir kısmı öldürüldü; bir kısmı esir edildi.

Kahraman Yıldırım Bayezit, memleketi için çalışmış ve memleketine birçok şerefler, birçok yerler kazandırmış bir hükümdardır. Fakat, kendisi gibi bir müslüman ve Türk Hükümdarı olan Timur (Temir) ile yaptığı Ankara Savaşında birçok Anadolu beyliklerine bağlı askerlerin, Timur tarafından geçmesi sebebiyle Bayezit yenilmiş ve esir olmuştur. Esaret hayatına dayanamıyan Bayezit 1403 yılında Akşehirde öldü.

BAYEZİT - TİMUR SAVAŞI: (Ankara Savaşı) (1402):

Osmanlı İmparatorluğunun en büyük padişahlarından biri olan Yıldırım Bayezit, Doğudan gelen ve kendisi gibi Türk olan hükümdar Timura karşı, Ankara'da, Çubuk civarında yaptığı

Kahramanlık Hikâveleri:

Demir Pençe

Çanakkale savaşındaydı. Bir akşam güneş, mavi denizin köpüklü sularında batıyordu. Muharebe durmuş gibiydi. Artık, top sesleri duyulmuyordu. Sanki silâhlar da bir an için uykuya dalmıştı.

Karşıdan bir kalabalık göründü. Bunlar, yüksek rütbeli komutanlardı. Siperleri dolaşıyorlardı. Birden durdular. İçlerinden biri diz çöktü. Yerde bir noktaya, gözleri dolu dolu baktı. Sonra, karşı siperdeki genç subayı çağırdı. Ona:

— Yavrum, bu kol kimindir? Biliyor musun? diye sordu.

Genç subayın yavaşça:

— Biliyorum, cevabını verdiği duyuldu.

— Kimse, künyesini bulun! Ailesine münasip bir mükâfat verelim.

Teğmen, tok bir sesle konuşmaya başladı:

— Bu kol Mehmedindir!

— Hangi Mehmedin?

Subay, sağ kolunu kaldırdı. Parmağını Türk siperleri üzerinde gezdirdi:

— İşte bu siperlerde kahramanca dövüşen Mehmetlerden birinin.

Kanla ıslanmış toprağın üzerinde kopuk bir kol duruyordu. Bu kolun parmakları arasında bir süngü vardı. Fakat, o süngüyü sımsıkı kavrayan parmakların arasından almak mümkün olamamıştı.

Gülüyorum

NİÇİN?

Cingöz — Yağmur niçin yağar baba?

Babası — Tarlalar, ekinler ıslansın da büyüsün diye!

Cingöz — Peki ama, babacığım niçin bizim de üstümüze yağıyor?!...

HANGİSİ!

Doğan — En faydalı hayvan hangisidir?

Emel — Bilmem?

Doğan — Bilmiyecek ne var! Tavuk!...

Emel — Nereden bildin?

Doğan — Çünkü tavuk hem doğmadan evvel yenir, hem de kesildikten sonra!.

Ata Sözleri

★ Danışan her dağı aşar. Danışmayan düz yolda şaşar.
★ Dostuna kuyu eşer, çukuruna kendi düşer.
★ Düşman sözüne uyma, dostuna kıyma.
★ Düşmana boyun eğme, yetim malına değme.
★ Eski düşman dost olmaz, it derisi post olmaz.
★ El elden üstündür.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ :** İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

19 KASIM 1954, CUMA — SAYI: 8 — FİYATI: 15 Kuruş.

BEMOL
BAYKUŞ
BAYAZIT (YILDIRIM)
BAYRAK
AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
B-3
BAŞ
BASTON
BATARYA
BERBER
BETHOVEN

Bunları biliyor musunuz?

ÇİNGENELER NEREDEN GELMİŞLERDİR?

Çingenelerin nereden geldikleri iyice bilinmemektedir. Bazı bilginler, Hindistandan geldiklerini, bazıları da Mısırdan çıkmış olduklarını söylerler.

Çingeneler, hangi memlekette oturuyorlarsa, o memleketin dinini ve dilini öğrenirler. Fakat ayrıca bir de çingene dili vardır.

FİLİN HORTUMU

Fillerin hortumları, çok kıymetli bir organlarıdır. Bu hortum, yalnız kaslardan meydana gelmiştir. Hiç kemiği yoktur. Fakat böyle olduğu halde, o kadar kuvvetlidir ki. hortumuyla hayvan, yüzlerce kilo ağırlığındaki şeyleri kaldırabilir. Bazan kızdığı zaman, hortumuyla ağaçları bile söker. Kendisine hücum eden arslan, kaplan gibi vahşî hayvanları hortumuyla yakalayınca, havaya fırlatır. Yere düşen düşmanı tabiî parça parça olur. Bu hortumu, el gibi de kullanır. Yiyeceğini hortumuyla alıp ağzına götürür. Su içer, yerden herhangi bir şey alır. Evcil olarak yetiştirilmiş filler, sahiplerini hortumları ile tutup, sırtlarına bindirirler.

YAŞ BİR ŞEY NASIL KURUR?

Yıkadığımız çamaşırları; bahçeye veya hattâ bir oda içine astığımız zaman, yavaş yavaş kurumağa başlarlar. Islanmış bir maden veya bir taş veya tabak ta, yavaş yavaş, kendi kendine kurur. Kurumak ne demektir?

Kurumak demek, suyun, havanın sıcaklığı ile buhar haline gelerek uçması ve havaya karışması demektir. Islanmış bir şey üzerindeki su, hava veya oda içindeki havanın sıcaklığı ile buhar haline gelir ve uçar. Böylece, ıslanmış olan şey, kuru olur. Eğer su, buhar haline gelmeseydi çamaşırlarımız ve hiçbir şey kuruyamıyacak, hep ıslak kalacaktı.

meydan savaşında yenilerek esir düşmüştü. Böyle iki ünlü Türk hükümdarının birbiriyle boğuşması, ve yok yere kardeş kanı dökülmesi, pek acı bir şeydi. Eğer, her iki hükümdar da birbirlerine karşı biraz daha yumuşak davransalardı, bu neticeye varılmaz, verimli bir anlaşma yapılarak daha kuvvetli bir Türk İmparatorluğu doğabilirdi.

O sıralarda Bayezide Kara Yusuf ile Ahmet isminde iki Bey sığınmış ve kendilerini korumasını rica etmişlerdi. Timur Yıldırıma mektup yazarak bunları korumamasını ve bırakmasını istedi.

Lâkin Timur'un yazdığı âmirane mektuplara Bayezit pek ağır cevaplar verdi.

Nihayet, anlaşma ümidi kalmayınca, Timur, Erzurumdan Anadolunun içerlerine doğru yürümeğe başladı. Sivasa ve Malatya'ya kadar ilerliyerek bu bölgedeki bütün şehirleri aldı. Daha sonra Ankaraya yaklaştı.

Bu sırada Bayezit te Avrupadan Anadoluya geçmiş, ordusunu Ankaraya doğru ilerletiyordu.

Timur, Ankara civarına geldi. Ankara şehrinin etrafını dolaştı. Bir savaş yeri seçti. Savaş yerinin ortasından geçen Çubuk çayının yolunu değiştirerek kendi kuvvetlerinin arka tarafına aldı. Başka su kaynaklarını da kuruttu. Bayezitin ordusunu böylece susuz bırakmak istemişti.

Bayezitin süvarisi az, yaya askeri çoktu. Onun için ordusu uzun yol yürüyerek yoruluyordu. Timurun süvarisi pek boldu. Onun için Timur, karışık manevralar yaparak, Bayeziti şaşırttı. Yıldırım, Timurun kuvvetlerini bulabilmek için günlerce oradan oraya yol yürüyerek yoruldu. Timur zaten Bayezitin askerlerini yormak ve susuz bırakmak istiyordu. Bunun ikisine de muvaffak olmuştu.

Nihayet Timur ve Yıldırım kuvvetleri karşılaştılar:

Timur, yüksek bir tepeden, savaşı seyrediyordu. Bayezidin ordusunda Karamanoğulları, Germiyanoğulları gibi bazı Anadolu Beylerinin askerleri de vardı. Savaş meydanına gelip karşıla-

rında kendi beylerini, sancaklarını görünce, heyecana geldiler ve hemen Bayezidi bırakıp Timurun tarafına geçtiler. İşte o zaman Yıldırımın zaten az olan kuvvetleri pez azalmış oldu. Şimdi Timurun ordusu, Yıldırımınkinden üç, beş misli fazlaydı.

Çok müthiş bir savaş oldu. Bilhassa Timur ordusunun önünde bulunan filler, Osmanlı askerlerini çok yıpratmıştı. Bayezit, birkaç bin atlı ile, bir tepeye çekilmişti. Timurun askerleri o tepeyi sardı. Yıldırımın atı vurulup öldü. Yıldırım yaya olarak döğüşmeğe devam etti. Fakat nihayet etrafı çevrilip esir edildi.

Yıldırım esir düştüğü için çok üzgündü. Lâkin, Timur ona çok iyi muamele etti.

Esir olduğu için çok üzülen Beyazıt bir kaç ay sonra Akşehirde öldü. İntihar ettiği de söylenmektedir.

Timur, Anadoluyu, eski Beyliklere taksim ederek Semerkande döndü.

BAYEZİT II. ZAMANI :

Bayezit II, Fatih Sultan Mehmed'in oğludur. Babasının ölümü üzerine, 20 Mayıs 1481 de padişah oldu. Ayrı bir anadan olan kardeşi Cemle aralarında geçen taht kavgası, Şehzade Cem'in yâdellerde zehirlenip öldürülmesiyle neticelendi.

Bayezit II, ruhen münzevi olması ve softalığa meyyal bulunması sebebiyle, babası Fatih'in devlete getirdiği yeniliklere uymamıştır. Saltanat yılları da başarılı sayılmaz. Hersek eyaletinin Osmanlı sınırlarına katılmasına karşılık, ordularımız Mısırlılarla olan savaşlarda yenilgiye uğradı. Hattâ Doğu Anadoluda, Osmanlılar için bir tehlike teşkil eden Şah İsmaile, Zülkadiroğullarını ezmek için yurt topraklarından geçme müsaadesi vermesi, dürüst bir politikaya hiç te uygun sayılmazdı. Hele Şah İsmail, Osmanlı devletini içinden vurmak düşüncesiyle, Anadoluya Şiî mezhebini yayan sayısız adamlar gönderiyordu. Babasının bu uyuşuk siyasetine içerliyen oğlu Trabzon valisi Selim, nihayet isyan etti.

II. Bayezit, böylece 25 Nisan 1512 de oğlu Yavuz tarafından tahttan indirildi. Padişahlığının son yıllarında kendisini şaraba,

esrara alıştıran; halk tarafından da «veli» lâkabiyle anılan Bayezit II, Dimetoka sarayında öldü. Türbesi İstanbulda, Bayezit camii civarındadır.

BAYEZİT CAMİİ :

İstanbulda, Bayezit meydanının yanındaki cami, Bayezit camii olarak anılır. Bu eser, Türk İstanbulu süsleyen en güzel eserlerden biridir. Sultan Bayezit II. tarafından yaptırılmıştır. Mimarı, «Hayrettin» kalfadır. İnşasına 1501 de başlanmış, 5 yılda tamamlanarak 1506 da mâbet, cemaate açılmıştır. Bu nefis cami, Bizans tesirinden kurtulup, Türk tarzı-mimarîsinde yapılan ilk eserlerimiz arasındadır. Cami 2 minareli ve 24 kubbelidir.

BAYAĞI KESİRLER :

Herhangi bir bütünün parçalarını göstermek için bayağı kesirler kullanılır.

Bayağı kesirler biri üstte, diğeri altta yazılan ve aralarında bir bölü çizgisi bulunan iki sayıyla gösterilir.

Örnek: Bir şeyin dörtte biri şöyle yazılır : $\frac{1}{4}$

Bunun okunuşu: «Bir, bölü dört» veya «Dörtte birdir.»

Bayağı kesirlerde bölü çizgisinin altında kalan sayıya «payda» denir. Payda, bölünen parçaları gösterir. Bölü çizgisinin üstündeki sayı ise, «pay» adını alır. Pay, alınan parçaları anlatır.

Örnek: $\frac{1}{4}$ kesrinde (1) pay'dır. (4) rakamı ise payda'dır.

Örnek: Bir şeyin sekizde üçü şöyle yazılır : $\frac{3}{8}$

Okunuşu: «Üç, bölü sekiz» veya «Sekizde üçtür.»

Bir bütünün yarısı şöyle yazılır: $\frac{1}{2}$

Bu, iki parçada bir parçası; yâni yarısı demektir.

Bir bütünün çeyreği şöyle yazılır: $\frac{1}{4}$

Dört parçaya ayrılmış bir bütünün tamamı şöyle yazılır: $\frac{4}{4}$

Bayağı kesirler; basit kesirler ve bileşik kesirler olarak ikiye ayrılır. *(Bak: Basit kesirler - Bak: Bileşik kesirler)*

Bayağı Kesirlerde toplama ve çıkarma:

Bayağı kesırlerde toplama:

Örnek: $\frac{3}{4} + \frac{1}{4} = \frac{4}{4}$

İki bayağı kesrin toplanması için paydalarının aynı olması lâzımdır. Paydalar aynı olmazsa, toplanmaz. Yukarıdaki misalde payda 4 tür. Bu olduğu gibi yazılır. Paylar toplanarak yazılır.

Örnek: $\frac{2}{10} + \frac{5}{10} + \frac{1}{10} = \frac{8}{10}$

Bayağı kesirlerde çıkarma:

Toplamada olduğu gibi, çıkarmada da paydaların aynı olması lâzımdır. Paydalar eşit olduğu zaman paydalar olduğu gibi yazılır. Yalnız paylar birbirinden çıkarılır.

Örnek: $\frac{3}{4} - \frac{2}{4} = \frac{1}{4}$ 4

Örnek: $\frac{18}{20} - \frac{7}{20} = \frac{11}{20}$

Bayağı kesirlerde paydaları eşitleme:

Bayağı kesirlerin toplama ve çıkarma işlemlerinde, önce pay-

daları eşitlemek gerekir. Bunun için de, (eğer işlem 2 kesirli ise,) ikinci kesrin paydası birinci kesrin altına, birinci kesrin paydası da, ikinci kesrin altına yazılır. Bu yazdığımız payda ile birinci kesrin payı çarpılır (diğer bir yere) pay yazılır, paydası çarpılır, payda yazılır. İkinci kesirde de ayni işlem tekrarlanır.

Meselâ : $\frac{1}{4} + \frac{2}{3} =$ bayağı kesirlerini toplamak için

ilk yapacağımız iş, paydaları eşitlemektir. Burada birinci kesrin paydası «4», ikinci kesrin paydası da «3» tür. İkinci kesrin paydası olan «3» ü birinci kesrin altına yazarız. Birinci kesrin paydası olan «4» ü de ikinci kesrin altına yazarız. O zaman, toplama işlemi :

$$\underset{(3)}{\frac{1}{4}} + \underset{(4)}{\frac{2}{3}} =$$ şeklinde olur. Şimdi, birinci kesrin altındaki

«3» le yine birinci kesrin payı olan «1» i çarparak eşitleme işaretinin sağındaki kesrin payı şeklinde yazarız. Bu sefer «3» ü, birinci kesrin paydasiyle çarpıp sonucu eşitleme işaretinin sağındaki kesrin paydası olarak kaydederiz. Toplama işaretini koyduktan sonra, ikinci kesirde de ayni kurala uyarak işlemimize devam ederiz. Toplamamız:

$$\underset{(3)}{\frac{1}{4}} + \underset{(4)}{\frac{2}{3}} = \frac{3}{12} + \frac{8}{12} = \frac{11}{12}$$

şeklinde neticelenmiş olur.

Payları eşitlemede takip edilen kural, toplamada olduğu gibi, çıkarmada da aynidir.

İki kesirden fazla olan bayağı kesirlerde paydaları eşitleme :

$\frac{1}{3} + \frac{1}{2} + \frac{3}{4} =$ gibi, iki kesirden fazla olan bayağı kesirlerin toplama işleminde de yine paydaları eşitlemek şarttır. Bunun için birinci kesrin paydasını elimizle kaparız. Açıkta kalan ikinci ve üçüncü kesirlerin paydalarını birbirleriyle çarparak elde edilen sayıyı birinci kesir paydasının altına yazarız. Şimdi sıra ikinci kesirdedir. Bu sefer ikinci kesrin paydasını kaparız. Açıkta kalan birinci ve üçüncü kesirlerin paydalarını birbirleriyle çarparız. Çıkan sonucu ikinci kesir paydasının altına kaydederiz. Geride, yalnız üçüncü kesir kalmıştır. Diğer iki kesirde yaptığımız gibi, üçüncü kesrin de paydasını kaparız. Açıkta kalan birinci ve ikinci kesirlerin paydalarını birbiriyle çarparız. Böylece, elde edilen sayıyı üçüncü kesir paydasının altına koruz. Bu işler bittikten sonra bayağı kesirlerin durumu aşağıdaki şekli almış olur:

$$\underset{(8)}{\frac{1}{3}} + \underset{(12)}{\frac{1}{2}} + \underset{(6)}{\frac{3}{4}} =$$

İşlemi bitirmek için birinci kesrin paydası altında bulunan (8) rakamını yine birinci kesrin pay'ı ile çarpar, eşitleme işaretinin sağ tarafına pay yazarız. Ayni (8) rakamını birinci kesrin payda'siyle çarpıp elde edilen sayıyı eşitleme işaretinin sağındaki kesrin paydası olarak kaydederiz. Şimdi sıra, kesirler arasındaki işarete gelmiştir. Bu işareti de olduğu gibi alırız. Geri kalan ikinci ve üçüncü kesirleri de, ayni şekilde işleme tâbi tuttuktan sonra, durum şu şekle girer:

$$\underset{(8)}{\frac{1}{3}} + \underset{(12)}{\frac{1}{2}} + \underset{(6)}{\frac{3}{4}} = \frac{8}{24} + \frac{12}{24} + \frac{18}{24} = \frac{38}{24}$$

Böylelikle hem paydalar eşitlenmiş, hem de bayağı kesirler toplanmış olur.

Bayağı kesirlerin sayısı -3- ten fazla da olsa, yine ayni kurala uyarak işleminize devam edin. Durumda herhangi bir değişiklik yapmayın. Bu anlattığımız kural hem kolaydır, hem de unutulmıyacak şekildedir. Yoksa paydaları eşitlemede, başka yollardan gitmekle de sonuca varılmış olur.

Örnek :

Ayni $\frac{1}{3} + \frac{1}{2} + \frac{3}{4} =$ İşleminde paydalar; sıra ile (3); (2) ve (4) tür. Burada her üç paydayı öyle sayılarla çarpalım ki, sonuçlar ayni olsun. (3) ü (4) le, (2) yi (6) ile, (4) ü (3) le çarparsak çarpımlar hep (12) olur. Buna göre, işlemimiz:

$$\underset{(4)}{\frac{1}{3}} + \underset{(6)}{\frac{1}{2}} + \underset{(3)}{\frac{3}{4}} =$$

şeklini alır. İşi buraya kadar getirdikten sonra da gerisini yukarıda anlatıldığı gibi, yapmakta devam ederiz. En sonunda da:

$$\underset{(4)}{\frac{1}{3}} + \underset{(6)}{\frac{1}{2}} + \underset{(3)}{\frac{3}{4}} = \frac{4}{12} + \frac{6}{12} + \frac{9}{12} = \frac{19}{12}$$

sonucu elde edilmiş olur. $\frac{19}{12}$ kesiri ile $\frac{38}{24}$ kesirleri sizi şaşırtmasın. Bu iki kesir de birbirine eşittir: $\frac{19}{12} = \frac{38}{24}$

$\frac{38}{24}$ kesrini (2) ile sadeleştirirsek, yani kesrin pay ve paydasını (2) rakamına bölersek $\frac{19}{12}$ kesri elde edilir. Unutmayın ki, herhangi bir kesrin pay ve paydasını ayni sayıya bölersek, o kesrin kıymeti (değeri) hiç bir zaman değişmez.

Bayağı Kesirlerde çarpma:

Bayağı kesirlerin toplama ve çıkarmalarında paydalarını eşitlemek şarttır. Halbuki çarpmada böyle bir işlem yapılmaz. Bayağı kesirlerin birbirleriyle çarpılmasında yalnızca paylar birbirleriyle ve paydalar da birbirleriyle çarpılır:

Örnek: $\frac{1}{5}$ kesrini $\frac{2}{7}$ ile çarpmak için yapacağımız işlem

$\frac{1}{5} \times \frac{2}{7} = \frac{1 \times 2}{5 \times 7} = \frac{2}{35}$ kesri bulunmuş olur.

Bayağı Kesirlerin tam sayılarla çarpılması:

Bayağı kesirlerin tam sayılarla çarpılmasında tam sayı ile kesrin payı çarpılır, payda olduğu gibi alınır.

Örnek: $\frac{2}{5} \times 6 = \frac{2 \times 6}{5} = \frac{12}{5}$ gibi...

Kesir tam sayılı olursa evvelâ tam sayı kesre katılır, sonra çarpma yapılır. Yani tam sayılı kesir, bileşik kesir haline getirildikten sonra çarpma işlemi yapılır.

Örnek: $2\frac{1}{4} \times 5 = \frac{9}{4} \times 5 = \frac{9 \times 5}{4} = \frac{45}{4}$ gibi...

Basit, Bayağı ve Ondalık Kesirler arasında karşılaştırma:

Gerek ondalık ve gerek bayağı kesirler, bütünlerin parçalarını gösterirler. Bunlar sadece bütünlerin bölünmeleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar.

Bayağı kesirlerde bir bütün istenilen parçalara bölünür ve bu parçalardan istenilen kadarı alınır: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$... gibi. Halbuki ondalık sayılarda bütünler sadece (10) lara, veya (10) un katlarına bölünür. İstediğimiz 3, 5, 7 gibi sayılara bölünemez.

Bütün bunlarla beraber ondalık sayılarla belirtilen rakamlar bayağı kesirlerle de gösterilebilir.

Meselâ: (0,25) ondalık kesrini $\frac{25}{100}$ şeklinde bayağı kesirle de gösterebiliriz. Her iki çeşit yazılış ta (100) parçaya ayrılan bir bütünün 25 parçasının alındığını gösterir.

Daha zor kesirlerde kafamızı işletiriz. Meselâ:

$\frac{12}{24}$ kesri $\frac{1}{2}$ ye, $\frac{1}{2}$ kesri de (0,50) ye eşittir.

BAYINDIR :

İzmir vilâyetinin kazalarındandır. Merkezi Bayındır şehridir. Kaza İzmirin güney doğusundadır. Toprakları verimlidir. Merkez nahiyesinden başka nahiyesi yoktur. Kazanın 42 köyü vardır. Kaza merkezi olan Bayındır şehri Kızılcamusa dağı eteğinde kurulmuştur. İzmir — Ödemiş — Tire demiryolu üzerinde bulunur. Kazanın bütün nüfusu 31.238 kişidir. Bayındır şerinin ise 10,085 nüfusu vardır.

BAYINDIRLIK VEKÂLETİ :

Hükûmeti teşkil eden Vekâletlerden biri de, «Bayındırlık Vekâleti» dir. Bu vekâlet; yurdumuzun kara yollarını, demiryollarını, tünellerini, köprülerini, limanlarını, hava alanlarını yaptırır. Barajlar ve elektrik santrallerini kurar. Göl ve nehirlerde gerekli kanalları açar. Ovaların sulama işini halleder. Devlet binalarının yapımı ile şehirlerin su tesisatını, su yollarını, havagazı, elektrik fabrikalarını, tramvay, tünel, otobüs gibi taşıtları kontrol eder. Bütün bu işler için de lüzumlu mühendisleri, teknisiyenleri yetiştirir. Velhasıl Bayındırlık Vekâleti, vatanımızı bayındır bir hale getirmek amaciyle durmadan çalışır.

BAYKAL GÖLÜ :

Baykal gölü, dış Moğolyanın kuzeyinde, dolayı dağlarla çevrili bir Sibirya gölüdür. Genişliği, 34.000 kilometre kareyi bulur. Sularının yüzeyi, deniz düzleminden 476 metre yüksekliktedir. En derin yeri, 1523 metreye varır. İnce, uzun olan gölün doğu kıyılarına Selenga ırmağı boşalır. Angara ırmağı, gölün güney kıyısından çıkar. Bölgenin iklimi, çok sert olduğu için göl, ocak ayından mayısa kadar, donar. Bu gölü çeviren yamaçlar, ormanlarla kaplıdır. Trans — Sibiryen demiryolu, gölün güney kıyılarından geçer.

BAYKAN :

Siirt vilâyetinin kazalarındandır. Kaza merkezi Baykan kasabasıdır. Kasabanın eski adı Siyanişdi.

Kazanın merkez nahiyesinden başka Melefan adında bir nahiyesi, 21 köyü vardır.

Kazanın nüfusu 7.400 dür. Kasabanın ise 862 nüfusu vardır.

BAYKUŞ :

Halk arasında yanlış olarak uğursuzluk örneği sayılan bu kuş,

hakikatte çiftçinin en büyük yardımcısıdır. Baykuş, tarla ve bahçelerdeki fareleri avlamakla geçinir. Kocaman kafasında parlayan gözleri, gündüz iyi görmez. Bunun için, gündüzleri uyuyan baykuş, akşam olunca, avlanmaya çıkar.

Baykuşun boynu kısa ve kalındır. Ayakları geridedir. Bir yere konduğu zaman, dimdik durur.

Tüyleri hem kabarık, hem de yumuşaktır. Baykuşun bir nevi tavuklara da saldırır. Sansar ve tavşanları avlar. Baykuşun çirkin olan ötüşü, insanlar arasındağ yanlış olarak ölüm haberi sayılır.

BAYRAK :

Bayrak, millî bağımsızlığın işareti ve timsalidir. Dünya üzerindeki milletlerin her biri, birer bayrağa sahiptirler.

Bayrak çok eskiden beri, kullanılmış bir işarettir.

Türk Bayrağı:

Türk bayrağı, uğrunda her Türkün seve seve can verdiği kutsal bir varlıktır. Onun lekesiz renginde, kahraman ecdadımızın şerefli destanları okunur. En yüce tepelerde, en büyük kalelerde, aşılmaz burçlarda, daima gururla dalgalanmıştır. Vatan sınırlarında da Türk milletinin güveni, Mehmetçiklerin can yoldaşı yine şanlı Türk bayrağıdır. Türk bayrağını tanımayan savaş alanı var mıdır?

Türkler ilk olarak Gök bayrak kullanmışlardı. Zamanla bayrağımızın şekli değişikliklere uğradı. Yeşil ve beyaz bayraklar dikdörtgen şeklinde olduğu halde, kırmızı bayrak yırtmaçlı idi. 1314 te yeniçeriliğin kuruluşu ile, kırmızı zemin üzerine beyaz «Zülfikar» resmini taşıyan bayrak icat edilmişti. Son Selçuk hükümdarı Gıyasettin'in Osman Gaziye 1283 de verdiği bayrak, beyazdı. Orhan Gazi, kırmızı renkli bayrağı savaş sancağı olarak kullanmıştı. Türk bayrağının tarihini incelediğimiz zaman, kırmızı rengin hâkim olduğunu görürüz. Bayrağımızda yıldız ilk defa 1793 te, «Nizamı Cedit» askerinin kuruluşunda kullanılmıştır.

İlk yıldız, sekiz köşeliydi. Bu şekil 1842 yılına kadar böylece devam etti. 1842 senesinde hilâl önündeki yıldız, beş köşeli olarak kabul edilmişti. Şanlı bayrağımızın son şekli de budur. Bugün kullandığımız bayrak al zemin üzerine hilâl, hilâl önünde de 5 köşeli yıldızdan ibarettir.

BAYRAMİÇ :

Çanakkale vilâyetinin kazalarındandır. Merkezi Bayramiç kasabasıdır. Topraklarında her türlü hububat, meyva, sebze yetişir. Kazanın merkez nahiyesinden başka Evciler, Etili, Yiğitler adlı 3 nahiyesi, 81 köyü vardır. Merkezi olan Bayramiç kasabası Menderes ırmağı üzerinde kurulmuştur. Nüfusu 4.294 kişidir. Bütün kazanın ise 25.944 nüfusu vardır.

BAYRAMLAR VE BAYRAM TEBRİKLERİ :

Milletçe kutlu saydığımız günlere bayram denir. Bayramlar millî ve dinî olarak ikiye ayrılırlar.

Dinî bayramlar: Şeker ve Kurban bayramlarıdır.

Millî bayramlar: Cmuhuriyet bayramı, 23 Nisan, 30 Ağustos, 19 Mayıs ve mahallî kurtuluş gibi bayramlarımızdır.

Bayram günleri okullar tatil olur, daireler kapanır. Herkes yeni elbisesini giyerek eğlence veya tören yerlerine gider. Şeker bayramı, Ramazandan sonra gelir. Şeker bayramı ile Kurban bayramı arasında 70 gün kadar bir zaman bulunur. Dinî bayramlarda ziyaretler yapılır. Küçükler büyüklerin ellerini öperler. Dargınlar barışırlar. Kurban bayramında ise ilâveten kurbanlar kesilir. Hac ziyareti yapılır.

Bayramlarda bizden uzaklarda bulunan arkadaşlarımıza; dostlarımıza, büyüklerimize tebrik kartları yollarız. Yakınımızda olan büyüklerimizin, dostlarımızın evlerine bayramlaşmak için gideriz. Bu işleri ihmal etmemek, insanlık borcumuzdur. Hele büyüklerimizin, öğretmenlerimizin ziyaretine giderek ellerinden öpmek ilk vazifemizdir.

BAZI BİTKİLERDEN GİYİM EŞYAMIZI SAĞLARIZ :

(Bak: Bitkilerin faydaları).

BEDEN EĞİTİMİ :

Beden eğitiminden maksat, vücudu çalıştırmak, hareket ettirmek, kan deveranını fazlalaştırmak, uyuşukluğu gidermek, vücudu tenbellikten kurtarıp faaliyete alıştırmak, bünyeyi sağlamlaştırmak, soğuğa karşı, hastalıklara karşı bir mukavemet meydana getirmektir.

BEDEN EĞİTİMİ DERSİ :

Beden eğitimi dersi öğrencilerin vücut yapısını sağlam ve dayanıklı bir hale getirmeğe yardım eden çaılşmalardan ibarettir. Onun için çok önemlidir. Okulların yeni açıldığı günlerde ve kapanmasına yakın aylarda, havalar sıcak olursa, bu ders bahçede açık havada yapılmalıdır. Kış mevsimi için okulların kapalı salonları olmalıdır. Salon yoksa, geniş bir oda cimnastik salonu haline getirilebilir. Beden eğitimi derslerinde muhakkak surette beden eğitimi dersi yapmalı, resim veya müzik dersleri gibi başka dersler yaparak, beden eğitimini ihmal etmemelidir.

Beden eğitimi dersine ya ufak bir koşu hareketiyle, veya hafif kol, bacak ve beden hareketleriyle başlamalıdır. Öğrenciler muntazam olarak birkaç sıra halinde dizilirler. On dakika kol, bacak ve beden hareketleri yaptırılır. Bu hareketler biter bitmez salonun etrafı iki ,üç defa dönülerek, yavaş yavaş koşulur. Koşu bitince beş altı defa derin nefes alma talimi yapılır. Bundan sonra, çeşitli top oyunlarına, atlamalara veya âletli hareketlere geçilir. Hiçbir hareketin fazla yorucu olmaması lâzımdır. Bu hareketler, çocukların yaşlarına ve kabiliyet derecelerine göre yaptırılmalıdır.

Beden eğitimi derslerinde vücudu işletecek her çeşit oyunlara da yer vermek lâzımdır.

BEDEN HAREKETLERİ :

Çeşitli beden hareketleri: (Atlamalar, koşular v.s.) kendi dalarını taşıyan bölümlerde incelenmiştir.

BEETHOVEN : «Ludwig Van» :

Beethoven 1770 - 1827 yılları arasında yaşamış büyük bir musikişinastır. Aslen Hollandalı olmakla beraber, kendisi Almanyanın Bonn şehrinde doğmuştur. Hayatı acılarla geçmiştir. Hattâ, sağır bile oldu. Fakat bütün bunlar onun san'at dehasını arttırdı. Viyana gibi müzisyenler muhitinin en çok takdir edilen siması haline geldi. Bestelediği eserlerin sayısı, 138 i bulur. Senfonileri, sonatları kendisini dâhî besteciler arasına sokmuştur.

BEKTAŞİLER :

Bektaşilik kendine mahsus ıstılahları, nefesleri, ilâhileri türkçe olan bir tarikattir. Bektaşilikte Arap ve Acem lisanı ile kültürüne raslanamaz. Bektaşilerin dili, edebiyatı, musikisi tamamiyle Türktür. Bektaşiliğin kurucusu «Hacı Bektaşı Veli'dir. İkinci Osmanlı padişahı Orhan Beyin müracaatiyle, yapılan özel bir tören sonunda, yeni kurulan orduya «Yeniçeri» isminin Hacı Bektaş tarafından verildiği söylenir. Bektaşilikte «Çelebiler» ve «Babalar» diye iki kol vardır. Bunlardan Çelebiler kolu; Tahtacılar, Çepniler ve Aptallar diye çeşitli kollara ayrılır. Tahtacılar ve Çepniler, ormanlık dağlarda yaşıyan aşiretler halinde kalmıştır. Aptallar kolunun ise kıpti oldukları söylenmektedir. Anadoluda umumiyetle Bektaşilere «Kızılbaş» adı verilirdi. Bektaşilerin kendilerine mahsus âyinleri vardı. Bunlar kimseye sır vermezlerdi. Aralarında özel bazı işaretlerle tanışırlardı. Sakal ve bıyıklarını kesmezler, tavşan eti yemezlerdi. Safevî hükümdarı Şah İsmail'in, Osmanlı devletini içinden vurmak için Anadoluda yaymaya çalıştığı Şiilik Bektaşiliğin hakikî hedefini şaşırtmıştır. Yavuz Selim'in Çaldıran seferi, hakikatte siyasî olan bu mezhep kavgasına kesin olarak son vermişti. Daha sonraları İkinci Mahmut devrinde Yeniçerilik Ocağı kaldırılırken, bu mezhep ululları da sürüldü,

öldürüldü. (1826) Halen Bektaşiler ve Bektaşilik yok gibidir.

BELÇİKA :

Belçika, Avrupanın kuzey batısında bulunur. Lüksenburg, Almanya, Fransa ve Felemenk devletleriyle çevrilmiştir. Meşrutiyetle idare olunmaktadır. Bu küçük, fakat endüstride çok ileri olan memleketin baş şehri Brüksel'dir. Komşusu Felemenk gibi arazisi düz ve alçak olan Belçika da, denizin hücumlarından setlerle korunmaya çalışmaktadır. Memleket topraklarını sulayan Escaut (Esko), Rupel, Dyle (Dile), Sombre (Sombr), Meuse (Möz) gibi akarsular birbirlerine ve denizlere muntazam kanallarla bağlanmışlardır.

Topraklarından bir karışının bile boş bırakılmadığı Belçikada, makine ile tarım yapılmaktadır. Bu arada buğday, çavdar, keten, pancar memleketin başlıca ürünlerini teşkil eder. Elde edilen toprak ürünleri, nüfusu sık olan memleket halkına yetişmez. Belçikada hayvancılık da oldukça ileridir. Fakat, nüfusun çoğu ağır endüstri ile geçimlerini sağlar.

Belçikanın yüz ölçümü 30.485 kilometre karedir. Nüfusu 8.344.534 kişidir. Başşehir Brüksel 910.000 nüfusludur. Escaut nehri üzerinde denizden 80 km. içeride olan Anvers, çok işlek bir limandır. Şimal denizi kıyısında bulunan Ostende (Ostend), balıkçılıkta ileri olduğu gibi, büyük gemilerin yanaşmasına da elverişlidir. Gand şehri demir, nehir ve kanal yollarının üzerinde kurulmuş önemli bir şehirdir. Liège (Liyej) büyük bir endüstri merkezidir. Belçikada kömür ve demir madenlerinin çokluğu, endüstrinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Liège civarı ile güney Belçikada Fransızca konuşulur. Brüksel ve Anvers dolaylarında, Felemenkçeye benzeyen bir dil kullanılmaktadır. Belçika bugün, Atlantik Paktı dostlarımız arasındadır.

Belçika ile Türkiyemiz arasında ticarî münasebetler fazla gelişmemiştir.

BELEDİYE :

Her kasaba veya şehirlerle nüfusu 2000 i geçen köylerde, be-

lediye vardır. Bu belediye idaresini, kasaba veya şehir halkı kendi aralarında yaptıkları bir seçimle kurarlar. Belediyeler kasaba veya şehirlerin sağlık, temizlik, yol, su, elektrik v. s. gibi işlerine bakarlar.

BELEDİYE BAŞKANI :

Belediye meclisi üyeleri aralarından birini başkan seçerler. Bu üye Belediye Başkanı olur. Belediye başkanı kasaba ve şehrin başı olup onu temsil eder. Belediye başkanı ayni zamanda belediye meclisinin reisidir.

BELEDİYE BÜTÇESİ :

Belediyelerin gelirleri ve masrafları vardır. Bunlara göre yıllık bir bütçe yaparlar. Böylece şehrin ve kasabanın lüzumlu işlerini görürler.

BELEDİYE DOKTORU :

Belediye bulunan yerlerde birer belediye doktoru bulunur. Bu doktorlar, belediyeden maaş alırlar ve halka parasız bakarlar. Ayrıca sağlık, temizlik işleriyle ve kasabanın içme suyu ile de ilgilenirler.

BELEDİYE EBESİ :

Belediyelerin doktordan başka, ebeleri de vardır. Bu ebeler doğum işlerini parasız yaparlar ve belediyeden maaş alırlar. Ebelerin vazifeleri, doktorlar kadar mühimdir. Memleketimizde ne kadar çok doğum olursa nüfusumuz o kadar çok artar. Kıymetli ebelerimiz bunu bildikleri için, canla başla çalışırlar.

BELEDİYE GELİRİ :

(1) Kanunlara göre alınan belediye vergileri, belediye payları, (2) Herhangi bir muamele veya iş yaparken, muamele ve iş sahibinin belediye hesabına verdiği harçlar ve pul paraları, (3) Belediye nizamlarına ve yasaklarına karşı gelenlerden alınan para cezaları, (4) Sigorta şirketlerinin ödedikleri itfaiye paraları, (5) Belediyenin kendi gazinolarından, binalarından, yaptığı ticaret işlerinden, işlettiği taşıtlardan, otellerden, plâjlardan, fabrikalardan, tesislerden elde ettiği kârlar ve benzerleri, belediye gelirleridir.

Kahramanlık Hikâyeleri:

NERDEN BULDUN?

Çölün kızgın kumları arasında aranan bir tek şey vardı: Su!

Mehmetçikler açlığa, her türlü yokluğa göğüs geriyorlardı. Yalnız, bu susuzluk olmasa; ne iyi olurdu. Ama, yine de bir şey dedikleri yoktu.

Memiş düşündü. Bu böyle olmayacaktı. Birden silâhı elde, siperden çıktı. İngiliz hatlarına doğru, eğilerek koşmaya başladı. Arkadaşları, Memişin arkasından hayret dolu bakışlarla bakakaldılar. Acaba Memiş ne yapacaktı?!

Aradan pek az zaman geçmişti ki Memiş iki İngiliz neferiyle göründü. İngilizlerin sırtında iki kocaman damacana vardı. Memiş, komutanın çadırına girdi:

— İşte komutanım, su getirdim. Kana kana için. Arkadaşlarım da birer yudum tatsınlar.

— Memiş, bu suyu nerden buldun?

— Karşıki siperden komutanım. Şu Conilere yükleyip getirdim. Ne yapalım? Susuzluktan ölecek değildik ya!..

Gülüyorum

DOĞRU HESAP!

Öğretmen — Dün annen sana on kuruş verdi. Bugün de on beş kuruş verdi. Kaç kuruşun olur Cingöz?.

Cingöz — On beş kuruşum olur öğretmenim!

Öğretmen — Niçin?!

Cingöz — Çünkü dün aldığım parayı hemen dün harcarım, öğretmenim!...

YENİ MODEL

Aycan — Babam yeni bir otomobil aldı. Beş tane tekerleği var.

Sevim — Yeni model bir otomobil mi?...

Aycan — Hayır canım! Beşinci tekerlek arka taraftaki yedek tekerleği!...

Ata sözleri

★ El yarası geçer, dil yarası geçmez.
★ Görünen köy, kılavuz istemez.
★ Haksız işin sonu pişmanlıktır.
★ Hazıra hazne dayanmaz.
★ Her gün bal yiyen baldan usanır.
★ Her dosta sır verilmez.
★ Horozu çok köyde sabah tez olur.
★ Huylu huyundan vazgeçmez.
★ Hile ile kazanan, mihnet ile can verir
★ İnsanın kıymetini insan bilir.
★ Kel başa şimşir tarak.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

26 KASIM 1954, CUMA — SAYI: 9 — FİYATI 15 Kuruş.

AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
B-4
1000
BES DUYGU
DİL
GÖZ
BURUN
KULAK
DERİ
BİSMARK
BİLEZİK
BERE
BİSİKLET
BILDIRCIN
BİZON

Bunları biliyor musunuz?

BÖCEKLER İŞİTİR Mİ?

Birçok böceklerin görme, dokunma, koklama hisleri çok kuvvetli olduğu halde, işitme hisleri çok azdır veya hiç yoktur.

Meselâ, karasineğin pek kuvvetli gözleri vardır. Her tarafı birden görür. İyi koku alır. Fakat işitme duygusu yoktur.

Birçok cins böcekler, üzerinde pek çok tecrübeler yapılmış ve çoğunun sağır oldukları anlaşılmıştır.

DENİZLER NEDEN ÇABUK DONMAZ?

Deniz suları daima akıntılı ve derindir. Derin olan ve her zaman hareket halinde bulunan sular güç donarlar. Onun için durgun ve sığ sular, küçük göller, daha kolay donarlar. Yalnız kutup denizleri daimî olarak donmuş vaziyettedirler. Kuzey Sibiryadaki nehirler de donarlar.

DENİZALTI GEMİSİ NASIL DALAR?

Denizaltı gemilerinde, su sarnıçları vardır. Gemi, su üstünde giderken, bu sarnıçlar boştur. Dalmak istenildiği zaman sarnıç kapakları açılarak deniz suyu, bu sarnıçlara doldurulur. O zaman, gemi ağırlaşarak denize dalar.

Denize dalmış bir denizaltı gemisi, tekrar deniz yüzüne çıkmak isterse, önceden tulumbalarla sıkıştırılarak depo edilmiş hava salıverilir. Şiddetli bir basıncı olan bu hava, sarnıçlardaki deniz suyunu dışarı atar. Böylece hafiflemeğe başlayan gemi, yavaş yavaş deniz yüzüne doğru yükselir.

YILDIRIM NEDİR?

Yıldırım, havadaki elektrik cereyanının gözle görünür bir şekle girmesinden başka bir şey değildir.

Yıldırım, çok kuvvetli bir elektrik cereyanıdır. Bir yere düşecek olursa veya bir şeye tesadüf ederse, onu yakar ve kömür haline getirir.

BELEDİYE ECZANESİ :

Genel olarak, belediyeler tarafından işletilen eczaneler yoktur. Fakir hastaların ilâç paralarını belediye öder. Belediyeler, parası az olan fakir halk için her türlü kolaylığı gösterir. Onlara parasız ilâç ve doktor temin eder.

BELEDİYE GİDERLERİ :

(1) Belediye memurlarına ve işçilerine verilen aylıklar ve ücretler.

(2) Belediyenin kendine ait binaların, kurumların, taşıtların bakımı ve onarımı için yapıan masraflar.

(3) Belediyenin, görevlerini yapmak için harcadığı paralar (yol, köprü, hastane, okul, depo v.s. yapmak, bunları onarmak için sarfettiği para) vè daha çeşitli masraflar ve yardımlar belediye giderlerini teşkil eder.

BELEDİYE KOMİSYONU :

Bazı şehir ve kasabalarda belediye meclisi üyeleri, kendi aralarından seçtikleri şahıslarla, belediye komisyonunu kurarlar. Belediye başkanı, bu komisyonun da başkanıdır. Belediye daire müdürleri veya şefleri de bu komisyona dahildirler. Belediye başkanı, bu komisyona bazı işler havale eder. Komisyon yalnız bu işlere bakar ve karar verir. Kendisine havale edilmeyen işlere bakmaz.

BELEDİYE MECLİSİ :

Belediye meclisi üyeleri kasaba veya şehir halkı arasından 4 yılda bir seçilir. Bu üyelerin sayısı, şehir nüfusuna göre değişir.

Seçime katılanlarda şu özellikler aranır:

1 — Türk vatandaşı olmak,

2 — En az 6 aydanberi o kasabada oturmuş bulunmak,

3 — 18 yaşını bitirmek,

4 — Hırsızlık, dolandırıcılık gibi bir suç işlememiş olmak ve ağır hapis cezasiyle cezalanmamış bulunmak.

Belediye meclisine üye seçilebilmek için de:

1 — Türk vatandaşı olmak,

2 — En az 6 aydanberi o şehirde yerleşmiş bulunmak,

3 — 25 yaşını doldurmak,

4 — Türkçe okur, yazar olmak,

5 — Hırsızlık, dolandırıcılık suçları işlememiş olmak ve ağır hapis cezası giymemiş bulunmak.

6 — Belediyeye ait bir işin müteahhidi veya onun kefili, ortağı olmamak gibi şartları haiz olmak gerekir. Devlet ve belediye memurları, üye seçilemezler. Ayrıca polisler, jandarmalar ve askerler de rey kullanamazlar.

BELEDİYE MECLİSİ SEÇİMİ :

Belediye meclisi üyelerini halk doğrudan doğruya seçer. Üyelerin sayısı, kasaba ve şehirlerin nüfusuna göre az veya çok olur. Asıl üye miktarı kadar yedek üye de seçilir. Asıl üyeler, aralarından bir başkan seçerler. Buna, belediye başkanı denir. Belediye meclisi senede en az, iç defa toplanarak işlerini düzene koyar. Her toplantı, genel olarak 15 gün sürer.

BELEDİYE MÜFETTİŞLERİ :

Bunlar da, belediyeyi ilgilendiren her türlü işin nasıl yapıldığını kontrol ederler. Görevleri yolsuzlukların önüne geçmek, şehir veya kasaba halkına hizmet etmektir.

BELEDİYE ÖDEVLERİ :

(1) Sokakları temizlemek, (2) Caddeler açmak, tamir etmek, (3) Satışları tanzim etmek, narh koymak, (4) Kantar, terazi ve diğer ölçü âletlerinin âyarlarını kontrol etmek, (5) Kanalizasyon ve su yolları yapmak, bu işleri düzenlemek, (6) Dispanserler, hastaneler açmak, (7) Şehir veya kasabada belediye doktoru, belediye ebesi bulundurmak, (8) Belediye eczanesi açmak, (9) Parklar, bahçeler yapmak, bunları iyi muhafaza etmek, (10) Sinema, tiyatro, toplantı salonları inşa etmek, (11) Çocuk oyun bahçeleri yapmak, (12) Spor alanları ve salonları inşa etmek, (13) Yangın söndürme teşkilâtı (itfaiye) kurmak, (14) Bütün taşıtları kontrol etmek, (15) Yollara işaretler ve işaret memurları koymak, (16) Kütüphaneler, okuma yerleri açmak, (17) Şehir veya kasaba halkına hizmet etmek için ne türlü çalışmak lâzımsa, öyle çalışmak, neler lâzımsa onları yapmak.

BELEDİYE ZABITASI :

Her belediyenin bir zabıta örgütü ve zabıta memurları vardır. Bu memurlar, şehir veya kasabadaki bütün otelleri, sinemaları, gazinoları ,lokantaları, hamamları, mağazaları, dükkânları, bakkalları, kasapları, fırınları ve benzerlerini kontrol ederler. Buralarda çalışanların, satıcıların temiz olmalarına, fazla fiatla mal satmamalarına bakarlar. Ölçülü âletlerinin hileli olup olmadığını araştırırlar. Yolsuz hareket edenlerin cezalandırılması için zabıt tutarlar.

BELGİSİZ SIFATLAR :

Varlıkların sayılariyle yerlerini kesin olarak değil, şöyle böyle belirten kelimelere «Belgisiz sıfatlar» adı verilir.

Bir, bazı, birçok, birtakım, çok, az, pekçok, pekaz, nice,

hayli, herhangi, herhangibir, bütün ,öbür, başka, diğer, başkabir, diğerbir, aynı, öyle, şöyle, hiçbir kelimeleri hep belgisiz sıfatlardır.

BELGİSİZ ZAMİRLER :

Yerlerini tuttukları isimleri, tamamı tamamına değil, şöyle böyle hatırlatan zamirlere «Belgisiz Zamirler» denir.

Biri, birisi ,birçoğu, birtakımı, öteki, başkası, bazısı, öbürü, bazıları, kimisi kelimeleri, hep birer belgisiz zamirdir.

BELGRAT :

Belgrat, Yugoslav Cumhuriyetinin baş şehridir. Sava nehrinin Tunaya karıştığı yerde kurulmuştur. Nüfusu 250,000'e yaklaşmaktadır. Bu şehir, 1521 yılında, ünlü Osmanlı Padişahı Kanunî tarafından sınırlarımıza katılmıştı. Belgratın, Türk buyruğunda kalışı 1688 yılına kadar sürdü. Sonraları, bir kaç defa Avusturyanın eline geçti ise de, Osmanlılar tarafından yine geri alınmış; ve 1878 Berlin Barışı ile bağımsızlığını kazanan Sırbistanın baş şehri olmuştu.

BEL KEMİĞİ : Bak: Omurga.

BELL: «Aleksandre Graham»:

Bell, insanlara çok büyük hizmeti dokunan telefonun ilk yapıcısıdır. 1847 de İskoçyanın Edinburg şehrinde doğmuştu. Büyüyünce Edinburgh ve Londra üniversitelerinde okudu. 1870 yılında da, ailesi ile birlikte Kanadaya göç etti. En büyük icadı olan telefonu, 1875 yılında buldu. Nihayet bu büyük insan, 1922 de hayata gözlerini yummuştur.

BEMOL :

Müzik notalarında kullanılan bir işarettir. Şekli, bu ansiklopedinin B — 3 kapağında vardır. Herhangi bir notanın sesini yarım ses kalınlaştırır.

BENGAL :

Bengal eyaleti, Doğu Pakistanın önemli bir kısmını teşkil eder. Ganj ve Brahmaputra nehirlerinin deltasını kaplayan Bengal'in doğusunda Assam ve Birmanya; kuzeyinde Bhutan ve Nepal memleketleri yer alır. Güneyde, geniş Bengal körfezi uzanır. Kalabalık nüfusun %54 ünü Müslümanlar teşkil eder. Bereketli topraklarda pirinç, Hint keneviri, tütün tarımı yapılır; çay yetiştirilir. Zengin Raniganj kömür madenleri çevresinde demir endüstrisi oldukça ileridir. Bengal körfezinin en önemli şehri Kalküta'dır.

BENGAL KÖRFEZİ :

Asyanın güneyinde, Hindistan yarımadası ile Birmanya arasında bulunan körfeze «Bengal körfezi» adı verilir. Bu körfezin güney batısında Seylân adası, doğu açıklarında Andaman ve Nikobar takımadaları yer alır. Bengal körfezine, doğudan İrravadi; kuzeyden Ganj ve Brahmaputra; batıdan Mahanadi, Godavari ve Kistna nehirleri çok su boşaltır. Ayni zamanda, bu körfez, yıllık 12 metre yağmur ortamı ile dünyanın en çok yağışlı olan bölgesidir.

BENİİSRAİL : Bak — Yahudi.

BENZİN :

Benzin; petrol, maden kömürü, veya linyitin damıtılmasiyle (imbikten geçirilmesiyle) elde edilen bir karbonlu hidrojen-

dir. Renksiz bir sıvıdır. Yanıcı ve uçucudur. Yağları ve kauçuğu eritir. Buharı, havada patlayıcı bir karışım meydana getirir. Akar yakıt olarak, patlayıcı gaz motörlerini ve taşıtlarını işletir. Tohumlardan yağ çıkarmakta, kumaş temizlemekte kullanılır.

BERBER :

Saç, sakal kesmeği, yani traş etmeği iş edinen insanlara «berber» denir. Erkekleri traş eden berberler olduğu gibi, kadın berberleri de vardır.

BERBERÎ ·

Kuzey Afrikada yaşıyan insanların bir kısmına «Berberî» denir.

BERE :

Ezik, çürük ve vuruk olan yerlerdeki hafif sızı veren kısımlara «Bere» adı verilir.

Ayrıca başa giyilen sipersiz ve yumuşak başlığa da «bere» denilmektedir.

BERGAMA :

Bergama, Batı Anadolunun, zengin tarihî eserlerle süslü, güzel bir şehridir. Bakır çayın suladığı Bergama Ovasında tahıl, susam, pamuk, tütün tarımı yapılır. Bergama, iskelesi olan Dikiliye 28 km. uzunluğunda bir yolla bağlıdır. Bandırma - İzmir demiryolunun geçtiği Soma'ya da, 42 km. uzaklıktadır. Etrafı zeytinliklerle doludur. Kuzeyini çeviren dağların üzerleri, fıstık çamlariyle örtülüdür. Geçmiş medeniyetlerin kıymetli hâtıralarını taşıyan eski Bergama, tarih severlerin ve turistlerin uğrağı olmuştur.

Eski Roma, Yunan, Selçuk ve Osmanlı medeniyetlerinin toplandığı bu güzel şehrin bilhassa görülmeğe değer bir müzesi vardır.

Bergama şehri, 1945 sayımına göre 16.341 nüfusludur. Merkezi olduğu Bergama kazası 66.084 nüfusludur.

BERLİN :

İkinci Cihan Savaşından önce, Almanyanın baş şehri olan Berlin, 13. yüzyıl ortalarında kurulmuş, muntazam bir şehirdir. Bugünkü nüfusu 5 milyona yaklaşmaktadır. Bir ağı andıran demiryolu şebekesiyle, Almanyanın her tarafına bağlıdır. Ticarette ve endüstride gelişmiştir. Büyük binaları, geniş caddeleriyle Avrupanın en ileride bir şehri sayılır. İkinci Cihan Savaşı sonunda yıkılmaktan kurtulamıyan bu güzel şehir bugün, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerinin işgali altındadır.

BERMUDA :

Amerika Birleşik Devletlerinin doğu kıyılarından 580 mil açıkta bulunan ve Atlas Okyanusu içinde yer alan takım adalara «Bermuda adaları» denir. İklimi ılıman olan adalarda turfanda sebze yetiştirilir. Sayısı 360'ı bulan bu adaların ancak 20' sinde insan vardır. İngilterenin sömürgesi olan Bermuda adalarının en önemli şehri (Merkezi) «Hamilton» dur. Bütün nüfus 50 bine yaklaşır.

BERN :

Bern, İsviçre federal hükûmetinin baş şehridir. Ren nehrinin bir kolu olan Aar nehri üzerinde bulunur. Şehir, İsviçrenin batısındaki yaylâda kurulmuştur. Bern adı, Almanca «Ayılar» anlamına gelen -Baern- kelimesinden alınmadır. Bu da, şehrin kuruluşu sırasında bir çok ayı öldürüldüğü rivayetine dayanmaktadır. Filhakika, bugün bile şehrin her tarafı, tahtadan ve taştan yapılmış ayı heykelleriyle doludur. Şehrin nüfusu 200 bine yakındır.

BESİ ALMA (Beslenme):

Canlı varlıklar, yaşadıkları müddetçe beslenmek zorundadırlar. Beslenmek, besinleri vücuda yarayışlı bir hale getirmek olayıdır. Bu olay, insanlarda, hayvanlarda sindirim organları yoluyla olur. Büyümekte olan vücut veya hareket eden her organ, enerjiye muhtaçtır. Bu enerji, beslenme yolu ile sağlanır. Ayrıca, yıpranan hücreler, beslenme ile tamir edilir, tazelenir. Bitkisel varlıklarda, beslenmeyi yapan kökler ve yapraklardır.

BESİN (SAĞLIKLI BÜYÜMİYE YARIYAN BESİNLER):

Besinlerimizin seçilmesi işinde çok titiz davranmamız lâzımdır. Faydalanacağımız besinler, sindirim organlarımızı ve dolayısiyle kalbimizi yormıyacak çeşitler arasından alınmış bulunmalıdır.

Hangi besinlerin faydalı ve hangilerinin faydasız veya zararlı oldukları; hangi besinlerden faydalanmak suretiyle, insanların sıhhatli, genç ve güzel kalarak, çok yaşamaları mümkün olduğu, son ilmî ve tıbbî araştırmalarla tesbit edilmiştir. Bu araştırmalar sonunda bazı beslenme sistemleri ortaya atılmıştır. İnsanlardan çoğunun yiyiş tarzına uymıyan bu beslenme sistemleri ve herbirinin tuttuğu yollarla, besinler hakkındaki esaslar aşağıda gösterilmiştir:

(Bu yazılar Ali Rıza Akısan tarafından yazılan «Sıhhatli, genç ve güzel kalarak çok yaşamak elinizdedir» adlı broşürden kısaltılarak alınmıştır).

Sıhhatli, genç ve güzel kalarak çok yaşamak elinizdedir

Bu broşürü okuduğunuz zaman siz de buna inanacak ve tavsiyeleri tatbik ettiğiniz takdirde bu hedefe ulaşacaksınız. Bu sahada ve dünya mikyasındaki çalışmaların hududu gittikçe genişlemektedir. Bunları burada özet halinde kaydetmeği muvafık buluyorum:

1 — Hastalıklara karşı mukavemeti artırarak daha sıhhatli, genç ve güzel kalmak şartiyle uzun ömürlü olmak için yalnız nebatî gıdalarla iktifa edenler. Bunlara vejetariyenler diyoruz: Eksik tarafları, nişastalı ve unlu şeyleri yemeleri ve gıdalarını da kısmen pişirmeleridir.

2 — Natüristler: Açık havada, güneş altında ve bir şey giymeyerek yaşayanlar. Nebatî gıdalar başta olmak üzere sütü v.s. yi de yemek suretiyle sıhhatli ve uzun ömürlü olmayı tasarlamış olanlardır.

3 — Yüz yaşında veya fazla yaşta olanlar üzerinde yıllarca etüdler yaptığını söyliyen, misaller veren, vak'alar zikreden ve bilhassa «Les jours de l'homme» adlı eseriyle insanların uzun ömürlü olmaları için ellerinde yalnız iki imkân bulunduğu; bunlardan birinin ölünciye kadar dimağî faaliyet sarfetmek ve mutad işini terketmemek, diğerinin de hormonları tazelemek olduğu prensibini müdafaa eden Doktor Besançon ile taraftarlarının tuttuğu yol.

4 — Amerikada ve Avrupada bizzat çalışmak, okullar açmak, konferanslar vermek ve çeşitli kitaplar neşretmek suretiyle daha genç ve ayni zamanda daha da uzun ömürlü olmanın mümkün olduğunu iddia eden Gayelord Hauser'in 30 senedenberi takip ettiği ve herkesçe de takibini istediği prensipler. Bu zat açık hava, güneş banyosu, temiz su ve şu gıdaları tavsiye etmektedir: Birinci sınıf proteinli gıdalar olarak et, süt, yumurta,, peynir, kepekli ekmek ve benzerleri; beş harika gıda olarak bira mayası, yağsız süt tozu, wheat germ, yoğurt ve şeker pekmezi; vitamin ve mineral bakımından zengin olan taze -çiğ sebze ve meyva sulariyle taze çiğ sebze ve meyvalar, esmer pirinç ve esmer şeker, çeşitli vitamin ve mineral tabletleri. Nişastanın ve beyaz unun, has ekmeğin, bir de beyaz şekerin aleyhindedir. Tabiî ilimler doktoru olan ve gıdalarla ilgili herşeyi bilmesi lâzım gelen Gayelord Hauser, bu suretle - ve belki de kitaplarını çok satmak için- etleri, pişirmeyi v.s. yi tasvibetme şekliyle bütün dünyadaki insanların yiyiş tarzına yakın bir diyet seçmiş; (bu broşürümde ilmî ve tıbbî esaslara dayanılarak

zararlı oldukları isbat edilecek) her çeşit etleri, balıkları, karaciğer v.s. gibi parçaları, tam tasfiye görmemiş nişastalı gıdaları, zararsızdır ve faydalıdır diye tavsiye etmiştir.

5 — Radio Vitalitè prensibini takibedenler; her yiyeceğin, uzunlukları sıfır ile 10.000 angstrom (1 angstrom, bir milimetrenin on milyonda biridir) arasında - ve ilgili dakik âletlerle ölçülen - dalgalar neşrettiğine ve bu dalga uzunluklarına göre faydalı ve zararlı gıda maddelerimizi seçmek imkânını elde edeceğimize inanmışlardır.

Bu prensiplere göre 6500 - 10.000 angstrom uzunlukta radio vitalitè dağıtan gıda maddeleri birinci kategoriye dahildir ve bunlar; bizim için mükemmel yiyeceklerdir, hücrelerimizi beslerler ve bizi sıhhatte tutarlar. Bu kategoriye dahil besinler şunlardır:

Taze ve çiğ meyvalarla sebzeler ve bunlardan çıkarılan sebze ve meyva suları. Tam kepekli ekmek ve un, suda intaç ettirilmiş buğday tohumu.

Yarısı buğday ve yarısı soya fasulyesi galeteler.

Çiğ ve (buharda 70 derecede ve 20 dakika) pişmiş sebzelerin karışığı salata. Balık yağı, yayıktan yeni çıkmış tereyağı.

Badem, fındık, ceviz, zeytinyağ, siyah zeytin, fermante olmıyan peynir, günlük yumurta, bal, kuru üzüm, kuru incir, hurma.

3000 - 6500 angstrom uzunlukta radio vitalitè neşreden orta kıymette gıdalar. Bu ikinci kategoride bulunan gıdalar, (ayni dalga uzunluğundan radio vitalité neşreden bütün mikroplar ve hastalıklar yüzünden) kısmen faydalı ve kısmen zararlıdırlar; birkaç tipik misal (gıdalar için):

Kepekli çarşı ekmeği, çok taze bisküvi, sakkarin, temiz ve taze ev pastaları, suları azalmış taze sebzeler.

Hastalıklar için iki misal: Zona (6250 angstrom), meninjit (3100 angstrom).

Sıfırla 3000 angstrom arasında radio vitalité neşreden gı-

dalar üçüncü kategoridir; kıymetleri çok az, zararları çok büyüktür. Misaller:

Ham meyvalar, suda pişmiş sebzeler, âdi pastalar, beyaz un ve has ekmek, erik reçeli.

Dördüncü kategori: Ölü ve zararlı maddelerdir. Radio vitalité neşretmiyen bu maddeler şunlardır:

Konserve, sebze ve meyvalar, konserve balıklar, pişmiş etler, pişmiş süt, pişmiş hamurlar, altı aydan fazla kalmış unlar, margarin, toz halinde yumurta, alkollü içkiler (şarap hariç), çukulata, kahve, çay.

Birinci kategori dışındakileri ve bilhassa ölü maddeleri yiyenler, doyduklarını zannederler. Fakat -hücreleri beslenmediği için- üç - dört saatte bir acıkırlar.

6 — Birleşik Amerika Devletlerinden Utah (Yutah) eyaletinin gerek Amerikada ve gerekse dünya mikyasında en şayanı takdir St. George şehrinde yaşıyan ve 50 seneye yakın bir zamandanberi araştırmalarda ve çalışmalarda bulunan, prensiplerine bizzat ve tam riayet eden, dersler ve konferanslar veren büyük âlim Doktor N. W. Walker'in tuttuğu yol. Dr. Walker, sıhhatli ve daha genç olmak, bu suretle de ömrü daha uzatmak için taze ve çiğ sebze ve meyva sularıyla taze-çiğ sebze ve meyvaları; kuru üzüm, kuru incir, hurma, badem, fındık ve cevizi... Balı, kaymağı, yumurta sarısını ve beyaz peyniri tavsiye etmekte; her hastalığın -kendisi tarafından hazırlanmış ve benim de kitaplarını okuyarak öğrendiğim formüller dahilinde- çeşitli taze ve çiğ sebze sulariyle tedavi edileceğini bildirmekte, bunda muvaffak da olmaktadır.

7 — Hastalıklara karşı mukavemetini arttırarak sıhhatli ve genç kalmak şartiyle çok yaşamak için benim ve bana uyanların takibettiği yol ve prensipler ki onlar da bu broşürümde yazılıdır. Tuttuğumuz yol, hemen hemen Dr. Walker'inkine uy-

gundur. Sağ ve esen kalın, çok da yaşayın sayın okuyucularım.

30 Nisan 1953

İstanbul - Nuruosmaniye Caddesi - 57/1

ALİ RIZA AKISAN
Besin Uzmanı ve
Sıhhatli ve genç kalmak şartiyle en
az «Yüz Yıl Yaşamak İsteyenler Cemiyeti» Başkanı

BÖLÜM — 1

SIHHATLİ, GENÇ ve GÜZEL kalarak ÇOK YAŞAMANIZ için tutacağınız YOL ve tatbik edeceğiniz PRENSİPLER

1 — Güneşten gelen canlı atomları taşıyan şu organik maddeleri içecek veya yiyeceksiniz:

Taze ve çiğ sebzelerden çıkarılan sular, taze ve yaş meyvaların suları, taze ve çiğ her çeşit sebze ve meyvalar; tuzlanmamış ve kavrulmamış badem, ceviz, fındık gibi kuru meyvalar; kuru incir, kuru üzüm, kuru kayısı gibi güneşte kurutulmuş meyvalar; hurma ve hurma şekeri, bal, zeytin ve salatalarda az kullanılmak şartiyle zeytinyağı.

2 — Biraz zararları olan şu gıda maddeleri de yiyebilirsiniz:

Yumurta ve bilhassa yumurtanın sarısı, beyaz peynir, tereyağ ve kaymak (çok az olmak şartiyle), yoğurt (yağsızı tercih olunur), bira mayası.

3 — Umumiyetle ölü atomları ihtiva eden ve vücudumuz için az veya çok zararlı olan -çok defa da inorganik diyebileceğimiz- şu gıda maddelerini ağzınıza koymayınız:

— Bundan önceki 1. ve 2. maddelerdekiler de dahil— pişen

veya kuvvetli ateşe arzedilen her çeşit gıda maddeleri, her çeşit etler ve yağları (Tavuk etleri, balıklar, hayvanların karaciğeri ile böbreği v.s., pastırma ve sucuk dahildir), süt (bilhassa pastörize süt ve sütten yapılan her şey dahildir); nişasta, nişastalı ve unlu her şey (türlü zahireler, ekmekler, börekler, kekler, pastalar, makarna, pilâv, kuru sebzeler, fıstık ve bilhassa beyaz unla has ekmek dahildir), şeker (her çeşit şekerler, pekmezler ve bunlardan yapılan her şey dahildir.).

4 — Şu maddeleri kullanmayınız:

Her türlü içki, kahve, çukulata, çay, sigara, sirke, baharlar, acı biberler...

5 — Bu broşürümün bundan sonraki bölümlerinde zararlarının derecesi ve mahiyeti kaydedilen yukardaki 3. ve 4. maddelerde yazılı olanların hiç olmazsa bir kısmından -muvakkat bir zaman için de olsa vaz geçemezseniz- şu son tavsiyelere az bir zaman için lûtfen riayet edin, sonra da baştaki organik besinlerden başkasını ağzınıza koymayın:

A — Mutlaka pişmiş yemekler yemek istiyorsanız, pişirme işini kısa müddette ve az hararetle yapmalısınız.. B — Ekmeksiz olamazsanız, tam kepekli ekmek yiyin ve wheat germ tedarik edin. C — Sütten vaz geçmezseniz, yoğurt yiyin ve içine yağsız süt tozu koyun. Ç — Şeker yerine esmer şeker ve şeker pekmezi. pirinç yerine de esmer pirinç kullanın. D — Tuz yerine iyodlu sebze tuzundan faydalanın ve sade kahve için. E — Yukardaki ikinci maddede sayılan gıdaları alın. F — Bilhassa baştaki birinci maddede yazılanları mutlaka için ve yiyin. G — Bu işlere ve hemen devamlı olarak başlıyamazsanız haftada bir veya bir kaç gün olmak üzere yalnız birinci maddedekileri yeme ve içme işini tatbik edelim ve başka bir şey yemiyelim, H — Çeşitli vitamin ve -kalsiyum, demir, fosfor ve iyod gibi- minerallerin tabletlerini alın.

6 — Şişmansanız zayıflayın.

7 — Kır havasından ve güneşten faydalanın. Sporu ve Beden Eğitimini kaldırın. Yalnız lüzum hâsıl oldukça yürüyün ve türlü organlarınızı dinlendirme eksersizlerine yer verin.

8 — Haftada bir veya daha fazla olmak üzere lavmanı ihmâl etmeyin.

9 — Hasta iseniz, yukarda yazdığım gıda işinden ve rejiminden anlıyan bir doktora kendinizi baktırın. Bademcikleriniz hasta ve dişleriniz çürükse, bunları tedavi ettirin.

10 — Her türlü sui istimalden ve midenizi doldurmaktan çekinin.

BÖLÜM — II

Bu broşürün I. bölümünde tavsiye edilen veya zararlı addedilen her gıdanın veya işin niçin faydalı, yahut niçin zararlı olduğu ve bunlar hakkında lüzumlu açıklamalar.

1 — Güneşten gelen canlı atomları ihtiva eden şu organik gıda maddeleri niçin; sıhhatli, genç ve güzel kalmanız şartiyle uzun ömürlü olmanıza yardım ederler?

A — Taze ve çiğ sebzelerden çıkarılan sebze suları organik canlı atomlar halinde vücudumuzun hemen faydalanacağı proteinleri, vitaminleri, kolaylıkla kabili hazım şekerleri ve yağları, tuzları, çeşitli ussareleri ihtiva ederler, böylelikle de hücrelerimizi ve dokularımızı beslerler, bize gerekli enerjiyi verirler, hastalıklara mukavemetimizi de sağlarlar. Taze çiğ sebze suları 10 - 15 dakika gibi kısa bir zamanda kana da karıştıklarından, hazım organlarımızı ve dolayısiyle kalbimizi hemen hemen yormazlar, bu itibarla, genç kalmamıza ve ömrümüzün uzamasına hizmet ederler. Yalnız taze ve çiğ sebze sularının usulüne göre ve tam olarak çıkarılması lâzımdır. Aksi takdirde bunlardan edineceğimiz istifade mahdud olur, az olur. Meselâ: Suyu az ol-

duğu zannedilen havucun bile %87'si sudur. Bunun tamamen ve içindeki münhal canlı atomlarla birlikte elde edilmesi lâzımdır. Amerika'da yapılarak satılan bir çeşit (sebze ve meyva suyu çıkarma makinası), bunu sağlıyabilecek bir şekildedir. Türkiye'mize bugüne kadar gelen, elle veya elektrikle işleyen sebze ve meyva suyu çıkarma makineleri; sebzelerin ve meyvaların bütün sularını çıkaracak yapılışta değildirler. Taze ve çiğ sebze suları, günde asgarî iki, azamî on bardak içilir. Vücudumuz 16 bardak sebze suyuna da mütehamildir.

B — Taze ve yaş meyvalardan çıkarılan meyva suları da organik canlı atomları ihtiva ederler ve vücudumuzu temizlerler. 10 - 15 dakikada kana da karıştıklarından hazım organlarımızı ve dolayısiyle kalbimizi de hemen hemen yormamış olurlar. Yalnız bunların sularının da, sebze suları gibi tamamen çıkarılmaları lâzımdır ki edeceğimiz istifade mutlak ve tam olsun. Taze ve çiğ sebzelerle meyvalardaki en kıymetli elemanlar, bunların elyafında gizlidir. İşte bu elyafın ezilerek tamamen açılması suretiyle içindeki vitaminlerin, proteinlerin v.s. nin hepsi elde edilebilir. Bunu, çenterek veya sıkmak suretiyle yapacak tipteki makineler kâfi iş görmüş sayılamazlar. Taze ve çiğ meyva suları günde asgarî iki ve azamî sekiz bardak içilebilir. Sebze sulariyle birlikte meyva suları yekûnu bir günde 16 bardak olabilir.

C — Taze ve çiğ sebzelerle meyvalar, kendilerinden sebze ve meyva suları çıkarılan besinlerimiz olduklarından, o sularda bulunan canlı atomları ve kıymetli elemanları tamamen ihtiva ederler: Yalnız bunların kana karışmaları 3 - 5 saat sürdüğünden, hzmedildikleri sırada bazı kısımları vücudumuzda yakacak olarak kullanıldığından, bilhassa içlerindeki vitaminlerin hemen hemen beşte dördü harab olduğundan, taze ve çiğ sebzelerle meyvalardan edeceğimiz istifade, bunlardan çıkarılan sulara nazaran epeyce azdır. Fakat bağırsaklarımız için lüzumlu olan posayı temin etmeleri bakımından ise, çok da faydalıdır-

lar. Taze ve çiğ sebze, limonlu salatalar halinde veya oldukları gibi; meyvalar da çiğ olarak yenilmelidirler.

Ç — Tuzlanmamış ve kavrulmamış badem, fındık, ceviz v.s. ile kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı ve benzerleri gibi güneşte kurutulmuş meyvalar; hurma, hurma şekeri, bal, zeytin ve soğuk preste çıkarılan zeytinyağı da (taze ve çiğ meyva ve sebzelerle bunlardan çıkarılan sulara yakın) bir kıymette ve durumdadırlar, hücrelerimizi ve dokularımızı beslerler, hastalıklara mukavemetimizi sağlarlar; bu suretle de bizim sıhhatli, genç ve güzel kalarak uzun ömürlü olmamıza yardım ederler. Bunlardan bilhassa bademle fındığın ve cevizin toz haline getirildikten sonra, hurma ile veya diğer yaş ve kuru meyvalarla yenilmesi muvafıktır.

2 — Yiyebileceğiniz şu gıda maddelerinin fayda ve zararlarını da yazıyorum:

A — Yumurta: Bilhassa yumurta sarısının, birinci sınıf biyolojik kıymeti haiz protein (vücudun yapamadığı eksojen amino asidlerin hepsini) ihtiva etmesi bakımından önemi büyüktür. Bu gıda maddesi, çeşitli vitaminleri ve kıymetli elemanları da ihtiva eder. Yalnız pişirilmemesi lâzımdır ve portakal suyu içinde içilmesi de muvafıktır. Kolesterini fazla ihtiva etmesi dolayısiyle damar sertliği ve safra kesesi iltihabı gibi hastalıkların doğrudan doğruya veya bilvasıta sebebi olduğundan zararlı bir besin maddesi de sayılır.

B — Beyaz peynir: Birinci sınıf biyolojik kıymeti haiz protein ihtiva eder ve yumurtaya yakın bir gıdaî kıymet te taşır. Yalnız sütle ilgisi bakımından ve vücutta asid yaptığından zararlı da sayılır. Diğer peynirler ise çok fazla asid yaptıklarından ve bu itibarla ihtiyarlığı yaklaştırdıklarından hiç te faydalı değildirler, bilâkis zararları çoktur.

C — Kaymak ve tereyağ: Çok az yenilmeleri, pastörize edilmiş olmamaları ve pişirilmemeleri şartiyle faydalıdırlar. Yalnız sütle ilgili olması kaymak aleyhine, hayvanî bir yağ olduğu

Kahramanlık Hikâyeleri:

SON NÖBET

Birinci Cihan Savaşındaydı. Kahraman askerlerimiz, Kafkas cephesinde de arslanlar gibi döğüşüyorlardı.

Bir gün, hava oldukça soğuktu. Bütün gece yağan kar, takır takır buz tutmuştu. Keskin sabah rüzgârı nefesi donduruyordu. Bu esnada ileri mevzilerde iki erimiz dimdik duruyor; cam gibi parlayan gözleriyle Rus siperlerine bakıyorlardı. Bunlardan birisinin eli de makineli tüfeğin tetiğindeydi. Birden, karşı siperlerden «Hurra!!» sesleri yükseldi. Ruslar, hücuma kalkmışlardı. Evvelâ, önemli bir geçiti tutan makineli tüfek mevziimizi susturmaları gerekiyordu. Ancak, buradaki iki kahramanımız şehit düştükten sonra, buradan geçebileceklerdi. Fakat, hayret! Makineli tüfeğimiz, nedense bir türlü işlememişti. Yoksa bir ârıza mı vardı? Erlerde de hiç bir hareket görülmüyordu. Evet... Artık her şey iyice anlaşılmıştı. Gecenin öldürücü soğuğunda nöbet tutan bu iki kahramanımız donarak ölmüşlerdi. Ruslar da bu durumu anlamış olacaklar ki pervasızca oraya doğru ilerlediler, mevzie girdiler. İri kıyım bir kazak askeri donan askerimize bir tekme vurdu. Bu tekme ile sarsılan kol, mitralyözü işletmiye kâfi geldi. Üç dakika sonra ilerleyen, koşan, «Hurra...» diye bağıran düşmandan eser kalmamıştı.

O gün, donmuş iki Mehmetçik, 86 Rusun hakkından gelmişti.

Gülüyorum

DURMAMIŞ!

Geçen gün saatimi ceketimin şu dış cebine koymuştum. Yolda giderken birdenbire cebimden düşüverdi!

— Durdu mu?.

— Ne durması kardeşim! Bir çukurun içine kayıp gitti!...

ÇARE

Doğan — Bir arkadaşıma mektup yazacağım ama yazımı tanımasını istemiyorum. Ne yapayım dersin?

Çelik — En iyisi eldiven giy kardeşim!

Ata sözleri

- ★ Kesem; girsem, çıksam yesem.
- ★ Keçinin çıktığı yere oğlağı da çıkar.
- ★ Keskin sirke küpüne zarardır.
- ★ Kömürcünün yanına varma, karası bulaşır.
- ★ Para, adama hem düşman, hem de dosttur.
- ★ Para, parayı kazanır.
- ★ Çivi çiviyi söker.
- ★ Su uyur, düşman uyumaz.
- ★ Su testisi, su yolunda kırılır.
- ★ Suç kürk olsa, kimse giymez.
- ★ Şaşkına şamar vurulmaz.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - **Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : AKISAN YAYINEVİ.**

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

3 ARALIK 1954, CUMA — SAYI: 10 — FİYATI 15 Kuruş.

AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
B-5
BUDDHA HEYKELİ
BOA YILANI
BORU
BUĞDAY
BONCUK
BÖCEK
BOMBA
BOYA
BOKS

Bunları biliyor musunuz?

YEMEK ÜSTÜNE BEDEN HAREKETLERİ NEDEN YAPMAMALIDIR?

Yemek yedikten sonra midemizin fazla miktarda kana ihtiyacı vardır. Çünkü midemizde sindirilen yemekler kana karışacak, kan da aldığı besini vücudumuza yayacaktır. Onun için yemekten sonra hem kalbimiz fazla çalışır, hem de kan mideye gider. Bu sırada beden hareketleri, cimnastik yapacak olursak, kanı hareketini değiştirmeğe mecbur ederiz. Zorla kaslarımıza göndeririz. Böylece kalbimiz pek fazla çalışır ve yorulur. Midemize kâfi kan gidemez. Sindirim işi zorlaşır.

(ISI) SICAKLIK NEDİR?

Bir cismi meydana getiren en küçük parçalar olan atomlar her zaman hareket halindedirler. Fakat hareketleri bazan fazlalaşır, bazan azalır. Fazla hareket ettikleri zaman sıcaklık meydana gelir. Az hareket ettikleri zaman o cisim soğur.

GECELERİ NİÇİN DAHA İYİ DUYARIZ?

Geceleri çok uzaktan gelen sesleri pek yakınlardan geliyormuş gibi duyarız. Bazan da aldanırız. Yüzlerce metre uzaktan gelen bir sesi, beş on metre yakınlarda zannederiz.

Bu niçin böyle olur? Neden kulaklarımız geceleri daha iyi duyar? Çünkü geceleri etraf sessizdir. Gündüzün birçok gürültüleri durmuştur. Hattâ ekseri rüzgâr bile esmez. Şehirde isek, insan, araba, otomobil sesleri durmuş veya azalmıştır. Şehir dışında isek, etraf daha fazla sessizdir. Onun için en hafif sesler bile kulağımıza kolayca gelebilir. Biz de bunları kolayca duyarız.

için fazla kolesterin ihtiva etmesi de aleyhine kaydedilen birer zarar ifade eder.

Ç — Yoğurt: Bağırsaklarımızdaki parazitleri imha işinde büyük bir rol oynadığından, vücutta B vitaminlerini imâl ettiğinden ve birinci sınıf biyolojik kıymeti hâiz protein ihtiva eylediğinden çok faydalıdır. Fakat sütten yapılmış olması, bu gıda aleyhine kaydedilen bir puvandır. Yağsız süt tozu, yoğurt kadar faydalı olmamakla beraber onun içine karıştırılabilir.

D — Bira mayası: Çeşitli B vitaminlerini, birinci sınıf proteini (ve bütün amino asidleri); demirle kalsiyum, fosfor v.s. gibi mineralleri ihtiva ettiğinden çok kıymetlidir. Fakat konsantre proteinli oluşu, içindeki kıymetli elemanların nisbetsiz bulunuşu, sebze ve meyva suları gibi organik su ihtiva etmeyişi; bu gıda maddesi aleyhine kaydedilecek zararlardır. Fermantasyon da yapar.

3 — Yimemekliğiniz gereken, umumiyetle ölü atomları ihtiva eden ve vücudumuz için az veya çok zararlı olan, çok defa da inorganik diyebileceğimiz şu gıda maddelerinin neden zararlı olduklarını da yazıyorum:

A — Bundan önceki 1. ve 2. maddelerde yazılı gıda maddeleri dahil olmak üzere her çeşit besinlerimiz pişirilir veya kuvvetli ateşe (yani 40 - 50 derece hararete) arzedilirlerse bunların içindeki canlı atomlar, ölü atom haline ve ihtiva ettikleri organik maddeler inorganik bir hale geleceklerinden, kabili hazım şekerler de nişastaya tahavvül edeceklerinden, bunlarla vücudumuzun temizlenmesi ve faydalanması, hücrelerimizin hakkiyle beslenmesi mümkün olmaz. Sonra pişen yiyecekler kolit, safra kesesi taşları, yüksek ve düşük tansiyonlarla mesane hastalıklarının doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidirler. Her çeşit konservelerle kapalı kap veya şişelerde satılan mamûl maddeler; ölü kalsiyum v.s. ihtiva ettiklerinden daha çok kansızlığa sebep olurlar.

B — Her çeşit etler (tavuk etleri, balıklar, bilhassa hayvanların karaciğer ile böbreği v.s. organları, pastırma ve sucuk) birinci sınıf proteini ihtiva etmelerine rağmen çok zararlıdırlar;

çünkü: 1 — Etler inorganik elemanları ihtiva ederler, çünkü ölü bir hayvana aittirler. 2 — Hayvan öldürüldüğü zaman, çok korktuğu için kuvvetli bir zehir olan Adrenalin, onun bütün vücuduna yayılır. Bu itibarla et zehirli bir madde sayılır. Et yiyenlerin ağızları koklanırsa, bu kokuyu duymak mümkündür. 3 — Ne kadar ince kıyılsa ve kazınsa ihtiva ettiği -kolesterince zengin- hayvanî yağ, bilhassa pişirildiği veya kızartıldığı zaman, karaciğer ve safra kesesi için muzır bir hal alır. 4 — Her çeşit etin hazmedilebilmesi için vücudumuzun ürit asid çıkarması lâzımdır. Bu asidin geriye kalacak bir kısmı vücuttan atılmadan evvel adalelerimiz (kaslarımız) tarafından emilir. Zamanla ve adalelerimiz içinde kristalize bir hal alan ürik asid kristalleri batmağa başlar ve bu suretle romatizma ağrıları doğar. 5 — Etin ürik asid vasıtasiyle hazmı esnasında müküs-sümük teşekkül eder ki, türlü mikropları besleyen bu madde, 12 hastalığın doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidir. Bu hastalıklar şunlardır: Nefes darlığı (Astma), bronşit (Bronchitis), verem (Tuberculosis), kolit (Colitis), öksürük (Coughing), sağırlık (Deafness), dizanteri (Dysentary), saman nezlesi (Hay fever), adenoid (Adenoids), burun akması (Catarrh), mastoiditis (Masto iditis), zatürrie (Pneumonia). 6 — İnsanlardaki aşağılık hisler, sigara ve içki iptilâsı, yasak dinlememe gibi kötülükler; istihlâk edilen et miktarının fazlalığı nisbetinde artar. 7 — Et, cinsî organları kamçılar. Fakat gayri sıhhî ve anormal bir mahiyet arzeden bu kamçılama, bu organlarımızın vaktinden evvel çökmesine ve fonksiyonlarını yapmamasına âmil olur.

8 — Etler; asidoz (Acidosis), kanser (Cancers), dispepsi (Dyspepsia), uykusuzluk (İnsomnia), mesane (Bladder), skleroz (Sclerosis), nevrit (Neuritis), siyatik (Sciatica) hastalık ve ârızalarının doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidirler.

C — Süt: Birinci sınıf biyolojik kıymeti haiz protein ihtiva etmesine rağmen süt, bilhassa pastörize olanı ve sütten imâl edilen her şey müküs — sümük yapar ki bu yüzden (et bahsinde isimlerini saydığımız) 12 hastalığın doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebi olmuş olur. 2 — Bilhassa pastörize süt, verem—tüberküloz

mikroplarını besliyen bir gıda hizmeti görür. Yine sütler ve sütlüler, kansızlık (Anemia), nefes darlığı (Asthma), soğuklama (Colds), kolit (Colitis), kemik ve diş çürümeleri (Decay of bone and teeth), saman nezlesi (Hay fever), zatürrie (Pneumonia) ve verem (Tuberculosis) den ibaret sekiz hastalığın doğrudan doğruya veya bilvasıta sebebidirler.

Ç — Nişasta, nişastalı ve unlu her şey (her türlü zahireler, ekmekler, börekler, kekler, pastalar, makarna, pilâv, kuru sebzeler, fıstık ve bilhassa sirozla nefes darlığının doğrudan doğruya veya bilvasıta sebebi olan beyaz unla has ekmek, bu kategoriye dahildir):

1 — Bunlar müküs—sümük yaptıklarından, et bahsinde saydığımız 12 hastalığın doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidirler. 2 — Nişasta ile nişastalı gıdalar, çeşitli formalitelere ve fazlaca çalışmaya mal olan hazımları esnasında, bilhassa pankreası ve karaciğeri çok yorduklarından bu iki organımızın öldürücü düşmanıdırlar. Bu itibarla ve pankreasın yorularak ensülin ifrazını durdurması neticesi meydana gelen şeker hastalığının doğrudan doğruya sebepleri arasındadır. Sonra, nişasta molekülleri, suda ve tabiatiyle kanda erimediğinden, bu moleküller kalbten geçerken tıkanıklıklar yaparlar, bu suretle de kalbimizin pompalama işinde fazla efor sarfetmesine, zamanla yorulmasına ve çeşitli kalb ârızalarının ve hastalıklarının doğmasına sebep olurlar. 3 — Nişasta ile nişastalı ve unlu maddeler şu 25 hastalığın doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidirler: Asidoz (Acidosis), Kansızlık (Anemia), Arteriyoskleroz — Damarsertliği (Arteriosclerosis), yüksek tansiyon (High blood pressure), emoroid (Hemorrhoids), mesane (Bladder) kanser (Cancers), soğukalma (Colds), dispepsi ((Dyspepsia), kemik ve diş çürümeleri (Decay of bone and teeth), şeker hastalığı (Diabetes), safra kesesi taşları (Gallstones), böbrek taşları (Gravel), kalb (Heart), uykusuzluk (İnsomnia), sıkleroz (Sclerosis), türlü karaciğer hastalıkları (Liver trouble), siroz (Cirrhosis), burun akması (Catarrh), şişmanlık (Obesity), flebit (Phlebitis), trombos (Thrombosis), siyah kan damarları ârıza ve

hastalıkları (Varicose veins), saman nezlesi (Hay fever) ve zatürrie (Pneumonia).

Not: Tam kepekli ekmekle wheat germ (yenilebilir bir hale konulmuş buğday taneleri) ve esmer pirinç daha az zararlıdırlar.

D — Şeker (her çeşit şekerler, pekmezler ve şekerden yapılan tatlılarla - pasta v.s. gibi - çeşitli mamûller bu kısma dahildir): 1 — Şeker, ağzımızda yaşıyan, dişlerimizi çürüten ve acidophilus bacillus adını taşıyan bakteriyi besler. 2 — Şekerle şekerli maddeler ve mamûlleri; asidoz (Acidosis), damar sertliği (Arteriosclerosis), yüksek tansiyon (Hig blood pressure), siyah kan damarları arızaları ve hastalıkları (Varicos veins), mesane (Bladder trouble), kemik ve diş çürümeleri (Decay of bone and teeth), şeker hastalığı (Diabetes), gastrit (Gastritis), uykusuzluk (İnsomnia), karaciğer (Liver trouble), şişmanlık (Obesity) ve zatürrie (Pneumonia) gibi hastalıkların doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidir. Şeker bilhassa pankreasın öldürücü bir düşmanıdır. Sonra şeker; ölü ve ateş görmüş bir madde olduğundan, organlarımız için -ilâçlar gibi- yabancı ve zararlı bir maddeden başka bir şey değildir. Bilhassa şekerin tasfiyesinde sülfürik asid kullanılması, şekerin zararını arttırır. Gene şeker, fermantasyona uğradığı zaman, asetik asidle karbonik asid ve alkol verir ki bunların hepsi de zararlıdır.,

4 — Kullanmamaklığımız gereken şu maddelerin zararlarını da birer birer kaydediyorum:

A — Alkol ihtiva eden her türlü içkiler. Bunların zararı herkesçe bilindiğinden, üzerinde fazla durmıyacağım. 1 — Alkol, vücutta yeniden yapılması lâzım gelen bir kısım kıymetli elemanları eritip yok eder. Bilhassa böbreklerin dokuları (nesiçleri) üzerinde tahribkâr bir tesiri vardır. 2 — Alkol ve alkollü içkiler yüksek ve düşük tansiyonlarla (High blood pressure, low blood pressure), gastritin (Gastritis) gut (Gout) ve karaciğer (Liver trouble) hastalıklarının doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidirler. 3 — İçkinin ahlâki cepheden zararlarını burada tabiî ayrı ayrı yazmağa lüzum yoktur.

B — Kahve: Türlü organlarımız için zararlıdır. Bilhassa vitaminlerin düşmanıdır. Buna ait Amerikada yapılmış bir tecrübeden bahsetmeği muvafık buluyorum. Kılları beyazlanmış ihtiyar tecrübe farelerinin kıllarını eski renklerine getirmeğe yarıyan üç çeşıt yiyeceği yedirmek ve yine bu vitaminlerin sun'ilerini yutturmak suretiyle bu farelere vermişler ve kıllarını eski renklerine çevirmişler. Sonra bunlara benziyen ihtiyar ve kılları beyaz olmuş farelere ayni B vitaminlerini ayni şekilde yedirmiş ve yutturmuşlar, ilâveten bunlara muntazaman kahve de içirmişler. Bu defa farelerin kılları, gene beyaz kalmış.

C — Çay, bilhassa mide ussaresini kuruttuğu için zararlıdır.

Ç — Çukulata: Şekerden yapıldığı, fazla da yağ ihtiva ettiği için şeker kadar ve hattâ daha da zararlıdır. Çukulata, kalsiyumun düşmanıdır. Bu zararlı madde her yaştaki insanlara bol ve çok lâzım olan kalsiyumu vücudumuzdan siler, süpürür.

D — Tütün ve sigara: Tütün dumanında iki zehir vardır, biri Nikotin ve diğeri Acrolein. 2 — Tütün veya sigara dumanını içeri çekmek, vücudumuzun adrenalin ifrazına sebeb olur ki bu maddenin ne kadar kuvvetli bir zehir olduğu yukarda et bahsinde izah edilmiştir. 3 — Tütün, yüksek ve düşük tansiyonlarla (High blood pressure, low lood pressure) gastritin (Gastritis) doğrudan doğruya veya dolayısiyle sebebidir. 4 — Tütün ve sigara dumanı, akciğerimizin boşluklarını ve keseciklerini zamanla doldurur, temiz ve kâfi hava alamamaklığımızı intaç eder. 5 — 5 yıl sigara içen bir kadın, 10 yaş ihtiyarlar.

E — Sirke, hardal, baharlar, acı biberler... Gastrit (Gastritis) yaparlar, çeşitli hazım organlarımızı tahriş ve zamanla tahrib ederler. Bilhassa sirkedeki asetik asid, vücudumuz için çok zararlıdır.

5 — Bu broşürde zararlı olarak saydığımız gıda maddelerinin bir kısmından -alışkanlık yüzünden- vazgeçemiyorsanız, şu tavsiyelerimize bilhassa riayet etmeniz muvafık olur.

A — Zararlı olduklarını bildiğiniz halde pişmiş yemekler yemek istiyorsanız, hiç olmazsa yiyeceklerinizi kısa zamanda ve az hararette pişiriniz. Bunun için evvelâ suyu kaynatın, sonra da bu su içine, pişireceğiniz sebzeyi veya gıda maddesini atın. Böylelikle su kaynarken uçacak oksijen, sebze vesairedeki canlı elemanları tamamen mahvetmemiş olur. Pişmiş ev yemeklerini, bilhassa (piştikten sonra da) ateş üzerinde uzun zaman kalan lokanta yemeklerini yememek lâzımdır. Bunlarda canlı ve organik elemanlar kalmamış gibidir.

B — Ekmekten vazgeçemiyorsanız, beyaz ekmeğe ve una nazaran daha az zararlı olan tam kepekli ekmek yiyin ve tam kepekli un kullanın. Yenilebilir bir hale konulmuş buğday tanelerinden (wheat germden) faydalanın.

C — Süt yerine yoğurt yiyin ve içine yağsız süt tozu da karıştırın.

Ç — Şeker yerine (çok faydalı olan balı ve hurma şekerini) kullanın. Hiç olmazsa zararları nisbeten mahdut olan esmer şekerle, şeker pekmezini ve başka pekmezleri yiyin ve için. Pirinç yerine de esmer pirinci tercih edin.

D — İnorganik bir madde olduğu için tuzu bırakın, yerine, daha faydalı olan iyodlu sebze tuzu kullanın, şekerli kahve yerine de nihayet ve az olmak üzere sade kahve için.

E — Nişastalı, unlu ve şekerli şeyleri müstakillen veya bir arada; geriye kalan yiyecek maddelerini de ayrı ayrı veya bir arada yiyin; bunlarla unlu ve şekerli şeyleri de karıştırmayın. Aksi takdirde bunların yapacağı çok gaz ve ekşime sizi rahatsız eder.

F — Bilhassa faydalı olarak baş tarafta ve birinci maddede yazdığımız organik ve canlı atomları ihtiva eden besinleri sakın ihmâl etmeyin, İkinci maddedekilere de az yer verin.

G — (F) fıkrasındaki rejimi evvelâ haftada bir kaç gün tatbik edin ve bunu, sonra haftanın her gününe teşmil edin.

H — Çeşitli tabiî vitaminleri, (kalsiyum, fosfor, demir ve iyod gibi...) kıymetli mineralleri, tabiî yiyeceklerimiz içinde almakla beraber, bunların sun'ilerinden, tabletlerinden de ayrıca faydalanın.

Bilhassa baştaki birinci maddede yazılı gıdaları tamamen 6 ay kadar aldıktan ve bundan sonra, yazılanları yaptıktan sonra, kendinizde çok büyük bir zindelik duyacak ve gençleşeceksiniz.

Not: Gıdalar hakkında daha fazla bilgi edinmek istiyorsanız (Sıhhatli ve genç kalmak şartiyle, en az yüz yıl yaşamanız mümkündür) adlı eserimi lûtfen okuyun.

Bu sistemler ve besin anlayışı dışında kalan yiyeceklerin nevileri ve hazırlanma şekilleri herkesçe bilindiğinden, bunlar hakkında, bu ansiklopedide ayrıca bilgi verilmesine lüzum görülmemiştir.

BESİNİ :

Besini Malatya vilâyetinin kazalarından birinin adıdır. Kaza, 52.126 nüfusludur. Kaza merkezi olan Besini kasabası, Göksu'ya dökülen Urban çayı kenarında kurulmuştur. Denizden 715 metre yükseklikte ve 9.194 nüfusludur.

BESİNLER NASIL KANA KARIŞIYOR? (Bak: Kanın vücutta dolaşımı).

BESLENME :(Bak: Besi alma).

BEŞ :

Dörtten bir fazla ve altıdan bir eksik olan sayının adıdır. Rakamla (5) olarak yazılır.

BEŞ DUYU :

Bize, tabiatı tanıtan ve böylelikle yaşamamızı kolaylaştıran, duygu organlarımızdır. Ayrıca, bu duygu organlariyle yaşama zevkini tatmış oluruz. Duygu organlarımız gözler, kulaklar, bu-

run, dil, deri olmak üzere beşe ayrılır. Gözlerimiz, görme duyumuzun organıdırlar. Gözlerle tabiatın renklerini, mesafelerini, büyüklük ve küçüklüklerini, bir de şekillerini anlarız. Kulaklarımız, işitme duyumuzun organıdırlar. Tabiattaki sesleri bize duyuran kulaklardır. Burun, koku alma duyumuzun organıdır. Tabiattaki iyi veya fena kokuları da, burnumuz sayesinde anlamış oluruz. Dil, tad alma organımızdır. Bu organ vasıtasiyle acı, tatlı, ekşi, tuzlu tadları duyarız. Derimiz ise, dokunma duyumuzun organıdır. Tabiattaki ısı derecesini, sertlik ve yumuşaklığı bize duyuran derimiz olduğu gibi, dış etkilerle beliren ağrı ve sızıyı hissettiren de yine derimizdir. Beş duyu ve organları ansiklopedimizin ilgili bölümlerinde; ayrı, ayrı incelenmiştir.

BEŞİKTAŞ :

İstanbul vilâyetine bağlı Beşiktaş kazası 63.666 nüfusludur. Merkezi Kobin kasabasıdır. Kaza Siirt'in 60 kilometre batısındadır. dır. Beşiktaş, Boğaziçinin Rumeli tarafında uzanarak İstanbul'un bir semtini teşkil eder.

BEŞİRİ :

Siirt vilâyetine bağlı olan Beşiri kazası 12 bin nüfusludur. Merkezi Kobin kazasıdır. Kaza Siirt'in 60 kilometre batısındadır.

BETON YAPMAK :

Çakıl, çimento ve su karıştırılarak beton yapılır.

Betonda, çimento miktarı şöyledir: Bir metreküp çakıltaşına altı torba çimento karıştırılır. (Bir torba çimento 50 kilodur).

Karıştırma işi şöyle yapılır:

Temiz bir yere çakıl yığılır. Ortası biraz düzeltilerek çimento torbaları oraya boşaltılır. Sonra kürekle ve kuru olarak çimento ile çakıltaşı iyice karıştırılır. Bu iş bittikten sonra tekrar kürekle bu karışık yığın, yan tarafa aktarma edilirken, azar azar su eklenir. Böylece beton hazırlanmış olur. Ve hemen gereken yere

dökülür. Beton, üç saat geçince katılaşmağa başlar. Altı saat geçmeden betonun üzerine su dökmemelidir. Yağmura karşı açıkta bırakmamalıdır. Eğer, beton kurumadan üzerine su dökülürse, çimento su ile beraber alta akar. Çakıltaşı üstte kalır. Böylece bütün beton bozulmuş olur. Tekrardan beton dökmek icap eder.

Bina yapımında katların döşemeleri, genel olarak betondan yapılır. Bu betonun içinde çubuk şeklinde demir de vardır. Şimdi ekseriya hasır örgü denen bir nevi örgü sistemi kullanılmaktadır. Demir çubuklar, uzunlamasına ve genişlemesine uzatılarak birbirine bağlanır. Beton için yapılmış olan tahta kalıpların üzerine döşenir. Beton, bu çubuklar üstüne ve kalıpların içine dökülür.

En çok üç hafta içinde tahta kalıplar sökülür. Beton artık iyice kurumuştur. Yalnız, beton döküldüğünün ertesi ve daha ertesi günü, beton günde iki üç defa hafifçe sulandırılmalıdır. Sulanmayan beton çabuk kurur ve çatlar. İyi tutmaz, dökülür.

BEYATLI: (Bak: Yahya Kemal Beyatlı).

BEYİN VE ÖDEVİ :

Beyin, vücudumuzun en önemli organıdır. Duyu organlarımızı çalıştıran, konuşmamızı, düşünmemizi ve hareketlerimizi sağlayan; netice itibariyle yaşamamızı temin eden hep beyin'dir. Çok nâzik olan ve dış etkilerden korunması gerekli bulunan bu kıymetli varlık, kafatası adı verilen sağlam bir kemik kutunun içindedir. Beyin, beyaz ve yumuşak bir maddedir. Bu madde, ortası yarık, üzeri girintili çıkıntılı bir küreye benzer. Ortasından derin bir çizgiyle ikiye ayrılmış olan parçalar, birbirinden farksızdır. Yalnız bu iki parça arasında sayısız sinir telleri bulunur. Beyin üzerindeki buruşukluklar, beyin yüzeyinin genişliğini arttırır. Bu genişliğin azlığı veya çokluğu beyinin çalışmasında büyük bir rol oynar. Yani, zekâ, beyinin büyüklüğü ile yakından ilgilidir. Tabiat, nisbeten küçük olan kafatası içine kocaman beyni sığdırabilmek için buruşukluklar meydana getirerek, beyinin do-

layısiyle büyük olmasını sağlamıştır. Hayvanların beyinleri, insan beyni kadar girintili çıkıntılı değildir. Ortalama olarak, bir insan beyninin ağırlığı 1350 gramı bulur. Beyinin üzeri üst üste üç ince zarla örtülüdür.

BEYKOZ :

İstanbul vilâyetine bağlı Beykoz kazası 32.920 nüfusludur. 8 köylü bir merkez bucağından başka Hisar ve Mahmutşevketpaşa bucakları da kazaya bağlıdır. Boğazın Anadolu yakasında olan Beykoz kasabası 25.527 nüfusludur.

BEYNİMİZİN SAĞLIĞI :

Hayatımızda çok önemli işler gören beynimizin sağlığını korumak başlıca vazifemiz olmalıdır. Bunun için de uykusuz kalmamalı, alkollü içkiler içmemeli, kumar oynamamalıyız. Yorucu bir çalışmadan sonra, açık havada gezmeyi ihmal etmemeliyiz. Başa şiddetli vurmalar da, beyni zedeler ve birbirinden ayrı olan duygu merkezlerinin normal vazife görmesine engel olur. Başa olan şiddetli çarpmalar, çok zaman insanı ölüme götürür.

BEYOĞLU :

İstanbul vilâyetine bağlı Beyoğlu kazası 249.570 nüfusludur. Merkez bucağından başka Şişli, Taksim, Galata, Kasımpaşa ve Hasköy adlı beş bucağı vardır. İstanbul'un bir semtini teşkil eden Beyoğlu, şehrin en işlek iş ve eğlence yerlerini içine alır.

BEYPAZARI :

Beypazarı, Ankaraya bağlı bir kaza merkezidir. Ankaraya uzaklığı 70 kilometredir. Halkının çoğu tarım ve ticaretle geçinir. Beypazarında tiftik ve pirinç te bol elde edilir. Afyon ve taze armut ürünü de bereketlidir. Sakaryaya boşalan bir çayın üzerinde kurulan kasabanın nüfusu günden güne artmaktadır. Kasabanın nüfusu 5.323, bütün kazanın nüfusu, 28.087 kişidir.

BEYŞEHİR :

Beyşehir, kendi adını taşıyan gölün doğusunda küçük bir kasabadır. Bölge itibariyle Orta Anadolunun güney batı kısmına düşer. Kasabanın içinden geçen Beyşehir çayı, Konya ovasının bir parçasını sulamaktadır. Bir tarım bölgesi olan Beyşehir, Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuştur ve bugün Konya vilâyetinin bir kaza merkezidir. Kasabanın nüfusu 2.920 ve bütün kazanın nüfusu 52.512 kişidir.

BEYŞEHİR GÖLÜ :

Bu göl, denizden 1123 metre yükseklikte, suyu tatlı olan bir göldür. Ortalama 60 kilometre ve uzunluk ve 15 kilometre genişliktedir. Yeraltı cereyanları (su akımları), ile beslenir. Gölün fazla suları, gölün ayağı üzerine kurulmuş olan bir baraj ve 160 km. uzunluğunda bir kanal vasıtasiyle Konya ovasının sulanması için harcanır. Dolayı dağlarla çevrili olan gölde, güzel manzaralı adacıklar vardır. Bu adalarda koyun ve sığır sürüleri beslenir. Beyşehir gölünde balık da çok bulunur.

BEYTİŞEBAP :

Hakâri vilâyetine bağlı Beytişebap kazası 12.849 nüfusludur. Kaza arazisi dağlıktır. Kaza merkezi 746 nüfuslu Elki'dir.

BEZ FABRİKALARIMIZ: **(Bak: Kumaş fabrikalarımız):**

BEZLER :

Bazı çocukların boğazlarının arkasında, burunlarının gerisinde küçük et parçaları belirir. Solunuma engel olan ve nefes borusunu tıkayan bu et parçalarına «Bez» denir. Bunlar tedavi edilmez veya ameliyatla alınmazsa, solunum zorluğu başlar, ciğerler büyümez, göğüs genişlemez. Hattâ bezlerin büyümesi, boğazdan orta kulağa giden östaki borusunu da tıkayabilir. O vakti çocukta sağırlık tehlikesi baş göstermiş olur.

BIÇAK :

Bıçak, insanlar tarafından çok eskidenberi bilinen kesici bir araçtır. Günlük işlerimizde, sofralarımızda bıçağı sık sık kullanırız. Çelik bıçaklar, en iyi bıçaklardır.

BILDIRCIN :

Bıldırcın, tüyleri sırtta kırmızıya çalan, boz renkte, üzerinde koyu benekler bulunan, tavuk cinsinden kuştur. Toprak rengine uyduğu için, kendisini düşmanlarından kolayca gizler. Bıldırcının karnı beyaz tüylerle örtülüdür.

BİBER (Kara) :

Karabiber, Asyanın güney doğu adalarında yetiştirilir. Bu fidanın meyvaları, hamken toplanır. Kurutulup un haline getirilir. Bu madde sağlığımız ve bilhassa sindirim organlarımız için zararlıdır.

BİBER (Yeşil) :

Bir de patlıcangillerden olan ve yurdumuzun her tarafında ekimi yapılan yeşil biber vardır. Yeşil biberin acısı vücut için zararlı olduğundan; yeşil biberin tatlısını çiğ veya salata içinde yemek vücut için çok faydalıdır.

BİBLİOĞRAFYA :

Bibliyografya kelimesi üç anlamdadır:

1) Kitaplar üzerinde geniş bilgiye; 2) Bir konu üzerindeki yayınların hepsini anan dergiye; 3) Dergi ve gazetelerde yeni çıkan kitaplar hakkında bilgi veren kısımlara «biblioğrafya» denir.

BİGA :

Biga, Çanakkale vilâyetine bağlı bir kaza merkezidir. Marmara kıyısında bulunan Karabiga iskelesinden 23 km. uzaklıktadır. Şehir, küçük bir tepenin eteğinde, Kocaçay'ın bir ayağı olan Çan çayı üzerinde kurulmuştur. 8.265 nüfusludur .Halk alış veriş, el

sanatları, tarım ve hayvancılık işleri ile uğraşır. Bütün kazada 30.473 kişi yaşar.

BİGADİÇ :

Balıkesir vilâyetine bağlı Bigadiç kazası 40.646 nüfusludur. Topraklarında tahıl, pamuk ,tütün, afyon, susam, patates yetiştirilir. Kaza merkezi Bigadiç kasabası Balıkesire 38 kilometre uzaklıktadır ve 3.462 nüfusludur.

BİLÂRDO :

Bilârdo, çuha kaplı ve yüksek kenarlı, uzunca bir masa üzerine konmuş üç bilyeden birine, «isteka» denilen bir değnekle vurularak, bu bilyelerin birbirlerine dokunmasını sağlamayı güden bir oyundur.

BİLDİRGE :

Resmî bir makamın kararını belirten yazısına «Bildirge» denildiği gibi, hükûmete herhangi bir durumun bildirilmesi için yazılıp verilen yazıya, beyannameye de yine bildirge adı verilir.

BİLECİK :

Bilecik, Marmara bölgesinin güney doğu vilâyetlerindendir. Vilâyet merkezi olan 4.655 nüfuslu Bileşik şehri İstanbul - Ankara demiryoluna 6 km. uzaklıktadır. Denizden 515 metre yükseklikte bulunur. Kendisine bağlı Bozöyük, Söğüt, Gölpazarı ve Osmaneli kazalariyle vilâyetin alanı 4.715 kilometre kare, nüfusu ise 136.075 kişidir. Vilâyet tahıl, meyva, üzüm yetiştirir. Hayvancılık, ipekböcekciliği ileridir.

BİLEŞİK İSİMLER: (Bak: Birleşik isimler):

BİLEŞİK KESİR :

İçinde tam sayılar bulunan bayağı kesirlere, «bileşik kesir» denir. Meselâ $\left(\frac{10}{5}\right)$ kesri, bileşik bir kesirdir. Hakikatte bu kesrin içinde, (2) tam sayı vardır. 10 u 5 e böldüğümüz zaman 2 elde ederiz. Tam sayılı bir bayağı kesri bileşik kesir haline sokmak için, kesrin önündeki tam sayıyı payda ile çarpar, çarpıma payı ekleriz. Elde edilen sayıyı paya yazarız. Payda olduğu gibi alınır.

Bu yaptığımız işlemle, tam sayılı bir basit kesri, bileşik kesir haline sokmuş oluruz. Meselâ ($3\frac{2}{5}$) kesrini beraberce bileşik kesir haline sokalım. Burada yapacağımız ilk iş, $(3 \times 5) + 2$ işlemidir. Bu işlem sonucunda elde edilen 17 sayısı pay hanesine yazılır. Payda da, eskisi gibi 5 olarak alınır. Böylece ($\frac{17}{5}$) bileşik kesri elde edilir ki bu da değer bakımından ($3\frac{2}{5}$) kesrine eşittir.

Yani $3\frac{2}{5} = \frac{17}{5}$ dir.

BİLEZİK :

Bileğe süs için takılan halkaya «Bilezik» denir.

BİLLÛRLAR :

Bir çok maden cevherlerinin çiçek manzarasında olan şekillerine «billûr» adı verilir. Şeker, tuz, elmas ve buz billûrları, güzel görünüşleriyle ne kadar hoşumuza giderler! Tabiatta katı olarak bulunan bütün madenler billûrlara sahiptirler. Her madenin de özel biçimde billûrları vardır. Billûr şeklinde bulunmayan kimyasal bileşiklere «Amorf» yani şekilsiz cisimler denir. Cisimlerde atomlar ve moleküller serbest kalınca geometrik şekiller halinde biçimlenirler ki, bu olay, billûrlaşmadan başka bir şey değildir. Bir cevheri, sıcak suda erittikten sonra soğumaya bırakırsak, billûrların teşekkül ettiğini kolayca görürüz. Kristalografi, billûrlardan bahseden bir ilim koludur.

BİN :

Bin, (100) ün 10 katı ve (999) un bir fazlası olan sayıya verilen isimdir.

Bin sayısı şöyle yazılır: 1000

BİNBİR GECE MASALLARI :

Soğuk kış gecelerinde ninelerimizin anlattığı, bizim de seve-

rek dinlediğimiz masallardan bir kısmına «Binbir Gece Masalları» denir. Bu masallar, tamamen Asya memleketlerine ait masallardır. Fakat hangi memlekete, hangi padişaha ait oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Yalnız Çinlilerden Hintlilere, Hintlilerden İran ve Arap memleketlerine geçtiği sanılan Binbir Gece Masalları, bugün, bütün dünya milletleri tarafından bilinmektedir.

BİNDE BİRLER :

Binde bir demek, bir şeyin bin parçada bir parçası demektir. Binde iki demek, bin parçada iki parçası demektir. Binde beş demek, bin parçada beş parçası demektir.

Meselâ: Kilometrenin binde biri, bir metredir. Çünkü bir kilometre bin metredir. Bin metrenin, bin parçada bir parçası, bir metre eder.

Binde bir şöyle yazılır: 0.001

Okunuşu şöyledir: «Sıfır tam sayı, binde bir».

Şöyle bir rakam yazılırsa: 0.001 km.

Bunun mânâsı kilometrenin binde biri demektir. Yâni, bir metre yazılmış olur.

Şöyle bir rakam yazılırsa 0,001 m.

Bunun mânâsı, metrenin binde biri demektir. Yâni, bir milimetre yazılmış olur.

Binde bir, bayağı kesir halinde şöyle yazılır: $\frac{1}{1000}$

Bunun okunuşu: «Bir bölü bin» veya «Binde bir».

Matematikte kullanılan işaretlerden biri de binde işaretidir. Bu işaret şöyle yazılır: o/oo.

BİNGAZİ :

Bingazi, kuzey Afrikada yeni kurulan Libya devletinin baş şehridir. Uzun yıllar Osmanlı devletinin bir eyaleti sayılan bu toprakları İtalyanlar, 1911 yılında bziden almışlar; kendileri de İkinci Cihan Savaşı sonunda buradan çıkmak zorunda kalmışlardı İtalyanların onardığı Bingazi limanı, Sirt körfezinin kuzey doğusunda, Libyanın toprak ürünlerini boşaltan bir iskeledir. 42.000

nüfusludur.

BİNGÖL :

Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir vilâyetimiz olan Bingöl'ün yüz ölçümü 8.607 kilometre kare ve nüfusu 75.453 kişidir. Vilâyete Genç, Karlıova, Kiğı ve Solgan ilçeleri bağlıdır. Vilâyet arazisi çok dağlıktır. Vilâyet adını yaylâlarında bulunan bir çok irili, ufaklı gölden almıştır. Vilâyet arazisinin başlıca akarsuyu Murat suyu'dur. Dağları ormanlıktır. Hayvancılığı ileridir. Başlıca ürünleri hayvancılık ürünleridir. Vilâyet merkezi olan Bingöl denizden 1.250 metre yüksektir. Elâzığa 152 kilometre mesafededir. 1.725 nüfusludur.

BİOLOGİA: (Biyoloji):

Biologia, hayat ilmidir. Canlı varlıkların esas mahiyetiyle uğraşır. Sayısı 2 milyonu geçen canlı nevilerin doğma, gelişme, üreme gibi hayat gösterilerini inceler. Araştırmalarını daha kolaylaştırmak için birçok kollara bölünen biologia, bilhassa hayvanlar, bitkiler, teşrih, fizyoloji şubelerine ayrılır.

BİR :

Matematikte kullanılan tam sayıların en küçüğü birdir. Bir elma, bir portakal dediğimiz zaman, buradaki bir, bir bütünü anlatır. Bir sayısı rakamla (1) şeklinde yazılır.

BİRA :

Arpa ile şerbetçi otunu mayalandırmak suretiyle yapılan az alkollü bir içki nevine «bira» denir. Bira, vücut sağlığına zararlı bir içkidir.

BİRECİK :

Birecik, Urfa vilâyetine bağlı önemli bir kaza merkezidir. Gaziantep - Urfa şosesi üzerinde bulunan şehir, Fırat nehri üzerinde kurulmuştur. Tarihî kalesi meşhurdur. Şehir, buğday ve yün ticaretiyle meşhurdur. Birecik'in denizden yüksekliği 450 metredir. Kaza 39.183 nüfusludur. Kaza merkezinde 10.688 kişi yaşar.

BİRİKMİŞ SULAR: (Bak: Bataklıklar):

BİRİNCİ CİHAN SAVAŞI:

Bütün dünya milletlerini saran en büyük iki savaştan il-

Bunları biliyor musunuz?

KALIN BARDAK MI, İNCE BARDAK MI DAHA ÇABUK ÇATLAR?

Tabiî ince bardak daha çabuk çatlar, diyeceksiniz. Halbuki kalın bardak daha çabuk çatlar. Sebebi şudur:

Bardak ta, her cisim gibi, ısınınca genişler. Kalın bardağa sıcak birşey konunca, iç tarafı çabucak genişler. Fakat dış tarafına sıcaklık gidemediği için o tarafı genişliyememiştir. Böylece bardak çatlar, kırılır.

İnce bardak ise, ısıyı, çabuk her tarafına yayar ve her tarafı birden genişler. Onun için kolayca çatlamaz.

Kahramanlık Hikâyeleri:

MISTIK ÇAVUŞ

Adı Mustafaydı. Ama Conkbayırında Mıstık Çavuş diye çağrılırdı. Burma bıyıklı, tuvana bir delikanlıydı. Cesareti de eşsizdi. Hele nişancılığına hiç diyecek yoktu. Yaktığı kurşunlar boşa gitmezdi. Alayda Mıstık Çavuşu sevmiyen bulunmazdı.

Bir sabahtı. Karşıki siperde bir düşman askeri görünmüştü. Durmadan beriye ateş yağdırıyordu. Mıstık Çavuşun canı sıkıldı. Mavzerini ona çevirdi. Şöyle bir nişan aldı. Tetiğe dokundu. Düşmanı keklik gibi avladı. Fakat, düşman neferi ölmemişti. Şimdi, anlaşılmaz bir dille acı acı uluyordu.

— Ülen, hay yidi donguz gâvur hay! Melmeketime gelüp te bana çakmak çalmasını bilen mi?

Mıstık Çavuş bir taraftan bunları söylüyor, bir taraftan da yaralı düşman askerine acıyordu. Bir ara, onu sipere çekip yarasını sarmayı düşündü. Yavaş yavaş ileri doğru sürünmeğe başladı. Bu sırada, yanına «tak!» diye sert bir şey düştü. Baktı. Bu bir el bombasıydı. Mıstık Çavuş bombayı kaptı. Bekletmeden, hemen geriye fırlattı. Korkunç bir gürültü, tozu dumana kattı. Biraz sonra silâh sesleri dinmişti. Bağırmalar kesilmişti. Mıstık Çavuş koştu. Bombanın açtığı çukurlar etrafında, yaralı düşman askerini aradıysa da bir şey bulamadı.

AMİRAL

Turgutla Demir konuşuyorlardı. Turgut Demire sordu:

— Demir, sizin akrabalarınız arasında hiç büyük adam var mı?.

Demir cevap verdi:

— Olmaz olur mu!.. Dedelerimden biri dünyanın en eski Amiraliymiş!

— Sahi mi söylüyorsun!.. İsmi neymiş?..

— Nuh!

AKIL

Turgut — Bana iki çikolata versene Acar.

Acar — Olur kardeşim. Şu bir taneyi al, ortadan ikiye böl!..

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYIN-EVİ.**

Basıldığı yer : **ERCAN MATBAASI** — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

10 ARALIK 1954, CUMA — SAYI: 11 — FİYATI 15 Kuruş

AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
B-6
BÜYÜK İSKENDER
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
BÜLBÜL
BUKALEMUN
BUZ
BUHAR MAKİNASI
BÜYÜK SAHRA

Bunları biliyor musunuz?

YÜKSEK DAĞLARDA NİÇİN BAŞIMIZ DÖNER?

Deniz düzleminde bulunduğumuz zaman, etrafımızdaki havanın vücudumuza yaptığı basınç her bir santimetre kareye (1033) gram ağırlığındadır.

Bu basınç, (içimizdeki) kanın basıncına eşittir. Halbuki deniz düzleminden yükseklere doğru çıktıkça hava azalır ve vücudumuza yaptığı basınç ta hafifler. İşte vücudumuz, bu basınca alışık olmadığı için ve içerimizdeki basınçla dışardaki havanın basıncı birbirine eşit olamadığından kan dolaşımı muntazam hareketini kaybeder. Her nefes alışımızda kâfi miktarda oksijen ciğerlerimize giremez. Böylece başımız hafifçe dönmeğe başlar. Nefes alıp vermemiz de sıklaşır.

DÜNYADA DOĞANLAR MI ÇOKTUR, ÖLENLER Mİ?

Siz şu satırları okurken dünyada binlerce ve belki çok daha fazla insan ölmekte veya doğmaktadır. Tabiî yüzlerce milyon kişi de yaşamakta devam etmektedir! Fakat acaba doğanlar mı çoktur, ölenler mi?

Yapılan istatistiklere göre, doğanlar, ölenlerden daha çoktur ve dünyanın nüfusu gittikçe çoğalmaktadır.

LÂSTİK, YAZIYI NASIL SİLER?

Lâstiği, kâğıdın üzerine sürdüğümüz zaman, kâğıdın üstündeki çok ince bir tabakayı soyarak çıkarır. Yazdığımız yazılar da bu ince tabakanın üzerindedir. Onun için o yazılar da beraber çıkmış olurlar.

Mürekkep silen lâstikler de böyledir. Dikkat edersek görürüz ki, mürekkep silen sert lâstikleri kâğıda çok bastırarak sürersek kâğıt yırtılır. Yani kâğıdın ince tabakalarının hepsi soyularak incelir ve nihayet yırtılır. Mürekkeple yazdığımız yazıyı sildikten sonra, kâğıdın o yerinin çok incelmiş olduğunu görürüz. Tekrar bir yanlış yapar da silersek, kâğıdımız muhakkak yırtılır.

kine, «Birinci Cihan Savaşı» denir. Bu savaş, 1914 te başlayıp 1918 yılında bitmiştir. Savaşın başlıca sebebi, o vakitki Avrupanın endüstride çok gelişmiş devletleri olan İngiltere, Almanya, Rusya, Avusturya ve Fransa arasındaki rekabettir. İngiltere, Fransa ve Rusyanın birleşerek kurdukları «Üçlü Anlaşma» ya karşı Almanya, Avusturya - Macaristan ve İtalya devletleri de bir «Üçlü Bağlaşma» meydana getirmişlerdi. Az sonra İtalya bu birlikten ayrılarak İngiltere tarafına geçti. Bulgaristan ve Osmanlı devletleri de, Almanya tarafına geçtiler. 1914 yılında, Avusturya veliahtının Bosna şehrinde bir Sırplı tarafından öldürülüşü, silâhların patlamasına sebep oldu. Savaş karalarda, denizlerde ve havalarda, 4 yıl sürdü. Nihayet Amerika Birleşik Devletlerinin İngilizler safında yer alması, harbin talihini değiştirdi. Almanya ve onun ortağı olan devletler yenildiler. Zaferi İngilizlerle müttefikleri kazandılar. Birinci Cihan Savaşında kahraman Mehmetçiklerimiz Galiçyada, Irak ve Suriye cephelerinde arslanlar gibi döğüştüler. Bilhassa Çanakkale Boğazında, Albay Mustafa Kemalin komutasındaki birliklerimiz, savaş tarihinin en şanlı destanlarını yarattılar. Ama, dostlarımız savaş dışı olunca, Osmanlı devleti için de silâhları bırakmaktan başka bir çare kalmamıştı. Almanlar, Versay Barışı ile ağır şartlar yüklendiler. Bazı toprakları ile sömürgelerini kaybettiler. Avusturya - Macaristan impartorluğu parçalandı, küçüldü. Bulgaristan toprak kaybına uğradı.

30 Ekim 1918'de silâhlarını bırakan Osmanlı devleti de, büyük toprak kayıplarına uğrayarak yıkılmaktan kendini kurtaramadı.

Birinci Cihan Savası sonunda Avrupanın siyasî haritası değişti. Rus çarlığı yıkıldı. Onun yerine, bugünkü Sovyetler Birliği kuruldu. Romanya büyüdü. Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya gibi, yeni devletler doğdu. İngiltere, Japonya, Fransa gibi devletler, sömürge imparatorluklarını genişlettiler.

BİRLEŞİK AMERİKA DEVLETİ :

(Bak: Amerika Birleşik Devletleri.)

BİRLEŞİK FİİLLER :

Birleşik fiiller, iki ayrı kelimeden yapılmış fiillerdir. Bunlar da üçe ayrılırlar:

1 — Yeterlik fiilleri. Herhangi bir fiil köküne «bilmek» kelimesi eklenirse -yeterlik fiili- yapılmış olur. Alabilmek, koşabilmek, çalışabilmek kelimelerinde olduğu gibi... Bu fiiller, bir işi yapmakta gerekli olan güç ve kudretimizin varlığını belirtirler.

2 — Tezlik fiilleri. Bir fiil köküne, -vermek- kelimesi katılırsa «tezlik fiilleri» meydana gelir. Alıvermek, koşuvermek, çalışıvermek fiillerinde olduğu gibi... Bu fiiller, işleri hemen yapmak mânâsını taşırlar.

3 — Etmek ve olmak yardımcı fiilleriyle yapılan «Birleşik fiiller». Herhangi bir isim veya sıfat sonuna etmek yahut olmak kelimeleri konursa, yine birleşik fiil yapılmış olur. Gürültü etmek, terbiye etmek, pişman olmak, şişman olmak kelimelerinde gösterildiği gibi.

BİRLEŞİK İSİMLER :

İki ayrı kelimeden yapılan isimlere «Birleşik isim» denir. Atatürk, Çanakkale, sivrisinek, arslanağzı gibi... Dikkat edilirse bu saydığımız isimlerin herbiri ikişer isimden meydana gelmişler ve birer isim olmuşlardır. Meselâ Atatürk isminde, Ata ve Türk kelimeleri ayrı ayrı birer isimdir.

Birleşik isimler, daima birleşik yazılır ve bu gibi isimlerde ses uyumu aranmaz. İsimlerden başka diğer kelime çeşitlerinin de birleşik olanları vardır.

BİRLEŞİK KAPLAR :

İki tübü veya iki huniyi altlarından bir lâstik boru ile birleştirirsek «birleşik kaplar» meydana gelmiş olur. Birleşik kaplardan yalnız bir tanesine su doldursak, birleştirici borudan su öbür kaba da geçer ve iki kaptaki sular daima ayni seviyede bulunur. Bu olaya «Birleşik kaplarda suyun dengesi» denir. Suyun dengesi özelliğinden faydalanılarak fıskıyeler, sifonlar yapılır ve arteziyen kuyuları açılır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER :

İkinci Cihan Savaşı sona erince, 1945 senesinde Amerikanın San Fransisko şehrinde toplanan galip devletlerin temsilcileri ,bir anayasa yaparak, bir teşkilât kurmuşlardır ki, buna «Birleşmiş Milletler» teşkilâtı denir. Bu teşkilâtın anayasası insan haklarını ve demokrasi prensiplerini kabul etmiş; tecavüze uğrayacak bir Birleşmiş Milletler üyesini elbirliği ile müdafaayı taahhüt altına almıştır. Birleşmiş Milletlerin merkezi, Birleşik Amerika Devletlerinin Nevyork şehrindedir.

BİRMANYA :

Birmanya, Hindistanın ve Bengal körfezinin doğusunda, olan bir memlekettir. İngiltere'ye bağlıdır. Yüzölçümü 605.277 kilometre karedir. 15 milyonu aşan nüfusunun onda dokuzu, Budha dinine bağlıdır. Müslümanlar, Çinliler, Yahudiler ve İngilizler azınlık teşkil ederler. Birmanyada, tropikal ormanların vahşî manzaraları görülür. Burada hayatın kaynaştığı en önemli yer, İrravadi nehri boylarıdır. Bu nehirin 1500 km. lik kısmı köyler, kasabalar ve nehir kayıklariyle doludur. Pirinç, balık, ipekli alış verişi yapan insanların gürültüsü kulakları çınlatır. Ülkenin başlıca iki şehri vardır. Bunlardan güneyde Martaban körfezi kıyısında bulunan Rangun, 400 bin nüfusu ile büyük bir şehirdir. Birmanyanın merkezidir. Kuzeyde Mandalay, yukarı Birmanyanın baş şehridir. 200 bine yaklaşan nüfusu ile önemli bir yer tutar. Kuzeyden gelen demiryolu, Mandalayı Ranguna bağlar. Himalâyaların doğu eteklerinden doğup güneye doğru akan İrravadi nehri, hem elverişli bir su yolu, hem de memleketin hayat kaynağıdır. Mandalayın 150 km. kuzey batısında yer alan Mogokta dünyanın en değerli zümrüt ve yakutları çıkarılır. Pirinç ve petrol, Birmanyanın başlıca ihracat ürünleridir.

BİRMİNGHAM :

Londranın 160 km. kuzey batısında bulunan Birmingham, milyonluk nüfusu ile önemli bir endüstri merkezidir. Şehir yakınında çıkarılan zengin kömür ve demir madenleri, büyük fabrikalarda işlenir; makina, otomobil ve lokomotif haline getirile-

rek başka memleketlere gönderilir.

BİSİKLET :

Bisikletin esası olan iki tekerlekli taşıt, 1816 da Karl Von Drais adında bir Alman tarafından yapılmıştır. Bu basit iki tekerlekli taşıtın ilk pedal ile gidenini 1865 yılında Fransızlar buldular. Bugünkü bisikleti ilk icad edenler de, İngilizler olmuştur. (1869). Fakat bisiklet denilen taşıt, bugünkü şeklini alıncaya kadar, birçok değişikliklere uğramıştır.

BİSMARK : (1815 - 1894).

Prens Von Bismark, Birinci Cihan Savaşından önceki Almanyanın kurucusu sayılır. Babası bir süvari yüzbaşısı iken 1815 te Magdeburg eyaletinde, Schoenhausen'de doğmuştur. Büyüyünce Göttingen üniversitesinde okumuş; bir müddet subay olmuş, daha sonra da Pomeranyadaki topraklarına çekilerek tarımla uğraşmıştır. 1846 da Prusya, 1851 de Frankfurt Diyet meclisine delege olmuştur. Birkaç yıl sonra S. Petersburg ve Paris elçiliklerinde bulunmuştur. Uzun siyasî mücadeleler neticesi Laurenburg «kont» u olmuş, eline geçen fırsatlardan faydalanarak ideali olan Alman birliğini meydana getirmiştir. 1870 - 1871 savaşında Fransayı yenen Almanyanın başvekili olarak, geniş yetkiler taşıyordu. Nihayet imparator II. ci Wilhelm zamanında da başvekillikten ayrıldı. Almanya imparatorluğuna engin hizmetlerde bulunan bu büyük diplomatın ölümü 1894 yılında vukubulmuştur.

BİSMİL :

Diyarbakır vilâyetine bağlı Bismil kazası 24,963 nüfusludur. Kazanın başlıca ürünü tahıl bitkileridir. Kaza merkezi 2,067 nüfusludur.

BİTKİLER :

Sokaklarda, kırlarda, dağlarda ve her tarafta gördüğümüz ağaçlara, otlara, çiçeklere, yeşilliklere bitki denir.

Bitkilerin kısımları :

(1) Kök — Bitkiler toprak altından gıdalarını kökleriyle emerek alırlar.

(2) Gövde — Bitki, dik gövdesi ile toprak üzerinde durur.

Gövde, kökten yapraklara kadar olan kısımdır.

(3) Yaprak — Bitkinin ciğerleri gibidir. Güneşten gıda alır, bitkiyi besler. Bitki de yapraklarıyla soluk alır.

(4) Çiçek — Dallarda ve yaprakların arasındadır. Bitkilerin tohumları bunların içindedir. Meyvalar da çiçeklerden ürer.

(5) Meyva — Çiçeklerin renkli kısımları dökülerek meyvalar olmağa başlar. Ağaçların ve bütün bitkilerin en kıymetli şeyleri bu meyvalarıdır. Biz de ancak bu meyvalardan istifade ederiz.

Bitkiler nasıl yetişir?

Buğday, arpa, çavdar gibi bitkilerin tohumları toprağa ekilerek yetiştirilir. Patatesin kendisi toprağa dikilir. Lâle, soğan, sünbül gibi bitkilerin soğanları toprağa dikilir. Fındık, çam, söğüt, kavak gibi ağaçlar küçük fidanlar halinde toprağa daldırılır. Aşı yapılarak yetişmiş fidanların cinsleri iyileştirilir. Bazı bitkiler de, tohumları yere düşerek kendi kendilerine yetişirler.

BİTKİLERDEN ÇIKARILAN İLÂÇLAR VE BOYALAR : **(Bak: Bitkilerden nasıl faydalanıyoruz).**

BİTKİLERDEN NASIL FAYDALANIYORUZ?

Bitkilerden başlıca beş şekilde faydalanırız: (1) Besin olarak, (2) Giyim eşyası yaparak, (3) Odun ve odun kömürü gibi yakacak olarak, (4) İlâç yaparak, (5) Çeşitli boyalar elde ederek.

(1) Besin olarak faydalandığımız bitkiler: Bütün sebzeler ve meyvalardır. Bizim memleketimizin sebzeleri, dünya yüzünde meşhurdur. Sebzelerimiz şunlardır: Ispanak, bakla, bamya, kabak, fasulye, karnıbahar, patlıcan, enginar, domates, biber, lâhana, pırasa, kereviz, semizotu, patates, ayçiçeği, şalgam, havuç, yerelması, kuşkonmaz, kara lâhana, salata, hıyar, marul, maydanoz, dereotu, turp, tere, ebegümeci, nane

Meyvalarımız: Üzüm, incir, dut, kiraz, vişne, çilek, erik, kayısı, armut, ayva, badem, zerdali, nar, muşmula, mandalina, portakal, karpuz, kavun, zeytin, muz, turunç, kızılcık, limon, üvez, fındık, ceviz, keçiboynuzu, kestane, iğde, böğürtlen, yaban çileği... Üzüm, incir, kayısı, dut, erik, armut, ayva gibi mey-

valar kurutulur ve saklanır. Dış memleketlere pek çok yaş ve kuru meyva satarız. Bunları herkes beğenir.

Bütün sebzelerde ve meyvalarda vitamin denen pek kıymetli organik - canlı maddeler vardır. Fakat meyvaları pişirmeden, çiğ olarak yemek lâzımdır. Çünkü pişirilince vitaminlerin çoğu ölür. Yalnız sebzeleri ve meyvaları iyice yıkamalı ve temizlemeli, sonra yemelidir. Yıkamadan yersek tifo gibi öldürücü hastalıklara yakalanırız.

Sebze ve meyvalardan turşu, salça, reçel, pekmez, şurup, pestil, sirke yapılır. Çoğu konserve halinde saklanırsa da taze sebze ve meyvaları daima çiğ olarak yemek sağlığımız için faydalıdır.

Şeker pancarından şeker çıkarılır. Alpullu, Eskişehir, Uşak, Turhal ve Adapazarı şeker fabrikalarımız vardır. Bunlardan başka hâlen yapılmakta olan şeker fabrikalarımız da vardır. Zeytinden zeytinyağı çıkarılır. Zeytinyağından sabun yapılır. Bazı bitki ve tohumlardan pamuk yağı, susam yağı, vejetalin yağı gibi yağlar çıkarılır.

(2) Giyim eşyası yaparak faydalandığımız bitkiler; pamuk, keten ve kenevir. Pamuk en fazla güney ve batı Anadoluda yetişir. Pamuktan; pamuklu kumaşlar, bezler, iplikler yapılır. Keten, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde yetişir. Ketenden, ketenli kumaşlar yapılır. Tohumlarından boya ve ilâç yapılır. Kenevir (veya kendir) Karadeniz bölgesinde yetişir. Kenevirden çuval, halat, ip yapılır. Sun'î ipek, bir nevi yumuşak ağaçlardan elde edilen ve selüloz denilen madde ile yapılır. İzmitte selüloz, Gemlikte sun'î ipek fabrikalarımız vardır.

(3) Yakacak olarak faydalandığımız bitkiler: Meşe ağacı ile diğer ağaçlardır. Ormanlardan ağaçlar rastgele kesilmez. Kesilecek ağaçlar, orman memurları tarafından önceden ayrılır. Bunlar kesilebilir. Odundan, odun kömürü de yapılır. Odunlar, kapalı bir yerde, hiç hava almadan yakılır. Böylece kömür haline gelir. Meşe ağacından yapılan kömür, en iyi kömürdür.

(4) İlâç olarak kullanılan bitkiler: Papatya, ceviz, keten tohumu, salep, sinameki, ıhlamur, hatmi, limon, kınakına, na-

ne, sarmısak, hindistancevizi, çay, gül, gelincik, at kestanesi, ceviz yaprağı, fındık yaprağı ve daha birçok bitkiler. Bu bitkilerden hem ev ilâçları yapılır, hem de eczanelerde tıbbî ilâçlar yapılır. Son senelerde bulunan penisilin ilâcı bildiğimiz küftür. Ninelerimiz küfü ilâç olarak kullanırlar, yaraları bununla iyi ederlerdi.

(5) Boya çıkarılan bitkiler: Fabrikalarda birçok bitkilerden boyalar yapılır. Ayva ağacının yaprağından kırmızı boya, ceviz ağacı yaprağından kahve rengi boya, çivit otundan mavi boya, safrandan sarı boya çıkarılır. Şimdi fabrikalar daha fennî şekilde, birçok yağlardan da faydalanarak gayet iyi cins boyalar yapmaktadır. Yağlı boyalar, sulu boyalar, maden boyaları, döşeme boyaları, elbise boyaları, ayakkabı boyaları, saç boyaları, bayanların yüzlerine sürdükleri makiyaj boyaları, yemek ve şerbet boyaları gibi birçok cins boyalar vardır.

BİTLİS :

Bitlis, Doğu Anadolu bölgesinde, Van gölünün batısında bulunan bir vilâyet merkezimizdir. Denizden 1500 metre yüksekte olması sebebiyle iklimi serttir. Van gölü kenarındaki Tatvan'a kara yolu ile bağlıdır. Ayrıca Diyarbakır'dan Bismil'e varan demiryolunun Bitlis ve Tatvan'a kadar uzatılmasına çalışılmaktadır. Şehir, birbirinden ayrı 4 mahalle halinde kurulmuştur. Pınarları, akarsuları boldur. Ahlat, Tatvan, Mutki, Hızan kazaları Bitlis vilâyetine bağlıdırlar.

Bitlis vilâyetinin yüz ölçümü 5.482 kilometre karedir. Vilâyet merkezi 10.780, bütün vilâyet ise 74.449 nüfusludur.

BİZANS :

Büyük Roma imparatorlarından Teodosyus, ölümünden önce imparatorluğu iki oğlu arasında taksim etmişti. Adriyatik denizinin doğusunda kalan toprakları Arkadyus'a, Adriyatik denizinin batısında kalan toprakları da Honoryus'a vermişti. «M. S. 395».

Böylece Büyük Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı Roma diye ikiye ayrılıyordu. Doğu Roma'nın baş şehri «Bizans» tı. Bu isim, şehrin ilk kurucusu «Vizas» a izafeten verilmişti.

Böylelikle Doğu Roma İmparatorluğunun bir adı da Bizans İmparatorluğu olmuştu. Bu imparatorluk 395 ten 1453 yılına kadar başlıca dokuz devreye ayrılır:

1 — Teodosyus sülâlesi devri, 395 yılından 518 yılına kadar sürer. Bu devirde imparatorluğun nüfuzu artmış; kuzeyden gelen Hun akınları maharetli bir politika ile önlenmiştir.

2 — Jüstinianus sülâlesi devri (519 - 610) — Bu devir edebiyat ve güzel sanatların en parlak zamanını teşkil eder. İmar ve sefahat zevkinin artması, bu devre rastlar. Bu devirde Kuzey - Batı Afrika, İtalya zaptedildi.

3 — Heraklius sülâlesi devri (610-717) — Bu devirde Arap yarımadası üzerinde islâm dininin doğuşu Bizans için zararlı olmuştur. İlerliyen Arap orduları birbiri arkasından Filistin, Suriye, Irak ve Mısır'ı almışlar; Kuzey Afrika'ya geçmişler; Bizans şehrini bile kuşatmışlardır. Balkanlarda İslâvlar Makedonya'ya kadar akın etmişlerdir.

4 — İzavriya sülâlesi devri (717 - 867) — Bu devirde din kavgaları büyük yer alır. Dış siyaset iyi gitmemiştir. Abbasî halifelerine vergi veriliyordu.

5 — Makedonya sülâlesi devri (867-1056) — Bu devirde imparatorluğun sınırları genişletilmiş; Girit, Suriye, Irak, Kilikya gibi kaybedilen topraklar geri alınmıştır. Bulgaristan katliamdan geçirilmiştir.

6 — Dükaslar devri (1056-1081) — Bu devirde Doğuda Türk baskısı şiddetlendi. Romanus Diyogenis Malazgirtte Alp Arslan'a yenildi (26 Ağustos 1071).

7 — Komnenoslar sülâlesi devri (1081-1204). Haçlı Seferleri ve iç kavgalarla geçmiştir.

8 — İstanbul Lâtin İmparatorluğu (1024-1261) — Haçlı ordularının Bizansı ele geçirmesi ile kurulan bu imparatorluk kısa sürmüştür.

9 — 1261 yılından 1453 'e kadar olan devir. Bu devir, imparatorluğun parçalanma ve yıkılma devrini teşkil eder. Bu çağda Paleologos sülâlesi hüküm sürmüştür. Anadoluda yıkılan Selçuk devletinin yerini tutan Osmanlı devleti, bin yıllık Bizans

saltanatını tarihe gömmüştür. 53 günlük bir kuşatmadan sonra 1453 yılının 29 Mayıs Salı günü genç Türk hükümdarı Büyük Fatihin yönettiği kahraman Türk orduları Bizansa girmişler. Bu suretle Orta Zamanları kapayarak Yeni Zamanları açmışlardır. Bizans bütün zenginlikleri ile, tarihî eserleri ile, eşsiz âbideleri ile ebediyen Türkün olmuştur.

BİZON :

Bizon, yalnız Amerika kıtasında yaşıyan bir öküz cinsidir. Amerika keşfedildiği sıralarda sayısı milyonlara varan bu hayvan, bu gün hemen hemen kalmamış gibidir. Hayvanın başı büyük olduğu gibi sırtında bir de kamburu vardır.

BOA YILANI :

Büyük yılanlara genel olarak «boa» denir. Zehirsiz olan bu yılanların 40 çeşidini saymak mümkündür En büyük boalara «Anakonda» adı verilir ki, bunlar Brezilya ve Peru'da yaşarlar. Bunların uzunlukları 12 metreyi bulur. Boalar, kalın ve çok kuvvetli gövdeleriyle yakaladıkları hayvanı sarıp öldürürler. Sonra da parçalayıp yerler.

BODRUM :

Bodrum, güney batı Anadoluda, Ege denizine doğru uzanmış bir yarımada kıyısında kurulmuş şirin bir kasabadır. Karyalılar zamanında kurulmuş Halikarnas harabelerinin burada oluşu Bodrum'un tarihî değerini arttırır. Halk süngercilikle, ticaretle, tarımla uğraşır. Bilhassa tütün satar. Eskiden hapishane olarak kullanılmış olan kaleler, şehre ayrı bir güzellik verir. Bodrum, Muğla vilâyetine bağlı Bodrum kazasının merkezidir. Bodrum kasabası 4.943 nüfusludur. Bütün kazada 20,176 kişi yaşar.

BOĞA :

Damızlık erkek sığırlara boğa denir.

BOĞA GÜREŞİ :

Avrupada İspanyada, Amerikada ise Meksika devletinde halkın en çok hoşlandığı eğlencelerden biri boğa güreşidir. Etrafı anfiteatr şeklinde tribünlerle çevrili olan geniş bir meydanın ortasına azgın bir boğa çıkartırlar. Boğa ile güreşecek

olan boğa güreşçisi yani matador, eline kırmızı bir örtü alarak boğanın karşısına geçer. Kırmızı bezi, boğanın gözlerine doğru uzatarak hayvanı kızdırmağa başlar. Hayvan saldırınca da, atik hareketlerle kendisini korur. Bu hal dakikalarca sürdükten sonra matador, hayvanın boyun gerisinde bulunan sırt kısmına kılıçlar saplıyarak boğayı öldürür. Böylece halkı heyecanlandırarak büyük bir başarı kazanmış olur. Fakat, bazı boğa güreşlerinde matadorların da can verdiği olur.

BOĞAZLIYAN :

Yozgat vilâyetine bağlı Boğazlıyan kazası 35,626 nüfusludur. Kaza arazisi, dağlık ve ormanlıktır, toprakları verimlidir. Kaza merkezi olan Boğazlıyan kasabası Yozgat'ın 80 kilometre güney doğusundadır ve 3,715 nüfusludur.

BOKS :

Boks, nefse hakimiyet kazandırması itibariyle faydalı, fakat şiddetli vuruşlariyle de ölüme sürüklemesi bakımından tehlikeli bir spordur. Yani ellere geçirilen eldivenlerle belirli kurallar içinde yapılan bir nevi yumruk döğüşüdür. Boks sporu ile uğrasanlara «boksör» denir.

BOLİVYA :

Bolivya, Güney Amerika devletlerindendir. Brezilya, Peru, Şili, Arjantin ve Paraguay devletlerinin arasına sıkışmış olan Bolivya Cumhuriyetinin genişliği 1.590.000 km2 dir. Nüfusu ise 3 milyon kadardır. Devletin başkenti, batıda La Paz şehridir. Bu şehir denizden 3693 m. yüksekte bulunur. Memleketin batısını yüksek And dağları çevirir. Bu dağların zirveleri kutup soğukları kadar soğuk olursa da vadiler, alçak düzlükler oldukça sıcak iklime sahiptir. Eskiden İspanyolların buyruğu altında olan Bolivya, istiklâlini 1824 yılında, General Simon Bolivar'ın sayesinde kazanmıştır.

Memleketin bereketli topraklarında tarım yapılır, zengin otlaklarında hayvan beslenir. Ayrıca dünya kalayının dörtte biri Bolivyada çıkar. Bakır, kurşun, antimon, bizmut maden kaynakları da zengindir. Bolivya hayvanlarının en önemlileri lamalar, alpakalar ve vicunalardır. Bu hayvanların etlerinden,

derilerinden, yünlerinden istifade edilir. Lama denilen küçük develerle taşın da yapılır. Amazon'un bir kolu olan, Mamore, Bolivyadan çıkar. Güney Amerikanın en büyük gölü, Titikaka gölü, Bolivya ile Peru arasında bulunur.

BOLU :

Bolu, Karadeniz bölgesinin batısına düşen bir vilâyet merkezimizdir. 7,532 nüfusludur. Şehir, Osmanlı devrine ait eserlerle süslüdür. Bolu vilâyetinin zengin ormanlarından kereste, ovalarından buğday elde edilir. Yün, tiftik, deri, av derisi ve yumurta başlıca ticaretini teşkil eder. Vilâyet toprakları içinde irili ufaklı bir çok gölden en meşhuru «Abant Gölü» dür. Kendisine bağlı Düzce, Gerede, Akçakoca, Göynük, Mudurnu kazalariyle birlikte vilâyetin alanı 11,140 km.2, nüfusu ise 277.625 kişidir.

BOLVADİN :

Bolvadin kasabası, Afyonkarahisar vilâyetine bağlı büyük bir kaza merkezidir. 9.831 nüfusludur. Kazanın tarıma elverişli olan ovasının güney kısmını Eber gölü çevirir. Sulak mer'alarında pek çok hayvan beslenir. Afyon tarımı da oldukça ileridir. Bütün kazanın yüzölçümü 2420 kilometre kare ve nüfusu 47.817 kişidir.

BOMBA :

Bomba, savaşlarda kullanılan bir öldürme aracıdır. Atıldığı zaman patlar. İçindeki misketler veya zehirli gazlar yayılır. Böylece düştüğü yerde bulunanları öldürür. Bombanın el bombası, tüfek bombası, uçak bombası, sis bombası ve zehirli gaz bombası gibi çeşit cinsleri vardır. Hele, son yıllarda yapılan atom ve hidrojen bombaları öldürücü, yıkıcı etkileri çok olan pek korkunç silâhlardır.

Ayrıca büyük fıçılara ve bomba biçiminde yapılmış kalın demir kablara da bomba denir. Oksijen bombası gibi.

Bir kimsenin öfkelenerek ansızın bağırması için de «Bomba gibi patlamak» deyimi kullanılmaktadır.

BOMBAY :

Bombay, Hint yarımadasının batı kıyısında küçük bir ada

üzerindedir. Şehri 1534 yılında Portekizliler kurmuştur. Gün geçtikçe gelişen şehir 1661'de İngilizlerin eline geçmiştir. Bugün Hindistan dominyonunun bir kapısı olan Bombay, bir milyonu geçen nüfusu ile dünyanın önemli limanlarından biri sayılır. Demiryolları ile memleketin her tarafına bağlanmıştır. Bombay modern tesisleriyle, Hindistan yarımadasının en büyük alış veriş kapılarından biri haline gelmiştir.

BONCUK :

Camdan yapılmış, ortası delik ve kırmızı, mavi, yeşil gibi türlü renkte olan tanelere boncuk adı verilir. Bazı yerlerde boncukları iplere dizip boyuna asarlar; boncuk dizileriyle araba hayvanlarının koşumlarını süslerler.

BONN :

Bonn şehri, bugün batı Almanyanın başşehridir. Kolonya «Köln» nın güneyinde, Ren nehrinin batı kıyısındadır. Kolonyadan Koblenz'e uzanan demiryolu Bonn'dan geçer. Şehrin üniversitesi ve çiniciliği meşhurdur. Ünlü besteci Beethoven Bonn'da doğmuştur. Şehrin nüfusu yüz bini geçer.

BOR :

Bor, Niğde vilâyetine bağlı bir kaza merkezidir. Güneyde Kardeşgediği istasyonundan gelen demiryolu Bor'un içinden geçerek Niğde'ye uzanır. Halk tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Kasaba içinde halı yapımevleri de vardır. Kaçırılan fırsatı anlatmak için «Geçti Bor'un pazarı, sür eşeği Niğde'ye» sözü halk arasında meşhurdur. Bor kasabası 10,665 nüfusludur. Bütün kazanın nüfusu kırk bine yaklaşır.

BORÇKA :

Çoruh vilâyetine bağlı Borçka kazası 20.963 nüfusludur. Merkezi olan Yeniyol kasabası 2.083 nüfusludur.

BORNEO :

Borneo, Asyanın güney doğusunda, 746.000 km. kare büyüklüğünde bir adadır. İçinde üç buçuk milyon kişi yaşar. Ekvatör, adanın ortasından geçtiği için iklim sıcak, yağışlar çoktur. Bu sebeple Borneo adasını engebelendiren dağlar, vâdiler, sık ormanlarla örtülüdür. Bir çoğuna henüz girilmiyen bu kor-

kunç ormanlar içinde, yerli kabîleler yaşar; filler, orangutanlar, misk domuzları, yaban öküzleri kaynaşır. Bu karanlık ve rutubetli ormanların en büyük zenginliği abanoz ağaçları, tik ağaçları ile kâfur ve hindistancevizi ağaçlarıdır. Bol olan akarsuların denizlere yakın kısımları balıkçı kayıklariyle, istimbotlarla doludur. Adanın kuzey kısmını teşkil eden Saravak, 1840 yılındanberi bir İngiliz ailesinin buyruğu altındadır. Buranın 109 bin km. kare toprak genişliği ile bir milyona yakın nüfusu vardır. Borneo adasının asıl zenginliğini altın, gümüş, elmas, petrol, civa, kalay, plâtin, kömür madenleri teşkil eder. Kauçuk, pirinç, şeker kamışı, pamuk, kahve başlıca toprak ürünleridir.

BORU :

İçi boş ve iki tarafı açık silindire boru denir. Borunun madenden, topraktan yapılmış şekilleri vardır. Bu araç, sıvı maddelerin bir yerden başka bir yere iletilmesinde kullanılır.

BOSNA :

Bosna, Yugoslavya cümhuriyetinin önemli bir eyaletidir. Burası uzun yıllar Osmanlı devletinin bir parçası iken Berlin Barışı ile Avusturyanın eline geçmiş; daha sonra Birinci Cihan Savaşı sonunda da Yugoslavyanın sınırları içinde kalmıştır. Nüfusunun çoğu müslüman Boşnaklardır. Zengin toprakları tarıma pek elverişlidir. Ormanları, zeytinlikleri, bağları, meyva bahçeleri çoktur. Geniş mer'alarında koyun ve sığır sürüleri dolaşır.

Birinci Cihan Savaşının başlama sebebi olan Avusturya Veliahtının ölümü, Bosnasaray şehrinde vukubulmuştu.

BOYA :

Renk vermek veya dış etkilerinden korumak için eşyanın üzerine sürülen renkli maddeye «boya» adı verilir.

BOYABAT :

Boyabat, Karadeniz bölgesi vilâyetlerimizden olan Sinop'un kazalarından biridir. Kaza merkezi olan Boyabat kasabası Kızılırmak'ın kolu Gökırmak'a dökülen Gazidere kenarındadır. 4.004 nüfusludur. Bütün kaza 65.036 nüfusludur. Halkı pirinç, buğday tarımıyla uğraşır.

BOYLAM :

Yeryüzünde bulunan her hangi bir noktanın, Londra yakınında Griniç gözlemevinden geçen başlangıç meridyenine derece cinsinden olan uzaklığına; o yerin boylamı denir.

BOZCAADA :

Bozcaada, Çanakkale Boğazının önünde, Anadoluya 5 km. uzaklıkta küçük bir adadır. 1.766 kişi olan nüfusu, şarapçılık ve balıkçılık yapar; bağ işleriyle uğraşır. Balı da meşhur olan Bozcaada, Çanakkale vilâyetine bağlıdır.

BOZDAĞ :

Anadoluda Bozdağ adını taşıyan birkaç dağ varsa da, bunların içinde en önemli olan Küçük Menderes vâdisinin kuzeyindeki dağdır.

Bozdağ, denizden 2130 metre yüksekliktedir. Bu dağın 1100 metreden yukarısı çam ve kereste ormanlariyle örtülüdür. Tepelerinden kar eksik olmaz. Yazın, güzel manzaralı yamaçları mesireye çıkanlarla dolar.

Ayrıca, Eskişehir yakınında 1380 metre yüksekliği bulan bir Bozdağ ile Muğlanın doğusunda yüksekliği 2500 metre olan bir Bozdağ daha vardır.

BOZDOĞAN :

Aydın vilâyetine bağlı Bozdoğan kazası 37.075 nüfusludur. Aksu ırmağının suladığı ovası tarıma çok elverişlidir. Aksu ovasını çeviren yamaçlar, incir ve zeytin ağaçlariyle doludur. Kaza merkezi olan Bozdoğan kasabası Madran dağının eteğinde kurulmuştur. 3.865 nüfusludur.

BOZKIR :

Konya vilâyetine bağlı olan Bozkır kazası 42.660 nüfusludur. Kazanın toprakları ekime elverişsiz ve taşlıktır. Halkının büyük kısmı, kışın Batı Anadolu ve İstanbul'a çalışmağa giderler. Kaza merkezi 1500 nüfuslu Bozkır kasabasıdır.

BOZÜYÜK :

Bozüyük, Bileciğe bağlı bir kazadır. 51771 nüfusludur. Bereketli ovasında tahıl, pancar tarımı yapılır. Keresteciliği ilerdedir. Kaza merkezi Bozüyük kasabası 7.579 nüfusludur.

BÖBREKLER : (Bak: Kandaki zararlı maddeleri dışarıya atan organlar):

BÖCEK :

Kelebek, karınca, arı, kurt, tırtıl gibi küçük canlılara, genel olarak böcek denir. Dünya üzerinde sayılamıyacak kadar böcek vardır. Bu böcekler, çeşitli türlere ayrılırlar. Birbirlerini, leşleri, taze otları, yaprakları, hattâ insan kanını emerek geçinen böcekler, çeşitli korunma silâhlarına sahiptirler. Zayıfın, kuvvetli tarafından yenmesi esasına dayanan tabiat kanunu, böcekler için gibidir. Fakat korunması gayet cılız olan bu hayvancıkların en kuvvetli tarafları, çabuk üremeleridir. Bundan başka, kimisi gizlenme, kimi kalın ve iğneli kabukları, kimi de zehirli gaz saçarak düşmanlarından korunmuş olurlar. Böceklerin, bazı faydaları olmakla beraber, zararları daha çoktur.

BÖLME :

Bölme, dört işlemden birinin adıdır. Bir sayının içinde diğer bir sayının kaç tane bulunduğunu anlamak için yapılan işlem «bölme» adını alır.

Meselâ; 8 portakal 64 kuruşsa, bir portakalın kaç kuruş olduğunu bölme işlemiyle buluruz:

$64 \div 8 = 8$. Bir portakal 8 kuruşmuş.

Bölme işleminde bölünecek sayıya **bölünen**, bölünenin kaç eşit parçaya bölüneceğini gösteren sayıya **bölen** ve işlemin sonucuna da **bölüm** denir.

Bölünen sayı her zaman tam parçalara bölünemez. Bazan sayı artar:

$$\begin{array}{r|l} 7 & 3 \\ \hline 6 & 2 \\ \hline 1 & \end{array}$$

Artan sayıya da **kalan** denir.

Birden fazla basamaklı sayılarla yapılan bölmeye örnek:

(27) portakala (405) kuruş verdik. Acaba portakalın tanesi kaça gelmiş olur? Burada (405) kuruşu (27) ye bölmemiz gerekir. Bunun için de işlemi:

405	27
— 27	15
135	
— 135	
000	

şeklinde yazmamız lâzımdır. Bu işlemde de (405) sayısına bölünen, (27) sayısına bölen, çıkan (15) sayısına da bölüm denir. Bölen iki basamak olduğuna göre, bölünen sayısının sol yanında da iki basamak ayırırız. (40) da 27 yi ararız. (1) defa vardır. Bu (1) i bölüm çizgisi altına yazarız. (1) le (27) yi çarparız. Elde edilen sayıyı (40) dan çıkarırız. Geriye kalan (13) de (27) olmadığına göre, yukarıdan (5) i aşağı indiririz. (135) de (27) (5) defa vardır. (5) i bölümdeki (1) in sağ yanına yazıp (5) le (27) yi çarparız. Elde edilen sayıyı (135) den çıkarırız. Bölme işlemimiz de böylece yapılmış olur. Sonuçta çıkan (15) sayısı da portakalın tane fiatıdır. 15 le 27'yi, yâni bölüm sayısı ile bölen sayısını çarparsak, bölmenin sağlamasını yapmış oluruz. Çarpma sonucunun bölünen (405) sayısına eşit olması gerekir. Aksi halde bölmede yanlışlık vardır.

O halde bölmeyi sağlamak için, bölümle bölen sayıyı çarparız. Çarpım bölünen sayıya eş ise bölme işlemi doğru yapılmıştır.

BÖLME (SONU SIFIRLI OLAN SAYILARIN ONA VE YÜZE BÖLÜMÜNDEKİ KOLAYLIK).

Sonu sıfırlı olan sayıları ona bölmek için, sağdan bir sıfırı, yüze bölmek için sağdan iki sıfırı... atarız.

BÖLÜ İŞARETİ :

Matematikte bölme işlemini gösteren ÷ işaretine bölü işareti denir. Bir bayağı kesirde pay ile paydayı ayıran yatay çizgi de «bölü» diye okunur.

Bunları biliyor musunuz?

HAVA TABAKASININ KALINLIĞI

Yükseklere doğru çıktıkça havanın yoğunluğu azalır. Altı yedi bin metre yükseklikte insan zorlukla nefes alır. Yükseklerde hava basıncı azdır. Uçaklarla çok yükseklere çıkanlar, özel âletler kullanırlar. Oksijen maskeleri takarlar Fakat hava, az da olsa, deniz düzleminden 300 veya 400 kilometre yükseklere kadar vardır.

Kahramanlık Hikâyeleri:

SAKARYA BOYUNUN MEHMETÇİĞİ

Sıcak bir ağustos günüydü. Sakaryada, ileri hatlara gidiyorduk. Patikalar, bozuk araba yolları cephane taşıyanlarla doluydu. Bunların ekserisini ninelerle beyaz sakallı dedeler teşkil ediyordu. Bir ara, büyük bir kağnı kervanının yanına vardık. Bu kağnılardan birine dikkatle baktım. Yağız bir delikanlının kurulduğu mermi yüklü kağnıyı, cılız inekler çekmeye çalışıyordu. Atımı kağnıya doğru sürdüm. Delikanlıya seslendim:

— Bana bak oğul! Sende hiç merhamet yok mu? Bu kadar yüklü kağnıya bir de sen binmişsin. Hayvanlara acımıyor musun?

Delikanlının yüzü kızardı. Bir şey demeden hayvanları haydamıya devam etti.

Herhalde çok kızdığımı sezen bir dede, omuzuma dokundu:

— Evlât, onun kusuruna bakma! O, sakattır. Ayaklarını Eskişehir savaşında gülle uçurdu. Yürüyemez, dedi.

Kırdığım potu anlamıştım. Utandığımı belli etmeden öte yana uzaklaştım gittim.

Gülüyorum:

KEŞKE!

Acar — Annem eve bir makine aldı. Bu makine evin bütün işlerini çabucak yapıp bitiriyor. Annem artık eskiden çalıştığının yarısı kadar çalışıyor!...

Turgut — Keşke annen o makinadan iki tane alsaydı da hiç çalışmasaydı!...

GARİP BİR HATIRLAMA

Aytekin — Dün hep seni düşündüm Temel!

Temel — Sahi mi söylüyorsun! Neredeydin?...

Aytekin — Hayvanat bahçesinde.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : ALİ RIZA AKISAN - Teknik Sekreter EJDER AKISAN - Yayımlıyan : AKISAN YAYINEVİ : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : AKISAN YAYINEVİ.

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

17 ARALIK 1954, CUMA — SAYI: 12 — FİYATI 15 Kuruş.

AKISAN

CEP ANSİKLOPEDİSİ

B -7

Bunları biliyor musunuz?

KALABALIK VE KAPALI YERLERDE NİÇİN BAŞIMIZ AĞRIR?

Kapalı ve kalabalık yerler, herkesin temiz olmıyan nefesiyle dolar ve böylece havası kirlenmiş olur. Biz de böyle kirli bir havayı hemen anlarız. Çünkü pis kokar. Bu pis havanın içinde milyonlarca mikrop ta vardır.İşte mikroplu ve oksijeni az olan bu hava bizi âdeta zehirler ve başımız ağrımaya başlar.

Her zaman temiz havalı yerlerde oturmalı, çalışmalı ve uyumalıyız. Temiz hava, başkaları tarafından kullanılmamış ve mikroplarla dolarak kirlenmemiş olan oksijenli taze havadır. Kapalı yerlerde çalışanlar veya oturanlar her fırsatta temiz hava almalıdırlar.

TENCERENİN DİBİ İSLİ OLMALI MIDIR?

Tencere ve çaydanlıkların dibi isli olursa daha çabuk ısınırlar. Bu sebeple bunların dibinin isli olması bizim için faydalıdır. Bunların temiz bir örtü üzerine konmaları doğru olmaz.

GÖK GÜRÜLTÜSÜ

Ancak bizden 30 kilometre uzaklıkta olan gök gürültülerini işitebiliriz. Daha uzaktaki gök gürültüleri işitilmez.

İNSAN VÜCUDUNUN KAÇTA KAÇI SUDUR?

İnsan vücudunun %65'i sudur. Beyin, dalak ve omurilik gibi organlarda su miktarı % 75'e çıkar. Vücudun su bakımından en zengin olan organı gözdeki mercek olup, bu organın %99'u sudur.

BÖLÜK AYIRMA (Aritmetikte):

Sayıları kolaylıkla okumak için, sağdan sola doğru üçer üçer, basamaklara ayırırız. Burada, her üç basamak BÖLÜK adını alır. Bölükler sağdan itibaren *Birler bölüğü, Binler bölüğü, Milyonlar bölüğü, Milyarlar bölüğü* olarak adlandırılır. *Bölükler birbirinden biraz ayrı yazılırlar.*

185	628	334	456		
d	c	b	a	sayısında	a" harfi birler bölüğünü
					b" harfi binler »
					c" harfi milyonlar »
					d" harfi milyarlar »
					göstermektedir.

Bütün bu anlattıklarımız tam sayılar içindir.

BREZİLYA :

Brezilya Güney Amerikanın en büyük devletidir. Alanı 8,5 milyon Km^2. dir. Nüfusu 46 milyonu aşar. 20 hükûmetin birleşmesinden meydana gelen Brezilya Cumhuriyetinin baş şehri, 1.519.000 nüfuslu Rio Janerio'dur. Bu geniş ülkeyi dünyanın en çok su akıtan nehri Amazon sular. Amazon bölgesinin sık ormanlarında, yerli kabileler yaşar. Brezilya'yı 1500'de Pinzon keşfetmiştir. Yıllarca Portekiz ve İspanyolların idaresinde kalan memleket, bağımsızlığına 1882'de kavuştu. Nüfusun dörtte biri Avrupalı göçmendir. Kalanını melezler ve yerliler teşkil eder. İklim genel olarak sıcak ve ratıptır. Elmas, altın, gümüş, plâtin, kurşun, bakır bakımından zengin olan topraklarda her türlü tahıl ekilir; pamuk ve şeker pancarı yetiştirilir. Fakat memleketin asıl zenginliğini kahve ürünü teşkil eder. Dünya kahvesinin üçte ikisi Brezilyada yetişir.

BRONZ :

Bronz, bakırla tenekenin karışmasından meydana gelen bir

maden cinsidir. Eğer bu karışımda teneke, bakırdan daha çok olursa bronzun sertliği artar. Bronzdan heykeller, süs eşyası, çanlar yapılır.

BROŞÜR :

Broşür, küçük kitap anlamına gelir. Reklâm gayesiyle çıkarılan kitapçıklara da denir.

BRÜKSEL :

Brüksel Belçika Krallığının baş şehridir. Nüfusu 910.000 kişidir. Ticaret ve endüstri bakımından büyük bir değer taşır. Ayrıca modada ileri olması ve telâcılığının şöhretli bulunması Brüksele büyük bir değer verir.

BUCAK VE İDARESİ: (Bak: Nahiye ve idaresi):

BUDAPEŞTE :

Budapeşte Macaristanın baş şehridir. 1.585.678 nüfusludur. Şehir Tuna'nın iki yakasında kurulan Buda ve Peştenin birleşmesinden meydana gelmiştir. Güzel binaları, şirin manzaraları ile meşhur olan Budapeşte yıllarca Türklerin buyruğu altında kalmıştı. Büyük bir sanayi ve ticaret şehridir.

BUDDHA :

Buddha, bugün Hindistan'da ve Çin'de yaygın bir dinin kurucusudur. Milâttan 488 yıl önce öldüğü zannedilen Buddhanın kurduğu din, vücudu ızdırap ve meşakkate tâbi tutarak nefsi islâh etmiye dayanır. İnsanı cehaletten, fena niyetten ve kendini beğenmekten kurtarmak bu dinin başlıca gayeleridir. Yaşayan vücudun arzularını, ihtiraslarını yenerek «Nirvana» denilen feragate varmak, her Buddhistin ilk düşüncesidir. Yalan söylememek, canlı hayvan öldürmemek, çalmamak, içki kullanmamak herhangi bir Allaha inanmayan Buddha dininin telkin ettiği inançlardır. Asya'da geniş yer tutan Buddhistlerin sayısı, 150 milyona yaklaşır.

BUENOS AİRES :

Güney Amerika devletlerinden Arjantin Cumhuriyetinin baş şehri olan Buenos Aires, 3 milyonu aşan nüfusu ile şirin ve muntazam bir şehirdir.

BUĞDAY : (Ve yurt ekonomisindeki değeri):

Tarihten evvelki zamanlardanberi bilinen bir bitkidir. Türkler cilâlıtaş devrinde Avrupaya akınlar yaptıkları zaman oralara buğdayı getirip tanıtmışlardı. Mısırlılar da buğday ekimi yaparlardı.

Buğday başlıca iki cinstir: (1) Sert buğday (2) Yumuşak buğday. Kurak ve az yağmurlu yerlerde sert buğday yetişir. Memleketimizde en çok bu cins yetiştirilir. Unu biraz esmerdir. Makarna ve şehriye yapılır. Yumuşak buğdayın unu beyaz olur. Kepeği azdır. Gıdası da azdır. Çok yağmur ister.

Bizim memleketimizde çeşitli buğdaylar yetişir. Bazı buğday cinsleri şunlardır : Kılçıklı buğday, kılçıksız buğday, kavuzlu buğday, çıplak buğday, kışlık buğday, yazlık buğday v.s.

Buğdayın saplarına «Saman» denir ve bunlar hayvanlara verilir. Buğday tanelerinin kabuklarına «Kepek» denir. Bunlar da hayvanlara verilir.

Buğday en iyi olarak killi, kalkerli topraklarda yetişir. Çünkü kökleri 25 santim kadar derine iner. Suyun ne çok derine inmesi, ne de çok üstte kalması lâzımdır. Toprağa sunî gübre veya hayvan gübresi karıştırılırsa iyi neticeler alınır.

Dünyada ençok buğday yetiştiren memleketler Amerika, Kanada, Arjantin'dir. Bizim topraklarımız da, makinelerle geniş mikyasta sürülüp ekilirse biz de beş altı misli daha fazla buğday yetiştirebiliriz.

BUĞDAYIN YURT EKONOMİSİNDEKİ DEĞERİ :

Senede 6 1/2 milyon ton buğday yetiştiriyoruz. Bu miktar, ihtiyacımızdan fazla olduğu için bir kısmını dışarı memleketlere satarız. Böylece dış ticaretimizde, buğdayın ekonomik bir değeri vardır. Ne kadar çok buğday yetiştirsek o kadar fazla satış yapabiliriz. Bizim topraklarımız verimlidir. Daha fazla ve daha iyi cins buğday, diğer ürünler yetiştirebiliriz. Avrupa memleketleri bu senelerde ekonomik bakımdan biraz sıkışık durumdadır. Bizim geniş topraklarımızda yetişecek buğdaylar, bu memleketlere kolayca satılabilir.

BUHAR :

Buhar ısı etkisiyle sıvıların ve bazı katıların gaz haline geçmesidir. Sıvılar gaz haline geçerken hacimleri büyür. Bu olay büyük bir kuvvet sağlar. Bu kuvvetten faydalanan insanlar buhar makinasını bulmuşlardır.

BUHARA :

Buhara, batı Türkelinin önemli şehirlirinden biridir. Tamamen bir Türk şehri olan Buhara, Cengiz zamanında yıkıldı ise de Timur tarafından büyük bir imar görmüştür. Şehir şark tipi yapılar, camiler ve medreselerle doludur. Buhara bugün Sovyetler Birliği idaresine bağlıdır.

BUHAR KUVVETİ :

Ocakta kaynayan bir tencerenin, çok defa kapağının oynadığını görürüz. Çaydanlık içinde su kaynarken de, kapağın tıkırtılı bir ses çıkararak inip kalktığı kolayca sezilir. Ağzı mantar tıkaçla kapanmış bir tübün içindeki su kaynarken, biraz sonra mantar tıkaç fırlar. Tencere kapağını oynatan, çaydanlık kapağını tıkırdatan veya tübün tıkacını fırlatan nedir? Hiç düşündünüz mü? Evet, sevgili okuyucular; Bütün bu yaramazlıkları yapan *«buhar kuvveti» dir.* Su, ısındığı zaman buharlaşır; buharlaşınca da hacmi genişler. Bu sebeple, içinde bulunduğu kabın kenarlarına basınç yapar. Hattâ bu basınç bazan o kadar çok olur ki kabı patlatır. Buhar kazanının patladığını, düdüklü tencerenin patladığını şüphesiz duymuşsunuzdur.

BUHAR MAKİNASI :

Bugünkü buhar makinasının esasını 1698'de Thomas Savery yapmıştır. Onun basit cihazını Rapin 1705 yılında piston eklemek suretiyle ıslâh etmiştir. Daha sonra Thomas Newcomen buhar makinasını biraz daha geliştirmiştir. Fakat buhar makinasının asıl mucidi İngiliz James Watt sayılır. Buhar makinasının esası buhar kazanı, buhar kutusu, silindir ve pistondan ibarettir. Buhar kazanından gelen buhar özel bir kanalla buhar kutusuna dolar. Bu kutudan silindire iki yol açılır. Silindir içinde kolay hareket edebilen bir piston bulunur. Bu piston bir kolla tekerleğe bağlıdır. Buhar

kutusundaki sürgünün ileri geri hareketleriyle buhar silindire girmeye başlar. Bu giriş pistonun bazan önünden, bazan arkasından; sıra ile olur. Buharın silindire dolması ve pistona basınç yapması sebebiyle piston, önden, arkadan itilir. Pistonun hareketi tekerleği ve ona kayışla bağlı makinenin çarkını döndürür. Böylece buhar makinası işlemiş olur.

BUKALEMUN :

Bukalemun, bulunduğu muhite göre rengini uyduran bir nevi kertenkeledir. Hareketleri ağır olan bu hayvanın 50 den fazla çeşidi vardır. Boyu 15 cm. yi geçmez. Yurdumuzun Güney vilâyetleriyle Ege Bölgesinde, çok bulunur. Uzun dilini süratle uzaktaki böceğe uzatır. Onu yakalayarak yutar.

BULANCAK :

Bulancak, Giresun Vilâyetine bağlı bir kazadır. Eskiden, burasının adı Akköydü. Giresunun batısında, Karadeniz kenarında kurulmuştur. 50 köyü vardır. Bütün nüfusu 50 bine yaklaşır. Halkı tarım, balıkçılık ve fındık işleriyle uğraşır.

BULANIK :

Muş Vilâyetine bağlı bir kazadır. Bulanık, Malâzgirt'in batısındadır. Muş'un kuzey doğusunda yer alır. 71 köyü olan Bulanık'ın nüfusu 20 bini geçer. Toprakları verimlidir.

BULANIK :

Duruluğunu kaybeden sıvılara bulanık denilir.

BULAŞICI HASTALIKLAR :

İnsandan insana veyahut hayvandan insana geçen hastalıklara bulaşıcı hastalıklar denir. Bu hastalıkları yayan mikroplardır. Mikroplar ya solunum organlariyle veya sindirim organlariyle veyahut ta derimizin açılan bir yerinden kanımıza karışmak suretiyle bizi hasta ederler. Köpek, kedi, bit, pire, sivrisinek, karasinek, fare gibi hayvanlar bulaşıcı hastalıkların yayılmasında önemli rol oynarlar. Hastanın eşyasını kullanmak da hastalığa yakalanmanın en büyük sebeplerinden birini teşkil ederler. Bu gibi tehlikeli hastalıklardan korunmak için temizliğe ve sağlık kurallarına dikkat etmeliyiz.

BULAŞIK YIKAMAK :

Her yemekten sonra kullanılmış kapları muhakkak yıkamak

lâzımdır. Bulaşık şöyle yıkanır :

Büyük bir kaba veya tencereye yarıya kadar sıcak su konur. Kirli tencereler, tabaklar, kaşık ve çatalların kaba yağları daha önceden kâğıt parçaları ile veya bulaşık teli ile temizlenir. Sonra hazırlanmış olan sıcak sabunlu suya batırılarak yine telle ve bulaşık bezleriyle iyice yıkanır. Çok yağlı tencereler, tavalar sodalı suyla kaynatılır. Sabunlu suyla yıkanan bulaşıklar sabunsuz suyla çalkalanıp kurulanır ve raflara dizilir. Önce çatal, kaşık ve bıçaklar, sonra da büyük kaplar, tabaklar, sahanlar, tencere ve tavalar yıkanır. Yıkanmaları bitmiş olan şeylerin yağ kokmaması lâzımdır. Yağ kokuyorlarsa tekrar yıkamalı veya kaynatmalıdır.

Madenî âletleri parlatmak için kül, kaul veya maden cilâları kullanılır. (Pirinç eşyalar için) Alimünyum kapları yıkarken soda kullanılmaz. Alimünyum madenini soda karartır.

BULDAN :

Denizli Vilâyetinin kazalarından biri de *Buldan*'dır. Buldan, Denizlinin kuzeybatısına düşer. 40 köyü vardır. Bütün nüfusu 35 bine yaklaşır. Kaza merkezinde ise 10 bin nüfus yaşar.

BULGARİSTAN :

Trakya'da bizimle komşu olan Bulgaristanın nüfusu 7 milyon kişi, yüzölçümü 110.840 Km2. dir.

Dağları çoktur. En mühimleri Balkan dağları, Rodop ve Istıranca dağlarıdır. Mühim nehirleri Meriç, Tunca, Arda ve Tuna'nın kollarıdır. Tuna nehri Romanya hududu boyunca uzanır. Balkan dağlarında zengin ormanlar vardır. Sahili yalnız Karadenizdedir. Bulgaristanın iklimi serttir. Kışları soğuk, yazları da sıcaktır.

Güney Balkanlarda tütün, pamuk, pirinç yetişir. Tunca nehri boylarında gül bahçeleri uzanır. Bağlar, meyve bahçeleri, dutlar çoktur. İpek böceği yetiştirilir. Buğday, arpa güneyde, mısır kuzey taraflarda iyi yetişir. Sığır, koyun, domuz yetiştirilir. Bulgarlar çiftçi ve çoban bir millettir. Madenleri vardır. Fakat işlenmemiştir. Dışarıya toprak ve hayvan ürünleri satar. Dışardan fabrika eşyası, işlenmiş eşya alır. Bizimle ticareti azdır.

Bulgaristan'ın merkezi 434.888 nüfuslu Sofya'dır. Meşhur şe-

hirleri Filibe, Plevne, Köstendil, Tırnova, Zağra, Şumnu, Eski Cuma; limanları Varna, Burgaz, Rusçuk, Vidin'dir. Bulgaristan şimdi Sovyetlerin boyunduruğu altındadır.

BULUŞLAR : (XV - XVI. Yüzyıl):

Bugünkü ileri medeniyetimizi hazırlıyan, onbeş ve onaltıncı yüzyıllardaki buluşlardır. Bunda da Türklerin payı büyüktür. Haçlı seferlerinde Kudüsü almak için Ön Asyaya saldıran Haçlılar, burada kahraman Türklerle karşılaşmışlardı. İki yüz yıl süren bu saldırışlarda isteklerine kavuşmadılarsa da barutu, puslayı ve kâğıt yapmayı Türklerden öğrendiler. Pusulanın gemicilikte kullanılması, yeni kıtaların bulunmasına sebep oldu. Böylece 1492 yılında Amerika, Kristof Kolomb ve sonra da Amerika Vespuçi tarafından bulundu. Portekizli Macellan'ın gemicileri, 1521'de ilk defa dünya çevresini gemi ile dolaştılar. Bu olaylar Avrupa'yı zenginleştirdi, dünya bilgisini çoğalttı, yeni kıt'aların bulunmasına yol açtı. 1450'de ilk basımevinin Gutenberg tarafından kurulması ve kâğıdın ucuza maledilmesi, okumayı kolaylaştırdı. Ayrıca, Bizans'a Türklerin girişi Romada, Florensada eski sanat eserlerini incele_me, ilim kitaplarını okuma hareketini yarattı. Filhakika Bizanstan kaçan bilginler, sanatkârlar Romaya sığınmışlar; beraberlerinde de çok değerli kitaplar getirmişlerdi. Bu hareketler Rönesansın doğmasına sebep oldu. Kitapların ucuzlaması okuyucu sayısını arttırıyordu. Bundan başka incilin lâtinceden millî dillere çevrilişi Reform'u doğurdu. Bu suretle orta zamanların, papaya körü körüne inanan cahil halkı yerine, yeni zamanlarda okuyan, araştıran ve güzele, doğruya, iyiye karşı içinde engin inançlar besleyen aydın fikirli halk teşekkül etti.

BULUT :

Havadaki su buharının, ısı derecesinin düşmesi neticesi sıkışarak ince su zerrecikleri haline gelmesi, bulutları meydana getirir. Yeryüzüne çöken bulutlara sis adı verilir. Çok yüksekteki bulutlar, buz billûrlarından ibarettir. Bunlar tüy şekillerini andırırlar ki adlarına «Sirrus bulutları» denir. Bunlardan başka «Sirro - Stratus», «Sirro Kumulus», «Strato Kumulus» ve yağmur bulutları vardır.

Yağmur bulutları koyu renklidir; alçaklarda dolaşırlar ve gölge yaparlar.

BURÇLAR :

Gök yüzündeki takım yıldızlara «burç» denilir. Başlıca burçlar şunlardır : Hamel, Sevir, Cevza, Seretan, Eset, Sümbüle, Mizan, Akrep, Kavis, Cedi, Delo, Hut...

BURDUR :

Burdur; Orta Anadolunun güney batısında kendi adını taşıyan gölün doğusunda önemli bir vilâyet merkezimizdir. Denizden 1025 m. yüksekliktedir. İklimi oldukça settir. Bağları, bahçeleri güzeldir. Hele gül bahçeleri bölgeye ayrı bir güzellik verir.

Vilâyetin toprak genişliği 7450 kilometrekaredir. Nüfusu ise, 136350 kişidir. Bucak, Tefenni, Yeşilova, kazaları Burdura bağlıdır.

BURDUR GÖLÜ :

Burdur Gölü — Akdeniz göller bölgesinde, Burdurun batısında bulunur. Genişliği 200 kilometrekaredir. Denizden 845 metre yüksekte bulunur. Suları acıdır. İçinde balık yaşamaz. Bor, Keçiburlu ve Ulupınar Çayları Burdur Gölüne dökülür.

BURHANİYE :

Burhaniye; Batı Anadolu'da, Edremit Körfezi güneyinde Balıkesir Vilâyetine bağlı önemli bir kaza merkezidir. Kasabanın yanından Madra dağlarından gelen Karınca çayı geçer. Burhaniyeyi çeviren tepeler ve ovalar zengin zeytinliklerle kaplıdır. Burada halk daha çok tarımla uğraşır. Zengin topraklarda tahıl, bakla, üzüm ve meyva bol yetişir. Zeytinyağı, sabun, yün de önemli ürünleri arasında yer alır.

BURSA :

Bursa; Marmara bölgesinde, çok şirin bir vilâyetimizdir. Merkezi olan Bursa şehri 2493 metre yükseklikte olan Uludağın kuzey eteklerinde bulunur. Bol akar suların suladığı ovası dutluklarla, meyva bahçeleriyle ve yeşilliklerle süslüdür. Bugün 100 bini aşan nüfusu ile Bursa şehri ipekcilikte, meyvacılıkta ve tarımda önemli bir yer tutar. Hele şifalı kaplıcaları ile güzel dağ manzaraları bir çok seyyahların ziyaretini sağlar. Ayrıca, İlk Osmanlı medeni-

yetinin en güzel eserlerini sinesinde toplaması, değerini büsbütün artırır. Şehir, Milâttan 550 yıl önce kurulmuştur. Uzun seneler Bizanslıların elinde kaldıktan sonra 1326 da Osmanlıların eline geçti. Az zaman içinde, Türklerin yapıcılığı sayesinde en güzel şeklini aldı. Edirne zaptedilinceye kadar da, Bursa, Osmanlı devletinin başşehri oldu. Güzel camileri, türbeleri, hamamları, çeşmeleri ziyaretçilerin hayranlığını çeker.

Vilâyetin yüz ölçümü 9.950 kilometrekaredir. Nüfus 541.987 kişidir. Karacabey, M. Kemalpaşa, Orhaneli, İnegöl, Yenişehir, Gemlik, İznik ve Orhangazi Bursa vilâyetinin başlıca kazalarıdır.

BURUNUN YAPISI VE TEMİZLİĞİ :

Burun; Yüzümüzün ortasında, solunumumuzu kolaylaştıran «Koku alma» organımızdır. Yukarıdan aşağıya doğru, bir kıkırdakla ikiye bölünmüştür. Bu hal iki burun deliğini meydana getirir. İçerisi daima nemli duran, pembe bir zarla kaplıdır. Bu zarın üzerinde, gayet küçük girinti ve çıkıntılar vardır. Koku alma sinirleri bu kıvrımlar içinde bulunur. Burun suyu (Sümük) çıkaran, böylece burun içinin daima nemli kalmasını sağlayan bezler de buradadır. Burundan nefes alındığı zaman, burun kıvrımları içinden geçen hava mikroplu tozlardan süzülmüş olarak ciğerlere gider. Bu işi yapan kıvrımlardaki nem ile burun deliklerindeki kıllardır.

Cisimlerin, çiçeklerin çıkardıkları koku, gaz veya zerrecikler halinde havaya karışarak burnumuza girer. Kıvrımlardaki duygu sinirleri bu kokularla uyartılır. Duygu alan sinirler vasıtasıyle beynimizdeki koku alma merkezi harekete geçer. Bu suretle biz de kokuyu duymuş oluruz. Bu önemli organın sağlığını korumak için burnumuzu temiz tutmalıyız. İçini sık sık ılık su ile yıkamalıyız. Nezleden, vurmadan sakınmalıyız.

BUZ :

Termometre sıfırdan aşağıya düştüğü zaman su donar ve buz olur. Buz, sıcak odaya alınınca tekrar eriyip su olur.

BUZULLAR: (Bak: Cumudiyeler):

BÜKREŞ :

Bükreş, Romanya cumhuriyetinin başşehridir. Nüfusu

1.041.807 kişidir. Tunanın bir kolu olan Dimboviça nehri üzerinde kurulmuştur. Uzun yıllar Osmanlı devletinin buyruğu altında kalmıştır. Muntazam caddeleri, güzel binalariyle Balkanların görülmeye değer şehirlerinden biridir.

BÜLBÜL :

İlkbaharda tatlı ötüşüyle ormanları çınlatan bülbül, göçmen kuşlardandır. Bu kuşun erkeği dişisinden 10 - 15 gün evvel gelir. Dişisi yumurtlayıp yavru çıkarıncaya kadar erkek bülbülün güzel şarkıları duyulur. Ormanlarda, bahçelerde yuva yapar. Hazirandan sonra dişisiyle birlikte yavrularını beslemeye koyulur. Artık ötmeye vakit bulamaz. İnce ve uzunca bir gagası vardır. Kurt, tırtıl gibi böcekleri yemekle geçinir. Yuvasını yere, kuru yapraklar arasına yapar. Eylûlde diğer göçmen kuşlar gibi sıcak ülkelere gider.

BÜNYAN :

Bünyan, Kayseri Vilâyeti kazalarından biridir. Kayserinin kuzey doğusundadır. Köylerinin sayısı 21 dir. Bütün nüfusu 50 bini bulur. İçinden şelâleler yaparak Sarımsaklı suyu geçer. Bu sudan, elektrik enerjisi elde edilmektedir.

BÜTÇE :

BÜTÇE — Devletin bir yıllık gelir ve giderini gösteren hesaplara ve cetvele «Bütçe» adı verilir.

Umumiyetle ailelerin ve şahısların da bütçeleri vardır.

Devletin geliri : halktan topladığı vergilerle, tekelden işlettiği fabrikalardan, müesseselerden, bankalardan, madenlerden ve diğer şeylerden elde ettiği kârlardır. Masrafları ise, yollar, köprüler, okullar, yeni fabrikalar, müesseseler, hastaneler yapması, memurlara maaş vermesi, devamlı bir ordu bulundurarak bütün ihtiyaçlarını temin etmesi vesaire gibi masraflardır.

Her sene bütçe, hükûmet tarafından hazırlanarak B. M. Meclisine sunulur. Mecliste komisyonlar ve mebusların heyet-i umumiyesi tarafından tartışılarak kanunlaştırıldıktan sonra tatbik edilir.

Bütçenin denk olması lâzımdır. Yani, giderle gelir aynı olmalı, hattâ gelir giderden fazla bulunmalıdır. Eğer gider, gelir-

den fazla olursa, bütçede açık var denir. Bu açığı kapatmak için borç para bularak veya sair suretle bütçeyi denkleştirmek gerekir.

BÜYÜK BRİTANYA : (Bak: İngiltere):

BÜYÜK DENİZLER :

Dünya üzerinde, karaları (kıt'aları) çeviren denizlere «Büyük denizler» adı verilir. Küremizi incelersek, denizlerin karalardan daha çok geniş olduklarını görürüz.

Bütün denizlerin alanı 361 milyon km2. dir. Bütün karaların genişliği ise 149 milyon km2. yi bulur.

Dünyada başlıca beş büyük deniz vardır. Bunlar da, büyüklüklerine göre şöyle sıralanır:

1 — Büyük Okyanus 180 milyon km2. dir. Amerika ile Asya kıt'aları arasındadır.

2 — Atlas Okyanusu 106 milyon km2. dir. Amerika, Avrupa ve Afrika kıt'aları arasında bulunur.

3 — Hint Okyanusu 74 milyon km2. dir. Avustralya, Asya ve Afrika kıt'aları arasında yer alır.

Bunlardan başka, Okyanuslar kadar geniş olmayan iki büyük deniz daha vardır. Bunların biri Güney Buz Denizi, diğeri de Kuzey Buz Denizidir.

Karalar, dünya yüz ölçümünün %29'unu, denizler ise %71 ini kaplar.

BÜYÜK HARFLERİN KULLANILIŞI :

Büyük harfler, cümle başlarında, mısra başlarında kullanılır. Cümle içindeki özel isimleri büyük harfle yazmak şarttır. Noktadan, soru işaretinden, ünlemden sonra büyük harfle başlamayı unutmamalıyız. Konuşmalı yazılarda her tireden sonra gelen kelime yine büyük harfle başlar.

BÜYÜK İKLİM KUŞAKLARI :

Dünya üzerinde başlıca üç iklim kuşağı vardır: a) Sıcak iklim kuşağı, b) Orta iklim kuşakları, c) Kutup kuşakları. Ekvatorun iki yanındaki sıcak yerlere «Isı kuşak» denilir. Kutupların etrafındaki soğuk yerlere de «Kutup kuşakları» adı verilir. Kutup kuşaklariyle ısı kuşak arasında kalan bölgeler de

«Orta kuşaklar» dır. Kuzey yarı küredeki orta kuşak, kuzey orta kuşaktır. Güney yarı küredeki orta kuşak ta güney orta kuşaktır.

BÜYÜK İSKENDER (Bak: İskender):

BÜYÜK KIT'ALAR :

Dünyada beş büyük kıta vardır. Bunlar da, büyüklüklerine göre şöyle sıralanır: 1 — Asya 44 milyon km2. dir. 2 — Amerika 40 milyon 400 bin km.2 dir. 3 — Afrika 30 milyon 300 bin km2. dir. 4 — Avrupa 10 milyon km2. dir. 5 — Okyanusya 8 milyon 550 bin km^2. dir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ :

Ankarada bir Büyük Millet Meclisi binası vardır. Milletvekilleri bu binada toplanırlar. Memleketin bütün işlerini görürler, karar verirler. Milllet Meclisi, senede genel olarak yarısını çalışma ile geçirir. Büyük Millet Meclisi, tatile girdikten sonra bir veya iki ay tatil yapar. Diğer aylar sık sık toplantı yaparak çalışır.

Büyük Millet Meclisinde bazı toplantılar gizli olur. Açık toplantılarda, dinleyiciler salona girerek, kendilerine ayrılan yerlerden toplantıyı takip edebilirler. Büyük Millet Meclisinde bir başkan, birkaç başkan vekili ve kâtipler vazife görür. Toplantıları başkan veya başkan vekillerinden biri idare eder. Kâtipler yapılan konuşmaları yazarlar.

Büyük Millet Meclisinin vazifeleri :

Türkiye Büyük Millet Meclisi, yüce Türk Milletini temsil eder. Bu sebeple aldığı kararlar, çıkardığı kanunlar hep Türk Milleti adınadır.

Dört yılda bir yapılan genel seçimlerden sonra, mebuslar Ankaraya giderler; Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında toplanırlar. Mebuslardan en yaşlısı geçici Başkan, en genç ikisi de geçici kâtip olarak kürsüde yerlerini alırlar. Böylece, ilk oturum açılmış olur. Yapılan yoklamayı müteakip mebuslar birer birer kürsüye gelip andiçerler. Andiçme töreni sona erince gizli reyle Meclis divanı seçimi yapılır. Bu divan; bir Başkan, 3 Başkan vekili ve gerektiği kadar kâtiple idareciden ibarettir.

Yeni Başkan yerini alınca ilk iş, Reisicumhuru seçmektir. Netice itibariyle Büyük Millet Meclisinin vazifeleri şunlardır :

1 — Reisicumhur seçmek.

2 — Reisicumhurun tâyin ettiği Başvekilin okuyacağı hükûmet programını kabul veya reddetmek. Böylece kabineye güven veya güvensizlik reyi vermek.

3 — Kanun yapmak, gerekli kanunları değiştirmek veya kaldırmak.

4 — Hükûmeti denetlemek, gerekirse düşürmek.

5 — Savaşa, barışa karar vermek.

6 — Hükûmetin yabancı devletlerle yaptığı anlaşmaları tasdik veya reddetmek.

7 — Para basmak.

8 — Vatandaşların dilekçelerini incelemek.

9 — Bütçe yapmak.

10 — Ölüm cezalarını tasdik etmek veya ceza şeklini değiştirmek.

BÜYÜK OKYANUS :

Büyük Okyanus, dünyanın en büyük denizidir. Yüzölçümü 175 milyon Km. kareyi bulur. Uçsuz bucaksız olan bu engin deniz, Asya, Okyanusya ve Amerika kıt'aları arasındadır. İçinde büyüklü küçüklü sayısız adalar vardır. Kuzeyde en dar yeri Bering Boğazıdır. Senenin uzun ayları donan bu boğaz, Asya ile Amerikayı birbirine yaklaştırır. Büyük Okyanus, aynı zamanda dünyanın en derin çukurlarına da sahiptir. Dünyanın en derin yeri olan Emden çukuru Celebes adaları doğusundadır. (10,793 m.).

BÜYÜK SAHRA : (Bak: Çöl kelimesine).

BÜYÜK SELÇUK DEVLETİ: (TÜRKLERİN MÜSLÜMAN DÜNYASINA HÂKİM OLUŞLARI - BİZANSLILARLA MÜNASEBETLERİ - ANADOLUYA YAYILMALARI - UYGARLIĞI) : (Bak: Selçuklular).

BÜYÜK ŞEHİRLERDE BELEDİYE TEŞKİLÂTI :

Büyük şehirlerde belediye teşkilâtı, başlı başına bir teşkilâttır.

Şehirlerin temizliği, sağlık işleri, eğlence yerlerinin durumu, güzelliği, pazar yerleri ve sairenin durumundan doğrudan doğruya belediyeler sorumludur. Bir şehrin medenî seviyesi, o şehir belediyesinin başarılı çalışmasiyle ölçülür. (Daha geniş bilgi edinmek için «Belediye» kelimesine bak).

BÜYÜK ŞEHİRLERİN ÖZELLİKLERİ : (Bak: Şehirler).

BÜYÜK ULUSUM: (Bak: Türk Milleti):

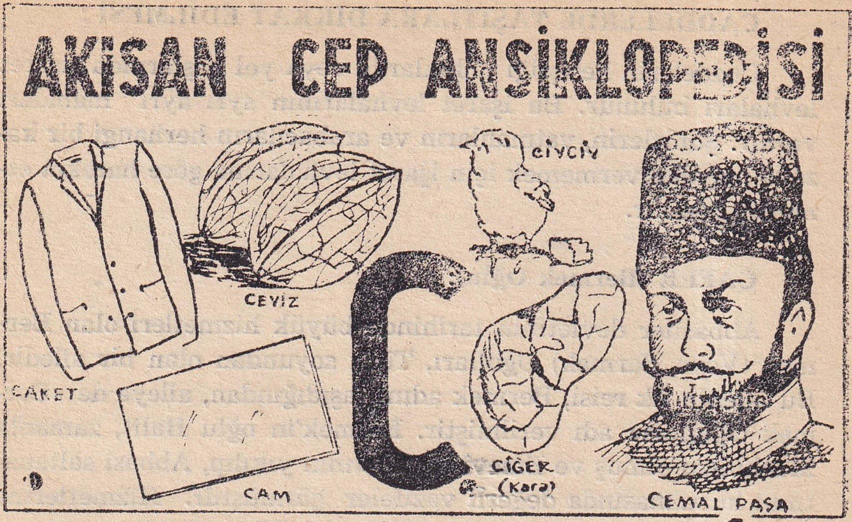
BÜYÜTEÇ :

Eşyayı olduğundan büyük gösteren merceklere **büyüteç** denir. Büyüteçteki mercek, yakınsak mercektir.

BYRD : «Amiral):

Byrd, dünyanın meşhur gezginlerinden biridir. Heyecan dolu seyahatlerini bir macera olmaktan ziyade, sırf ilme hizmet için yapmıştır.

Amiral Byrd, 1888'de Amerikanın Virginiya eyaletinde doğmuştur. 12 yaşındayken, Filipinler'e gitmek gayesiyle yaptığı dünya gezisinden sonra, yurduna döndü. 18 yaşına basınca, Annapolis Deniz Akademisine girdi. 1912 de Akademiyi bitirerek teğmen oldu. Bir ara tayyareciliğe merak sardı. Meşhur Lindbergden 42 gün sonra 29 Haziran 1927 de, New-York'tan havalandı. 24 saat içinde Fransa kıyılarına vardı. Fakat, onun en önemli gezileri, kutuplara yaptığı seyahatlerdir. 1926 yılında uçakla 2.500 Km. katederek, kuzey kutup seferini tamamladı. 10 Ekim 1928'de 80 kişilik bir heyetin başında, Los Angeles yakınındaki Sen Pedro limanından denize açıldı. Amiral Byrd'in heyeti, 6 aralıkta, Güney Kutup arazisindeki Balina koyuna varmış bulunuyordu. Orada, kışı geçirmek için «Küçük Amerika» adını verdikleri bir karargâh kurdular. 1929 yılının 28 kasımında, Byrd, uçağına atladı. Üç arkadaşiyle birlikte 2577 Km. yol katederek Güney Kutup noktasına vardı ve geri döndü.

C :

«C» harfi, Türk alfabesinin üçüncü harfidir. Sessizdir. Sınıflamalarda üçüncü maddenin başına konulur. Müzikte, porte üzerinde «do» sesini gösterir. Ayrıca kimyasal bir varlık olan karbon gazının remzi de «C» dir.

C :

Matematikte «C» işareti, Romen rakamlarından «100» sayısıdır.

CÂBER KALESİ :

Câber kalesi Suriye'nin kuzeyindedir. Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Beyin büyük babası Süleyman Şah'ın mezarı buradadır. Buraya bugün, Türk Mezarı da denilmektedir. Orada bir jandarma karakolumuz bulunmaktadır.

CADDE :

Köyler, kasabalar ve şehirler içindeki ana yollara cadde denir. Caddeler, taşıtların işlemesine elverişlidir. Caddelerin yanlarındaki tretuvarlardan yayalar gider.

CADDELERDE TAŞITLARA DİKKAT EDİLMESİ :

Caddelerin kesiştiği noktalarda veya yol başlarında işaret levhaları bulunur. Bu işaret levhalarının ayrı ayrı mânaları vardır. Şoförlerin, vatmanların ve arabacıların herhangi bir kazaya meydan vermemek için işaret levhalarına göre hareket etmeleri gerekir.

CAFER (Bermek Oğlu):

Abbasîler devletinin tarihinde büyük hizmetleri olan Bermek (Veya Barmak) Oğulları, Türk soyundan olan bir ailedir. Bu ailenin ilk reisi, Bermek adını taşıdığından, aileye de «Bermek Oğulları» adı verilmiştir. Bermek'in oğlu Halit, zamanla Müslüman olmuş ve Emevî saltanatının yıkılıp, Abbasî saltanatının kurulmasında değerli vazifeler görmüştür. Hizmetlerine karşılık olarak ta sadrıâzamlık (Başvekillik) payesine yükselmiştir. Halidin ölümü ile yerine oğlu Yahya geçmişti. Cafer de Yahyanın küçük oğludur. Abbasî Halifesi Harun-ur-reşid'in, Bermek oğulları ailesine derin sevgisi vardı. Hattâ, bu ünlü Halifenin yetişmesinde Yahyanın büyük rolü olmuştu. Bunun için Harun-ur-Reşit Başveziri Yahya'yı baba gibi sayardı. Yahyanın ihtiyarlaması üzerine Sadrıâzamlığa, önce Yahyanın küçük oğlu «Fazıl» 'ı, sonra da «Cafer» 'i geçirdi.

Cafer çok zekî bir insandı. Az zamanda Halifeyi kendisine bağlamanın yollarını bulmuştu. Engin bilgisi, tatlı sohbeti yüzünden Harun-ur-reşit Caferden ayrılamaz olmuştu. Halife bir aralık kızkardeşini bile Cafere nikâhlamıştı.

Cafer, 796 yılından 804 yılına kadar 8 sene vezirlik makamında kaldı. Babası ve dedesi gibi Abbasî devletine çok faydalı oldu. Hazinelerinin zenginliği ve şaşâlı hayatının debdebesi Harun-ur-Reşidi gölgede bırakacak dereceyi bulmuştu. Bu durum ve diğer dedikodular sebebiyle Halife Harun-ur-Reşit telâşa düştü. Bermek Oğulları ailesini ortadan kaldırmak için tedbirler aldı. Nİticede Yahyayı sürdürdü, kendine sütkardeş olarak seçtiği Bermek Oğlu

Kahramanlık Hikâyeleri:

FİLEK KALESİNİ NASIL ALDIK?

Macaristanı yüz elli yıldan fazla Türkiye İmparatorluğunun bir vilâyeti olarak idare eden valilerin içinde en ünlüsü; Sokollu Mehmet Paşa'nın amcasının oğlu olan Mustafa Paşadır. Alman sınırındaki kalelerin akıncı yiğitleri arasında «Paşa baba» diye tanınıyordu. Yanında, bine yakın kahraman er bulunurdu. Mustafa Paşanın Budin valiliği Türkiye ile Almanya İmparatorluğu arasında uzun süren bir barış devresine rastlar. Fakat bu barış sırasında yine sınır boylarında çarpışmalar eksik olmamıştır. «Paşa baba» nın her biri bir kasırgaya benzeyen gazileri, birçok kale ele geçirmişlerdi. Bunların içinde «Filek» kalesinin zaptı, eşsiz bir kahramanlık destanıdır.

Filek kalesi, kartal yuvası gibi bir şeydi. Etrafında derin ve geniş bir hendek vardı. Ne topla yıkılır, ne hücum ile alınırdı.

Mustafa Paşa'nın, Demirbaş Hasan Pehlivan adlı yiğit bir askeri vardı. Yirmi iki yaşlarındaki bu genç Türk eri, bir gün yanına yalnız kırk asker alarak Filek kalesini zaptetmek amacı ile Budinden çıkmıştı. Bu kırk akıncı, Filek önüne gelince, bir gece kalenin etrafındaki kayalardan birine tırmandılar. Üç dört merdiveni kuşakları ile ve iplerle sımsıkı bağlıyarak bulundukları yerden bir mazgal deliğine uzattılar ve en önde Demirbaş Hasan Pehlivan olmak üzere merdivenlere saldırdılar. Bu mazgal deliği bir insan geçebilecek kadar genişt. Fakat bir topun dışarıya uzanmış namlısı ile tıkanmış bulunuyordu. Bu top da en az sekiz yüz kilo ağırlığındaydı. Demirbaş Hasan Pehlivan bir an bile tereddüt etmedi. Allaha sığınarak mazgal deliğinin iki kenarına yapıştı, göğsünü topun namlışına dayadı. Altı yalçın kayalık, uçurumdu. Fakat o hiç korkmuyordu.

Ayaklarını merdivene basıp kollarını gerince sekiz yüz kiloluk topu geriye doğru sürüp atıverdi. Bu birinci hamle idi. Namlunun ağzı kalenin dış duvarı hizasına kadar gerilemişti. De-

mirbaş Hasan bu sefer namluyu başına dayadı ve ikinci hamlesinde koca topu iyice sürüp attı ve açılan mazgal deliğinden Filek kalesine daldı, yatağanını sıyırdı. Arkasından da yalın kılıç kırk asker geliyordu. Bir kaç dakika sonra Filek kalesi Türklerin eline geçti.

Bu baskın, dünya tarihinin bir eşini daha kaydetmediği bir kahramanlık vak'asıdır.

Gülüyorum:

KOPYE

Ayhan — İmtihanda kâğıdına neler yazdın bugün?

Fatoş — Aklıma bir şey gelmedi. Hiçbir şey yazmadım, bomboş verdim!

Ayhan — Eyvah, ben de senin gibi yaptım!... Şimdi bizi kopye etti sanacaklar!...

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır

24 Aralık 1954, Cuma. Sayı: 13 — Fiyatı: 15 Kuruş.

AKISAN

CEP ANSİKLOPEDİSİ

C-1

Bunları biliyor musunuz?

SOBAYI YAKARKEN, ALT KAPAĞINI NİÇİN AÇARIZ?

Sobamızı yakarken alt kapaklarını iyice açarız. Yandıktan sonra da bu kapakların bir tanesini az veya çok aralık bırakırız. Çünkü hava girmezse kömürler yanmağa devam edemezler. Havadaki oksijen yanmayı kolaylaştırır. Oksijen olmazsa ateş yakmağa imkân yoktur.

Eğer sobayı söndürmek istersek bütün kapaklarını kaparız. Hava içeri giremez. Soba da yavaş yavaş söner.

KÖMÜR NİÇİN ISLATILIR?

Kömürü sobaya atarken ıslatırız. Islanmış kömür daha çabuk yanar. Acaba niçin? Bunun sebebini hiç düşündünüz mü?

Çünkü, ıslanmamış kömürün her tarafı kömür tozları ve diğer tozlarla dolmuş, bütün ufak delikleri iyice kapanmıştır. Böylece, hava, bu kömürün hiç bir yerine giremez. Halbuki kömürü ıslatacak olursak, su bu ufacık deliklere girerek oraları açar. Hava da (yâni havadaki oksijen gazı) bu ufacık deliklerden girerek kömürün yanmasını kolaylaştırır.

ÇİÇEKLER NE YERLER?

Hiç siz ağaçların çiçeklerinin veya bahçelerimizde açan çiçeklerin birşeyler yediklerini gördünüz mü? Tabiî görmemişsinizdir. Çünkü bu çiçekler bir şey yemezler. Yalnız kökleriyle aldıkları; yâni topraktan emdikleri gıdalardan istifade ederler. Ayrıca, güneşten ve havadan da faydalanırlar.

Afrika ve Güney Amerikanın bir kısım ormanlarında bir cins çiçek vardır ki, bu çiçek yakınından uçan bir böceği içine alarak kapanıverir ve onu hapsedip öldürür. Sonra da yer. Bâzı bitkiler de çok yapışkan bir su çıkarırlar. Böcekler böyle yapışkan su çıkarmış olan çiçeklere konunca yapışıp kalırlar.

İşte bu cins bitkilere et yiyen bitkiler denir. Bizim memleketimizde böyle bitkiler bulunmaz.

ri de öldürttü. Cesedinin parçalarını Bağdaddaki köprülere astırdı. Böylece Bermek Oğulları ailesi ortadan silinmiş oldu. Ailenin bütün mal ve hazineleri de Harun-ur-reşid'in eline geçti.

CAKETLERİMİZ (Ceketlerimiz) :

Erkek elbiselerinin üst kısmına ceket denir. Ceketin kolları vardır. Bunlara kollarımızı geçirerek ceketi sırtımıza giyeriz. Bir kat elbise ise, ceket, yelek ve pantalondan ibarettir. Usta bir terzinin elinden çıkan ceket, omuzlarımıza güzelce oturur. Ceketlerin spor, kruvaze ve ceket atay gibi çeşit biçim de olanları vardır.

CAM :

Cam, ışık geçiren bir cisimdir. Âdi ısıda katı, saydam ve serttir. Kolay kırılır, suda erimez. Isı ve elektriği çok az geçirir. Çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Romalılara göre, camı ilk bulan Fenikeliler'dir. Fenike gemicileri yemek pişirmek gayesiyle Filistin sahillerinin bir noktasında ateş yakmışlar. Tencerelerini de ham sodadan ibaret olan natron üzerine koymuşlar. Bir müddet sonra da küllerin içinde cam maddesinin teşekkül ettiğini görmüşler. Böylece, ateş karşısında soda ile kumun kaynaşmaşı camı meydana getirmiştir.

Bugün cam, cam fabrikalarında yapılmaktadır. Bu fabrikalarda yüksek ısıya dayanacak fırınlar vardır. Bu cam yapılmasında kullanılan maddeler, ateşe dayanır kilden yapılmış «camcı potaları» içine konulur. Sonra bu fırınlarda 1500° ye kadar ısıtılıp eritilir. Bu potaların içine, önce cam kırıkları konur. Bunlar daha sonra potalara atılacak ince dövülmüş kum, kireç ve soda karışımının kolayca erimesini sağlamıya yararlar. Yüksek ısı etkisiyle bu maddeler yavaş yavaş erimeğe başlar; su haline gelir. Eriyiğin üzerinde kalan saf olmayan maddeler alınır, atılır. Sonra da bu sıcak sıvı yapışkan bir kıvama gelinceye kadar soğumaya bırakılır. Bunu

müteakip türlü işlemlerle cama çeşitli şekiller verilir. Kavanozlar, şişeler, tüpler ve sair şeyler yapılır.

Cam eriyiğine çeşitli maden oksitlerinden birer miktar katılırsa renkli camlar elde edilmiş olur.

Meselâ cam eriyiği içine az altın katılırsa yakut renginde cam; krom oksidi katılırsa yeşil, manganez oksidi katılırsa mor, bakır katılırsa kırmızı, uran oksit katılırsa sarı renkte camlar elde edilir.

Eğer cam eriyiğine baryum ve kurşun ilâve edilirse o zaman berrak camlar yapılmış olur. Dürbün, teleskop, mikroskop, fotoğraf ve sinema makinelerinin mercekleri yapılacaksa cam eriyiği içine boron, baryum, mağnezyum ve fosfor oksitleri katılır.

CAMİ :

Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yapılara «Cami» adı verilir. Camilerin küçüğüne «Mescit» denir. İlk mescit milâdın 622 yılında, Medine civarında bulunan Kuba'da yapılmıştır. Daha sonra Hazret-i Muhammed, Medine'ye göç ettikten sonra bugünkü «Mescidi Nebevî» yi kurdurmuştur. İslâm âleminde ilk büyük camii Emevî hükümdarı Velid ibni Abdülmelik yaptırmıştır. Bu hükümdar Şamdaki Senjan kilisesini tâdil ettirerek «Ümeyye camii» ni meydana getirmiş oldu.

Dünyanın en güzel, en muhteşem camilerini Osmanlı Türkleri yapmışlardır. Bugün yurdumuzun Edirne, İstanbul, Bursa gibi şehirleri ünlü Türk mimarlarının elinden çıkmış şaheser camilerle doludur. Bilhassa Edirne'de Selimiye; İstanbul'da Süleymaniye, Sultanahmet, Bursa'da Yeşil ve Ulu camiler dünya ölçüsünde eşsiz birer âbidedirler. XVI. yüzyıl Osmanlı medeniyetinin büyük sanatkârı «Mimar Sinan», Selimiye ve Süleymaniye gibi eserleriyle cami ustalığının eşsiz örneğini vermiştir.

ÇANDAR OĞULLARI :

Selçuklu devleti yıkılınca, Anadoluda bir çok beylikler tü-

remişti. İşte bu beyliklerden biri de «Candar Oğulları» dır. Candar Oğullarına ayrıca «İsfendiyar Oğulları» veya «Kızıl Ahmetliler» adları da verilmektedir. Candar Oğulları beyliğinin merkezi Kastamonu idi. Bu beyliği ilk kuran da Timur Candardı. Timur Candarı Kastamonuya tâyin eden İlhanlılar olmuştu.

Timur Candarın ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman Paşa geçti. Süleyman Paşa, uzun yıllar İlhanlıların buyruğunda yaşadı. Zamanla sınırlarını genişletti. Sinobu aldı. Bu olaylar hep XIV. yüzyılın başlarında, yani 1335 ile 1339 Milâdî yılları arasında cereyan etmiştir.

Süleyman Paşanın ölümünden bir süre sonra Osmanlı Padişahı Birinci Murat Kastamonuyu zaptetti. Fakat Candar Oğulları Beyliğinin kısmen ortadan silinişi Yıldırım Bayezit zamanına rastlar: (1392). Yalnız Yıldırım Bayezitin Sinop kalesini, Candar Oğulları ailesinden İsfendiyar Beye bırakması Osmanlı devleti için tehlikeli olmuştur. Nihayet Fatih Sultan Mehmet, Candar Oğulları Beyliğini tamamen kaldırmış; Kastamonu, Sinop vilâyetlerini Osmanlı topraklarına katmıştır.

Candar veya İsfendiyar Oğulları ailesinden yetişen birçok kumandan ve vezirler, Osmanlı devletine büyük hizmetler etmişlerdir. Bunlardan Üçüncü Muradın nedimi İsfendiyar Oğlu Şemsi Paşa, Sultan Muratı rüşvete alıştırmakla Osmanlı devletinin içten çürümesine yol açmış ve kendisinin de dediği gibi: «Ceddinin intikamını» almıştır.

CANLILAR SU VE GÜNEŞ IŞIĞINA MUHTAÇTIRLAR :

Güneş, toprak, su ve hava hayat için önemli dört varlıktır. Canlılığın tam olabilmesi için, bu varlıkların bir arada toplanması şarttır.

Hayatın kaynağı güneştir. Bitkilerin, hayvanların, insanların büyüyüp gelişmesi için güneş lâzımdır. Sağlığın var olması için de

yine güneşe muhtacız. Güneş ışınlarındaki ültraviole şuaları ve hayatî atomlar birçok zararlı mikropları kolayca öldürür. Böylece korkunç hastalıkların çabucak yayılması, güneşin yardımiyle önlenmiş olur. Ayrıca kemiklerin gelişmesi, bitkilerin olgunlaşması, meyvaların kemale ermesi hep güneş ışığı sayesindedir. Bazı hastalıkların tedavisinde güneşin yardımı sonsuzdur. Bu arada güneş banyolarını da sayabiliriz.

Bitkiler de güneşsiz yaşıyamazlar. Çabucak sararırlar ve ölürler. Her tarafı sıkıca kapanmış, içine hiç güneş girmiyecek şekilde örtülmüş bir odaya, bir saksı çiçek koyalım. Güneş etrafında olan pencerenin siyah perdesine de küçük bir delik açalım. Saksıyı her zaman muntazaman suladığımız halde, çiçeğin günden güne cılızlaştığını görürüz. Eğer deneyimize uzun müddet devam edersek bitki, perdedeki deliğe doğru uzamıya başlar, güneş ışığına kavuşmaya çalışır. Bu deneyle, güneşle bitkiler arasındaki ilgi yakından anlaşılır.

Geniş ormanların ortasındaki ağaçların boyları, ormanın kenarında bulunan ağaçların boylarından daha uzundur. Çünkü orman ortasındaki ağaçlar, güneş ışığı görebilmek için daima sivrilip yükselirler. Orman kenarındaki ağaçlar ise bol güneş aldıklarından o kadar yükselmezler, yayılırlar. Bitkilerin yaprakları yoluyla solunma ve beslenmelerinde yine güneşin rolü vardır.

Su ise, canlı varlıkların var olmasında engin hizmetleri olan bir maddedir. Su, canlıların vücut yapılarında bulunduğu gibi, beslenmelerinde de mühim bir yer tutar.

İnsan vücudunun ortalama yüzde altmışını (% 60), bitki yapılarının daha çok bir kısmını su teşkil eder. Susuz kalmış bitkilerin hücre dokularında kofullar (Boşluklar) meydana gelir. Böylece bitkilerde pörsüme ve kuruma başlar. Sonra, bitkiler kendi yapıları için gerekli besinleri, madenleri suda erimiş olarak kök kıllariyle alırlar. Suyun, bu bakımdan da faydalı olduğunu görürüz.

İnsanlar ve hayvanlar vücut yapılarında bulunması gerekli

madenleri ve cevherleri su içerek sağlarlar. Bir insan ortalama olarak günde altı litre su alır. Ama bu miktarın bir kısmını sebzelerle, bir kısmını meyvalarla, bir kısmını da doğrudan doğruya su içerek temin eder. Fakat, insanların suyu doğrudan doğruya içmek suretiyle almalarından ziyade, meyva ve sebzeler yoluyla almaları, vücut sağlığı bakımından belirtilmeye değer.

CANLILAR YAŞAMAK VE ÜREMEK İÇİN BİRBİRLERİNE MUHTAÇTIRLAR :

Hayatta, canlılar arasında belli veya belirsiz bir karşılıklı yardımlaşma vardır. Bu yardımlaşma bazan bir isteğe uyarak, çok zaman da kendiliğinden olur. Canlılar arasında bu karşılıklı yardımlaşma sayesinde yaşama şartları bazan kolaylaşır.

Meselâ insanlar ve hayvanlar, bitkilerin yardımına muhtaçtırlar. Bitkiler olmasa, beslenmemiz için lâzım olan sebzeleri, meyvaları nerede buluruz?

Besinlerimiz arasında önemli bir yer tutan yağlar, unlar, ve ekmek hep bitkilerden sağlanmaktadır. Bitkiler hayvanların da en büyük besinini teşkil ederler.

Ayrıca bitkilerden yakacak, giyecek, ilâç ve boya gibi değerli maddeler elde etmekteyiz.

Acaba bitkilerin insan ve hayvanlardan sağladığı yardımlar yok mudur? Elbette vardır. Bitkilerin beslenmeleri için, hayvan fışkıları çok iyi bir gübredir. Bitkilerin çoğalması, dünya yüzünden eksilmemesi, hattâ bitki cinslerinin iyileştirilmesi hep insan bakımının tesiriyledir.

İşte bu açıklamalarda belirtildiği gibi, canlılar yaşamak için birbirlerine daima muhtaçtırlar.

Hayvanlardan da faydalanmaktayız. Onların etlerinden, sütlerinden, yumurtalarından, tüylerinden, kürk, deri ve kemiklerinden

çeşitli istifadeler elde etmekteyiz.

Karga doyduğu zaman fazla cevizi sonra yemek düşüncesiyle toprağa gömer, saklar. Ama, orada yıllar sonra, büyük bir ceviz ağacının meydana geleceğini kestiremez.

İlkbaharda mandaların, atların sırtlarında, deri içinde kurtlar belirir. İşte bu kurtları kargalar sivri gagalariyle ayıklayıp yerler. O vakit kurtlardan temizlenen hayvan ölü gibi hareketsizleşir; kargaları ürkütmemeye çalışır. Parçalayıcı bir hayvan olan timsahın dişleri arasındaki kurtları da yine bir kuş temizler. O zaman da timsah bu küçük yardımcısını ürkütmemek için ölü gibi durur. Bu anlatılanlar hep karşılıklı yardımlaşmayı belirten misâllerdir.

Birçok bitkilerin üremesinde kuşlara, arılara, böceklere ayrı ayrı işler düşer.

CANLI VARLIKLAR :

Tabiatta varlıklar;

1 — Canlılar,

2 — Cansızlar, diye ikiye ayrılır. Canlı varlıklar doğarlar, yaşarlar, ürerler ve ölürler. Bu arada da hareket ederler, besin alırlar, solunum yaparlar, büyürler... Cansızlarda hareket varsa da, bu hareket hiç bir zaman canlı yaratıkların hareketine benzemez. Suyun akması, rüzgârın esmesi, denizin dalgalanması, sellerdeki taşların yuvarlanması hep başka kuvvet ve sebeplerin etkisiyle olan hareketlerdir. Halbuki insanın, hayvanın ve her hangi bir bitkinin hareketi o varlığın yaşaması için gerekli olan ve çok defa da kendi isteğine bağlı bulunan hareketlerdir.

Canlı varlıkları üçe ayırabiliriz :

a) İnsanlar,

b) Hayvanlar,

c) Bitkiler,

İnsan,canlı yaratıkların en gelişmiş olanıdır. Konuşması, üstün zekâsı ve âlet yapma yeterliğiyle, hayvanlardan kolayca ayırtedilir. Dünyamızın bugünkü uygarlığı, insan denen varlığın en büyük eseridir. Fakat beslenme, solunma, üreme ve vücut yapılışlarındaki benzeyişler bakımından insanlar hayvanlarınkine yaklaşır. («İnsan» kelimesine bakınız).

Hayvanlara gelince, bunlar on binlerce yıl içinde pek az gelişime uğramışlardır. En küçük bir mikroptan, bir file veya balinaya kadar yüzlerce hayvan cinsi vardır. («Hayvan» kelimesine bakınız.)

Bitkiler de canlı varlıklardır. Fakat, beslenme, solunma ve gövde yapılışları bakımından insanlardan, hayvanlardan farklıdırlar. (Bitkiler kelimesine bakınız.)

CANSIZ VARLIKLAR :

Tabiattaki varlıklar, canlı ve cansız olmak üzere ikiye ayrılır. Cansız varlıklarda beslenme, solunma üreme yoktur. Daha doğrusu büyüme, çoğalma, yaşama ve ölme gibi olaylar cansızlarda hiç görünmez. Fakat cansız varlıklar olmasa, canlılar âlemi de olmaz denebilir. Güneş, toprak, su ve hava gibi maddeler, cansız oldukları halde, canlıların yaşamalarında büyük işler görürler. Dünya üzerinde taş, toprak, maden, hava, su, güneş, bulut, ateş gibi sayısız cansızlar sayabiliriz. Bunların hiç biri besin almaz, solunum yapmaz, büyümez, üremez ve ölmez. Canlılar gibi yer değiştirme ve hareket etme yetenekleri de bulunmaz. Fakat bunlardan her birinin yaşamamızda ne kadar çok faydaları olduğu kolayca anlaşılır. Güneşsiz. havasız, susuz ve topraksız yaşıyamıyacağımız gibi maden, taş vesair maddelerden de kendimize lâzım olan en lüzumlu araçları yaparız.

Cansız varlıklar güneşin, ısının, suların, rüzgârın ve sair tabiat olaylarının etkisiyle şekil değiştirirler; daimî olarak aşınırlar, çürürler. Bazan da sert iken sıvı haline, sıvı halindeyken gaz veya katı hale gelirler.

CANSIZ VARLIKLARIN BİZE FAYDALARI :

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, cansız varlıkların bize pek çok faydaları vardır Güneş, ay, denizler, ovalar, ırmaklar, madenler, rüzgâr, taşlar ve daha bunlar gibi sayısız cansız varlık sayabiliriz. Zaten, tabiatta canlı varlıklardan ziyade, cansız varlık vardır. Bu cansız varlıklardan ayrı ayrı ve türlü şekillerde faydalanmaktayız. Güneş dünyamıza gerekli ısı ve ışığı veriyor. Ay, gecelerimizi aydınlatıyor. Pusla bilinmezden önce uzun yıllar, gemiciler yıldızlara bakarak yollarını bulmuşlardı. Toprak anadan her çeşit besinimizi alıyoruz. Suları içiyoruz, ayrıca su kuvvetinden de faydalanıyoruz. Rüzgâr gemileri sürüklüyor, değirmenleri çeviriyor, taşlarla mesken, köprü, yol vesair gibi şeylerimizi yapıyoruz. İnsan zekâsı madenden de çeşitli araçlar, makinalar yapmasını bilmiştir. Bu misâlleri daha da çoğaltabiliriz. Hattâ tabiattaki elektrik, su, rüzgâr, ısı ve yerçekimi kuvvetleri bile hep cansız varlıklardan meydana gelmiyor mu? Tabiatın özenerek yarattığı insan, bütün bu cansızlardan faydalanma yollarını bulmaktan geri durmamıştır.

CAVA :

Cava adası, Asyanın güney doğusunda yer alır. Büyüklüğü 130.000 kilometre karedir. Buna rağmen 40 milyonu geçen nüfusa sahiptir. Cava adasının uzunluğu 1000, genişliği ise 60 ile 200 kilometre kadardır. Cava adasının güney ucu (7°) yedi derece güney paralel dairesine kadar varır. Bol yağmur alan toprakları çok bereketlidir. Bu bereketli topraklarda şeker kamışı, pirinç, pamuk, kahve, çay, tütün gibi ürünler çok yetişir. Hele adanın dörtte biri gür ormanlarla kaplıdır. Orman ağaçlarının içinde tik, upas, hindistan cevizi ve kauçuk ağaçları ekseriyeti teşkil eder. Cavalılar tik ağaçlarından iyi cins kereste, upas ağacının özsuyundan zehir, kauçuk ağaçlarından da kauçuk elde ederler. İklimin sıcak, yağmurların bol oluşu Cavayı yeşil bir memleket haline sokmuştur.

Cava ahalisi; Cavalılar ve Sundalılar olarak ikiye ayrılır.

Bunların dilleri, inançları başka başkadır. Cavalıların çoğunluğunu müslümanlar teşkil eder. Cava adasına 1520'de Portekizliler, daha sonra da Hollandalılar çıktılar, yerleştiler. Zamanla burası bir Hollanda sömürgesi haline geldi. Fakat 1947 de harekete geçen yerliler sömürge olmaktan kurtuldular. Şimdi Cava adası bağımsız Endonezya devletinin bir parçasıdır.

CAZİBE-İ ARZ: (Bak: Yerçekimi) :

CEBELİTARIK :

Cebelitarık; İspanyanın güney ucunda, Cebelitarık boğazının kuzey kıyısında yükselen bir tepenin adıdır. Bu tepe, sarp bir kayadan ibarettir. Cebelitarık, Tarık dağı demektir. Bu isim, Milâdın 711 nci yılında Afrikadan Avrupaya yani İspanya kıyılarına geçen büyük Türk komutanı Ziyad oğlu Tarıka atfen verilmiştir.

CEBELİTARIK BOĞAZI :

Cebelitarık Boğazı Akdenizle Atlas Okyanusunu birbirinden ayırır; Afrika ile Avrupa kıtalarını birbirine yaklaştırır. Cebelitarık kayası 700 - 800 metre genişliğinde ve 5 km. uzunluğunda bir yarımadanın ucunda yükselir. Yüksekliği de 500 metreyi bulur. Cebelitarık kayasının batısında Cebelitarık şehri bulunmaktadır.

Endülüs devletinin yıkılmasından sonra burası İspanyolların eline geçmişti. 1704 yılında Cebelitarığı İngilizler ele geçirdi. Hâlâ da ellerinde tutmaktadırlar. Dünyanın en önemli geçitlerinden biri olan Cebelitarığı tahkim ederek çok kuvvetli bir askerî üs haline getirmişlerdir.

CEBİR :

Cebir matematiğin önemli ve yüksek bir şubesidir. Cebirde rakamlar yerine çok defa işaret remiz veya harfler kullanılır. Şimdi cebir işaretlerinden bazılarını birer birer inceleyelim :

+ Bu, artı işaretidir; toplanacak sayıların arasında bulunur.

— Bu işaret eksidir. Eksi (—) işareti çıkarma işlemlerinde kullanılır.

× Bu da çarpma işaretidir. (×) Çarpma işareti çarpım işlemlerinde kullanılır.

÷ Bu işaret ise bölü işaretidir.

Eşitleme işareti de şöyledir : =

Eşitleme işaretinin sağ ve sol yanındaki rakamlar değer itibariyle biribirine denk demektir. Kısaca söyliyecek olursak cebir, matematikte problemleri çözmek için onları denklemlere çevirerek basitleştirip genelleştiren matematik koludur.

CELÂLEDDİN: «Harzemşah» :

Celâleddin Harzemşah, Harzemşahlar devletinin son hükümdardır. Babası Kutbeddin Sultan Mehmet, anası ise Ayçiçek Hatundur. Babası Ayçiçek Hatunu sevmezdi. Bu sebeple Celâleddinden hoşlanmaz; hattâ onu sultanlık haklarından bile mahrum etmişti. Fakat Cengiz Hanın orduları Harzem topraklarına saldırınca Celâleddin hemen orduların başına geçerek Cengiz'e karşı durdu. Kahramanca vuruşması, Cengizi bile hayrete düşürdü. İşte bu sırada, Kutbeddin Sultan Mehmet ölmüştü. Celâleddin, babasının yerine tahta çıktı. Bütün Harzem ülkesi Cengiz Süvarilerinin kılıcı altındayken bu cesur insan, etrafında kalan 70 atlı ile mücadeleye devam etti. Bir aralık Nişabur şehrine kaçmak zorunda kaldı. Ama her gittiği yerin halkı onu sevinçle kucaklıyordu; kuvvetlenmesi için de hiçbir yardımı esirgemiyordu.

Celâleddin Harzemşah zamanla Gazne ve Kâbil şehirlerini aldı. 1221'de büyük bir ordunun başında olarak Cengiz Hanın ordusu ile karşılaştı. «Pervan» denilen yerde büyük bir zafer kazandı. Bu zafer, Celâleddin gibi kahraman bir Türk Hanı olan Cengizi hayli

kızdırdı. Cengiz han, bizzat ordularının başına geçerek Celâleddinin üzerine yürüdü. Zaten az sayıda askeri olan Ceâleddin için çekilmekten başka çare yoktu. Nihayet Hindistan'da «İndüs» nehrinin kıyısında Cengiz orduları tarafından sarıldı. Her şeye rağmen teslim olmuyor; Türk soyuna yaraşır bir cesaretle aslanlar gibi döğüşüyordu. Yakalanacağını anlayınca zırhını çıkardı. Kalkanını gövdesine siper ederek sancak elinde olduğu halde nehrin azgın sularına atladı. Bu manzara karşısında Celâleddini yakalamak için ileri atılmaya hazırlanan askerlerinin önüne geçen Cengiz, hayranlık dolu bakışlarla uzakları süzdü. «Bir babadan oğul olursa, böyle doğmalıdır.» sözlerini söyledi

Aradan bir az zaman geçmişti. Celâleddin hiç boş durmadı. Yurduna dönmek düşüncesiyle elverişli günü bekledi. Bir süre sonra, bu isteğine de kavuştu. Hindistandan İrana geçti. Kermanşah ve Fars çevrelerini aldı. Irak'ı zaptetti. Bağdad'a girdi. Azerbaycanı sınırlarına kattı. Tebrizi başkent yaptı. Ne çare ki yeniden kurduğu saltanat ömürsüz oldu. Anadolu Selçuklarile yaptığı savaşlarda bozguna uğradı. 1231 yılında taht ve tacını kaybetmiş olduğu halde dağlarda dolaşırken hain bir mızrağın altında can verdi. Büyük bir Türk kahramanı da böylece göçüp gitti.

CELÂLEDDİN «Rumî - Mevlânâ) :

Mevlâna - Celâleddini Rumî, büyük bir şair ve eşsiz filozoftur. Özbeöz Türk olan bu değerli insan 1206'da doğmuştur. 68 yıl yaşadıktan sonra 1274'de Konyada ölmüştür. Buna göre Mevlânanın, Anadolu Selçukluları zamanında yaşadığı anlaşılır. Mevlâna Celâleddini Rumînin en büyük eseri «Mesnevî» dir. Mesnevîyi 55 yaşındayken yazmaya başladı ve 7 senede bitirdi. Mesnevî 26000 beyitli ve 6 ciltden meydana gelen çok kıymetli bir şiir kitabıdır. Ne yazık ki, yaşadığı devrin modasına uyan bu Türk şairi eserini Türkçe değil Farsça yazmıştır.

Mevlânanın Mesneviden başka eserleri de vardır. Bunlar da

«Divanı Kebir», «Fihimafih», «Teressülât» ve «Mecalisi Sab'a» isimlerini taşırlar. Fakat Mevlâna Türkçe şiirler yazmaktan da geri durmamıştır ve Türk olmanın sevinciyle daima övünmüştür.

İşte O'nun şiirlerinden iki örnek :

«Yabancı sanmayın, ben de bu ildenim»
«Sizin yurdunuzda kendi ocağımı arıyorum»

«Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim»
«Hintçe konuşuyorum amma aslım Türktür.»

Ussun varise gafil aldanmayıl zinhar mala.
Şol nesneye ki sen koyup gidasın ol geru kala.[1]

Seni unutur dostların, oğlun, kızın, avratların
Evvel malın üleşeler hisap edip kıldan kıla

Hakka bana ne mal gerek, dilegüm eyi hal gerek.
Ne kıl gerek, ne kal gerek, kendüzünü bilen kula.

Yukarıdaki şiirde Mevlâna Celâleddini Ruminin dünya malına arka dönüp, ideal bir insanlık ve sonsuz bir ruh olgunluğu için çırpındığını kolayca sezeriz.

Mevlânayı sevenler Mevlevî saniyle anılırdı. İslâm dininde bir tarikat olan Mevlevîliğin ne olduğunu «Mevlevî» kelimesinde açıklıyacağız. Mevlâna Celâleddini Rumînin mezarı, Konyadadır.

CEM :

Cem adı, Osmanlı tarihinin gözyaşı ile dolu bir sahifesini teşkil eder. Kardeş boğuşmasının saltanat hırsının ve nihayet vatan hasretiyle sönen bir hayatın çok canlı bir örneği Cem vak'asıdır.

Cem, Fatih Sultan Mehmedin Çiçek Hatundan olan evlâdıdır. 1459'da Edirne'de doğmuştu. Babasının sarayında 9 yıl kaldıktan sonra 1468 yılında Kastamonu valiliğine tâyin edildi. Vali olduktan 4 yıl sonra da, İstanbul sarayında olan sünnet düğünü çok tantanalı geçti. Babasının sevgisini kazanmıştı. Bu sebeple de Fatih Uzun Hasanla savaşmak için Anadoluya giderken Cem'i kendi yerine İstanbul'da bıraktı. Fakat henüz 13 yaşında bulunan şehzade, etrafındaki adamların dalaverelerine uydu. Babası savaş alanındayken, kendisini padişah ilân ettirmek istedi. Fatih eşsiz zaferle İstanbul'a dönünce sevgili oğlunu kandıranları öldürttü. Cemi de Karaman Valiliğine gönderdi. (1474).

Karamanda, etrafındaki bilginlerin, şairlerin tesiriyle kültürünü geliştiren Cem az zamanda değişti. Bilgili bir insan oldu. Hassas ruhu ile, sportmen vücudu ile herkesin sevgisini kazanmıştı. Fatih Sultan Mehmet, 1481 senesinde Gebzede ölünce geriye iki oğlu kalmıştı: Bayezit ve Cem. Bu iki kardeşin babaları bir, anneleri ayrıydı. Cem : «Ben, babam padişahken doğdum. Halbuki ağabeyim Bayezit, babamın şehzadeliği sırasında dünyaya gelmiştir. Onun için, saltanat bana düşer» dedi.

Topladığı bir ordu ile Bursada bulunan Bayezidin üzerine yürüdü. Önce yenilen Bayezit yılmadı. Cem'in komutanlarından bir kısmını kandırdıktan sonra yeni bir ordu ile tekrar savaşa atıldı. Cem durumun kötülüğünü sezince, büyük halası Selçuk Hatunu ağabeyisine gönderdi. Anadoluda kendisinin, Rumelinde de Bayezid'in Padişah olmasını istedi. Bayezid bu teklifi reddederek Cemin üzerine yürüdü. Nihayet, 1481 yılının 20 Haziranında Cem yenildi. Bir kaç sâdık adamiyle beraber Konya'ya kaçtı. Annesini, çocuklarını aldı; yâdellere çıktı. Mısıra sığındı. Oradan da Mekkeye, Medineye geçti. Vaitlere kanarak tekrar Anadoluya döndü. Konyayı kuşattı. Amma yine bozulmaktan kurtulamadı. Bayezidin iyi tekliflerini kabul etmedi. Rumeliye geçip savaşa devam etmek istedi. Rodos şövalyelerinin yardımını rica etti. Böylece 29 Temmuz 1482 de şövalyelerin eline düştü.

Şövalyelerin maksadı, Bayezit'ten para sızdırmaktı. Artık Cem, kötü talihin oyuncağı olmuştu. Fransaya götürüldü. Romaya nakledildi. Nihayet zehirlenerek 24 Şubat 1495 yılında ızdırap dolu hayatına vedâ etti.

13 yıl hiristiyanların oyuncağı olarak kaleden kaleye sürülmesine, vatanından ve ailesinden daima uzak kalmasına rağmen, hiç bir zaman Avrupalıların Osmanlı devleti aleyhindeki kötü emellerine âlet olmadı. Mezarı Bursadadır.

CENEVRE «Génève» :

Cenevre, Leman veya Cenevre gölünün kıyısında bir İsviçre şehridir. Şehrin hemen yakınından Ren nehri çıkar. Göl manzarasının güzelliği, gerilerde karlı tepeleriyle yükselen Alp dağlarının görünüşü Cenevreyi büsbütün güzelleştirir. Hele şehrin temiz parkları, geniş caddeleri ve moderns yapıları buraya her yıl binlerce turistin gelmesini sağlar. Cenevre zengin kültürü ve büyük üniversitesiyle âdeta İsviçrenin ilim merkezi halindedir. Hele başlıca Avrupa yollarının bu şehirden geçmesi Cenevrenin ekonomik değerini artırır. Cenevrede saat, radyo ve sair âletler yapan endüstri de oldukça ileridir. Burada yaşayan halkın kullandığı dil Fransızcadır.

CENGİZ HAN :

Türk - Moğol İmparatorluğunun kurucusu olan Cengiz, tarihin en büyük cihangirlerinden biridir. Asya bozkırları üzerinde, yüz binlik orduların başında Cengiz bir kasırga gibi daima etrafa dehşet saçmıştı.

Cengiz'in asıl adı «Temuçin» di. Türklerin Moğol urukundandı. Babasının adı Yesügey'di. Anası ise Ulun hatundu. Temuçin

1155'te Orta Asyanın Yılun Bılduk şehrinde doğdu. Babası öldüğü sırada Temuçin henüz 13 yaşında bir çocuktu. Anası Ulun Hatun boyların başına geçti; Beyliği dağıtmadı. Gençliği at üzerinde kılıç sallamakla geçen Temuçin, büyüdüğü zaman yaman bir kahraman olmuştu. Askerlik dehasının üstünlüğü ve politikasının kuvveti sayesinde komşu kabîleleri yendi. Moğolistana hâkim oldu. 1206'da Karakumda toplanan kurultay kendisini «Cengiz» Hân» olarak ilân etti. Bir müddet sonra değerli komutanlarının da yardımı ile Çine girdi; Pekini ele geçirdi. Böylece bütün Çin ülkesi ile Uygurlar, Karluklar, Karahıtaylılar Cengiz Hânın buyruğunu kabul ettiler.

Asyanın doğusunda, ta Büyük Okyanus kıyılarına kadar hâkim olan Cengiz, batıya döndü. O, Türkçe konuşulan her yerde Gök bayrakların dalgalanmasını istiyordu. Az zaman sonra Batı Türkeline yürüdü. Harzemşahlar devletini yıktı. 1220'de Buharayı aldı. İran ve Azerbeycanı zaptetti. Cengiz Orduları Kafkasları aştılar. Rus steplerini geçtiler. Tunaya kadar olan geniş ülkeleri Türk - Moğol sınırlarına kattılar. Bir taraftan da Kuzey Hindistanı çiğnediler. Böylece, tarihin kaydetmediği geniş bir imparatorluk meydana gelmiş oldu.

Cengiz 1227 yılında öldüğü zaman kurduğu imparatorluk doğuda Büyük Okyanustan, batıdan Viyana önlerine kadar uzanıyordu. Cengiz Hân 72 yıl yaşadı, 25 sene Hânlık yaptı. Cüci, Çağatay, Öğedey ve Tuluy adında dört oğlu olmuştu.

CENUBÎ AFRİKA BİRLİĞİ (Bak: Güney Afrika Birliği) :

CENUBÎ AMERİKA: (Bak: Güney Amerika) :

CENUP KUTUP ARAZİSİ :(Bak: Güney Kutup arazisi):

CERRAH PAŞA :

Cerrah Paşa, Osmanlı devletinin duraklama devrinde sünnet-

çilikten sadrıâzamlığa yükselmiş bir adamdır. III cü Murad devrinde, sonradan III cü Mehmet adı ile Padişah olan şehzade Mehmed'i sünnet etmesi devlet hizmetine alınmasına sebep oldu. Böylece 3 Nisan 1598 tarihinde Kubbealtı vezirliğinden Sadrazamlığa yükseltildi. Fakat, ordularımızın Macaristan'da yer yer yenilgeye uğraması yüzünden Cerrah Paşa Sadrıâzamlıktan azledildi. Bir sünnetçilikten devletin en yüce makamına yükselen ve bu makamda 8 ay sadrâzamlık yapan Cerrah Paşanın ölümü 1603 yılına rastlar. Bugün İstanbul'da Cerrahpaşa semti vardır.

CERVANTES SAAVEDRA MİGUEL DE: (1547 - 1616) :

Cervantes (Servantes) dünyaca meşhur olan «Donkişot» romanının yazarıdır. İspanyoldur. 1547'de küçük bir kasabada doğan Servantes 7 yaşından itibaren Madritte yaşamıştır. Babası cerrahtı. Küçüklüğündenberi edebiyata düşkünlük gösteriyor, şiirler yazıyordu. 22 yaşındayken İtalyaya gitti. Beş yıl sonra da İspanyaya dönerek orduda vazife aldı. 1571 yılında Türk ve İspanyol donanmalarının çarpışmasında aldığı bir yara ile sağ eli kötürüm oldu. Bir defasında da bindiği gemi korsanların yağmasına uğradı. Arkadaşlariyle birlikte esir edilerek Cezayire götürüldü. 5 yıl süren esaret hayatından sonra İspanya'ya tekrar kavuştu. Küçük hikâye, tiyatro eseri ve şiir yazmakla vakit geçirdi.

Fakat onu dünya edebiyatının ölmezleri arasına sokan «Donkişot»» Romanıdır. Bu eseriyle dünyada ün kazandığı gibi İspanya edebiyatçılarının da en ulusu sanını kazanmıştır. Donkişot bütün dünya dillerine çevrilmiş ve şimdiye kadar 700 defa basılmıştır. Cervantes 1616 tarihinde, İngilizlerin büyük tiyatro yazarı Şekspirle beraber ayni günde ölmüştür.

CESURLUK :

Cesaretli ve korkusuz kimselere «cesur» denir. Cesur insanlar hiç bir tehlikeden çekinmezler. Bilhassa savaş alanlarında kahramanca vuruşurlar.

Kahramanlık Hikâyeleri:

SAKA MEMİŞ

Birinci Dünya Savaşı içindeydi. Galiçya cephesinde de çetin boğuşmalar oluyordu. Ordularımızın düşmanlarla bir çok cephede çarpışması yetişmiyormuş gibi, kahraman Mehmetçikler bir de Galiçya'ya kadar gelmişler; Müttefikleri Almanlar'a yardım ediyorlardı. Her geçen gün kahraman askerimiz yeni kahramanlık destanları yaratıyorlardı.

Memiş; nârin yapılı, aptal bir erdi.Onun bu durumunu gören kumandan, Memiş'i bölük sakalığına ayırdı. Memiş'in işi, döğüşen arkadaşlarına su taşımaktı. Bunun için Memiş erkenden hazırlanır; vâdilerden, tepeler arasından dolaşır; ateş altında bulunan pınara giderdi. Fıçıları doldurunca da, yanık bir türkü tutturarak geri dönerdi.

Bir gün Memiş nasılsa yanıldı; yolunu şaşırdı. Düşmanların eline esir düştü. Onu sorguya çektiler:

— Buralarda ne arıyordun?

— Sizin komutanınızı.

— Komutanı ne yapacaksın?

— Bizim komutanımız ona, buz gibi su yolladı da, işte onu vereceğim.

Düşman askerleri Memiş'i aldılar, karargâh komutanına götürdüler. Durumu da olduğu gibi anlattılar. Karargâh komutanı çok memnun olduğunu bildirerek suları boşalttı. Fıçılara şarap doldurtarak Memiş'e döndü:

— Sen de komutanına benim selâmımı söyle. Gönderdiği suya da teşekkür ederim. O da benim bu hediyemi kabul edi- versin!

Memiş'i alan düşman askerleri Türk hatlarına yaklaştılar Onu böylece serbest bıraktılar. Memiş böylece en aptal gözüken bir Türk erinin bile, düşmanları kandırabilecek kadar akıllı olduğunu göstermişti.

Gülüyorum:

EN İYİ NEYİ BİLİRMİŞ ?

Öğretmen Acara sordu:
— Herkesten daha iyi bildiğin bir şey var mı Acar?
Acar cevap verdi:
— Var efendim.
— Nedir?
— Kendi el yazımı okumak!

ÇİNLİ DE HAKLI?...

Çinliler, ölenlerin mezarına yiyecek koyarlarmış. Bir Çinliye sormuşlar:
— Siz ölülerinizin mezarlarına yiyecek mi koyarsınız?
— Evet.
— Ölüleriniz bu yemekleri ne vakit yerler?
— Sizin koyduğunuz demet demet çiçekleri koklarken!...

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : ALİ RIZA AKISAN Teknik Sekreter **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan : **AKISAN YAYINEVİ** : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**

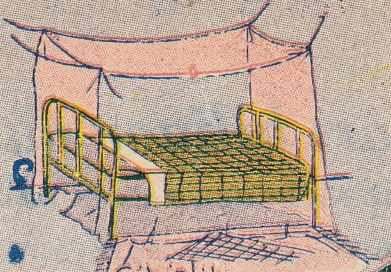
Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler nazırlamaktadır.

31 Aralık 1954, Cuma Sayı: 14 — Fiyatı: 15 Kuruş.

Cengiz Han

Cibinlik

Cevat Paşa (Ahmet)

AKISAN

CEP ANSİKLOPEDİSİ

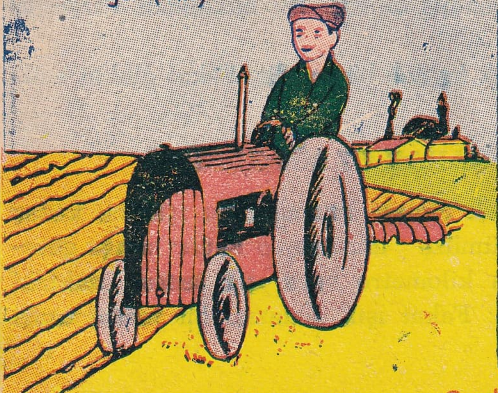
C -2

Ciger (Ak)

Cihangir Han

Cumhuriyet Köy Kalkınması

Cıvalı Barometre

Ciger (Kara)

Bunları biliyor musunuz ?

DENİZ NİÇİN HER ZAMAN DALGALIDIR?

Denizin yüzünü çok kere dalgalı görüyoruz. Bazan fazla dalgalı, bazan pek hafif dalgalıdır. Tam durgun olduğu hemen hemen görülmez. Bunun sebebi, rüzgârdır. Denizin yüzünü rüzgârlar, meltemler, fırtınalar, kasırgalar dalgalandırırlar.

Denizin dibine doğru inildikçe dalgalar azalır. Nihayet en derinlerde hiç dalga hissedilmez. Çünkü rüzgârlar oralara tesir edemezler.

Met ve cezirler de (suların yükselmesi ve çekilmesi) dalga yaparlar.

TERİN FAYDASI NEDİR?

Vücudumuzdaki zehirler, faydasız ve zararlı şeyler ter ile dışarı atılırlar. Nasıl idrar, böbreklerin zehirlerini dışarı atıyorsa, ter de bütün vücudun zehirlerini dışarı atar.

Hastalandığımız zaman, doktorlar terlememizi söylerler. Çünkü, mikropların zehiri de ter vasıtasiyle dışarı atılır ve hastalık çabuk geçer.

Ter, yavaş yavaş buhar haline geçtiği için vucudu serinletir. Kendimizi üşütürsek, bu durum daha tehlikeli bir hal alır. Böylece soğuk almış ve hastalanmış oluruz. Bu bakımdan rüzgörda durmamak lâzımdır.

Terlemek, insan için çok faydalı bir şeydir. Fakat dikkat edilmezse zararlı olur.

GÖZÜMÜZ NE KADAR UZAĞI GÖRÜR?

Görebilmemiz için ışık olması lâzımdır. Bu ışık ne kadar uzaktan geirse gelsin, gözümüze ulaşırsa, o kadar uzağı görebiliriz. Meselâ milyonlarca kilometre veya ışik senesi uzaktaki yıldızları gördüğümüz gibi: Fakat ışık olmazsa bir metre uzağı bile göremeyiz.

Dünya üzerinde Türk Milleti kadar cesur bir millet gösterilemez. Tarihin ilk çağlarından bu yana Türkler kendilerinden sayıca üstün düşman kuvvetlerine karşı savaşa girmişler; eşsiz zaferler kazanmışlardır. Türk; vatanı, bayrağı ve istiklâli için seve seve ölüme atılır. Hun Türklerinin, Türk - Moğol akıncılarının, Osmanlı askerlerinin hayat hikâyeleri altın destanlarla doludur. Hele İstiklâl Savaşımızın parlak sayfaları efsaneleşen cesurluk hâtıralariyle süslüdür.

Rahmetli Atatürk bir kışlayı ziyaretinde duvarda bir levha görmüştü. Bu levhada: «Bir Türk 10 düşmana bedeldir.» cümlesi yazılıydı. Atatürk bir Mehmetçiği çağırdı. Levhayı göstererek: «Doğru mu?» sorusunu sordu. Mehmetçik düşünmeden: «Doğrudur Paşam!» cevabını vermişti. Büyük Atatürk: «Hayır yavrum, bir Türk 10 düşmana değil, bütün dünyaya bedeldir!» cevabını verdi. Hakikaten bu altın söz, millî özelliklerimizden biri olan cesurluğumuzu ne güzel anlatıyor- Değil mi?

CETVEL :

Cetvel, su yolu anlamına gelir. Listelere de cetvel adı verilir. Ama, cetvel dediğimiz zaman ilk aklımıza gelen, çizgi çizmede kullandığımız araçtır. Cetvel, tahtadan veya madenden yapılır. Düzdür. Üzeri santimetrelere bölünmüştür.

CETVELİN DOĞRU ÇİZİP ÇİZMEDİĞİNİ İNCELEMEK:

Düzgün cetveli kâğıt üzerine koyar, kalemimizle kenarından çizeriz. Sonra da cetveli, çizginin üst tarafına geçirerek çakıştırırız. Eğer, cetvel kenarı ile çizgi birbirine tam çakışmışsa, cetvelimiz doğru çiziyor demektir.

CEVDET PAŞA «Ahmet» (1882 - 1895) :

Cevdet Paşa, 1822 ile 1895 yılları arasında yaşamış devlet adamlarımızdan biridir. 1822 yılında Lofça'da doğmuştur. 17 yaşında İstanbula geldiği zaman, başı sarıklı, genç bir mollaydı. Fa-

kat, keskin zekâsı sayesinde derhal göze girdi. Hattâ 1845 senesinde Tanzimatın kurucusu Büyük Reşit Paşa ile tanıştı ve onun himayesine mazhar oldu. Ahmet Cevdet, 1849 da «Meclisi Maarifi Umumîye» üyeliğine, daha sonra da Darülmuallimin müdürlüğüne getirildi. Böylece, ilk okullara öğretmen yetiştiren öğretmen okulunun nizamnamesini ilk yapan, yine Cevdet Paşa oldu. Bir müddet sonra, «Kavaidi Lisanı Osmaniye» adlı eserini yazdı. 1850 de Reşit Paşa tarafından kurulan «Encümeni Dâniş» e (Reşit Paşa tarafından) aslî üyeliğe getirildi. Bu encümendeyken, «Cevdet Tarihi» adlı eserini yayınladı. Zamanla vezir oldu. Paşalık rütbesi kazandı.

Cevdet Paşa, milliyetçilik görüşü bakımından, kendi zamanının siyasîlerinden ayrılır. O, «Müslüman Osmanlı» lık zihniyetinden ziyade, ırka dayanan bir milliyetçilik taraftarıydı. «Osmanlı devletinin yükselme devrinde, Hıristiyan Avrupaya yapılmış olan fütuhatın yerine, Asyadaki Türk illerine gidilmeliydi» derdi. Böylece, dünya üzerinde Türk birliğinin kurulması taraftarıydı. Zamanına göre yazı ifadesi açık, lisanı berraktı. Engin zekâsı, derin bilgisiyle herkesin takdirini kazanmış Cevdet Paşanın ölümü, 1895 senesine rastlar.

CEVİZ :

Ceviz, üzeri kabuklu bir meyvadır; ağaçlarda yetişir. Ceviz ağacı dallı, budaklı; ekseriya iri ve yüksek bir ağaçtır. Yurdumuzun hemen hemen her yerinde rastlanan bu ağaca, en çok Orta Anadolu ile Karadeniz bölgesinde tesadüf edilir.

Ceviz ağacının yaprakları, hem hafif yuvarlak, hem de geniştir. Ayrıca bu yaprakların çıkardığı buruk ve hoş bir koku, böceklerin ağaca yaklaşmasına engel olur. Dolayısiyle de, ağacın ömrü artar.

Ceviz meyvası tazeyken yeşil bir kabuk içindedir. Zamanla meyva olgunlaşır, yeşil kabuk kuruyup dökülür. O zaman, cevizlerin silkilip toplanması başlar. Meyvanın yenecek kısmı, sert kabuğun altındadır. Kabuklar kırılınca, sarımtırak bir gömleğe

bürünmüş beyaz kısım çıkar. İşte bu kısım, içinde ortalama % 50 nisbetinde yağ, % 18 nisbetinde protein, % 16 nisbetinde karbonidrat bulunan ve vücuda engin faydalar sağlayan kısmı teşkil eder.

Ceviz ağaçlarından biçilen kerestler, çok defa, mobilyacılıkta kullanılır. Fakat, kerestesinden faydalanılacak bir ağacın en az 100 yıllık olması gerekir. Silâh kabzaları, silâh kundak ve dipçiklerinin yapımında da ceviz ağacı aranır. Ceviz ağaçları, 200-300 yıl yaşayan uzun ömürlü ağaçlardır.

CEYHAN :

Ceyhan, Adana vilâyetine bağlı önemli bir kaza merkezidir. Ceyhan nehrinin kıyısında bulunur. Adana ovasının da doğusuna düşer. Kasaba, demir ve kara yollarının üzerinde bulunduğundan, ticaret bakımından oldukça canlıdır. Bereketli ovalarında makina ile tarım yapılır; pamuk, tahıl, susam ve pirinç yetişir. Ceyhanda pamuk çırçır fabrikaları ile çeltik fabrikaları vardır.

Ceyhan kazası 61,717, Ceyhan şehri 13,228 nüfusludur.

CEYHAN NEHRİ :

Ceyhan nehri, Adana ovasını sulayan nehirlerden biridir. Elbistan civarındaki dağlardan doğar. Elbistan ovasını sulayarak, iki kola ayrılır. Elbistanı ortada bırakır, irili ufaklı kollarla genişler. Dar vâdilerden atlar. Ormanlık bölgelerden geçer. Göksun çayını, Aksu suyunu alarak, Adana ovasına girer. Misis ve Tor dağlarının batısını dolaşır. 350 kilometre bir uzunluk yaptıktan sonra, Yumurtalık limanından Akdenize dökülür. Getirdiği topraklarla her sene ovayı biraz genişletir ve sahilde küçük gölcükler meydana getirir. Eğer nehrin ağzı ile yatağı temizlenirse, denizden 50 kilometre içerilere kadar gemilerin işlemesine elverişli bir hal alacaktır.

CEZAYİR :

Cezayir, kuzey Afrika memleketlerinden biridir. Afrika kıtasının kuzeybatısında bulunur. Doğusunda Tunus, batısında Fas, güneyinde de Büyüksahra yer alır. 37° ile 34° kuzey paralel daireleri ve 2° 10' (iki derece 10 dakika) ile 8°, 50' (8 derece, 50 da-

kika) doğu meridiyenleri arasına sıkışmıştır. Cezayirin yüz ölçümü 207.000 kilometre karedir. Ayrıca memleketin güneyine düşen ve Büyüksahranın bir parçasını teşkil eden 2 milyon kilometre karelik bir kısım da 1902 yılındanberi Cezayire bağlıdır.

Cezayir; kuzeyde Küçük Atlaslar, güneyde Büyük Atlaslar ve bu iki silsile arasını dolduran yüksek yaylâlar olmak üzere, üç kısma ayrılır.

Küçük Atlasların denize bakan yamaçları mümbit ovalarla, zeytin ve çam ormanlariyle kaplıdır. Yamaçlarında, iyi cins üzümler veren güzel bağlar çoktur.

İç yaylâlarda hayvan sürüleri boldur. Buralarda denizin etkisi görülmediğinden, yağmurlar azdır. Mevsimler, hattâ gece ve gündüz arasında ısı derecesi büyük ayrımlar gösterir. Yaylâların güney kısımlarını alfa otları doldurur. Büyük Atlasların sulak yerlerinde tarım yapılır. Daha güneyde, Şahra kısmında ise, yalnız su boylarında hayat vardır. Yalnız, Fransızların yeraltı sularından faydalanmak için gösterdiği çalışmalar, yer yer verimli olmaya başlamıştır.

Cezayir toprakları demir, çinko, kurşun, bakır, antimuan, cıva madenleriyle doludur. Petrol damarları da oldukça zengindir. Zeytinyağı fabrikaları, un değirmenleri ve çeşitli dokuma tezgâhları, başlıca endüstriyi teşkil eder.

Cezayirin nüfusu 8.664.684 kişidir. Bu nüfusun ekseriyeti Türk soyundan olan Berberîlerdir. Araplar sayıca azdır. Cezayirde oturan Avrupalıların çoğu Fransızlardan ibarettir. Zaten eskiden Osmanlı devletinin bir eyaleti olan Cezayiri Fransızlar 1830'da elimizden almışlardı. Bugün burası bir Fransız sömürgesidir. Cezayir; Oran, Kostantin ve Bon şehirleri, Cezayirin en önemli yerleridir.

CIVA ·

Cıva, normal ısı derecesinde sıvı halinde bulunan bir madendir. Gümüş beyazlığındadır. Kimyada kısaca Hg harfleriyle yazılır. Özgül ağırlığı ise, 13.595 tir. Bu maden (—40°) sıfıraltı 40 derecede donar; (+350°) sıfır üstü 350 derecede kaynar ve buhar

haline gelmiye başlar. Isıya karşı çok duyardır. Isı derecesi artınca genişler, düşünce büzülür. Bu özelliğinden faydalanılarak cıva termometreleri (ısı ölçerler) yapılır. Cıvalı termometreler, ılıman ve sıcak memleketlerde kullanılır; Kutuplarda ve soğuk

Cıva, sıvık olduğu halde üzerinde bulunduğu şeyi ıslatmaz. Akıcıdır, hareketlidir. Yatay bir yüzey üzerindeki cıva damlası basık bir küreye benzer; (Cıvanın öyle hareketli oluşu sebebiyle çok hareket eden insanlar için «Cıva gibi» deyimi kullanılır.) memleketlerde kullanılmaz. Çünkü (—38°), (—40°) derecelerde cıva donar; sertleşir.

Cıva, tabiatta filizler halinde bulunur. En çok cıva ihtiva eden filizler «Zencifre» dir. Bu filizler fırınlarda yakılarak cıva elde edilir. Dünyada en çok İspanya ve İtalyada bulunan cıva filizleri memleketimizde de vardır. Elektrikçilikte çok aranır. Cıvanın diğer madenlerle birleşmesi, amalgamaları teşkil eder. Amalgagalar altın ve gümüş ihracında, dişçilikte, ayna yapımında çok kullanılır.

Cıva biklorür, süblime adını taşır. Sublime mikrop öldürücü bir zehirdir. İçildiği zaman tehlike önlenmezse, insanı derhal öldürür. Zaten cıvanın kendisi de zehirli bir maddedir.

CIVA ÇANAĞI :

Cıvalı barometrelerde ve Toriçelli deneylerinde civanın konulduğu çanağa, cıva çanağı adı verilir.

CİBİNLİK :

Yaz geceleri, sivrisinek gibi böceklerden korunmak için, yatağın üzerine tülden (çadıra benzer) bir örtü örterler ki, buna cibinlik denir. Bebeklerin karyolaları üzerine de cibinlikler kurulur. Cibinliğin hava geçiren bezden veya ince tülden yapılması gerekir. Kalın kumaştan yapılırsa, cibinliğin altında uyumak tehlikeli olur. Çünkü insan temiz hava alamadığı gibi, kendi çıkardığı pis havayla da zehirlenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

CİDE :

Kastamonu vilâyeti kazalarından biri de Cide'dir. 156 köyü vardır. Genel nüfusu 45 bine yakındır. Kasaba, Karadeniz kıyısın-

dadır. Tarımı oldukça ileridir. Mavna ve kayık yapım işleri de göze çarpar. Kereste ve meyva ürünleri de elde edilir.

CİĞERLER :

Akciğerler :

Akciğerler, solunum organlarımızdır. Göğüs boşluğumuzu doldururlar. Sağda ve solda olmak üzere, iki tanedirler. Ağız ve burun gerisinden göğüse uzanan nefes borusu, önce iki kola ayrılarak akciğerlerle birleşir. Bu kollar dal budak salarak bronşlara ayrılırlar ve gitikçe küçülürler. Hava hücrelerini meydana getirirler. Hava hücrelerinin içi daimî olarak hava ile doludur. Büyük dolaşımda kirlenen kan, kalbe girer. Kalb, kirli kanı akciğerlere gönderir. İşte, hava hücrelerinin dolayındaki kan damarları içinde bulunan pis kan, ciğerlerimize doldurduğumuz temiz hava ile temizlenir. Yani kirli kan, havanın oksijeni ile birleşir. Soluk verdiğimiz zaman, ağzımızdan çıkan hava, (karbon dioksitli) pis havadır.

Sağlam insanlarda akciğerler dakikada 16 ile 20 defa arasında hareket ederler.

Karaciğer :

Karaciğer sağ böğrümüze düşen ve bir buçuk, iki kilo ağırlığında olan bir organımızdır. Şekli uzundur. Aşağı yukarı, yumurtaya benzer, üzeri pürüzsüzdür. Üstten ikiye, alttan dörde ayrılır. Mideden gelip barsaklarda kana karışan besinler, karaciğer hücreleri içinde vücudumuzu beslemeye elverişli bir hale gelirler. Sindirim için gerekli safra, karaciğer hücrelerinde imal edilir. Küçük kanallardan geçerek büyük bir kanala boşalır. Bu kanalla da ince barsağa karışır. Karaciğerimiz, 24 saat içinde 1000 ile 1200 gram safra yapar. Safra acı bir maddedir. Yağın kana karışmasını sağlamak ve barsakların boşalmasını temin etmek gibi, hizmetleri vardır. Safra kanalının geçtiği yolda küçük bir safra kesesi vardır. Sindirim organları, sindirim işini yapmadığı zamanlarda safranın fazlası bu kesecikte toplanır. Barsaklara gelen safranın hepsi kana karışırsa, o zaman vücutta «sarılık hastalığı» başlar. Ayrıca karaciğerin işlerinden biri de, aldığımız besinler-

deki şekeri kendi hücreleri içinde (glikojen) adında çevirip toplamak, sonra da vücudun şeker ihtiyacına göre, bunları «glikoz» haline getirip yavaş yavaş kana karıştırmaktadır. Bu hal ihtiyaçtan fazla olursa, şeker hastalığı husule gelir. Yalnız pankreasın çıkardığı usare, karaciğerin fazla şeker çıkarmasına engel olur. Bu sebeple Pankreastan çıkartılan «Ensülin» maddesi şeker hastalığına karşı bir ilâç olarak kullanılmaktadır.

Üre de, karaciğerde hâsıl olarak kana karışır. Böbreklerden süzülerek idrar yoluna gider. Karaciğer, aldığımız bitkisel ve hayvansal zehirleri yok eder, hiç olmazsa, etkilerini hafifletir. Vücudumuzdaki mikropların zehirlerini azaltır. Kanımızdaki alyuvarlar iyice yaşlandıkları zaman, karaciğer onları tahrip eder. Safranın boyaları imalinde kullanır. Yağlı maddelerin vücudu beşliyecek şekle girmesinde karaciğerin hizmeti çoktur.

CİĞER HASTALIKLARI VE BUNLARDAN KORUNMA YOLLARI :

Hayatımızda çok önemli işler gören akciğerlerimizin maruz kaldığı çeşitli hastalıklar da vardır. Bu hastalıklardan korunmazsak, sağlığımız tehlikeye girer. Başlıca akciğer hastalıkları şunlardır: Verem, Zatülcenp, Zatürrie, Bronşit vesaire... Bunların en korkunçlarından biri, şüphesiz ki, veremdir. (Bu hastalıklar, kelime sıraları geldikçe ayrı ayrı anlatılacaktır.)

Akciğer hastalıklarından korunmak için, temizliğe dikkat etmeli, bu hastalıklara (bilhassa bulaşıcı hastalıklara) yakalanmış olanların yanına sokulmamalıdır. Bu gibi hastaların eşyasını, çamaşırlarını, havlularını kullanmak ta, çok tehlikeli olur. Hasta odasına girip hasta eşyasını kullansak bile, ellerimizi ilâçlı sularla yıkamalıyız. Ayrıca, vücudumuzun mukavemetini düşürmemek te şarttır. Pek çok hastalıklar bizi yatağa düşürmek için, vücudumuzun zayıflamasını beklerler. Velhasıl, daima sağlam kalmak için, bol uyku uyumalıyız. Zamanında ve vücuda yarayışlı besin almalıyız. Kendimizi soğuktan korumalıyız; vücudumuzu üşütmemeliyiz. Suiistimalden, her türlü yorgunluktan sakınmalıyız. Açık havalı ve bol güneşli yerlerde oturmalıyız. Her türlü temizliğe itina etmeliyiz. Sağlam da olsak, arada sırada müte-

hassıs bir doktora gidip vücudumuzu muayene ettirmeliyiz. Bu anlatılanlara dikkat edersek, sağlığımızı kısmen garanti etmiş oluruz.

Vücut sağlığımızda karaciğerin faydası sonsuzdur. Bu sebeple karaciğerimizi iyi kullanacak şekilde hareket etmeliyiz. Alkollü içkiler, tabiî olmayan ve şekerden yapılan tatlılar yememeliyiz. Yanmış yağlar, kızarmış yemekleri ağzımıza sokmamalıyız.

CİHANBEYLİ :

Cihanbeyli, Konya vilâyeti kazasıdır. 10 köyü ile 4 nahiyesi vardır. Nüfusu, 50 bini geçmektedir. Halkı tarımla uğraşır.

CİLÂ :

Cilâ, maden veya tahtadan yapılmış eşyanın üzerini parlatmakta kullanılan bir maddedir.

Tutkal, reçine, alkol, ketentohumu yağı gibi unsurlar kullanarak yapılır. Cilâ, sürüldüğü eşyanın üzerinde parlak bir tabaka bırakır. Cilânın bir adı da verniktir. Eğer eriyiğin içinde alkol veya aseton gibi maddeler bulunursa, buna, ispirtolu cilâ adı verilir. Ayrıca yağlı vernikler ve terementili vernikler de vardır. Yağlı vernik elde etmek için, keten tohumu yağı kullanmak gerekir.

CİLÂLI TAŞ DEVRİ :

Tarihî olayları kolayca bellemek için, zamanları, ikiye ayırmışlardır:

1 — Tarihten önceki zamanlar.
2 — Tarih zamanları.

Tarihten önceki zamanlar da;

1 — Yontma taş devri,
2 — Cilâlı taş devri.
3 — Maden devri diye üçe ayrılır.

Tarih, yazının icadiyle başladığına göre, bu üç zamanın insanları yazı yazmasını bilmezlerdi. Onun için, gerek Yontma taş devri, gerek Cilâli taş devri, gerekse Maden devri hakkında geniş bilgilerimiz yoktur. Çünkü, bizden önceki insanların bıraktıkları anıtlar ve her türlü medeniyet eserleri sayesindedir ki, gereken bilgileri ediniyoruz. Hele tarihî olayların aydınlanmasında bilhas-

sa yazının hizmeti sonsuzdur.

Cilâlı taş devri, Yontma taş devrinden sonra başlar. Yontma taş devrinde silâhlarını, taşları yontarak yapan insanlar, cilâlı taş devrinde taştan silâhlarını birbirine sürterek cilâlamıya başlamışlardır. Bu sebeple bu uzun devir, «Cilâlı taş devri» adını almıştır. Cilâlı taş devrinde at, köpek gibi bazı hayvanlar evcilleştirilmiş; bazı bitkilerin tarımı da yapılmıya başlanmıştır. Bu devreleri ilk aşıp uygarlık çağına giren Türk soyudur. Türkler, dünya insanlığına medeniyet öğretmenliği yapmışlardır.

CİMNASTİK : (Bak: Beden Eğitimi) :

CİMNASTİK MÜSAMERELERİ :

Beden hareketleri yaşa göre değişir. Büyüklerin yapacağı hareketlerle, küçüklerin beden hareketleri arasında ayrımlar bulunur. Küçüklerin hareketleri daha ziyade taklitler ve oyunlardır.

Ayrıca, okul müsamerelerinde oynanan rontlar da, hareketlerin müzikle yapılmalarını teşkil eder. İşte, okul piyeslerini süsleyen ve okul müsamerelerine canlılık veren rontlar ve oyunlar jimnastik müsamerelerini teşkil ederler.

CİNS :

Başlıca özellikleri kendi bünyelerinde toplayan varlıklara, ayni cinsten varlıklar denilir. «Tavuk, kuş cinsinden bir yaratıktır» dediğimiz zaman, tavukla kuşun bazı nitelikler bakımından birbirine benzediğini anlatmış oluruz. Tavuğun gagası, kanatları, kuyruğu ve tüyleri vardır. Fakat, bu saydığımız varlıkların hepsi de kuşlarda bulunmaktadır. Meselâ, bütün kuşlar genel olarak birbirine benzer. İnsan cinsi dediğimiz zaman, Türk, İtalyan, Fransız veya beyaz ırk, zenci, kızılderili diye ayırmayız. Dünya üzerindeki bütün insanları kastetmiş oluruz.

CİNS İSİMLERİ :

Dil bilgisinde isimler;

a) Özel isimler,

b) Cins isimler diye ikiye ayrılır.

Cins isimler, ayni cinsten olan varlıklara verilen addır. İnsan, balık, ağaç, deniz, dağ... gibi.

Dilbilgisinde, ayni cinsten olan varlıkların adlarına «cins is-

mi» denir. Şehir dediğimiz vakit belirli bir şehir söylemiş olmayız. Yalnızca, şehir cinsini belirtmiş oluruz.

Cins isimler, yalnız cümle başlarındayken büyük harfle yazılırlar, cümle içinde daima küçük harfle başlarlar.

CİRİT :

Cirit, eskiden millî sporlarımızdan biriydi. Bu oyun, toplu olarak at üstünde oynanırdı. Geniş bir meydanda at koşturan süvariler, birbirlerine cirit denen değnekler atarlardı.

Ön Asya yaylâlarından, Orta Avrupa ovalarına kadar ün salmış akıncılarımız, hep bu cirit oyunlarında pişerek yetişmiş binicilerdi. Cirit oyunları biniciliği geliştirirdi.

Hattâ, eskiden, çok defa padişahlar, şehzadeler ve vezirler bile cirit oyunlarına katılmaktan zevk duyarlardı.

CİSİM :

En, boy, derinlik (genişlik, uzunluk, kalınlık) gibi üç boyutu olan ve uzay içinde (boşlukta) bir yer kaplayan, hacmi bulunan her varlığa «Cisim» adı verilir. Taş, insan, duman hep birer cisimdirler.

CİSİMLERİN ISI ETKİSİYLE GENİŞLEME VE UZAMALARI :

Isı derecesi yükseldikçe cisimlerde genişleme, uzama başlar ve dolayısiyle hacimleri büyür. Bunu bazı misallerle belirtelim. Düzgün bir tenekeye bir çivi çakalım. Bu çiviyi tekrar çıkaralım. Çivi, açtığı deliğe zahmetsizce girip çıkabilir. Ama, çiviyi ateşte kızıl hale gelinceye kadar kızdırıp ayni deliğe sokmak istersek, bu sefer girmediğini görürüz. Çünkü çivi ısı etkisiyle, genişlemiştir. Ayni çivi iyice soğuduktan sonra, ayni deliğe yine eskisi gibi kolayca girmeye başlar. Okullarda, tabiatbilgisi deneylerinde kullanılan «Gravzant halkası» buna başka bir misaldir. Gravzant halkasında, kurşun küre soğukken halkadan kolayca geçtiği halde, ısıtılınca ayni halkadan geçmez. Cıvalı ve ispirtolu barometreler, buhar makinaları, gaz motorları hep bu esastan (yani cisimlerin ısı etksiyle genisleme ve uzama esasından) faydalanılarak yapılmış araçlardır.

Cisimlerin ısı etkisiyle genişleyip uzama durumunu göz

önünde tutan mühendisler, demiryolu yaparken, döşedikleri rayların uçlarını daima aralıklı bırakırlar. Telgraf tellerinin yaz aylarındaki durumu biraz sarkıktır. Kışın ise bu tellerin gerginleştiğini görürüz. Arabacı, tekerleğe geçireceği çemberi ateşte kızdırır ve soğumadan tekerleğe geçirip döğmiye başlar. Demir çember soğuyunca, tekerleği kuvvetle sıkar. Bir tübe su koysak, ağzını da iyice tıkasak, tübü maşayla sıkıştırıp ispirto lâmbasının alevine tutsak, biraz sonra mantar tıkacın fırladığını, bu da olmazsa, tübün patladığını görürüz. Isı suyu buharlaştırmış; buhar da genişlemiş, sudan çok daha fazla büyük bir hacme sahip olmuştur. Küçücük tübün içine sığamıyacağından büyük bir basınçla tübü patlatmıştır.

Denizlerdeki su akıntıları, rüzgâr, fırtına, tayfun ve kasırgalar, hep ısının etkisiyle meydana gelirler.

Gündüzün, yeryüzüne yakın olan hava güneşin etkisiyle ısınır. Isınınca da hacmi genişleyerek, hafifler, Hafifleyen hava, yükseklere çıkar. Onun boş bıraktığı yeri, yükseklerin ağır olan soğuk havası doldurur. Bu şekildeki hava akımları, rüzgârları doğurmuş olur.

İçinde soba yanan bii odanın her yerini kapayalım. Odanın döşemeye ve tavana yakın yerlerinde birer delik açalım. Biraz sonra, yukarıdaki delikten, sıcak havanın dışarıya çıktığını, aşağıdaki delikten de içeriye soğuk havanın girdiğini görürüz. Bu misalle de ısının bir cisim olan havaya yaptığı etkiyi anlamış oluruz.

CİSİMLER SUDA NASIL YÜZERLER :

Her cisim suya girdiği zaman, kendi hacmi kadar su taşırır. Misalimizi daha iyi belirtmek için, şu deneyi yapalım:

Temiz bir kap alalım. Bu kabın içine, ağzına kadar silme su dolu olan bir bardak koyalım. Herhangi bir cismi (Tabii, bardağa girecek büyüklükte olması şart) bardağın içine bıraktığımız vakit, bardaktan bir miktar su taşacaktır. Bu taşan su, bardağa konulan cismin hacmi kadar olan sudur.

Eğer, duyar bir terazi ile bardaktan temiz kaba taşan suyu tartarsak, şu üç durumla karşılaşırız:

1 — Taşan suyun ağırlığı, cismin ağırlığından çoktur.

2 — Taşan suyun ağırlığı, cismin ağırlığına denktir.

3 — Taşan suyun ağırlığı, cismin ağırlığından azdır.

Taşan suyun ağırlığı, - cismin ağırlığından çoksa, cisim su üzerinde kalır; yüzer, batmaz.

Taşan suyun ağırlığı cismin ağırlığından azsa, yani cisim, taşırdığı sudan daha ağırsa, batar; dibe çöker.

Taşan suyun ağırlığı cismin ağırlığına eşitse, cisim balık gibi suyun içinde (ortasında) kalır.

İşte, cisimlerin su içinde nasıl yüzdüğünü etraflı olarak ilk bulan Sicilyalı «Arşimed» olmuştur. Arşimed, yaptığı deneylerle kesin sonuçlara varınca, bugün kendi adı ile anılan kanunu, (Arşimed kanununu) ileri atmıştır. Esaslarını yukarıda kısaca anlattığımız Arşimed kanununa göre:

«Cisimler su içinde, taşırdıkları suyun ağırlığı kadar kendi ağırlıklarından kaybederler. Eğer taşırdıkları suyun ağırlığı cisimlerin ağırlığından çoksa, o cisimler yüzer. Cisimlerin taşırdığı suyun ağırlığı kendi ağırlıklarından azsa, cisimler batar. Cisimlerin taşırdığı suyun ağırlığı kendi ağırlıklarına eşitse, o cisimler denizaltı gibi suyun ortasında kalırlar.

Büyük bilgin Arşimed, bu kanun üzerinde düşünürken, hamamda bulunuyordu. Boş tasın yüzmesi, dolu tasın batması olayı, onu kesin sonuca vardırdı ve «Evreka! Evreka» (Buldum! Buldum!) diye çırılçıplak sokağa fırladı.

CİVCİV :

Kümes hayvanlarının yumurtadan yeni çıkmış yavrularına, «civciv» denir. Tavuk civcivi gibi...

CİVCİV ÇIKARMAK :

Yumurtlayan bir tavuk, ilkbahara doğru veya yazın gurk olur; kuluçkaya yatar. Tavuk kuluçka olunca, yumurtlamaz. Daima folluktaki yumurtaların üzerine yatar. Artık hayvan yavru çıkarmıya hazırlanıyor demektir. O zaman, tavuğun altına döllü yumurtalardan koymak gerekir. Döllü yumurtalar da horozlu kümeslerin tavuklarından elde edilen yumurtalardır. Yumurta dölsüz olursa, civciv çıkmaz. Kuluçka boşuna yatmış olur.

Kuluçka süresi her kümes hayvanında ayni değildir. Bu müddet, tavuklarda üç haftadır. Hindilerde, kazlarda daha fazladır. Kuluçka müddeti sonunda yumurtalar çatlar; içlerinden civcivler çıkar. Civcivleri, ilk günler yumurta sarısiyle, küçük taneciklerle (susam, bulgur, buğday vesaire gibi) beslemek lâzımdır.

Ayrıca, civciv çıkarma makinaları da vardır. Bu makinalar, bir tavuktan pek daha çok sayıda civciv çıkarırlar. Bir kuluçka tavuk 15-20 yumurtanın üzerine yatabildiği halde, civciv makinalarına yüzlerce yumurta konabilir. Yalnız civciv makinalarında da kuluçka süresi değişmez; hep aynidir.

CİZRE :

Cizre kazası Mardin vilâyetine bağlıdır. 85 köyü vardır. Genel nüfusu 20 bine yaklaşır. Halkı, tarım işleriyle uğraşır. Meyvacılıkta ileridir. Hele, Dicle kenarındaki topraklar pek verimlidir. Zaten, Cizre kasabası da, nehrin sol yakasında kurulmuştur. Küçük baş ve büyük baş hayvanlar çok beslenir.

Cizre Mardinin 140 km. doğusuna düşer.

COĞRAFYA :

Bize dünyayı tanıtan bilim koluna, coğrafya denir. Coğrafya okumakla dünyanın karaları, denizleri, bitki, hayvan ve insan topluluklari bakımından geniş bilgiler ediniriz.

Coğrafya yalnızca dünyayı tarif etmekle kalmaz; tabiat olayları arasında sebep ve ilgileri araştırır. Tabiat hâdiseleri ile insan çalışmaları arasındaki münasebetleri bildirir.

Çok eskiden, insanların dünya hakkındaki bilgileri bugünkü kadar değildi. Yalnız, Akdenizin doğusunda yaşayan Fenikeliler, kıyılardan uzaklaşmamak şartiyle, bütün Akdenizi dolaşıyorlardı. Hattâ, «Hergül Sütunları» adını verdikleri Cebelitarık boğazından, Atlas denizinin kıyılarına kadar uzanıyorlardı. Bu arada Kanarya adalarına, batı Afrikada Gine körfezi sahillerine de gitmişlerdi. Daha sonraları, yani Milâttan 5 yüz yıl önce, Yunanlıların Fenikelileri geçtiğini görüyoruz. Büyük İskenderin ordulariyle Hindistana kadar varması, dünya bilgisinde genişlemesine kısmen vesile olmuştu.

Hele Romalıların fütuhatları coğrafya ufuklarını daha da genişletti. Fakat dünya bilgisinin genişlemesi Haçlı seferlerinin sonunda başlar. Hıristiyan Avrupanın büyük dalgalar halinde, Ön Asyadaki müslüman Türklere saldırması, bugünkü dünya bilgisinin kazanılmasında ilk temeli teşkil eder. Çünkü, ancak bu seferler sonunda Avrupalılar müslüman Türklerden pusulayı öğrenmişler, bu sayede de engin denizlere açılabilmişlerdir. Yeni kıtaların bulunuşunda ekonomik düşüncelerin hâkim olduğu görülür. XV ve XVI. Yüzyıllarda Asyadan Avrupaya gelen kervan yollarına Osmanlı Türkleri hâkimdi. Ön Asya, Afrikanın kuzeyi, Avrupanın doğusu, Balkanlar, hattâ Macar ovaları tamamen Türklerin elinde bulunuyordu. Hindistanın baharatı, Çinin ipeklileri, uzun yollardan gelip Akdeniz limanlarına iniyordu. Bu limanlardan da Venedikli veya Cenevizli gemiciler vasıtasiyle Avrupaya iletiliyordu. Bu sebeple doğu ve güney Asya eşyası pek pahalıya mal ediliyordu. Avrupalı gemicilerde doğunun zengin ülkelerine giderek yolları bulmak fikri uyandı. Zaten, eskidenberi de dünyanın yuvarlak olduğu düşüncesi, insanların muhayyelesini işletmiye başlamıştı. «Açık denizlere açılıp hep batıya gidersek, Hindistanı buluruz.» dediler. 1419-1502 yılları içinde Portekizli Hanri, Bartelmi Diaz ve Vasgo de Gama gibi gemiciler güney Afrikayı dolaştılar; Hindistana vardılar. Kristof Kolomb 1492'de İspanya hesabına Santa Marya, Ninna, Pinta adındaki gemilerle batıya doğru yelken açtı. Üç ay sonra da Meksika körfezinin doğusundaki Antil adalarını buldu. Ne yazık ki, buraların Hindistan olduğunu zannederek, yeni bir kıta bulmanın müjdeciliğinden uzak kaldı. Kolomb'dan sonra, Ameriko Vespuçi isimli bir gemici, yaptığı geziler sonunda bulduğu yerlerin yeni bir kıta olduğunu müjdeledi ve koca kıtanın kendi adı ile, yani Amerika olarak anılmasına sebep oldu. Onları takiben Fernando Kortez Meksikayı, Almagro ve Pizarro Peru'yu keşfettiler. Macellan 1519-1521 yılları arasında ilk defa olarak gemi ile dünya turu yaptı. Kendisi Filipin adalarında öldüyse de, devri âlemi arkadaşları tamamladılar. Gemicilikte Portekizlilerle, İspanyollar çığır açtıkları halde sonunu getiremediler. Kötü idareleri yüzünden, bütün sö-

mürgelerini İngilizlere ve Fransızlara kaptırdılar. Zamanla Kutuplar, Okyanusya, Afrikanın iç kısımları öğrenildi; coğrafya bilgisi genişledi. Haritacılığın inkişafı, teleskopun icadı vesaire araçların yardımiyle coğrafya bugünkü durumuna kavuştu. Fakat, modern coğrafyayı hazırlayanların başında Karl Ritter ile Aleksandr de Humbolt adındaki âlimler gelir.

COĞRAFYA GÖZLEMLERİ :

Coğrafya; yeryüzü şekillerini, ürünleri, toprak iklim, ırk, millet, dil gibi konuları inceleyip tarif eden bir bilimdir.

Coğrafya incelemelerinde gözlemlerin yeri büyüktür. Coğrafya derslerini, kapalı dersaneler içinde yapmak, gereken faydayı sağlamaz. Her ne kadar haritalar, plânlar, kum havuzları, fotoğraflar coğrafya öğreniminde pek faydalı araçlarsa da, herhangi bir bölgeyi yerinde inceleyip gözlemek çok daha faydalı sonuçlar temin eder.

Bu itibarla, coğrafya derslerinde, elden geldiği kadar gözlemlere değer vermek yerinde bir hareket olur.

Meselâ, akar sular, yeryüzü engelleri konuları işlenirken, civara çıkılmalıdır. Çevrenin akar suları gözlenmelidir; engebeleri incelenmelidir. Yeryüzünün, diğer akar suları ile engebelerinin bu incelenenlerin başka örnekleri olduğu belirtilmelidir.

Coğrafya gözlemleri için yapılan geziler, bize yurdumuzu tanıtır. Böylece güzelliklerini yakından gördüğümüz sevgili vatanımızı da daha çok sevmiş oluruz.

CUMHURİYET :

Başlıca, üç çeşit devlet idaresi vardır:

a) Mutlakiyet,

b) Meşrutiyet

c) Cumhuriyet

Devlet idarelerinin en iyisi Cumhuriyettir. Cumhuriyet idaresinde hükûmet, millet tarafından kurulmuş olur. Bu da genel seçim yoluyla yapılır. Belirli zamanlarda, muayyen yaşı bitiren ve seçim hakkına sahip olan vatandaşlar, oylarını kullanarak mebusları seçerler. Mebuslar Mecliste toplanırlar. Aralarından gizli

oyla bir Reisicumhur seçerler. Reisicumhurun mebuslar arasından tayin ettiği bir zat, Başvekil olur. Başvekil, Vekil arkadaşlarını ayırır. Kurulan hükûmete Meclis güvenini belirtirse, hükûmet kurulmuş olur. Bu kısa açıklamadan da anlaşıldığı üzere, Cumhuriyet idaresinde, vatandaşlara ağır sorumluluklar düşer. Böylece hükûmetin kuruluşunda, çalışmasında her birimiz ayrı ayrı görevliyiz demektir. Cumhuriyetin esası serbest seçimlerdir. Cumhuriyet ve demokrasi tam mânasiyle bir halk idaresi demektir.

CUMHURİYETÇİLİK :

Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz, hükûmet şeklimizin Cumhuriyet olduğunu açıkça belirtir.

Biz, bütün Türk vatandaşları Cumhuriyetçiyiz. Cumhuriyeti, en iyi bir devlet idaresi olarak tanımaktayız. Bu güzel idareye, yüzyıllar boyunca çekilen zorluklar sonunda kavuştuk. Şehit dedelerimizle eşsiz Atatürk'ün kutsal bir armağanı bildiğimiz Cumhuriyetimizi koruyacağız ve yükselteceğiz. Tam bir halk idaresi olan Cumhuriyet, milletimizin yücelmesinde, vatanımızın saadete kavuşmasında önümüzde açılan tek yoldur. Bu aydın yolda, elbirliğiyle yürüyeceğiz. Bilhassa demokrasi idaresine kavuşmakla dünya insanlığı içinde aldığımız şerefli yeri daima muhafaza edeceğiz.

Artık Türk milleti, mutlakiyet idaresinde olduğu gibi, tek kişinin, meşrutiyet idaresinde olduğu gibi, belirli zümrelerin oyuncağı değil, kendi kendinin buyruğu altında yaşıyan hür vicdanlı, hür düşünceli bir topluluktur. Bu şuurlu topluluk kendi hizmetinde çalışanları serbestçe seçer, iyi vazife görmiyenlere iş vermez.

CUMHURİYET DEVRİNDE KÖY KALKINMASI :

Cumhuriyet idaresinden önceki Türk köyleri bakımsızdı, perişandı. Bir yandan, bataklıklar, bir yandan da salgın hastalıklar köylü vatandaşlarımızı kırıp geçiriyordu. Tarım makinalarının yokluğu, düzgün yolların bulunmayışı, köylümüzün zor duruma düşürmüştü. Hele okulsuzluk, cehalet, mültezim baskısı, zaptiye korkusu, köylüye göz açtırmıyordu. Uzak sınırlardaki vatan top-

Kahramanlık Hikâyeleri:

NİĞDELİ ETHEM ONBAŞI

Balkan Harbindeydi. Kırklareli önünde, geceden beri yağan kar, her tarafı beyaza bulamıştı. Türk siperlerinin içinde bir karaltı dolaşıyordu. Bu, Niğdeli Ethem Onbaşıydı.

Ethem Onbaşı, sağ kalan üç arkadaşını yanına çağırdı:

— Hasan! Elmas! Hüsmen!

— Buyur!
— Buyur Onbaşım!
— Buraya gelin!

— Geliyoruz Onbaşım!

Aylardır, her türlü zorluğa göğüs geren Mehmetçikler, atik hareketlerle koşuştular; Onbaşının yanına vardılar. Ethem Onbaşı, dalgın bakışlarla arkadaşlarını süzdü. Sonra da ağır ağır konuşmaya başladı:

— Ekmeğimiz, cephanemiz tükendi. Koca bölükten kala kala dört kişi kaldık. Arkadaşlarımızın hepsi vatan uğruna şehit oldular. Karşımızdaki düşmanın arkası kesilmiyor. Ne yapacağız?

Hüsmen, bıyığını burdu; kaşlarını çattı:

— Süngü takip hücuma kalkacağız! Cevabını verdi.
Hasanla Memiş «Daha ne duruyoruz?» der gibi süngülerine sarıldılar. Ethem Onbaşı sevinç yaşlariyle ıslanan gözlerini sildi:

— Var olun arkadaşlar! diyerek onları ayrı ayrı kucakladı.

Biraz sonra 250 kişilik bir Bulgar bölüğüne karşı 4 Türk süngüsünün parladığı görülüyordu.

Binlere birlerle karşı koyan büyük Milletin kahraman evlâtları, nur içinde uyuyun!..

DİKENLERİ OLMASA?...

Erol — Kardeşin çok güzel Ayhan. Tıpkı gül gibi!

Ayhan — Doğru ama, dikenleri olmasa!

YA OLURSA!...

Hoca bir gün kasabadaki gölün kenarında suya eğilmiş, elindeki kaşıkla bir şeyler yapıyordu. Oradan geçen bir arkadaşı merak etti.

— Ne yapıyorsun orada Hoca?..

Diye sordu.

— Göle yoğurt mayası atıyorum.

— Ne diyorsun Hocam!.. Hiç koca göl maya tutar da yoğurt olur mu?

— Olmaz, biliyorum ama, ya olursa!..

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : ALİ RIZA AKISAN Teknik Sekreter EJDER AKISAN - Yayımlıyan : AKISAN YAYINEVİ : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : AKISAN YAYINEVİ.

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler nazırlamaktadır.

7 Ocak 1954, Cuma Sayı: 15 — Fiyatı: 15 Kuruş.

AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
CANLI VARLIKLARDAN BALIKLAR
C-3

Bunları biliyor musunuz?

BİTKİLERİN GÜNEŞ IŞIĞI İLE İLGİSİ :

Bazı bitkiler yapraklarını veya çiçeklerini güneşe doğru çevirirler. Bazıları da güneşten sakınmak için yapraklarının keskin taraflarını, yâni yan taraflarını güneşe çevirirler. Bir çeşit bitkiler de vardır ki, gündüz çiçeklerini kaparlar, gece açarlar. Meselâ gecesafası (Akşamsafası) ismi verilen çiçek böyledir.

GÖLGEMİZ HER ZAMAN BİZDEN UZUN MUDUR?

Gölgemiz her zaman bizden uzun mudur? Hayır, değildir. Yaz mevsiminde, öğle vakti, güneş tam tepeden doğunca gölgemiz bizden kısadır. Güneş yan gelince (sabahları ve akşamları) gölgemiz bizden uzun olur.

İÇKİ İNSANI ISITIR MI?

Hayır ısıtmaz. Yalnız, içkinin tesiriyle kan derimize daha fazla yaklaşır. Onun için her tarafımızda bir sıcaklık hissederiz. Fakat bu geçici bir zaman içindir, ve bizi aldatır.

EN KIYMETLİ ORGANIMIZ HANGİSİDİR?

Muhakkak ki organlarımızın hepsi kıymetlidir. Hiç birinin eksikliğini istemeyiz. Fakat bir organımız vardır ki, o olmasa yaşamamıza imkân yoktur. İşte bu organımız beynimizdir.

Beynimiz, bütün sinirlerimizin merkezidir. Beynimiz olmasa göremeyiz, konuşamayız, duyamayız, hissedemeyiz, hiçbir yerimizi oynatamayız, düşünemeyiz. Bütün vücudumuza emir veren ve bu emirleri yaptıran, beynimizdir.

BUĞDAY NE VAKİT EKİLİR?

Buğday, dünyanın her tarafında, değişik zamanlarda ekilir. Buğdayın ekimi iklim durumu ile yakından ilgilidir. Bu iş memleketin sıcak ve soğuk oluşuna göre değişir.

raklarını canla, başla koruyan köylüydü. Fakat ona yardım edilmek şöyle dursun, onun elinde ne varsa alınmak istenirdi. Ziraat Bankası bugünkü gibi yardım yapmazdı. O zamanki köylerimizde kooperatif teşkilâtı da bulunmazdı. Yani, netice itibariyle, Osmanlı devlet zamanındaki köylümüz her şeyden mahrum, yalnızca sömürülen bir varlıktı.

Halbuki, bugün her şey değişmiştir. Cumhuriyet hükûmetimiz her şeyden fazla Türk köylüsünü düşünüyor; yılmadan, yorulmadan onun için çalışıyor. Eski sabanların çizdiği toprakları, şimdi onbinlerce traktörler sürüyor. Köylere su getiriliyor. Yollar, okullar yapılıyor. Ziraat Bankası köylümüzden hiç bir yardımı esirgemiyor. Artık mültezimler, faizciler de yok. Âşar vergisi de alınmıyor. Köylünün her türlü ürünü değer fiyatında satılıyor. Belki az bir zaman sonra, sayısı 40 bine varan köylerimiz, cennet vatanın bağrında birer mamure olacaktır.

Osmanlı devletinin dertli, kasvetli ve hayata küskün köylüsü yerine; Cumhuriyetin çalışkan, gürbüz ve neş'eli köylüsü Türk vatanını mes'ut yarınlara ulaştıracaktır. Köylerimiz bu kalkınmayı Cumhuriyet ve demokrasi idaresine borçludurlar.

CUMHURİYETİMİZİN KURULMASI :

Sevgili Cumhuriyetimiz, Büyük Atatürk'ün armağanıdır. Türk milleti tarih boyunca, çeşitli adlar altında muhtelif devlet idareleriyle yöneltilmiş bir topluluktur.

Osmanlı saltanatı. mutlakiyet idaresinden başka bir şey değildi. 1876'da ilk meşrutiyet kuruldu ise de, devam ettirilemedi. 1877'de tekrar baskılı bir idare, yani mutlakiyet başladı. Ancak, meşrutiyeti 1908'de ikinci defa ve tam olarak ilân edebildik. Birinci Cihan Savaşı sonunda, Osmanlı devleti Sevr barışını kabul etmek zilletine katlanınca, Anadolu'da yeni bir «Millî Hükûmet» kuruldu. Bu hükûmetin kurucusu Mustafa Kemal'di. Mustafa Kemal, Ordu Müfettişliği göreviyle 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Samsun'dan Sivas ve Erzurum'a geçerek kongreler topladı. Mustafa Kemal, tarih boyunca hür yaşamış ve geniş İmparatorluklar kurmuş olan Türk milletini yıkıntıdan kurtar-

mak idealiyle harekete geçmişti. Artık Millete, Osmanlı idaresinden bir fayda gelmiyeceğine kesin olarak inanmıştı.

İşte bu düşünceyle, 23 Nisan 1920'de, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Yurdun bütün vilâyetlerinden gelen mebuslar, Mustafa Kemal'i Meclis Reisliğine seçtiler. Böylece, İstanbuldan ayrı, yeni bir millî hükûmetin temelleri atılmış oldu. Kurulan ordularla isyanlar bastırıldı; düşmanlara karşı Büyük İstiklâl Savaşını kazandık. 24 Temmuz 1923'te Lozan barışını imzaladık. Zaten İstiklâl Savaşı sonunda İstanbul'daki son Osmanlı padişahı da, yaptığı hainliklerin hesabını vermekten korkarak Avrupa'ya kaçmıştı. Lozan barışiyle bütün dünya, Türk milletinin bağımsızlığını tanımış oluyordu.

Mustafa Kemal, her şeyden önce Cumhuriyetin kurulmasını istiyordu. Eşsiz Mustafa Kemal'e tek bir kalb halinde inanan Türkiye Büyük Millet Meclisi de, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyeti ilân etti. ve ilk Reisicumhurluğa da Gazi Mustafa Kemal'i getirdi. Sevgili Türk yavruları, sonradan Atatürk adını alan büyük insanın bu kutsal emanetini, canımızdan çok sevelim.

CUMHURİYET MÜDDEİUMUMİSİ :

Asliye Ceza mahkemeleri ile Ağır Ceza mahkemelerinde birer Cumhuriyet Müddeiumumîsi bulunur.

Cumhuriyet Müddeiumumîleri Adalet Vekâletine bağlıdırlar. Cumhuriyet Müddeiumumîsi mahkemeye katılıp gerekli konuşmaları yaptığı halde, hükümlü hakkında verilen karara iştirak edemez. O hâkimin yanında âmmenin, yani halkın haklarını korumağa çalışır. Herhangi bir vatandaşı diğer bir vatandaş yaralasa ve yaralanan kimse de mahkemeye baş vurmaktan vazgeçse, bu hâdiseye derhal Müddeiumumî el koyar. Yaralanan vatandaşın şahsında bütün vatandaşların hakkını korumak ve dayak atanın da bu hareketini bir daha tekrarlamaması gayesiyle kanunî hükümler gereğince mahkeme açar. Ayrıca rejim ve hükûmet aleyhinde

çalışanlar, Reisicumhur ve Vekillere hakaret edenler hakkında mahkeme açılması için gereken işlemi yapar.

Netice itibariyle, cemiyet nizamının sarsılmasında ve vatan sınırları içinde yaşayan vatandaşların kanunlara riayetkâr olmasında Cumhuriyet Müddeiumumîlerinin ağır sorumluluğu vardır.

Müddeiumumîler hâkimler gibi, Üniversitenin Hukuk Fakültesini bitirenler arasında tayin edilirler.

CUMUDİYE (Buzul) :

Cumudiye, bir nevi buz nehridir. Yüksek dağların tepeleri her zaman karlı bulunur. Meselâ Alpler, Pireneler, Kafkas dağları gibi. Bu dağların üzerlerinden senelerden ve yüzyıllardanberi yağan karlar eğer «çığ» ve «cumudiye» halinde aşağılara inip erimeseydi, bütün bu dağlar yüzlerce ve hattâ binlerce metre kalınlığında kar tabakaları ile örtülürlerdi.

Dağlara yağan karlar, üstüste yığılıp birikirler, Bazan, meyili fazla olan yamaçtan bir kar parçası koparak aşağıya yuvarlanır ve yuvarlandıkça büyür. Buna «çığ« ismi verilir. Bu çığlar düz bir yerde dururlar ve sıcaklığın tesiriyle yavaş yavaş erimeğe başlarlar.

Dağların çok yüksek tepelerinde, az meyilli (eğimli) yerlerde karlar gittikçe yığılırlar ve donarlar. Geniş ve derin buz kütleleri halini alarak yavaş yavaş aşağıya doğru kaymağa başlarlar. İşte bunlara «Cumudiye» denir. Bu cumudiyelerin hareketi, gözle görülemiyecek kadar ağırdır. Fakat devamlı olarak hareket ederler. Nihayet dağların aşağılarındaki vâdilere kadar inerler. Buralarda sıcaklık tabiî dağın tepesine nazaran daha fazladır. Böyle yerlerde cumudiyeler yavaş yavaş erimeğe başlarlar.

En büyük cumudiyeler Alp, Kafkas, Pirene, Himalâya, İskandinavya, Altay, Tanrı dağlarında ve Grönland adasında bulunur. Grönland, baştan başa buzlarla kaplıdır.

Cumudiyeler bazan uzun ve derin olurlar.

Alp dağlarının «Mont Blanc» tepesinde bulunan cumudiyelerin kalınlığı, yani derinliği, 150 metre kadardır. Bazan 400 metre

kalınlıkta olan yerleri de vardır.

Bu cumudiyeler dağların, deniz yüzünden 1000 metre yüksek olan yerlerine kadar inerek oralarda sıcaklığın tesiriyle erimeğe başlar.

Yeni Zelanda, adasının güneyindeki cumudiyeler, dağların 200 metre yükseklikte bulunan yerlerine kadar inebilirler. Dağların bu kısımlarında çam ve meşe ormanları vardır. Bu ormanların içine girerler.

Dördüncü jeolojik zamanda Avrupa kıtasının kuzey tarafında üçte bir kısmı ve Afrika kıtasının kuzeyinde göller bölgesine kadar olan kısım, cumudiyeler ve buz tabakaları ile örtülü idi. Sonraları, o civarlarda sıcaklığın biraz fazlalaşması ile bu cumudiyeler eridiler ve daha kuzeye çekildiler.

Grönland adasındaki cumudiyeler denize kadar uzayarak, bir uçları denize karışır. Bu uçlar deniz yüzünde büyük buz adaları halinde kalırlar ve akıntıların tesiriyle güneye doğru inerler. Bu adalara «Aysberg» denir.

Aysberg gemiler için çok tehlikelidir. Bunlara çarpan gemiler, parçalanıp batarlar. Aysbergler, Atlas Okyanusunda sıcak su akıntılarının (Golfstrim = sıcak su akıntısı) geçtiği yere gelince erirler.

CÜCENLER :

Milâdın 3. Yüzyılından itibaren Asyada büyük bir devlete rastlarız ki, bu devletin adı «Cücen İmparatorluğu» dur.

Cücen devleti doğuda Kore yarımadasından, batıda Hazar denizine kadar uzanıyordu. Cücen devletini kuran Siyenpi Türklerinin ilk Hakanı «Mu-Ku-Liyo» idi. Mu-Ku-Liyo'dan sonra yerine geçen oğlu,devletin temelini atmış oldu.

Cücenler Topalara savaş açtılar ve onları yendiler. Orta Asyayı ele geçirdiler.İli ırmağına kadar ilerlediler. Bunların bir kısmı doğuya, bir kısmı batıya yöneldi. Böylece Cücenler, zamanla ikiye ayrıldılar. Bu ayrılış, onları zayıflattı.

Sonraları, Tulun adlı bir Bey, dağınık urukları topladı. Yeniden büyük bir devlet kurdu. Bu Bey, (402) yılında Hakan sa-

nını aldı. Bütün Siyenpiler, Dokuz Oğuzlar, Uygurlar, Teleler, Tulun'un buyruğu altında birleştiler. Tulun, teşkilâtlı bir ordu kurdu. Yeni kanunlar yaptı «Kan-Ceo» şehrini devletine merkez seçti. Tulun'dan sonra yerine kardeşi Hu-li-yo geçti ise de, tahtta çok duramadı. Türk Boyları tarafından tahttan indirildi. Başa Tulun'un oğlu Pu-lu-Çin geçirildi. Hunları batıya sürüp Avrupa milletlerinin altüst olmasına sebep olan Cücenler, zamanla birbirlerine düştüler, taht kavgalarına başladılar. Bu durumdan faydalanan komşuları Göktürkler, Cücenlere saldırdılar. Cücen devletini parçaladılar.

Nihayet, Cücen İmparatorluğu 552 yılında tarihe karıştı.

CÜMLE :

Bir duyguyu, bir haberi, bir soruyu veya bir işi bildiren söz dizimine «cümle» denir. Cümle, kelimelerden meydana gelir. Fakat cümledeki kelimelerin gelişigüzel değil, belirli bir düzene göre dizilmesi gerekir. Bir kelimelik cümle olabildiği gibi, bir kaç kelimelik cümleler de olabilir. Yeter ki dileğimiz tam olarak anlatabilmiş olsun. Meselâ «Hastayım, çalışıyorum, geliyorum» kelimeleri ayni zamanda ayrı ayrı birer cümledirler.

Cümlelerde fiiller, fiil yerini tutan kelimeler, özneler, zamir, sıfat, zarf, edatlar v.s. bulunur.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ :

Uzun cümleler olduğu gibi kısa cümleler de bulunur. Cümleler muayyen bir kelime sayısına göre yapılmaz. Anlatmak istediğimiz anlama göre, uzun veya kısa olurlar.

«Fürüzan geldi» deyimi bir cümledir. «Fürüzan okula geldi» deyimi de bir cümledir. «Cumartesi günü saat 13 de Fürüzan okula geldi» deyimi de, yine bir cümledir. Ama dikkat edilirse kelime sayıları değişik olan bu cümleler arasında az veya çok mâna farkları vardır.

CÜMLELERİN KURULMASINDA KELİMELERİN YERLERİ VE HALLERİ :

Cümle kuruluşunda, kelimelerin sıra düzenine bilhassa dikkat etmeliyiz. Nasıl ki, bir duvarcı harcı, tuğlayı belli bir düzen-

le sıralamaya çalışırsa, biz de iyi konuşabilmek, güzel yazabilmek için kelime sıralarına itina göstermeliyiz. Meselâ: «Füruzan sabah dün geldi evden» deyimi hiç bir zaman cümle olamaz. Dikkat ederseniz buradaki kelimelerin düzenli bir sırada olmadıklarını kolayca sezersiniz. Halbuki ayni kelimeleri «Füruzan, dün sabah evden geldi» şeklinde sıralarsak tam bir cümle yapmış oluruz. Ayrıca, cümle içindeki kelimeler oldukları gibi kalmazlar; değişik hallere girerler.

Cümlelerde vazife alan bütün kelimeler «5» ayrı halde bulunurlar. Bu haller de şunlardır: «Yalın» hal, «e» hali, «de» hali, «den» hali, «i» hali...

Eğer bir cümlede, kelime olduğu gibi kullanılmışsa, kelimenin o haline «Yalın hal» denir. Yalın halde olan kelimeler takı almazlar; hiç bir değişikliğe uğramazlar, olduğu gibi kalırlar.

Meselâ: «Füruzan okula geldi» cümlesinde «Füruzan» kelimesi hiç bir takı almamıştır, olduğu gibi kullanılmıştır.

Cümledeki kelime, e, - a, - ye, - ya takılarından birini almışsa o kelime «e hali» nde kullanılmış demektir.

«Dün sokakta Füruzana rastladım» cümlesinde, Füruzan kelimesi «a» takısını almıştır.

Kelime, - de, - da, - te, - ta takılarından birini alarak kullanılmışsa o kelime «de hali» ne sokulmuş demektir.

«Füruzanda top var» cümlesinde Füruzan kelimesi «da» takısını almış; böylece, «de hali» ne sokulmuştur.

Eğer kelime - den, - dan, - ten, - tan takılarını almışsa «den hali» ne sokulmuş olur.

«Kitabı Füruzandan aldım» cümlesinde Füruzan kelimesi «dan» takısını alarak «den hali» ne sokulmuştur.

Eğer cümle içindeki kelime, - i, - ı, - yi, - yı, ü, - u, - yü, - yu takılarından birini almışsa «i hali» nde kullanılmış demektir.

«Okul bahçesinde Füruzanı gördüm» cümlesinde, Füruzan kelimesi «ı» ekini almıştır.

İşte, bu saydığımız beş hale, «İsmin beş hali» adı verilir.

CÜMLE YERİNE GEÇEN KELİMELER :

Cümle; bir duyuyu, bir soruyu, bir dileği veya bir işi anlatan söz dizimidir. Cümlelerin yapısında kelimeler kullanılır. «Halide çalışkan bir kızdır.» cümlesini incelersek, bu cümlenin 4 kelimeden meydana geldiğini görürüz.

Cümlelerdeki kelime sayısı, istediğimiz kadar olabilir. Bu, cümlenin söylenişine veya anlatılmak istenen anlama göre değişir.

«Bu yıl ne olursa olsun, sınıfımı geçmek için pek çok çalışacağım.» cümlesinde 11 kelime yer almıştır. Halbuki, «Halide çalışkandır.» cümlesinde 2 kelime vardır. Fakat, bu, her iki cümlede de ayrı ayrı maksatlar anlatılmış oluyor.

Bazan, tek kelimeli cümleler de bulunur. Bir arkadaşımız bize, «Ne yapıyorsun?» dese, ona kısaca:

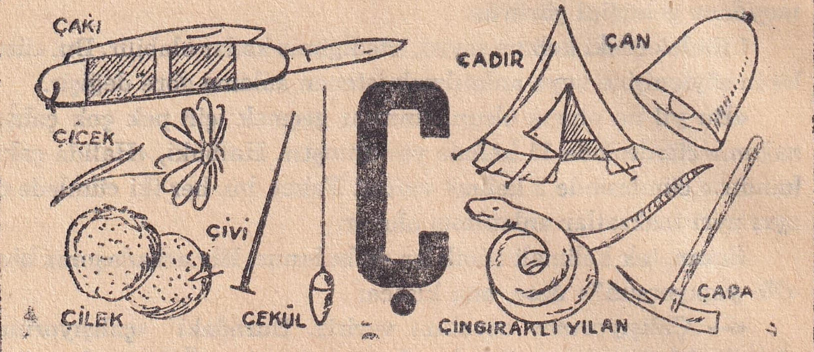
«— Çalışıyorum» cevabını veririz. Buradaki «çalışıyorum» sözü ile dileğimizi tam olarak anlatmış oluyoruz. Öyleyse, buradaki tek kelime de bir cümle olmuş olur.

«Geliyorum - Konuşuyorum - Gel!» gibi kelimeler çok defa cümle yerine geçen kelimelerdir.

«Kaç kelime ile olursa olsun, istediğimizi tam olarak anlatabilmişsek bir cümle yapmış oluruz.»

Eğer, istediklerimizi tek kelimelerle anlatıyorsak, o vakit tek birer kelimelik cümleler kurmuş oluyoruz demektir.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

«Ç» :

«Ç» harfi, Türk alfabesinin dördüncü harfidir. Dişlerle damak arasından çıkar. «E» harfinin yardımiyle «ÇE» diye okunur.

ÇADIR :

Kırda, bahçede, tarlada içinde barınılan ve bezden, muşambadan veya su geçirmez branda bezinden yapılmış seyyar barınaklara «çadır» adı verilir. Tarih boyunca çadırı en çok kullanan, en çok geliştiren Türkler olmuştur. Hattâ, «Türk çadırda doğar, at üstünde ölür» atasözümüz de çadıra verdiğimiz önemi belirtir. Orta Asya bozkırlarından Hindistan'a Çin'e, İran'a ve Avrupa ülkelerine akınlar yapan dedelerimiz beraberlerinde çadırlarını da götürürlerdi. Savaş alanlarında kurulan ordugâhlar yüzbinlerce çadırdan meydana gelirdi. Bu, eski Türklerde böyle olduğu gibi Selçuklularda ve Osmanlılarda da ayniydi. Bugün insanlar, toprak üzerinde kurulmuş sabit meskenlerde oturmaktadırlar. Ama, yaylâ ve ormanlarda yaşayan göçebelerin hâlâ barındıkları yer, sağlam yapılmış çadırlardır. Ayrıca kampa çıkanların, askerlerin de en çok kullandığı barınak yine çadırdır.

Tarihte, çadırın en gelişmiş şeklini Osmanlılarda görürüz.

Osmanlı Türklerinin kullandığı çadırlar, tek direkliden 8 direkliye kadar değişirdi. Tek direkli olanlar, bugün de çok rastladığımız koni şeklindeki çadırlardı. Padişahın çadırına «Otağı hümayun» denirdi. Otağı hümayunun içi ayrı bölmelere bölünmüştü. Sadrâzamın çadırına da «Otağı asafî» adı verilirdi. İstanbul'da, Topkapı müzesinde bu çadırlardan bulunmaktadır.

ÇAĞ :

Zamanın bir parçasına «çağ» denir. Meselâ: ömrümüzü ayrı kısımlara bölerek çocukluk çağı, gençlik çağı, ihtiyarlık çağı gibi çeşitli adlar verebiliriz.

Bir günün de belirli kısımlarına yine çağ adını veririz. Akşam çağı gibi...

Ayrıca tarihte, büyük zaman parçaları da çağ adını alırlar. İlkçağ - Ortaçağ - Yeniçağ - Yakınçağ gibi... Bundan başka çağ kelimesi, bir şeyin gelişme zamanını anlatmak için de kullanılır. «Tam çağında» deyiminde olduğu gibi.

ÇAĞATAY DİLİ :

Çağatayca denen ayrı bir dil yoktur. Uygur diline sonradan Çağatayca ismi verilmiştir. Çağatay, bir Hakanın ismidir. Bu dile bu Hakanın ismi verilmiştir.

Uygurca, Türkistan'ın doğusunda oturan Türkler tarafından kullanılırdı ve Türk diliydi. Türk edebiyat dili Uygurca idi. Cengiz Hanın bütün adamları ve idare memurları Uygurlardı. Bütün yazılar, kayıtlar da Uygur lisanı ve yazısı ile, yani Türkçe, yazılıyordu.

Cengiz öldükten sonra, ülkesinin bir kısmı oğlu Çağatay'a kaldı. Bu kısımda Uygurlar fazla bulunuyorlardı ve dil de hep Uygurca idi. Çağatay'ın Hakan olması sebebiyle bu dile Çağatayca ismi verildi.

On üçüncü yüzyıldan sonra Uygurcaya artık Çağatayca denmeğe başlandı. Çağatayca, birkaç yüzyıl boyunca Orta Asyada edebiyat dili ve resmî dil olarak kullanıldı. Çin'den İran'a kadar olan ülkelerde bu dil yazılıyordu ve konuşuluyordu.

Çağatayca sonradan Arapça ve Acemce ile karıştı. Ali Şir Ne-

vaî, Babür gibi Türk şairleri Çağataycayı kullanmışlardır.

Bizim Türkçemizin esası Uygur ve Çağatay dilleridir. Arap ve Acemce ile karışan bu diller Osmanlı lehçesini meydana getirmişlerdir.

ÇAĞATAY İMPARATORLUĞU :

Bu imparatorluğa, Cengiz Hanın oğullarından Çağatay bakanlık etmiştir. Cengiz Han, ölümünden evvel ülkesini oğulları arasında bölmüştü. Çağataya da Doğu ve Batı Türkeli ve Doğu İran'ı vermişti.

Çağatay ve ondan sonra oğulları Orta Asyanın büyük bir kısmında 130 yıl kadar hüküm sürdüler. Semerkant, Buhara, Almalık gibi güzel şehirleri başkent yaptılar. Nihayet 1370 senelerinde Timurlenk buralara gelerek Çağatay İmparatorluğuna son verdi.

Çağatay İmparatorluğu biraz karışık bir şekilde idare edilmiştir. Prensler sık sık birbirleriyle savaşırlar, kardeş kanı dökerlerdi. Hakanlar birkaç senede bir değişirdi. Bazan ordu komutanları idare işlerine karışırlar, istediklerini Hakan yaparak tahta çıkarırlardı. Bazan isyanlar olurdu. Bir Bey veya Prens isyan eder, ordusunu toplayarak imparatorluğun birçok yerlerini çiğner ve zaptederdi. Aldığı yerlerde Hakanlığını ilân ederdi. İşte böyle kargaşalıklar içinde geçen 130 yıl içinde bu imparatorluk tarihte pek önemli bir yer tutmamıştır. Denize yakın olamadığı için ticaret sahasında fazla ilerliyememiş, birlik ve beraberlik yaratmadığı için de pek erken çöküp gitmiştir.

Meşhur Hükümdarlardan bazıları şunlardır: Çağatay, Kara Hulâğû, Duva, Tuğluk, Timur, İlyas, Kabil Şah.

ÇAĞLIYAN :

Derelerin, küçük akarsuların yüksekten döküldüğü yere «Çağlıyan» denir. Çağlıyan, şelâlenin küçüğüdür. Yağmur yağdığı zaman veya karların erime mevsimlerinde; kırlardaki derecikler tatlı şırıltılarla akarlar. Hele, yamaçlardan köpürerek atlayan dereciklerin çağlıyanlarını dinlemek gayet hoş olur. Köy yanında bulunan ve oldukça kuvvetli akan çağlıyanlardan faydalan-

mak daima mümkündür. Bunlarla elektrik dinamoları işletilir, değirmenler çalıştırılır.

ÇAKAL :

Çakal, köpek cinsinden olan yabanıl bir hayvandır. Bu hayvana en çok Güney Asya'da, Doğu Avrupa'da ve Afrika'nın her yerinde rastlanır. Yurdumuzda da bol çakal sürüleri vardır.

Çakallar ekseriya sürüler halinde dolaşırlar. Güneş batınca yuvalarından çıkarlar; köy ve kasaba kenarlarında, çiftliklerde leş aramıya koyulurlar. Hele aç kaldıkları zaman, köylerin içine kadar sokulup kümeslere saldırırlar. Çakal şeklen kurda benzerse de, kurt gibi kuvvetli ve yırtıcı değildir. Boyca da daha küçüktür. Bir âdi çakalın omuz başından kuyruk ucuna kadar uzunluğu 60 santimetreyi geçmez. Yerden yüksekliği ise 35 ile 40 santimetre arasında değişir. Küçük avların peşinde koşup et ve leş yiyen çakal zararlı bir yaratıktır. Bu sebeple köylüler çakal avlamaktan pek hoşlanırlar.

Yaz akşamları köy kenarlarında duyulan çakal ulumaları köpeklerin havlamalarına karışır. Köpek ve insan kokusunu alan çakallar kırların karanlığı içinde kaybolup giderler.

ÇAKI :

Açılıp kapanabilen, bir veya birden fazla ağızlı küçük cep bıçaklarına «çakı» denir. Çakıların en iyisi halis çelikten yapılanlarıdır. Ayrıca, otomatik olarak açılan sustalı çakılar da vardır.

ÇAKMAK :

Çakmak, çoklukla sigara içenlerin kullandığı bir nevi ateş yakma aracıdır. Çakmakların; bir çelik parçası ile çakmaktaşının hızla sürtünmesinden hâsıl olan kıvılcımlarla kav tutuşturan âdi cinsleri olduğu gibi; çok güzel yapılmış iyi cinsleri de vardır.

ÇAKMAKTAŞI :

Çakmaktaşı bir çeşit madendir.İçinde kireç, demiroksidi, su ve bazan da silis bulunur. Siyah, yeşil kahverengi,, kırmızı ve beyaz çakmaktaşlarına rastlamak mümkündür.

Tarihin eski çağlarında bıçak ve balta yerine kullanılan çakmaktaşları bugün de, bir çeşit harman aracı olan döğenlerin altında kullanılmaktadır. Çakmaktaşının bir çeliğe çarpması sonucu ile kıvılcımlar hâsıl olur. Bu sebepten çakmaktaşlarından ateş yakmak için de faydalanıldığı görülmektedir.

ÇALDIRAN SAVAŞI :

Çaldıran savaşı, 1514 yılının Ağustos sonlarında, Çaldıran vâdisinde, Türk Hükümdarı Yavuz Sultan Selim ile İran Hükümdarı Şah İsmail arasında olmuştur. Neticede Yavuz Sultan Selim savaşı kazanmış, Şah İsmail'in ordusu perişan edilmiştir.

Şah İsmail, İran'ın en büyük bir Şahı idi. Birçok zaferler kazanmış, birçok yerler zaptetmiş, ayrıca da Osmanlı İmparatorluğunu yoketmeyi aklına koymuştu. Anadolu'ya birçok casuslar göndererek Osmanlılar arasında Şiilik mezhebini yaymağa çalışıyordu. Bazı yerlerde de başarı kazanmış, bir kısım ahaliye şiiliği kabul ettirmişti.

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in bütün bu yaptıklarını takip ediyor, ona göre tedbirler alıyordu.

Sultan Selim, herşeyden önce, şiilik mezhebini kabul etmiş olan kırk bin kisiyi kısım kısım öldürterek ortadan kaldırdı. Ondan sonra, İsmail'e karşı savaşa karar verdi. 1514 yılının Nisan ayında ordusunun başına geçerek Maltepe'den hareket etti.

Sivasa vardığı zaman ordusuna büyük bir geçit resmi yaptırdı. Burada ordunun mevcudu yüz kırk bin silâhlı asker, beş bin zahireci, altmıs bin deve idi. İhtiyat kuvveti de kırk bin kişilik bir ordu idi. Kayseri ve Sivas arasında bulunuyordu.

Yavuz Selim, önce bir İran'lı casusla Şaha harp ilânı kararını gönderdi. Sonra iki ağır mektup daha yolladı. Bu mektuplara Şah İsmail bir tek cevap gönderdi. Bu mektubunda Selim'in sözlerini bir padişahın ağzına yakıştıramadığını söylüyor ve mektupla beraber bir kutu da afyon gönderiyordu. Afyon için şöyle diyordu. «Bu sözler herhalde afyon yutmuş bir kâtibin ağzından çıkmıştır. Onun için bu kutuyu ona hediye olarak gönderiyorum!»

Yavuz Selim buna çok kızmıştı. Ordusunu İran ülkesine doğ-

ru yürüttü. Fakat Şahın ordusuna bir türlü tesadüf edemiyordu. Asker yorulmuş ve bıkmıştı. İsyan etmesi ve geri dönmek istemesi tehlikesi vardı. Bu vaziyet karşısında Selim, İsmail'e şöyle bir mektup daha gönderdi:

«İsmail Bahadır. Haftalarca yürüdüğüm halde ne senden, ne de askerinden eser eser var! Ölü müsün, sağ mısın bilemem! Hileden başka birşey bilmez misin! Çok korkuyorsan bir doktor getir de seni tedavi etsin. Seni fazla korkutmamak için 40,000 askeri Kayseri'de bıraktım. Fazla saklanırsan erkek sayılmazsın! Miğfer yerine kadın başörtüsü, zırh yerine çarşaf giyerek hükümdarlıktan vazgeçersen daha iyi olur!..»

Sultan Selim, bu mektupla beraber Şaha bir de kadın elbisesi yolladı.

Osmanlı ordusu durmadan yürüyordu. Yeniçeriler dönmek istediler. O yine yürüdü. Çaldıran vâdisine vardı. Nihayet Şahın ordusunun çadırlarını gördü. Şah, Osmanlı ordusunu yormak ve bıktırmak istiyor. onun için meydana çıkmıyordu. Lâkin nihayet işte karşı karşıya gelmişlerdi.

Yavuz Sultan Selim, hiç dinlenmeden ordusuna hemen hücum emrini verdi. Türk ordusu Çaldıran ovasında vaziyetini aldı.

Bolu ve Kastamonu süvarileri İsfendiyar Oğlunun komutası altında idi. Mihal Oğlunun komutasında da ayrıca süvari bölükleri vardı.Bunlar yeşil ve kırmızı renkli bayraklar taşıyorlardı.

Bunlardan başka azaplar denilen piyadeler,ayrıca yine başka çeşit piyadeler ve zeametçi denen atlılar bulunuyordu.

Yavuz Sultan Selim de sağında sipahiler, solunda silâhtarlar olduğu halde savaş meydanına doğru ilerliyordu.

Türk ordusunda 80,000 kadar süvari vardı. Lâkin hem atlar, hem de askerler çok yorgundu. Aynı zamanda aç idi.

Şah İsmail'in ordusunda hiç yorgun ve aç asker veya hayvan yoktu. Hepsi dinç ve tok idi. Şah ilk önce hücuma geçerek süvarilerini Türk kuvvetlerine doğru sürdü.

İran süvarileri, Osmanlıların azap askerlerine şiddetle hücum ederek geri püskürttüler ve sol kanadı sardılar. Fakat sağ kanadda

bulunan Türk topları ve piyadeler Şahın ordusunu fena halde bozdular. Şahın kıymetli komutanlarından Ustaçlı Oğlu öldü. Komuta ettiği kuvvetler darma dağınık oldu.

Şah İsmail de hemen o taraflarda bulunuyor, büyük sayıda kuvvetlere komuta ediyordu. Lâkin onun askerleri de Türk askerlerinin karşısında darmadağınık olarak kaçtılar. Şah, iki yara alarak atından düştü. Tam o sırada bir Türk süvarisi, mızrağını kaldırmış, dolu dizgin üzerine geliyordu. Fakat sadık askerlerinden biri, «Şah İsmail benim» diye bağırarak Türk süvarisinin önüne atıldı. Başka bir İran askeri de kendi atını Şaha verdi ve savaş meydanından kaçmasına yardım etti.

Şah İsmail'in bütün ordusu savaş meydanında yokolmuş, geri kalan kısmı da kaçmıştı. Bu arada yaralı Şah da güçlükle kaçabildi. 23 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran Meydan Savaşı Türklerin zaferi ile sona erdi.

Yavuz Sultan Selim, bu parlak zaferden sonra daha ileri gitmek, bütün İranı ezerek Türkistan'a kadar ilerlemek istiyordu. Böylece bütün Türkleri birleştirerek büyük bir Türk birliği kuracaktı. Fakat yeniçeri askerleri daha ileri gitmek istemediler. Savaş açılırsa dövüşmiyeceklerini bildirdiler. Bu hareket bir isyan başgıcı idi. Sonu fena olabilirdi. Onun için Yavuz Selim geri dönmeğe mecbur oldu.

ÇAL :

Çal, Denizli vilâyetinin bir kazasıdır. 65 köyü vardır. Genel nüfusu 50 bini geçer. Kasaba, Denizlinin kuzey doğusundadır. Kaklık demiryolu istasyonundan 21 kilometre uzaklıktadır. Arazisinin bir kısmı dağlık, bir kısmı da ovalıktır. Ovalarının çoğunu Büyük Menderes nehri sular.

ÇALGI :

Genel olarak müzik âletlerine çalgı denir. Piyano, saksafon, akordeon, hep birer çalgıdırlar.

Çalgıların kimisi nefesli sazlar gurubuna, kimisi de telli sazlar gurubuna dahildir. Ağız mızıkası nefesle çalındığı halde, keman

telli bir sazdır. Çalgıların ses vermesinde hava titreşimlerinin büyük bir rolü vardır. Bir masaya, aralıklı olarak iki çivi çakalım. Bu çivilere ince bir tel gerip bağlarsak ve bu tele de parmağımızla dokunursak telin hava içindeki titreşmesi, sesi hâsıl eder. Piyano, keman, akordeon, ut, mandolin, ağız mızıkası, zurna, flüt, ney, davul, saksafon, trombon harp muhtelif çalgılardan bazılarıdır.

ÇALIKUŞU :

Çalıkuşu, kırda yaşayan minik bir kuştur. Kuyruğu her vakit yukarıya doğru kalkık, kanatları kısa, biçimi yuvarlaktır. Yuvasını ağaç dallarının arasına yapar; yaprakların arkasında gizler. Çalıkuşu atik hareketlerle sinekleri, böcekleri yakalar ve yer. Bu yüzden çiftçilerimize büyük faydalar sağlar. Çalıkuşları kışın da memleketimizde kalırlar; sıcak ülkelere gitmezler.

ÇALIŞMALARIMIZI KOLAYLAŞTIRAN ARAÇLAR :

İşlerimizi yaparken bir takım araçların yardımlarından faydalanırız. Bazı araçlar kullanarak, kolay iş görme yollarını buluruz. Şimdi evde, okulda ve çevrede günlük işleri kolaylaştıran bu araç veya makinaları kısaca öğrenelim. Evde kullandığımız araçlar:

1 — Mutfak işlerinde kullanılanları.,

2 — Isıtma ve aydınlatmada kullanılanlar.

3 — Dikiş işlerinde kullanılan araçlar.

4 — Bahçe ve tamir işlerinde kullanılan araçlar diye 4 kısma ayırabiliriz. Kıyma makinası, gazocağı, elektrik, soba, dikiş makinası, makas, kazma, çapa vesaire gibi...

Okulda, öğrenim ve eğitim işlerinde kullanılan araçlar:

1 — Müzik derslerinde kullanılanlar, müzik aletleri..

2 — Resim-iş derslerinde kullanılan araçlar.

3 — Tarım ve Tabiat Bilgisi derslerinde kullanılan araçlar olarak kısımlara ayrılırlar.

Şimdi, günlük iş hayatımızda kullandığımız araç ve makina-

ların yalnız adlarını saymakla yetinelim:

Et makinası, kasaplarda ve mutfaklarda kullanılır. Kuyu çıkrığı, tınaz makinası, makas, dikiş makinası, tarım makinaları hep etrafımızda bulunan ve sayıları yüzleri aşan makinalardan bir kaçıdır.

İnsan zekâsı gün geçtikçe çalışmalarını kolaylaştıracak yeni araçlar bulmaktadır. Sayılamıyacak kadar çok olan çalışmalarımızı kolaylaştırıcı araçlar, ansiklopedimizin çeşitli bölümlerinde incelenmiştir.

Bunlar için: *Bak: Makinalar — Tarım âlet ve makinaları — Kaldıraçlar — Makaralar — Tekerlek — Değirmenler.*

ÇAM :

Çam, ılık ve soğuk ülkelerde yaşayan bir ağaç cinsidir. Dünya üzerinde çeşitli çam nevileri vardır. Tek başına büyüdüğü gibi, geniş ormanlar halinde de bulunur. Memleketimizin kumlu topraklarla örtülü bölgelerinde en çok «sarıçam» lara rastlanır. Sarıçam'ın kökleri uzundur. Bu ağacın herhangi bir yerini çenter veya kırarsanız yapışkan bir zamk (reçine) çıkarmıya başlar. Ağaç kendisini, parazit bitkilerden ve böceklerden ancak bu madde ile korur. Sarıçamların boyu bazan 50-60 metreyi bulur. İğne gibi sivri olan yaprakları, yaz, kış yeşil durur. Zamanla yıpranıp düşen yapraklar da reçineli olduklarından kolay kolay çürümezler. Fakat, zamanla çürüyen yapraklar toprağı beslerler. Çeşitli mantarların yetişmesine sebep olurlar.

Sarıçamlardan başka Halepçamları da vardır. Bunlar, boyca dadaha kısadırlar. En uzunları 30 metreyi geçmez. Halep çamları ekseriya Akdeniz memleketlerinde yetişirler. Bunların yumuşak ve uzun yapraklı olanlarına «Lariçu», sert ve uzun yapraklı olanlarına «Sahil çamları» adı verilir. Bunlardan başka, bir de fıstık çamları bulunur. Fıstık çamları koyu yeşil renkleriyle ve yuvarlak şekilleriyle bir şemsiyeyi andırırlar. Bu cins çamlardan fıstık adı verilen bir meyva elde edilir. Bir de ayrıca tepesi sivri, dalları çadır gibi yaygın akçamlar vardır. Bu cins ağaçlar, Kuzey Anadolu ormanlarında bol bol mevcuttur. Bunlar yıllar geç-

Kahramanlık Hikâyeleri

İMAMOĞLU ALİ BEY KAPTAN

1853 yılının Aralık ayında, Karadeniz donanmamız Sinop limanına sığınmıştı. Bunu fırsat sayan Rus amirali gemilerimize bir baskın yaptı. Gemilerimiz kendilerinden sayıca çok üstün olan düşmana karşı saatlerce vuruştular. 12 gemimizden on biri, beyaz köpüklü dalgalara gömüldü. İçlerinden yalnız, İmamoğlu Ali Bey Kaptanın idaresindeki kalyonumuz kurtulabilmişti. Fakat 4 taraftan kuşatan düşman, Ali Beyin teslim olmasını istiyordu.

İmamoğlu leventlere emir verdi. Forsalar kürekleri bıraktılar. Koca kalyonumuz, yaralı bir arslan gibi Rus gemilerine doğru ağır ağır yaklaşmıya başladı.

Ruslar sevinç içindeydiler. Öyle ya, güverteye çıkan Türklerin hiçbirinde savaş alâimi sezilmiyordu. Demek ki, teslim olmayı kabul etmişlerdi. Kancalar atıldı. Dört düşman gemisi İmamoğlu Ali Beyin gemisine rampa ettiler. Neş'e ve kahkaha ile bağrışan Ruslar, gemimize atladılar. İşte, ne oldu ise bu sırada oldu. İmamoğlu Ali Bey; gemi cephaneliğini ateşledi. Ortalığı cehennem manzarası kapladı. Bir Türk kalyonu ile üç düşman kalyonu çatır çatır yandılar. İçindekilerle birlikte Karadenizin soğuk dalgalarında kayboldular. Türk, esir olmaktansa seve seve ölüyor; ölürken de binlerce düşmanı öldürmesini biliyordu.

Gülüyorum

KABAHAT

Bir gün Hocanın eşeği çalınmıştı. Herkes kabahati Hocada buluyordu.

— Hiç hayvan başıboş bırakılır mı Hocam! Diyorlardı

Nihayet dayanamadı :

— Bütün kabahat bizdeymiş anladık, dedi. Amma şu hırsızda hiç te mi kabahat yok canım?!..

HIRSIZLIK

Bir gece Hocanın hanımı, Hocayı heyecanla uyandırdı:

— Dışarıda hırsızlar var Hoca, kalk!... dedi.

Hoca hiç aldırmadı. Gözleri kapalı cevap verdi:

— Merak etme hanım, çalacak bir şey yok! Hele bir şey bulsunlar, o zaman kalkar, ellerinden alırız...

NE YAPMALIYIZ?

Ayhan — Portakal yerken çekirdekleri boğazımdan aşağıya kayıp gidiveriyor! Bu çekirdekleri yutmamak için ne yapayım dersin?

Kayhan — Portakal yerine elma ye-..

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN**
Teknik Sekreter: **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ :** İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi :

AKISAN YAYINEVİ.

Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

14 Ocak 1955, Cuma. Sayı: 16. Fiyatı: 15 Kuruş.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
Ç-1
ÇADIR
ÇAKAL
ÇALIKUSU
ÇAM
ÇAĞLAYAN
ÇANAKKALE BOĞAZI
ÇAPA (Demir)
ÇAPA (Bahçe)
ÇAYLAK
ÇARK
ÇAN
ÇAKMAK

Bunları biliyor musunuz ?

BAŞKA YILDIZLARA GİDEBİLİR MİYİZ?

Uzun yıllardanberi bilginler başka yıldızlara ve aya gitmek için uçağa veya rokete benzer bir âlet yapmağa çalışıyorlar. Yapacakları roket o kadar hızlı gidecek ki, bu hızla dünyamızın çekim kuvvetinden kurtulacak ve başka bir yıldıza veya aya kolayca gidebilecek.

Şurasını da unutmamak lâzımdır ki, ay ve yıldızlar, bize yüz binlerce ve hattâ milyonlarca kilometre uzaktadır. Bu kadar uzak mesafelere gidebilecek araçlar ve taşıtlar yapmak pek kolay değildir.

Bundan başka, asıl önemli olan mesele, öbür yıldızlarda hayat olup olmadığı veya hayat için müsait şartlar bulunup bulunmadığıdır. Gidilecek yıldızlarda veya ayda, dünyamızda olduğu gibi hava yoksa, nefes almak imkânsız olacaktır. Onun için bu dünyalara gidecek insanlar hususî elbiseler giyecekler, maskeler takacaklar, büyük tüpler içinde hava ve oksijen götüreceklerdir.

Sonra oradan tekrar dünya yüzüne dönmek te büyük bir mesele olabilir. Orada yere inmek ve yerden tekrar havalanmak acaba mümkün olabilecek midir? Oralarda yaşayan yaratıklar var mıdır? İşte bütün bu zorluklar, bu büyük seyahati güçleştirmektedir.

Fakat bir gün muhakkak bu tehlikeli tecrübe yapılacaktır. Çünkü bilginler bu sahada durmadan çalışmaktadırlar.

SU DONUNCA KABINI NİÇİN ÇATLATIR?

Su, donunca genişler. Onun için, içinde bulunduğu kabın her tarafına basınç yapar. Eğer bu kap çok sağlam değilse, çatlar veya kırılır.

Çok soğuk geçen kış aylarında su küpleri ve su testileri çatlarlar.

tikçe sivrilmesine uzarlar. Etrafa yatay dallar çıkarırlar. Ağaç yaşlandıkça alt dallar kurur.

Çam, çok faydalı bir ağaçtır. Güzel görünüşü ile yurdumuzu süsler. Havayı temizler. Bu sebeple sanatoryumların, prevantoryumların, hattâ hastanelerin çoğu geniş çamlıklar içinde yapılır. Çam ağacı çıralıdır. İyi bir yakacak olarak ta kullanılır. Hele kerestesi her yerde aranır.

Yurdumuzun hemen hemen her bölgesinde rastlanan çamlar bilhassa Akdeniz, Ege ve Kuzey Anadolu bölgesinde geniş ormanlar halinde yer alırlar.

ÇAMAŞIR :

Elbisemizin altında bulunan ve tenimizi örten giyilere çamaşır denir. Yatak, yorgan çarşafları, kanape örtüleri de çamaşır adını alırlar. Evde annelerimizin, bunların kirlilerini toplayıp yıkama işine «Çamaşır yıkama» denir. Her evin bir çamaşır günü vardır. Haftanın pazartesi, perşembe günleri de çok defa çamaşır günü olarak ayrılır. O gün, kazan ocağa konur. Kirliler toplanır. Annemiz, ablamız kollarını sıvarlar. Leğen veya çamaşır teknelerinin başına geçerler.

ÇAMAŞIRLARIMIZIN TEMİZLİĞİ VE KORUNMASI :

Temiz insanların vücutları da, çamaşırları da temizdir. Temiz çamaşır giymek, sağlığımız için de faydalıdır. Ayrıca çamaşır ve elbisenin temizliği bize ayrı bir zarafet verir. Bu sebeple, sık sık çamaşır değiştirmek lâzımdır. Kirlenen çamaşırları da gereği gibi yıkamak icabeder. Çamaşırlar sıcak su ve sabunla yıkanır. Tabii, renklilerle beyazlar ayrı ayrı yıkanıp kaynatılırlar. Yünlülerle, ipeklilerin de yıkanma şekilleri başka başkadır. Yıkama işinden sonra kurutma, kurutma işleminden sonra da, onarma ve ütüleme işleri gelir.

Ütülenen çamaşırlar gardroba, sandığa veya bohçaya yerleştirilir.

Çamaşırları güvelerden korumalıyız; lekelerden sakınmalıyız. (Leke konusunu okuyunuz).

ÇAN :

Çan, bakır ve kalay karışığından yapılmış bir cins ses âletidir. Hıristiyan dininde, tapınak yerleri olan kiliselerin kulelerinde büyük çanlar bulunur. Bu çanlar, günün belirli zamanlarında «Zangoç» denen adamlar tarafından çalınır. Çanların sesini duyan Hıriştiyanlar kiliseye giderler.

Develere, koyunların boynuna ve keçilere küçük çanlar takılır.

ÇAN :

Çan, Çanakkaleye bağlı bir kaza merkezidir. Nüfusu 1384 tür. Bütün kazanın nüfusu 24.288'dir. Toprak genişliği 677 kilometre kareyi bulur. 62 köyü olan Çan, Biga çayı kenarında ve Balıkesir - Çanakkale yolu üzerindedir.

ÇANAKKALE :

Çanakkale, Marmara Bölgesi vilâyetlerimizden biridir. Dünyaca önemli olan ve kendi adını taşıyan boğazın doğu kıyısında bulunur. Çanakkale şehrini kucaklıyan topraklar, Biga yarımadasının bir parçasıdır. Şehrin dolayında uzanan ovalarda tarım yapılır. Her çeşit tahıl elde edilir. Çanakkaleyi ârızalandıran tepeler geniş zeytinliklerle ve meşe ormanlariyle doludur. Buranın, Karadenizi Akdenize bağlıyan bir deniz yolunun üzerinde bulunması, Çanakkalede balıkçılık endüstrisinin gelişmesini sağlamıştır. Bilhassa palamut balığı avcılığı mühim bir yer tutar.

Çanakkale, tarih bakımından da zengindir. Şehrin 22 kilometre yakınında bulunan Truva harabeleri, burada eski ve büyük bir uygarlığın varlığını anlatır. Fakat Çanakkalenin en unutulmaz tarafı, kahramanlık destanlarımızın altın sayfalarına sahip oluşudur. Birinci Cihan Savaşında Mehmetçiğin, kendisinden sayıca ve silâhça çok üstün düşmanlara karşı Çanakkalede

kazandığı zafer, burasını kahraman şehirlerimiz arasına sokmuştur. Ordularımız, dünyaya, bir vatanın nasıl müdafaa edildiğini Çanakkale Savaşlarında göstermişlerdir.

Bayramiç, Biga, Bozcaada, Ezine, Ayvacık, Eceabat, Gelibolu, Çan, Lâpseki, Yenice ve İmroz Çanakkale vilâyetine bağlı kaza merkezleridir. Çanakkale vilâyetinin yüz ölçümü 9879 kilometrekaredir; nüfusu ise 318.029 kişidir. Vilâyet merkezi Çanakkale şehri 22,215 nüfusludur.

ÇANAKKALE BOĞAZI :

Çanakkale Boğazı, Marmara Denizlyle Ege Denizini birleştirir. Akdenizden Karadenize, deniz yoluyla gitmek için muhakkak Çanakkale Boğazından geçmek icabeder.

Dünyanın en önemli geçitlerinden biri olan bu Boğaz, milletler arası politik ve ekonomik değerler taşır.

Çanakkale Boğazının uzunluğu 56 kilometredir. Boğazın en geniş yeri 7,5, en dar yeri ise 1,290 kilometreyi bulur. Boğaz sularının en derin kısmı da, Çanakkale ile Kilitbahir arasına düşer. Buradaki derinlik 105 metreye yaklaşır. Boğazdaki ortalama derinlik, ancak 30 - 40 metre kadardır.

Çanakkale Boğazı, Asya ile Avrupa kıt'alarını da birbirinden ayırır. Boğazın doğu kıyıları, Asya kıt'asının bir parçasıdır. Marmara bölgesinin güney batısına düşen bu topraklar, Biga yarımadası adını alır. Boğazın batısında kalan kısım ise, Gelibolu yarımadasıdır. Gelibolu yarımadası Avrupa topraklarından sayılır.

Bu boğazın çok eski yıllarda çöküntüler neticesi meydana geldiği sanılmaktadır.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI :

Birinci Dünya Savaşı 1914 senesinde başlamıştı. Bu büyük savaşın ikinci yılında, yani 1915 senesi başlarında dünyanın en kuvvetli donanmaları olan İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazına şiddetle hücum ettiler. Aylarca o boğazı geçmeğe çalıştılar. Müthiş topları ile Çanakkale Boğazının iki sa-

hilini hallaç pamuğu gibi attılar. Fakat yine geçmeğe muvaffak olamadılar. Kahraman Türk askeri orada imân dolu göğsünü gülleye, mermiye siper ederek vatanı müdafaa etti ve kurtardı. Orada şehit olan Mehmetçikler bugün bizlerin yaşayabilmemiz için canlarını verdiler. Eğer onlar orada kahramanca ve canlarını dişlerine takıp boğuşmasalar, ölmeselerdi, Türk milleti bugün dünya yüzünde mevcut olamıyacaktı. Bizim için ölmüş olan kahramanları hatırlamak en büyük vazifemizdir.

Çanakkale Savaşlarında bize hücum eden İngiliz donanması gemilerinin sayıları şöyle idi: 21 tane zırhlı ve dretnot, 14 tane ağır ve hafif kruvazör, 25 torpido, 2 gambot, 17 hafif torpido gemisi, 11 denizaltı, 30 mayın gemisi, 34 nakliye gemisi. Bunların toplarının toplamı 900 kadardı!...

Fransız gemilerinin sayısı 83 parça idi. Bunlar 18 tane zırhlı ve kruvazör, 20 tane çeşitli torpido, 7 denizaltı, 25 mayın gemisi, 14 nakliye gemisi idi. Hepsinin toplarının toplamı 250'den fazlaydı!...

İşte 1000 parçadan fazla olan bu gemiler, Çanakkale Boğazından içeri giremediler ve bir avuç kahraman Türk askerini Çanakkale sırtlarından atamadılar!

3 Kasım 1914 tarihinde 18 parça gemi Çanakkaleye 200 mermi atıp çekildi.

19 Şubat 1915'te 20 parça kadar zırhlı ve torpido sabah 9,00 dan akşam 18,00 e kadar 1200 kadar mermi attı. Ayrıca uçaklar da bombardıman ettiler.

28 Şubat 1915'te yine 20 kadar ağır zırhlı, kruvazör ve torpidolarla; sabahtan akşama kadar binlerce mermi atıldı.

18 Mart 1915'te 18 tane ağır İngiliz ve Fransız zırhlıları ve yirmi otuz parça torpido, nakliye gemisi, birçok denizaltılar, havadan uçaklarla beraber çok şiddetli bir hücuma kalktılar. Bu son hücum idi. Çok kanlı bir savaş oldu. Dört beş tane İngiliz ve Fransız zırhlısı battı ve ağır yaralar aldı. Mayın gemileri, torpidolardan batanlar, yananlar, yana yatanlar oldu. Sabahın erken saatlerinden akşam karanlığına kadar devam eden amansız ve çetin bir kanlı savaş sonunda Fransız ve İngiliz donanmaları pe-

rişan olarak geri çekilmişler, Türkün kuvveti yine zaferi kazanmıştı.

Deniz savaşlarında kaybeden düşman karaya asker çıkarmayı tecrübe etti. Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında, Çanakkale sırtlarının bir kısmına çıkmış olan düşman kuvvetleriyle Türk kuvvetleri çok kanlı ve çetin savaşlar yaptılar.

Türk askeri, kendisinden her zaman üstün bulunan düşmana bu savaşlarda da aman vermedi.

Ağustos ayından sonra Çanakkalede siper savaşları başlamıştır. Her iki taraf ta, toprak altına kazdıkları derin siperlere gömülmüşler, lâğımlar kazarak, baskınlar yapmağa çalışarak aylarca karşı karşıya durmuşlardır.

Bu kara savaşlarında İngilizler, Avustralya adasından bile asker toplayıp getirdiler. Bunlara «Anzak» askerleri denirdi. Anzaklar cesur ve iyi dövüşen askerlerdi. Kahraman Mehmetçiklerin karşısında aylarca boş yere boğuştular. Mustafa Kemal Atatürk de bu Çanakkale Savaşlarına ordusu ile girdi. Her karşılaştığı yerde düşman askerlerini, Anzakları perişan etti. Bir adım bile ilerlemelerinin önüne geçti.

Nihayet 10 Ocak 1916'da düşman askerleri Çanakkale'den çekilip gittiler. Bu uzun boğuşma, Türkün zaferiyle sona erdi.

Çanakkale toprakları, ecdadımızın temiz kanları ile sulanmıştır. Orada her karış toprak bizim varlığımızın bir parçasıdır.

ÇANDARLILAR :

Çandarlılar adı, Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde Sadrıâzamlık yapmış bir sülâlenin soy ismidir.

Çandarlıların başı Kara Halil'di. Keskin bir zekâ ile engin bir bilgiye sahip olan Kara Halil, İkinci Osmanlı Padişahı Orhan Beyin hizmetine girdi. Bursada Başvezir Alâeddin Paşanın yardımcılığına alındı. Yeniçeri teşkilâtı ile devşirme usulünün kurulmasında Çandarlı Kara Halil'in rolü büyüktür.

Birinci Murat Padişah olunca, Kara Halil'e Kazaskerlik va-

zifesi verildi. Bir müddet sonra da, Çandarlı Kara Halil, Murat I. tarafından Sadrıâzamlığa tâyin olundu (1368).

Osmanlı devletinin kuruluşunda büyük işler gören Kara Halil, 1386 yılında öldü. Onun yerine oğlu Ali Paşa Başvezir oldu. Çandarlı Ali Paşanın görevi, Sultan Murad'ın son yıllarından Bayezit'in padişahlık süresince devam eder. Ali Paşa (babası kadar olmasa bile) devlete hizmet ettiyse de padişahı içkiye, sefahate ve kadın âlemlerine alıştırması bakımından zararlı işler de gördü.

Çandarlı Ali Paşanın ölümünden sonra, Sadrıâzamlık makamında oğlu İbrahim Paşayı görüyoruz. İbrahim Paşa, Çelebi Mehmet zamanında devlet hizmetinde bulundu. Mehmet Çelebi ölünce Sultan İkinci Murat devrinde de hizmetine devam etti. Selâniğin Osmanlı Türklerinin eline geçmesine âmil oldu.

Çandarlı İbrahim Paşa 1430 yılında vebadan ölünce yerini, oğlu Kara Halil aldı. Çandarlı Kara Halil, aynı soydan olan Sadrıâzamların dördüncüsü olarak 21 sene Murat II. devrinde, 2 sene de Fatih Sultan Mehmet zamanında bu mevkide kaldı. Fakat Bizansın alınmasında gizliden gizliye Bizanslılarla birleştiği ve Bizanslılardan rüşvet aldığı ileri sürülerek 1453 yılında Fatih'in emriyle öldürüldü. Çandarlılar sülâlesi de tarihe karıştı.

ÇANKAYA :

Ankaraya gidenleriniz varsa görmüşlerdir. Şehirden biraz uzakça ,yeşil bir tepenin üzerinde pırıl pırıl bir köşk vardır. Burası, çok sevgili Atatürk'ten itibaren bütün Reisicumhurlarımızın barındıkları «Çankaya köşkü» dür. Çankaya köşkü bir kartal yuvasına benzer. İstiklâl Savaşımızın, inkılâp tarihimizin en tatlı hâtıraları bu şirin köşkün sînesinde yaşar.

ÇANKAYA :

Çankaya, Ankara vilâyetinin güzel bir kazasıdır. Ankara şehrinin bir mahallesi olan Çankaya, düzgün yolları, şirin yapılariyle gün geçtikçe gelişmektedir. Kaza merkezi Yenişehir'de,

dir. Çankaya kazasının nüfusu: 22,637'dir. Cumhur reisliği köşkü Çankaya'dadır.

ÇANKIRI :

Çankırı, Orta Anadolunun kuzey kenarında bulunan bir vilâyet merkezidir. Denizden yüksekliği 900 metreyi bulur. Şehir, bir vâdi içindedir ve etrafını sarp tepeler çevirir. Çankırının civarı bağlarla, bahçelerle süslüdür. Bu bağ ve bahçelerin arasından Çankırı suyu geçer. Şehir 14641 nüfusludur.

Bereketli topraklarda tahıl tarımı yapılır; hayvan beslenir. Kastamonuya düzgün bir şose ile bağlı olan Çankırı, Ankaraya da bir demiryoluyla bağlıdır.

Çankırıda rastlanan tarihî eserler Danişmentlilerle, İsfendiyar Oğullarına aittir.

Çankırı vilâyetinin alanı 8665 kilometre karedir. Nüfusu ise, 197,185 kişidir. Bu vilâyetin kazaları Ilgaz, Çerkeş, Kurşunlu ve Şabanözü'dür.

ÇAP :

Daire merkezinden geçen ve çemberin karşılıklı iki noktasına ulaşan doğru parçasına «Çap» denir. Çap, daireyi iki eşit parçaya böler.

Daire merkezinden çemberin bir noktasına ulaşan doğru parçası da «Yarıçap» adını alır. Bir çapta iki yarıçap vardır. Matematikçe yarıçap (R) harfi ile gösterilir. 2R bir çap olur.

Herhangi bir dairenin çember uzunluğu ile çap uzunluğu arasında daima yakın bir ilgi vardır. Çap, çemberden (3,1416) defa daha küçüktür.

Rastgele bir daire alalım. Bu dairenin çember uzunluğunu, ayni dairenin çap uzunluğuna bölelim: Elde edeceğimiz rakam (3) olur. Ayni işlemi çeşitli daireler üzerinde tekrarlasak, her zaman (3) rakamını elde etmiş oluruz. Eğer, ölçümüzü ince hesaplarla tutarsak sonunda (3,1416) sayısını bulmuş oluruz ki, bu sayının matematikteki adı «Pi» dir. Pi sayısı da Yunancadan alınan (π) harfiyle gösterilir.

Böylece, bir dairenin çember uzunluğunu (π) Pi sayısına bölersek, o dairenin çap uzunluğu meydana çıkar.

Bir dairenin çap uzunluğunu (π) sayısı ile çarptığımız zaman da o dairenin çember uzunluğu bulunmuş olur. Matematikte çap bulma formülü aşağıda gösterilmiştir:

$$\text{Çap} = \frac{\text{çember uzunluğu}}{3{,}1416}, \text{ veya } 2R = \frac{\text{Çember uzunluğu}}{\pi}$$

Ayrıca, tüfek ve toplarda da çap deyimi kullanılmaktadır. Bir tüfeğin çapı, tüfek namlusu içindeki setler arasında bulunan açıklıktır.

Bundan başka, bina ve arsa boyutlarını gösteren haritalara yine «Çap» denmektedir.

ÇAPA :

Çapa, bir tarım aracıdır. Toprağı işlemekte kullanılır. Ağzı biraz geniş olan ve demirden yapılan bu âlete uzun bir sap takılır. Yumuşak ve tavlı topraklar çapa ile alt üst edilir.

Gemilerin limandayken suya attıkları çengel biçimindeki demire de «çapa» adı verilir. Çapa, geminin bir yerde sabit kalmasını sağlar.

ÇAPAKÇUR :

Çapakçur, Doğu Anadoludadır. Bingöl vilâyetinin merkezidir. Denizden 1250 m. yüksekliktedir. Bingöl vilâyetinin yüz ölçümü 1753 kilometre karedir. 73 köyü ile beraber nüfusu 16 bini geçer.

ÇARDAK :

Yaz mevsiminde, bostan ve mısır tarlalarında her tarafı dallarla örtülü küçük kulübeler bulunur ki bunlara umumiyetle «çardak» denir. Çardaklar bir su başında, olmazsa tarlaya hâkim bir yerde kurulur. Çardaklarda bostan sahipleri veya bekçiler barınırlar. Böylece gündüzün sıcağından gecenin ayazından korunmuş olurlar.

Çardaklar, bahçelerde de bulunur. Bunların etrafı ile üzeri sarmaşıklarla sarılıdır. Parklarda, köşk bahçelerinde kahve içerek istirahat etmek için özel olarak yapılmış çardaklara «Kameriye» adı verilir.

ÇARIKLARIMIZ :

Çarık, köylülerin giydiği bir çeşit papuçtur. Deriden yapılır. Ucu sivri ve yırtmaçlıdır. Kenarları kıvrılarak deliklerinden ince kaytan geçirilir. Hafiftir. Kullanışlıdır.

ÇARK :

Umumiyete bir eksen (Mihver) etrafında dönen tekerlekler «çark» adını alırlar. Su çarkı, makinada ekzantrik çarkı, bileği çarkı vesaire gibi...

Çarkın endüstride büyük bir değeri vardır. Bir şelâlenin (çavlanın) altına konan çark, su kuvvetini değirmen taşlarına iletir. Çark bir dinamoya bağlanırsa elektrik elde edilmiş olur.

ÇARPAN :

Bir çarpma işleminde çarpılan sayının kaç katının bulunacağını gösteren sayıya «Çarpan» denir.

Meselâ: $8 \times 4 = 8+8+8+8=32$ işleminde 4 sayısı (8) in çarpanıdır.

ÇARPI İŞARETİ :

Çarpma işlemlerinde, çarpılan sayıların arasına konan işaretlere «Çarpı işareti» adı verilir.

$8 \times 4=32$ işleminde, 8'le 4'ün arasındaki $\times$ işareti, çarpı işaretidir.

ÇARPIM :

Çarpma işleminin sonucu olan sayı «Çarpım» dır. Meselâ $27 \times 4=108$ işleminde 108, çarpım adını alır.

ÇARPMA :

Çarpma ifadesi, matematikte kullanılan bir deyimdir. Meselâ: «Tanesi 9 kuruştan 6 yumurtaya kaç kuruş vereceğiz?» dediğimiz zaman, burada çarpma işlemi yapmamız icabeder. Yani 9 la 6 yı çarpar, ($9 \times 6 = 54$) 54 sayısını elde ederiz.

Matematikte çarpma, dört işlemden biridir. Çarpma işlemi toplamanın (bazı defalar) kısaltılmış şeklidir. Meselâ: $4 \times 4 = 4 + 4 + 4 + 4 = 16$ demektir.

ÇARPMA : (10, 100, 1000 ile) :

Tam sayıları 10, 100, 1000 gibi sayılarla kolay bir şekilde çarpmak için, tam sayının sağına, çarpan sayının önündeki sıfır sayısı kadar sıfır koymak lâzımdır. 47 sayısını «10»'la çarpmanın en kolay şekli, 47'nin önüne bir sıfır koymaktır. Bu da, 470 eder. «100»'le çarpmak için sayının sağına iki, «1000»'le çarpmak için de sayının sağına üç sıfır koymalıyız. (Tabiî, bütün bunlar tam sayılar içindir. Ondalık sayılarda iş değişir. Ondalık sayıları «10»'la çarpmak için virgül (,) ü bir basamak sağa, «100»'le çarpmak için 2 basamak sağa, «1000»'le çarpmak için de 3 basamak sağa kaydırmak icabeder.)

ÇARŞAMBA :

Çarşamba, Samsuna bağlı bir kaza merkezidir. Nüfusu 8087 kişidir. Kasabanın yakınından Yeşilırmak geçer. Zaten, kasaba da Yeşilırmağın deltasına doğru genişlemektedir. Bereketli ovasında tarım yapılır. Buradan çıkan demiryolu Samsuna uzanır. Çarşamba kazasının nüfusu 71.035 kişidir. Yüzeyi de 1663 kilometre karedir.

ÇARŞI :

Şehir ve kasabalarda dükkânların bulunduğu alış veriş yerine «çarşı» denir. Çarşı, genel olarak şehrin merkezî bir yerinde bulunur. Çarşıya giden vatandaşlar, kendi ihtiyaçları olan günlük, haftalık veya yıllık alış verişlerini yaparlar.

ÇATAK (Şatak) :

Van'a bağlı bir kazadır. Kaza merkezinin nüfusu azdır. (341). Etrafı sarp dağlarla çevrilidir. Yüzeyi 1793 kilometre karedir. Köyleriyle birlikte Çatağın nüfusu 7222 kişidir. Halkın çoğu koyun besler.

ÇATALCA :

Çatalca, İstanbula bağlı bir kaza merkezidir. 7764 nüfusludur. Arkası sarp tepelerle çevrili bulunan Çatalcanın önü kısmen açıktır. İstanbul - Edirne demiryolunun biraz uzağında kurulan şehir, oldukça eski bir tarihe sahiptir. Bizansa saldıran ordular, zaman zaman Çatalcayı yıkmışlar, harabetmişlerdir. Bu yüzden şehir, ayrı yerlerde birkaç defa yeniden kurulmuştur.

Çatalca halkı, genel olarak tarımla uğraşır. Bereketli ovalarında tahıl bol yetişir. Çayırlarında sürüler beslenir. Mevsiminde bıldırcın, tavşan, karaca vesair hayvanların avı da önemli bir yer tutar. Balkan Harbinde, Türk ordusunun Bulgarlara karşı yaptığı Çatalca müdafaası tarihimizin parlak bir sahifesini teşkil eder.

Çatalca kazası 17,663 nüfusludur.

ÇAVDAR :

Tahıl cinslerinden biri de çavdardır. Çavdar görünüşüyle arpaya benzer. Fakir topraklarda kolayca yetişir. Soğuktan, kardan ve bol yağmurdan bozulmaz. Bu sebeple soğuk iklimli memleketlerde çavdar ekimi bol yapılır.

Çavdar unundan da ekmek yapılır. Çavdardan bilhassa alkollü içkiler çıkarılır. Bu arada İngilizlerin ve Amerikalıların (Whisky) viski, Hollandalıların yaptığı (Gin) cin hep çavdardan çıkarılan ıçkilerdir. Fakat bu içkilerin hepsi de vücut sağlığımızı tehlikeye sokarlar. Bu sebeple de içilmemelidirler.

ÇAY :

Kamelya cinsinden bir ağacın yapraklarını haşlamak suretiyle yapılan bir çeşit sıcak içkiye «çay» denir.

Çay ağacının anayurdu Hindistandır. Zamanla Seylâna, Çine ve Japonyaya yayılan çay tarımı, yurdumuzun Rize vilâyetinde de yapılmaktadır. Yabanî çay ağacı 10 metreye kadar uzarsa da, çay elde etmek düşüncesiyle yetiştirilen ağaçlar bir metreden fazla büyütülmez. Çay ağacı soğuk iklime dayanır, fakat bol yağmur ister. Yağmur yerine toprağın kanallarla sulanması beklenen sonucu vermez. Bilhassa arazinin bataklık olması ve bol güneş görmesi şarttır. Seyrek dikilen ağaçların zamanı gelince yaprakları toplanır. Yaprak toplama işinde çok mahir (usta)olmak lâzımdır. Bâhusus körpe yaprakların toplanmasından elde edilen çay, hem kokulu, hem de nefîs olur. Çay ağaçlarından yılda 3 defa olmak üzere martta, mayısta ve haziranda yaprak toplanmaya başlanır. Bundan sonra yapraklar güneşte soldurulur, kızgın tavalarda kavrulur veya makinelerden geçirilir. Nihayet çarşıdan aldığımız çay elde edilir. Siyah çay olduğu gibi, yeşil çay da vardır. Çayın içinde théine tein) denen zehirli bir madde bulunur ki, çay içerken keyif veren de budur.

Çin, Hindistan, Seyhan, Rusya, Japonya, Cava, Sumatra gibi memleketler, dünyada en çok çay çıkaran memleketler sırasındadırlar.

ÇAYCUMA :

Caycuma 2435 nüfuslu bir kaza merkezidir; Zonguldağa bağlıdır. Hayvancılığın oldukça gelişmiş olduğu Çaycuma'da halis inek ve manda sütünden iyi cins yoğurt yapılmaktadır.

Halkın büyük bir kısmı da tarımla uğraşır. Kasaba Filyos çayı kenarındadır. Demiryolu ile Zonguldağa bağlıdır. Kazanın yüz ölçümü 757 km. karedir. 76 köyü vardır. Genel nüfusu 41.551 kişidir.

ÇAYELİ :

Çayeli kazası, Rizeye bağlıdır. Yüz ölçümü 478 kilometre kareyi bulur. Nüfusu 51.425 kişidir. 42 köyü vardır. Kazanın merkezi Karadeniz kenarında, 6.090 nüfuslu Çaybaşı kasabasıdır. Portakal, mandalina, elma, mısır gibi ürünler yetişir.

ÇAYIR :

Su baskınına uğrayan topraklarda, sulak yerlerde, karların kapladığı yamaçlarda otların, her tarafı yeşil bir kadife gibi örttüğünü görürüz. Ayrık otu, yabani yulaf, pisipisi otu, çayır otu ve tirfilden ibaret olan bu otlakları çok defa kimse yetiştirmez Bunlar kendi kendine gelişip büyürler. İşte, böyle yerlere «Çayır» adı verilir. Çayırda yetişen otların kökleri uzundur. Toprak üzerinde kalan kısımları ise ekseriya kısa olur. Buralarda toprak daimî olarak nemini muhafaza eder.

Çayırlar, hayvancılığın gelişmesinde önemli bir yer tutarlar. Kışı ağıllarda ve ahırlarda geçiren hayvanlar, ilkbaharda çayırlara çıkarılır. Çayıra çıkan hayvanlar az zamanda semizleşirler, canlanırlar. Yurdumuz topraklarının %35'ini çayırlar teşkil eder.

ÇAYIRALAN :

Yozgata bağlı bir kazadır. Dicle ırmağı kenarında kurulmuştur. Köyleriyle birlikte bütün nüfusu 24.500 kişidir. Kaza merkezi 2600 nüfuslu Çayırşeyhi kasabasıdır.

ÇAYIRKUŞU :

Çayırkuşu, tatlı sesli, minik bir kuştur. İlkbaharda tarlalar içinde, çayırlar arasında cıvıl cıvıl şarkılar söyler. Toprak rengine uyan tüyleriyle kolay kolay görülmez. Yuvasını otların arasına kurar. Temmuzdan sonra ötüşü duyulmaz. Sonbaharda diğer göçmen kuşlar gibi sıcak memleketlere gider. Tırtıl, sinek ve küçük böceklerle beslenen bu kuş, çeşitli bitki tohumlarını da yer.

ÇAYKARA :

Çaykara, Doğu Karadeniz bölgesinde, Trabzona bağlı bir kazadır. Nüfusu 43.300 kişidir.

ÇAYLÂK :

Çaylâk, kıvrık gagalı bir kuştur ve kuşların en yırtıcı olan-

larından sayılır. Yazın memleketimiz semalarında çok görülen bu kuş, kış olunca sıcak ülkelere uçar. Fareleri yakalar, yılanları ve küçük kuşları yer.

ÇAY PİŞİRMEK :

Sabah kahvaltılarımızda, severek içtiğimiz çay nasıl hazırlanır? Kısaca inceleyelim. Küçük bir çaydanlığa çay konulur. Bu çaydanlık, daha büyük bir çaydanlığa oturtularak ateş üzerine yerleştirilir; kaynatılmaya bırakılır. Su kaynayınca, çay konan küçük çaydanlığa, azıcık haşlak su katılır. Ama bu su hemen dökülür. Böylece, çay hemen yıkanır; hem de güzel bir renge sahip olur. Sonra, küçük çaydanlık kaynamış su ile doldurulur. Kapağı kapanır, emziği tıkanır. Ateş azaltılır. Bu suretle çay, 10 dakika kadar kaynayan su üzerinde bekletilerek demlendirilir. Bu demli çaydan azar azar bardaklara konularak, üzerine sıcak su katılarak istediğimiz çayı pişirmiş oluruz.

ÇEK :

Bankada bulunan paramızdan bir kısmının başka birine ödenmesi için verilen yazılı ve imzalı kâğıda çek adı verilir.

ÇEKEREK :

Çekerek, Yozgat vilâyetinin kazalarından biridir. 1673 kilometre kareyi bulan topraklarında 35.626 insan yaşar. Kaza merkezi, Yeşilırmağa dökülen Çekerek suyu kenarında 1331 nüfuslu Hacıköy'dür.

ÇEKİRGE :

Çekirge, çok zararlı bir hayvandır. Ön bacakları kısa, art bacakları uzun olan bu hayvanın başı, beygir başına benzer. Gözleri keskin, çenesi kuvvetlidir. Arka bacaklarının uzunluğu ve kanatlarının yardımiyle, uzun mesafelere kadar kolayca sıçrar. Çekirge kuvvetli çenesiyle yaprak, ot, bitki ne bulursa yer, süpürür. Erkek çekirge, ön kanatlarının altını birbirine sürterek ses çıkarır; böylelikle de dişisini çağırmış olur.

Bazan, milyarlarca çekirge bir araya toplanarak, büyük çekirge sürülerini meydana getirirler. Çekirge sürüleri uçarken, kara bir bulut gibi güneşi örterler. Bu sürünün konduğu yerler, kısa bir zamanda mahvolur. O memleket kıtlığa uğrar.

Bunun için devletler, çekirge mücadelesini sıkı tutarlar. Bizim memleketimizde, zaman zaman güney sınırlarımızda beliren çekirge belâsı ile, Tarım Vekâleti uğraşır.

Çekirgeler yumurtlayarak ürerler. Dişi çekirgenin arkasında boruya benzer bir kısım bulunur. Hayvan yumurtlayacağı zaman bu kısmı toprağa sokar ve yumurtalarını toprak içindeki bir çukura bırakır. Yumurtalar, ilkbaharda çatlarlar.

ÇEKOSLOVAKYA :

(1914 - 1918) Birinci Cihan Savaşından sonra kurulmuş devletlerden biri de Çekoslovakya'dır. Çekoslovakya, Orta Avrupada bulunur. Dolayını Polonya, Romanya, Macaristan, Avusturya ve Almanya gibi devletler çevirir. Birinci Cihan Savaşından önce, bugünkü Çekoslovakya toprakları, Avusturya - Macaristan imparatorluğunun bir parçası idi.

Genel olarak Çekoslovakya, ihtiyar dağlarla çevrili bir yaylâ görünüşündedir. Memleket Bohemya, Moravya, Slovakya ve Rütenya gibi kısımlara ayrılır. Bereketli topraklarında tarım yapılır. Geniş çayırlarında hayvan beslenir. Demir, kömür, altın, grafit ve petrol madenlerinin işletildiği bölgelerde ağır demir endüstrisi, cam endüstrisi, selüloz ve oyuncak sanayii oldukça ileridir. İklim serttir. Çekoslovakya'nın başlıca akar suları Elbe, Tuna - Morava ve Tisza gibi nehirlerdir. Cumhuriyetle yönetilen memeketin baş şehri Ultava suyu kenarında bulunan 934.933 nüfuslu Prag'dır. Çekoslovakyanın nüfusu 12 milyondan fazladır. Yüz ölçümü 127,783 kilometre karedir. Kilometre kareye 110 kişi düşer. Bizimle alış verişi azdır.

Çekoslovakya son yıllarda Sovyet Rusyanın boyunduruğu altına girmiştir. Hâlen de memlekete komünistler hâkimdir.

ÇEKÜL ÂLETİ :

Düzgün bir demir parçasına, bir ip bağlarsak, basit bir çekül âleti yapmış oluruz. Çekül âletini duvarcılar, dülgerler ve marangozlar kullanır. Bu araç, yerçekimi doğrultusunu gösterir. Duvarların yerçekimi doğrultusunda yapılması şarttır. Yerçekimi doğrultusuna uymayan duvarlar, hemen yıkılırlar. Elimize bir çekül alıp, ipinden tutsak ve ağır olan ucunu da sal-

lasak, bir müddet sonra çekülün yavaşladığını görürüz. Bu yavaşlama, nihayet durma haline gelir. En sonunda çekül durur. Bu doğrultuya, düşey doğrultusu denir. Çekül doğrultusu ile durgun bir su düzlemi arasında (90°) doksan derecelik açılar meydana gelir ki, biz bu çeşit açılara dik açılar adını veririz.

ÇELEBİ SULTAN MEHMET (1387 - 1421) :

Çelebi Sultan Mehmet, Yıldırım Bayezitin çocuklarındandır ve Osmanlı padişahlarının beşincisi sayılır. Anası Germiyan Oğulları soyundan olan bir prensesti. 1387'de dünyaya geldi. Timur Anadoluya saldırınca, o da Amasya valisi olarak babasının saflarına katılmıştı. O vakit, henüz 14 yaşlarında bulunuyordu. Fakat, Ankara Savaşında Yıldırım'ın bozulup esir olması sonunda Çelebi Mehmet Amasya Beyleriyle birlikte savaş alanından kaçtı. Tokat'tan geçerek Amasya kalesine sığındı. Hattâ yol boyunca kendisini kovalıyan ve Timurun komutanlarından olan Kara Devletşahı kendi oku ile öldürdü.

Çelebi Sultan Mehmet, Amasya kalesine vardıktan sonra, Türkmenlerle, yağmacı aşiretlerle vuruştu. Sivas'ı ele geçirmiş olan Mezit Beyle çarpıştı. Az zamanda Amasya, Tokat, Sivas ve çevresini kendi buyruğu altına aldı. Büyük bir siyasî olgunluk göstererek Timura itaat ettiğini bildirdi; Bizans'la dost geçinmeyi bildi. Bu zaman içinde de kardeşleriyle taht kavgalarına girişti. Babası Yıldırım ölünce Edirne'de Süleyman, Bursa'da İsa Çelebi'ler hüküm sürüyorlardı. Önce Bursa üzerine yürüdü. Kardeşi İsa'yı yendi. Sonra da küçük kardeşi Musa'yı, Edirne'de padişahlık iddiasında bulunan ağabeysi Süleymanın üzerine saldırttı. Bir gün Edirne önünde Musa'yı da perişan etti. Böylece Saltanatın tek vârisi oldu. Memleket içindeki isyanları bastırdı. Baş kaldıran beylerin haddini bildirdi. Şeyh Bedrettin ihtilâlini sona erdirdi. Kendi kardeşlerinden olup, padişahlık iddiasında bulunan ve bir zaman devleti meşgul eden Mustafayı Bızansa kaçmıya mecbur etti. Böylece, parçalanan Osmanlı devletini yeniden kurdu. Anadolu birliğini yeniden meydana getirdi. Bursada, Edirnede camiler yaptırdı. Bu camilerin en ö-

Kahramanlık Hikâyeleri:

İSMAİL ŞEHİTLERİ :

1790 yılında, Balkanlarda Osmanlı - Rus Savaşı oluyordu. Askerlerimiz Tuna boyundaki İsmail şehrini kahramanca koruyorlardı. Karınca gibi kaynaşan Ruslara karşı, sayıca az olan Mehmetçikler, destanlar yaratıyordu. Bir Türke karşı 50 - 60 Rus askeri can veriyordu.

Ruslar, İsmail kalesine girdikleri vakit, 15,000 seçme asker kaybetmişlerdi. Çariçe İkinci Katerina durumu öğrenince: «Bu kadar asker kaybedeceğimi bilseydim İsmailden vaz geçerdim...» sözlerini söylemişti. İsmail şehrinden çıkmıştık ama, Moskof gâvuruna da unutulmaz dersler vermiştik.

PRİZRİNLİ ALİ

Girit cenginin arslanlarından biri de Prizrinli Ali'ydi. Bazan tek başına ileri atılır, sekiz - on kâfirin üstesinden gelirdi.

Serdar Fazıl Ahmet Paşa bir rüya görmüştü. Erkenden uyanınca paşaları yanına çağırdı. Rüyasını anlattı. Derhal tellâllar çıkartıldı. «Bugün düşmandan kim ne alırsa Serdar Fazıl Ahmet Paşaya getirsin!» sözü bağırtıldı.

Az sonra ordugâhın kapısında, koç bir yiğit göründü. Elinde, altın saplı bir kılıç vardı. Burma bıyıklı yeniçeriler, Prizrinli Aliyi huzura çıkardılar.

Ali diz çöktü. Sadrıâzam Paşanın eteğini öptü: «Sizin emrinizi duyunca heyecanlandım. Ben de bir şey götüreyim diye çırpındım. Kale kapısına tırmandım. Sur'un üzerinde 10 kâfiri hakladıktan sonra bunu alarak geri döndüm. Buyrun Paşa baba...» diye, elindeki kılıcı Sadrıâzam Paşaya sundu.

Fazıl Ahmet Paşa, altın işlemeli kılıcı aldı. İnceden inceye baktı. Bu kılıç kale komutanının kılıcıydı. O gün, kalenin burçlarında sancaklarımız dalgalanmıya başlamıştı.

Gülüyorum:

İYİ AKIL!

Kapı çalındı. Acar kapıyı açtı. Bir dilenci:

— Ne olur oğlum, bir parçacık bir şey ver. Fakirim, dedi.

Acar kapıyı biraz iterek cevap verdi:

— İmkânı yok veremem. Annem bana kimseye kapıdan bir şey verme, dedi.

— Öyleyse kapıyı kapa da pencereden ver, oğlum!

KEŞKE!...

Acarın annesi: — Aman ne çok soru sordun Acar!... Başıma ağrılar girdi. Ben senin yaşında iken, hiç böyle şeyler sormazdım!

Acar — Keşke sorsaydın da öğrenseydin anneciğim. Bak şimdi benim sorduklarıma cevap veremiyorsun!...

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** Teknik Sekreter: **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ**: İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi : **AKISAN YAYINEVİ.**
Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

21 Ocak 1955, Cuma. Sayı: 17 — Fiyatı: 15 Kuruş

ÇEMBERLİTAŞ
ÇULLUK
ÇOCUK
AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
Ç-2
ÇEKÜL
ÇİVİ
ÇİÇEK
ÇINAR
ÇINGIRAKLI YILAN
ÇEŞME
ÇENBER
ÇİLEK

Bunları biliyor musunuz?

TERMOS ŞİŞESİNE KOYDUĞUMUZ SUYUN VEYA SIVIKLARIN ISISI NİÇİN KOLAYCA DEĞİŞMEZ?

Termos şişesini çoğumuz biliriz ve belki de kullanmışızdır. Bu şişenin içine buzlu su, gazoz veya herhangi bir şey koyup kapağını kapatırsak saatlerce böyle buz gibi kalır. Eğer sıcak su, çay, veya herhangi bir şey koyacak olursak, bu sefer de yine öyle sıcak olarak saatlerce durur.

Nasıl oluyor da böyle hem sıcak, hem soğuk şeyler ayni vaziyette kalıyorlar? Çünkü termos şişesi, iç içe geçmiş iki şişeden meydana gelmiştir. Bu iki şişenin arasındaki hava, makinelerle emilerek çıkarılmıştır. Böylece, şişenin içindeki maddenin sıcaklığı veya soğukluğu (dış etkilerle temas etmediği ve başka cisimlere veya maddelere geçmediği için) kolayca değişmez, uzun zaman sabit kalır.

Sıcaklığın iletilmesi için muhakkak hava olması lâzımdır. Hava olmazsa ısının nakledilmesine imkân yoktur. İşte termos şişeleri bu prensibe uyularak yapılmıştır.

Yün, fanilâ ve amyant gibi şeyler de sıcaklığı ve soğuğu pek yavaş nakleder. Onun için kışın yünlü elbiseler giyeriz. Yünlü elbiseler, soğuk havayı vücudumuza çok geçirmezler.

DÜNYANIN MERKEZİNDE ATEŞ VAR MIDIR?

Toprağı kazıp, derinlere doğru indikçe, her 33 metrede termometre bir derece yükselmektedir.

Yer altından kaynar sular fışkırmaktadır.

Yanardağlar, kızgın lâvları, erimiş madenleri fışkırtırlar.

Bütün bu olaylar gösteriyor ki, dünyamızın içinde ve ortasında bir ateş vardır. Bu da yerkürenin (arzın) güneşten kopmuş bir parça olmasındandır. Dünyanın dışı zamanla soğumuş; fakat içi daha ateş halinde kalmıştır. Bilginler, yaptıkları birçok çalışmalar sonunda bu neticeye varmışlardır. Maamafih bazı bilginler, yerküre merkezinin erimiş madenlerden ve ateşten ibaret olmadığı kanaatini taşımaktadırlar.

nemlisi Bursadaki «Yeşilcami» dir. Pehlivan yapılı, iyi kalbli olan Çelebi Mehmet fakirlere yardım etmeyi çok severdi. Osmanlı devletinin ikinci kurucusu sayılan Çelebi Sultan Mehmedin saltanat yıllarına «Fasıla-i saltanat ve şetret devri» adı verilir. Çelebi Sultan Mehmet 1421 de felçten öldü. Mezarı Bursadadır.

ÇELİK :

Çelik, demirden yapılan sert ve dayanıklı bir maddedir. Bugünkü endüstrinin temelini teşkil eder. Motorlar, makineler, lokomotifler, gemiler, saatler, köprüler, raylar yapılırken bol bol çelik kullanılır.

Dökme demir içinde fosfor, kükürt, karbon, silis gibi yabancı maddeler çoktur. Bu maddelerin varlığı, demire gevreklik verir. Çelik ise az miktarda karbon ile saf demirden ibarettir. Demir içinde bulunan ve adlarını yukarıda saydığımız yabancı maddeler demirin kolayca erimesini sağlarlar. Tasfiye, çekiçleme ve haddeden çekme gibi işlemlerle demir içindeki yabancı maddeler çıkartılır; dövme demir elde edilmiş olur. Dövme demirin erimesi zordur, ama dövülmek suretiyle işlenmesi kolaydır.

Çelik, dökme demire nazaran daha saftır; dövme demire nazaran da daha fazla karbon ihtiva eder. Çelikteki karbon miktarının çokluğu, çeliğin sertliğini arttırır. İçinde binde on ile binde on beş karbon bulunan çelikler serttirler. Bunlar, demir ve diğer maddeleri kesebilirler. Karbonu az olan çeliklerden raylar, kazan levhaları, kirişler ve inşaat malzemesi yapılır. Fosfor ve kükürt, çeliğin başlıca düşmanlarıdır. Çelik, ağır endüstrinin elde ettiği bir maddedir. Yüksek izabe fırınlarında çeşitli usullerle elde edilir. Memleketimizde, Karabük fabrikalarında çelik yapılmaktadır.

ÇEMBER :

Daire çevresine «çember» denir. Fıçıların etrafını saran,

araba tekerleklerinin dolayını çeviren demirler, hep birer çemberdir. (Çap kelimesinde, çemberle ilgili bilgiler verilmiştir. Lütfen oraya bakınız.)

Dairenin çemberi ile çap uzunlukları arasında değişmez bir münasebet vardır. Herhangi bir dairenin çemberi, o dairenin çapından daima (3,1416) defa daha büyüktür.

Çap uzunluğu, bilinen bir dairenin çember uzunluğunu bulmak için çapı (π) pi sayısı ile çarparız. Yani:

Çember = Çap uzunluğu $\times$ 3,1416 olur.

ÇEMBERLİTAŞ :

İstanbulda, Sultanahmetten Beyazıta giden Divanyolu üzerinde etrafı demir çemberlerle çevrili bir taş vardır ki, bu taşın bugünkü adı «Çemberlitaş» tır.

Çemberlitaş, çok eski zamanlarda, Anadoluda Helyopolis mabedindeydi. Üzerinde, doğan güneşi selâmlar vaziyette Apollonun heykeli vardı. Romalılar bu taşı Romaya götürdüler. Sonra da Bizansı imar eden Büyük Kostantin, bu âbideyi 330 yılında İstanbula getirdi. Üzerindeki Apollon heykelini indirtti; kendi timsalini koydurttu. Zamanla taşın üstündeki heykeller değiştirildi. Buraya imparator Jülyenin, Teodozun heykelleri yerleştirildi. Fakat 1081 de bir yıldırım çarpmasiyle yaralanan âbide, imparator Birinci Aleksi Kommen tarafından tamir ettirildi. Tepesine de heykel yerine yaldızlı bir haç dikildi.

Osmanlılar devrinde büyük bir yangına mâruz kalan âbide kısmen yıkıntıya uğradı. Fakat 1709 yılında İkinci Sultan Mustafa tarafından sağlam bir şekilde tamir ettirildi. Çemberler de o zaman konuldu ki bundan sonra âbidenin adı böylece «Çemberlitaş» oldu.

ÇEMİŞGEZEK :

Çemişgezek, Tunceli vilâyeti kazalarındandır. Denizden

1200 metre yüksektedir. Etrafı yüksek dağlarla çevrilidir. Kazanın alanı 1474 kilometre karedir. Nüfusu 14 bine yaklaşır. 60 köyü olan Çemişgezek halkı tarımla, hayvancılıkla uğraşır.

ÇERKEŞ :

Çerkeş, Çankırıya bağlı bir kaza merkezidir. Köyleriyle beraber nüfusu 34 bini bulur. Tarım, hayvancılık halkın başlıca işini teşkil eder. Denizden 1100 metre yüksekte olan Çerkeş oldukça sert bir iklime sahiptir. Zonguldak - Ankara demiryolu üzerindedir. 2550 kilometrekare toprağı vardır.

ÇERMİK :

Çermik, Diyarbakır kazalarındandır. Sinek çayı kenarındadır. Denizden 700 metre yüksekliktedir. Ilıcası meşhurdur. 1115 kilometre kare olan toprakları üzerinde 30 bine yaklaşan bir nüfus yaşar. 98 köyü vardır. Küçük baş hayvan besleyen halkın bir kısmı tarım işleriyle de uğraşır.

ÇEŞME :

İnsanlar tarafından yapılan ve oluğundan su akan yere çeşme denir.

ÇEŞME :

Çeşme, İzmir vilâyetine bağlı bir kaza merkezidir. Güzel bir körfezin kenarında kurulmuştur. İklimi, yaz-kış ılıman olan Çeşmenin, bilhassa ılıcaları çok meşhurdur. Romatizmalılar, siyatikliler ve sair hastalıklara yakalanmış olanlar bu ılıcalara giderler.

Çeşme kazasının İzmire uzaklığı, 73 kilometreyi bulur. Nüfusu, 3,706 sı merkezde olmak üzere 12,500 kadardır. Plâjları

ile de meşhur olan kasaba, 518 kilometrekare toprak büyüklüğüne sahiptir.

ÇEŞME SAVAŞI :

1768 Osmanlı - Rus savaşlarında ordularımız yenilgiye uğramıştı. O zaman Rusya başında bulunan Çarıçe İkinci Katerina, Balkanlarda kazandığı zaferlerle yetinmek istemiyordu. Bizi, denizlerde de yenmek emelini taşıyordu. İşte bu gaye ile Baltık denizinde kuvvetli bir filo hazırlattı. Rus donanması, Şimal denizine geçti. İngiltereye uğradı. İngiltereden tecrübeli subaylarla gerekli savaş malzemesini alarak Akdeniz yolunu tuttu. Düşman donanması Türkiye ufuklarına doğru yaklaşırken İstanbuldaki Osmanlı devlet adamları, büyük bir uyuşukluk ve cehalet içinde bulunuyorlardı. Hattâ bu haberi ilk duydukları zaman «Baltıktan Akdenize nasıl geçilir?» diyerek katıla katıla gülmüşlerdi.

O zamanlar, Osmanlı donanmasının durumu da feciydi. Tekneler çürük, malzeme bakımsızdı. Hele gemilerin Kaptan Paşalar tarafından kaptanlara satılması; onların da, zararlarını çıkarmak düşüncesiyle rütbeleri para karşılığı dağıtması deniz kuvvetlerimizi büsbütün felce uğratmıştı. Artık, eskisi gibi deniz kurtlarından da tamamen mahrum kalmıştık. İşte, Rus gemileri Çeşme önlerinde göründüğü zaman bizim durumumuz böyleydi.

Padişah Üçüncü Sultan Mustafa, acele olarak iki filo hazırlattı. Bu filolardan birinin başına Kaptanı Derya Hüsameddin Paşayı, diğerinin başına da Cafer ve Hasan Beyleri tâyin etti. Osmanlı donanması Çeşme limanına girdi. Rus donanması dışarda kaldı. 1770 yılının temmuzunda Rus gemileri, hareket kabiliyetinden mahrum olan donanmamıza saldırdılar. Savaş esnasında iki gemide yangın çıktı. Akıntı ve rüzgârın tesiriyle yanan gemiler liman içindeki gemilerimize doğru sürüklenmiye başladılar. Bunu fırsat bilen düşman donanması da top ate-

şiyle gemicilerimize göz açtırmadı. Az zaman içinde tutuşan Osmanlı filoları, 9 temmuz 1770 tarihinde cayır cayır yandı. Böylelikle, acı hâtırasını asla unutamıyacağımız bir yenilgiye uğradık.

ÇETİNKAYA :

Çetinkaya, Afyonkarahisar vilâyetine bağlı bir kaza merkezidir.

ÇIĞ :

Yüksek dağların tepelerinden koparak aşağıdaki vadilere ve düzlüklere kadar inen kar parçalarına «çığ» denir.

Büyük dağların tepeleri her zaman karlıdır. Buralara devamlı olarak kar yağar ve üst üste yığılır. Dağların fazla eğik yamaçlarında böyle yığılan kar tabakaları şiddetli rüzgârlar sebebiyle veya fazla yığılma yüzünden, yerlerinden koparak yamaçtan aşağıya doğru yuvarlanmağa başlarlar. Yuvarlandıkça, yumuşak kar tabakalarının üzerinden geçtikleri için, daha fazla kar toplayarak büyük bir top haline gelirler. Bu büyük toplar süratle yamaçlardan aşağıya yuvarlanırlarken daha büyürler. Koskoca bir oda kadar ve hattâ bir ev kadar olurlar. Böyle koca çığlar önlerine ne çıkarsa yıkarlar ve ezip geçerler.

Bazı gezginler ve yolcular, böyle çığların altında kalarak ölmüşlerdir. Çığların düştüğü yerler o civar halkı tarafından bilinir ve oralardan geçilmez. Bazan çığların dağ eteklerindeki köylere kadar inerek evleri yıktığı, birçok insanları veya hayvanları öldürdüğü de olmuştur.

Gök gürlemeleri ve hattâ bağırmalar, haykırmalar bile çığları yerinden oynatabilir. Çünkü böyle kuvvetli sesler, kuvvetli ses dalgaları meydana getirir. Çığlar da zaten yerlerinden kopmuş gibidir. Ses dalgaları onları iyice yerlerinden oynatır. Yuvarlanmağa başlarlar.

ÇIKARMA :

Çıkarma, matematikteki 4 işlemden biridir. Meselâ: Tanesi 50 kuruşa bir kavun alıp, manava 100 kuruş verdik. Manavdan alacağımız para nedir? Burada çıkarma işlemi yapmamız icabeder. Bunun için de problemimizi 100 — 50 = 50 şeklinde çözeriz.

Ayrıca, donanmanın düşman kıyılarına asker dökmesine de yine çıkarma adı verilir.

ÇIKARMA İŞARETİ :

Matematikte kullanılmakta olan çıkarma işareti şu (—) şekildedir. Bu işaret, büyük sayıdan sonra, çıkacak sayının önüne konulur.

ÇIKIK :

Oynar veya yarı oynar eklemlerdeki kemiklerin birbirinden ayrılmasına çıkık denir.

ÇIKRIK :

Kuyudan kolayca su çekmek için çıkrık adı verilen özel araçlar kullanılır. Çıkrık, kuyu ağzında kurulmuş iki destek üzerinde dönen bir silindirden ibarettir. Bu silindire kovanın ipi bağlanır. Bir tutamaklı kolla dönen çıkrık, dolu kovayı zahmetsizce çıkarır.

ÇILDIR :

Çıldır, Rus sınırı üzerinde, Kars vilâyetimize bağlı bir kazadır. Yakınında tatlı sulu Çıldır gölü bulunur. Kazanın alanı 1215 kilometrekaredir. 84 köyü ile beraber, bütün nüfusu da

40 bini geçer. Kaza merkezi Çıldır gölü kenarına 5 km. mesafede Zurzuna'dır.

ÇINAR :

Diyarbakıra bağlı kazalardan biri de, Çınar'dır. 1633 kilometre kareyi bulan toprakları üzerinde 12 bin insan yaşar. Köylerinin sayısı 388 dir. Kaza merkezi Diyarbakır - Mardin yolu üzerinde Hanak Pınar kasabasıdır.

ÇINAR :

Çınar, uzun ömürlü, dallı budaklı bir ağaçtır. Geniş yaprakları sebebiyle serin gölgesi vardır. Şehirlerin cami avlularında, köy çeşmelerinin başında büyük çınarlara rastlanır. Çınarın ana yurdu Batı Asyadır. Zamanla Avrupaya ve diğer kıtalara yayılmıştır.

ÇINGIRAKLI YILAN :

Çıngıraklı yılan, çok tehlikeli bir hayvandır. Zehir çıkaran guddeleri büyüktür. Geniş ağzına alt ve üst çenelerinde uzanan sivri dişleri zehirlidir.

Çıngıraklı yılanlara Amerikanın güney ve kuzey taraflarında rastlanır. Bu hayvana, çıngıraklı yılan denmesinin sebebi, yerde sürünürken tuhaf sesler çıkarması sebebiyledir. Yılanın kuyruğu ucundaki içi boş sert halkalar, bu sesin çıkmasını sağlarlar.

ÇİÇEK :

Bitkilerin üremesini sağlıyan önemli kısmına çiçek denir. Çiçekler bitkilerin çoğalma organlarını taşırlar. Güzel renkleriyle, mis kokulariyle hoşumuza giderler. Çiçek, halka şeklin-

de dizilmiş parçalardan ibarettir. Bu parçaların etrafında yaprağa benzeyen kısımlar vardır. Çiçeğin içindeki halkalar, sap denilen bir kısımla bitkiye ilişiktirler.

Çiçeğin renkli ve kokulu kısmına keis ve tüveyç adı verilir. Çiçeklerin asıl vazifesi tohum yetiştirmek ve ait olduğu bitki neslini üretmektir. Bu sebeple çiçekteki tohum yetiştirme organları tüveyç ve keisleri nmuhafazası içine alınmıştır.

Çiçekler, güzel renkleriyle bahçelerimizi, odalarımızı süslerler; mis kokulariyle içimizi açarlar.

ÇİÇEKDAĞI :

Çiçekdağının bir adı da Boyalıktır. Kırşehir vilâyetine bağlı bir kazadır. Yerköy istasyonundan Kırşehire uzanan yol üzerinde bulunur. Çiçekdağı kazasının alanı, 1434 kilometredir. Nüfusu 21 bin kadardır. 65 adet köyü vardır.

ÇİFT :

İki veya ikinin katlariyle bölünebilen sayılara «çift» sayılar denir. Meselâ: 2, 4, 6, 8, 10, 100, 150, 168... gibi sayılar, çift sayılardır.

Ayrıca, ikisi bir takım teşkil eden varlıklara da yine «çift» adı verilir. Bir çift ayakkabı gibi...

Bundan başka, bir erkek ve bir dişiden ibaret olan eşler için de «çift» deyimi kullanılır.

ÇİFTÇİ :

Geçimini toprağı işleyerek sağlayan insanlara çiftçi denir. Köylülerimizin çoğu çiftçidirler.

ÇİĞ :

Hava içindeki su buharının ayaz tesiriyle otlar, yapraklar

üzerinde su damlacıkları haline gelmesine «çiğ» denir. Üzerine çiğ yağmış bitkiler, yağmura tutulmuş gibi ıslak olurlar.

ÇİLEK :

Çilek, yurdumuzda bol yetişen bir meyva çeşididir. Bu meyvayı yetiştiren bitki gülgillerdendir. Bitkinin sapları toprak üzerine yayılır. Beyaz çiçekler açar, yazın da pembe, kırmızı meyvalar verir. Çileğin özel ve hoş bir kokusu vardır. Vücuda yarayışlı olan çileğin lezzeti de oldukça çoktur. Memleketimizde iki nevi çilek yetiştirilmektedir. Bunlardan birine **Frenk çileği**, diğerine **Türk çileği** adı verilir. Çileğin kompostosu, reçeli olursa da bu meyvayı çiğ yemek daha faydalı olur.

ÇİMENTO :

Çamuru çabuk sertleşen ve yapılarda bol bol kullanılan bir cins madde vardır ki buna çimento denir. Çimento, esmer renkte bir tozdur; killi kalkerlerden yapılır. Kireç karbonatını muayyen miktarda kil ile karıştırırlar ve bu karışığı özel fırınlarda iyice yakarlar. Sonra da değirmenlerde ezip toz haline getirirler. Bu suretle çimento elde edilmiş olur. Yurdumuzda çimento yapan fabrikaların sayısı gün geçtikçe çoğalmaktadır. Çabuk sertleşmesi ve bu arada çok olan yapıştırıcılık hassası sebebiyle çimento, her nevi inşaatte şiddetle aranan önemli bir madde olmuştur.

ÇİN :

Dünyanın en geniş ülkelerinden biri de Çin'dir. Çin, Asya kıtası devletlerindendir ve kıtanın orta, doğu, güney doğu taraflarını kaplar. Kendisine bağlı olan Mançurya, Moğolya, Çin Türkeli ve Tibet gibi ülkelerle beraber, Avrupa kıtasından daha geniş bir toprağa sahiptir.

Çinin doğusunda Büyük Okyanusun birer parçası olan Çin Denizi ve Sarı Deniz gibi denizler uzanır; kuzeyi ile batısını Sovyetler Birliği çevirir; güneyinde Hindistan ve Çin Hindi memleketleri yer alır. Bu çok geniş topraklarda gür ormanlar, geniş çöller, sarp dağlar bulunmaktadır. Yaşamıya elverişli topraklar nehir boylarındadır. Hele Gök - Irmak, Sarı - Irmak ve Si - Kiang nehirlerinin boyları milyonlarca Çinlinin kaynaştığı yerlerdir.

İklim değişiktir. Denizlerden uzak olan iç taraflarda sert bir kara iklimi hüküm sürer. Deniz kıyılariyle Güney doğu Çinde ılıman iklime rastlanır.

Çine hayat veren başlıca akar sular üç tanedir. Bunlar da Gök Irmak, Sarı Irmak ve Si-Kiang adlarını taşırlar. Gök Irmak, Tibetten doğar. 5000 kilometre bir uzunluk yaptıktan sonra Çin denizine dökülür. Gök Irmak (Yang-tse-Kiang) karların erime mevsiminde taşar; dolayındaki geniş ovaları bereketli bir çamur tabakasiyle örter. Gemiler, bu nehrin ağzından 1000 kilometre içerlerine kadar kolayca işlerler. Hankeo, Vuşang, Nanking ve Şanghay gibi kalabalık şehirler hep bu nehrin üzerinde sıralanmışlardır.

Diğer önemli bir nehir de Sarı Irmak (Huang-Ho) tır. 4000 kilometre uzunluğunda olan Sarı Irmak ta Tibet yaylâlarından çıkar.

Çin, nüfusça dünyanın en kalabalık bir milletidir. Kesin olarak söylenemezse de bütün nüfusun 450 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Çinliler ekseriya kısa boylu, sarı benizli, elmacık kemikleri çıkık insanlardır Aza kanaat ederler. Çok çalışırlar. Endüstriden ziyade tarımla uğraşan Çin; pamuk, çay, ipek, pirinç gibi ürünler çıkarır. Çinle alış verişimiz yoktur. Cumhuriyetle yönetilen Çin devletinin baş şehri Pekin'dir.

ÇİNE :

Çine, Aydına bağlı bir kazadır. Çine çayının suladığı ova-

nın kenarında, Madranbaba dağı eteğinde kurulmuştur. Aydın - Muğla yolu Çineden geçer. Alanı 1155 kilometrekare, nüfusu da 40 bindir. 90 tane köyü vardır.

ÇİNİ :

Çinicilik, insanların çok eskidenberi bildiği bir sanattır. Bugünkü müzeler eski insanların elinden çıkmış çini eserleriyle doludur. Bilhassa Türkler çinicilikte büyük ustalık göstermişler, üstün eserler vermişlerdir. Çini kelimesi, topraktan yapılan bütün işlere verilen bir addır. Bu sanat ilk olarak Çinde başladığından «Çinicilik» adiyle anılmaktadır. Çinden sonra Âsurlularda, eski Mısırda, Fenikelilerde, Eski Yunanlılarda ve Romalılarda gelişen çinicilik sanatı zamanla dünyaya yayılmıştır.

Türklerde çinicilik, Selçuklular zamanında başlar. Anadolu Selçukluları devrinde Kütahya şehri çinicilikte çok ileri gitmişti. Hattâ, 18. yüzyıla kadar Osmanlılar devrinde gittikçe gelişen bu sanat, dünya üzerinde çok önemli bir yer almıştı. Bugün de ata yadigârı olan cami, kitaplık vesair anıtlarımızı süsleyen rengârenk çiniler hep Kütahyada, İznikte yapılmış çinilerdir.

Çini, balçık, beyaz balçık ve kaolin gibi topraklardan yapılır. Bu topraklar suda eritilir, süzülür; havuzlarda yatırılarak bir zaman bekletilir. Koyulaşan çamur, iyice sıkılarak hamur haline getirilir. Sonra da ya elle işlenir, yahut tomada istenilen şekle sokulur. Fırınlarda pişirilen çinilere bilâhare cilâ ve boyalar vurulur.

Bugünkü çiniciliğimiz eski değerini kaybetmiş gibidir.

ÇİNKO :

Çinko, insanlar tarafından çok eskidenberi bilinen bir madendir. Bu maden, saf haldeyken mavimtrak beyaz bir renge

sahiptir. 420 santigrat derecede erir, 1000 derecede kaynar. Çinkonun atom sayısı 30 dur, atom ağırlığı 37 - 65 arasında değişir, valânsı 3 tür. Özgül ağırlığı ise 6,9 ilâ 7,2 dir. Çinkoya tutya da denir. Çinko ile bakırın karışığı pirinç'i meydana getirir. Pirinç harp sanayiinde çok kullanılan bir halitadır.

Galvanize işlerinde, elektrikçilikte, matbaacılıkta çinkoya çok ihtiyaç duyulur.

Alman Simyacısı Agrikola, 1556 yılında saf çinko elde etme usulünü keşfetmiş bulunuyordu. Çinkonun kimyasal remzi (Zn) dir. Bu maden yer altında filizler halinde bulunur. Dünyada, çinko madeni bakımından zengin olan memleketler şunlardır: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Belçika, İngiltere, Avusturalya ve Çin.

ÇİNKOGRAFİ:

Çinkografi; bugünkü matbaacılıkta çok önemli bir yer tutar. Fotoğraflar, resimler ve demokratif yazılar çinkografi usulü ile klişe haline getirilip kâğıda basılırlar.

Çinkografi, çoğaltılmak istenilen resim veya yazının kalıbını çinko üzerine çıkarmak sanatıdır.

ÇİN MEDENİYETİ :

Çin medeniyeti, tarihin en eski medeniyetlerinden biridir. Çinliler, kendi tarihlerinin Milâttan 4000 yıl önce başladığını iddia ederlerse de, bu doğru değildir. Yapılan arkeolojik araştırmalara göre asıl Çin tarihi, Milâttan 11 yüzyıl öncesine kadar derinleşir. Fakat Çinin Orta Asyaya yakın olusu, memleketin kuzey ve batı taraflarında eski Taş Devri medeniyetlerinin doğup gelişmesinde büyük etkisi olmuştur.

Çinin medeniyet tarihini incelerken bir takım hükümdar sülâlelerine tesadüf ederiz.

Çinliler, el sanatlarında çok güzel eserler vermişlerdir. Bilhassa fil dişi oymacılığı, çinicilik, porselencilik hayli ileri gitmişti. Bundan başka ipek dokumacılığı, matbaacılık ve heykeltraşlık, Çinlilerin çok geliştirdikleri işlerdendir. Eski zamanlarda engin bir medeniyete sahip olan Çin, bu ileri durumu Orta Asyadan gelen Türk akıncılarına borçluydu. Orta Asyadaki iklim değişikliği sebebiyle kıtanın dört yanına uzanan Türkler, Çine de girdiler ve kendi uygarlıklarını Çinlilere öğrettiler.

Tabiî engeller dolayısiyle dünyaya kapalı kalan Çin, ancak 20. yüzyılın başlarında Avrupalılarla temasa geçebilmiştir.

ÇİN SEDDİ :

Çin Seddi, Milâttan önce 3. yüzyıl içinde yapılmıştır. Bu seddi yaptıran İmparator Çenk'tir. Çenk yurdunu, kuzeyden ve batıdan gelecek akıncılardan korumak düşüncesiyle bu duvarı yaptırmıştı. Çin Seddi Peçili körfezinden başlar ve 5000 kilometre bir uzunluktan sonra Kansu eyaletinin kuzey batısında sona erer. Seddin yüksekliği 6 metredir. Her 200 adımda bir 12 metre yüksekliğinde kaleleri vardır. Fakat bu uzun ve yüksek duvar, Hun İmparatorluğu ordulariyle Bançuların memlekete girmesine engel olamamıştır.

ÇİVİ :

Çivi, marangozlukta, dülgerlikte ve kunduracılıkta çok kullanılır. Çiviler, ağaçları, tahtaları birbirine rapteden, ucu sivri demir çubuklardır. Ayrıca tahtadan, çelikten, bakırdan yapılan çiviler de vardır.

Eskiden çiviler el emeğiyle meydana getirilirdi. Şimdi elin yerini otomatik makineler almıştır. İlk çivi makinesini yapan bir Amerikalıdır. Amerikanın Massachussetts eyaletinden olan bu Amerikalı, çivi makinesini 1786 tarihinde yapmıştı. Bugünkü çivi makineleri, bu ilk makinenin gelişmiş şeklidir.

ÇİVİT :

Çivit, bir mavi boya cinsidir. Bu boya Hindistan, Cava, Çin, Seylân, Meksika ve Brezilya gibi memleketlerde yetişen çivit bitkisinden elde edilmektedir. Bu bitki 1,5 metre yüksekliğindedir. Yaprakları yuvarlaktır.

Çivit bitkisinin yaprak ve sakları kesilir, ezilir. Sonra da birkaç saat müddetle suya konulur. Su içinde yavaş yavaş ekşime başlar. Başka bir kaba boşaltılan su, ağır ağır karıştırılır. Hava ile temasa gelen çivit, pul pul kabın dibine çöker. Bundan sonra ince bir bezden süzülüp kurutma işi başlar. Böylece, çamaşır yıkarken annelerimizin kullandığı çivit elde edilmiş olur.

Bu tabiî çivitten başka, bir de yapma çivit vardır. Bu cins çivit, kömür katranından çıkarılır. Alman kimyageri Adolph Baeyer 1880 de sun'î çivit yapmıya muvaffak olmuştu.

ÇİVRİL :

Denizlinin kazalarından biri de Çivrildir. Denizden 975 metre yükseklikte kurulmuştur. İçinde demiryolu istasyonu vardır. Çivrilin yüzölçümü 1235 kilometrekaredir. 60 ı bulan köyü ile beraber nüfusu 28 bini aşar.

ÇİZGİ :

Düz bir kâğıdı ikiye katladığımız zaman bir çizgi teşekkül eder. Bu kâğıdı tekrar açıp düzeltsek, kıvrılan yerde bir iz kalır ki, bu ize «çizgi» deriz. Oda duvarlarının birleştiği yerde döşeme tahtalarının arasında çizgiler görünür. Eğer, etrafımızdaki eşyayı dikkatle incelersek pek çok çizgilere rastlamış oluruz. Defterimize kalemle çizdiğimiz hat ta yine bir çizgidir.

Çizgiler, noktaların birleşmesinden meydana gelirler. Çizgiler cisim olmadıkları için uzunluk, genişlik, kalınlık gibi üç

boyuta birden sahip olmazlar. Çizgilerde yalnızca uzunluk boyutu vardır.

Çizgiler :

a) Doğru çizgi,

b) Kırık çizgi,

c) Eğri çizgi olarak ta üçe ayrılırlar. Bir cetvel kenarındaki çizgiler doğru çizgidirler. Metrenin tam açılmış olmayan şekli kırık çizgiye misaldir. Daire çemberi ise, eğri çizgiye en iyi bir örnektir.

ÇOCUK :

Doğumdan bülûğa (Erginlik çağına) kadar geçen zamana «çocukluk çağı» ve bu çağı yaşıyana da «çocuk» adı verilir.

Hayvan yavruları içinde, dikkatli bakıma en çok muhtaç olan insan yavrusudur; yani çocuktur.

Bir çocuk, vücut yapılışıyla büyüklerden kolayca ayırt edilir. Büyük insanların vücut organlarında belirli bir nisbet olduğu halde, çocuğun vücudu nisbetsizdir. Kısa ve ince bacaklar, küçük bir gövde ve bu gövdenin üzerinde de, kocaman bir kafa bulunur. Çocukta kemik sertleşmesi tamamlanmamıştır. Vücut durmadan gelişir, irileşir. Bunun için de çocuğun gerekli besini alması, yeter derecede istirahat edip uyuması şarttır. Bu fizyolojik olaylar yanında, çocuğun bir de psikolojik hayatı vardır. Çocukların duyması, düşünmesi, muhakeme etmesi büyük insanlardan apayrıdır. Onların tahayyülleri biz büyüklerinkine hiç bir zaman benzemez.

ÇOCUK BAKIMI :

Çocuk bakmak ve çocuk yetiştirmek kolay bir iş değildir. Bu konuda cilt cilt kitaplar yazılmış, tetkikler yapılmıştır. Böy-

le kitaplar okumak ve bunlardan bilgi edinmek muhakkak ki lâzımdır. Fakat bazı basit kaideler vardır ki, çocuk yetiştirmekte bunlar hiçbir zaman unutulmamalı, muhakkak gözönünde tutulmalıdır. Bunlardan en önemli olanlarını kaydediyoruz:

Yeni doğan bir çocuğun herşeyden evvel sıhhatine dikkat etmek lâzımdır. Çok giydirmek fenadır. Az giydirip üşütmek te fenadır. Doktorun dediğini yapmalıdır. Uyku saatlerini, yemesine, içmesine, süt içmesine dikkat etmek şarttır. Sütten kesilme zamanında iyi cins süt bulup içirmelidir. Küçük yaşta veya yaşına bile girmeden öksürük, zatürre gibi hastalıklara tutulmamalıdır. Bu hastalıklara yakalanırsa, çocuk yarım kalabilir. Diğer senelerde tekrar tekrar aynı hastalıklara yakalanabilir.

Vaktinden evvel zorla yürütmeğe uğraşmak tehlikelidir. Bacakları çarpılabilir.

Oyun oynamak zamanı gelince ufak tefek oyuncak almalıdır. Çünkü çocuk daima birşey yapmak ister. Boş duramaz.

Fırsat oldukça çocuğu bahçeye çıkarmalı, açık havada oynatmalıdır. Temiz hava alırsa ciğerleri temiz olur. Vücudu sıhhatini muhafaza eder. Kapalı odaların havası her zaman pis ve zehirlidir.

Çocuk büyüdükçe kendi işini yapabilir bir vaziyete gelir. O zaman ona kendi kendine yemek yemesini, giyinmesini, işlerini yapmasını öğretmelidir. Çocuk, kendi işleri için başkalarına muhtaç olmamalıdır.

Kendisine ait işlerde muntazam olmasını öğretmelidir. Elbiselerini, kitap ve defterlerini oraya buraya atmamalıdır.

Evin bahçesi varsa biraz bahçe işleri de yapmalıdır. Meselâ bahçeyi ufak bir kova ile sulamak isterse sulamasına müsaade etmelidir.

Çocuğa hiçbir zaman «yapamazsın!», «gidemezsin!», «beceremezsin!» dememelidir. Böyle denirse çocuğun hevesi kırı-

Kahramanlık Hikâyeleri

GEMİCİ KARA MEHMET

25 yıl süren kanlı savaşlardan sonra Girit, kılıçlarımızdan aman dilemişti. Yalnız, 15 yıldanberi muhasara altında bulunan Kandiye kalesindeki Venedikliler, tutunabilmek ümidiyle, canla başla vuruşuyorlardı.

Bir akşam gemilerimiz, kuytu bir koyda demirlediler. Bunu fırsat bilen Venedikli kaptan, Türk gemilerine hücum emrini verdi. Çakır yıldızlı gecenin karanlıklarında bir vuruşmadır başladı. «Allah Allah!» sesleri «Hurra!» seslerine karışıyor; deniz, meş'alelerin ışığında göz göz yanıyordu. Sabaha karşı savaş bitmişti. Kayıbımız ağırdı. Hele, İnebahtılı Durak Beyin güzel gemisinin Venediklilerin eline geçmesi, Türkleri hayli üzmüştü. Venedikliler gemiyi süslemişler, bayram yapıyorlardı. Bu sırada: «Cephane ambarında bir Türk var!» sesi, sarhoş Venediklileri şaşırtmıştı. Hakikaten ambarda gizlenmiş bulunan Kara Mehmet, elindeki meş'aleyi bir barut fıçısının içine attı. Bir anda alevlerin içinde kaybolan gemi, güvertesinde bayram eden 500 Venedikli ile beraber serin sulara gömüldü. Böylece, henüz 19 yaşını tamamlamamış olan Gemici Kara Mehmet, bütün şehit arkadaşlarının intikamını almış oldu.

Gülüyorum

MASKE VARMIŞ!

Hâkim — (Karşısındaki hırsıza) Yalan söylüyorsun! Girdiğin evin sahibi işte burada. Tam gece yarısı seni odanın içinde gördüğünü söylüyor!...

Hırsız — Belki görmüştür bay Hâkim. Fakat tanımasına imkân yoktu. Çünkü yüzümde koskoca bir maske vardı!

Gülüyorum

ACAİP!

Turgut — Bak şu resmi ben yaptım Demir. Beğendin mi?...
Demir — Nedir bu resim?
Turgut — Fransada güneşin doğuşu!
Demir — Hımmm... Güzel... Fransada olduğu belli!...
Turgut — Nereden anladın?
Demir — Ben hiç burada güneşin bu şekilde doğuşunu görmedim de ondan. Demek ki Fransada güneş böyle doğuyormuş!...

CEVAP

İhtiyar adam — Bana baksana oğlum. Bu köpek senin mi?...
Kayhan — Satın mı alacaksınız, yoksa sizi ısırdı mı? Söyleyin de ona göre cevap vereyim!...

AKISAN CEP ANSiKLOPEDiSi

HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: ALİ RIZA AKISAN. Yayımlıyan: Akısan Yayınevi — İstanbul Nuruosmaniye cad. No. 57/1 Her türlü müracaat ve para gönderme adresi: Akısan Yayınevi

Basıldığı yer: ERCAN MATBAASI — İstanbul

Bu ansiklopediyi, muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan selâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

31 Aralık 1953 Perşembe Sayı : 18 Fiyatı : 15 kuruş

TRAKTÖR
AKISAN
CEP ANSİKLOPEDİSİ
Ç-3
HARMAN MAKINASI
ÇİFTÇİLİK

Bunları biliyor musunuz?

HER HAYVANIN KANI KIRMIZI RENKLİ MİDİR?

Hayır. Midye vesaire gibi kemiksiz deniz böceklerinin kanlarının rengi kırmızı değil, mavidir.

TİMSAHLARIN ÜST ÇENELERİ

Timsahların yalnız üst çeneleri açılır. Alt çeneleri açılmaz.

YAĞMURLU HAVALARDA EN TEHLİKELİ AĞAÇ?

Ağaçlar arasında yıldırım çarpmasına en çok uğrayan, meşe ağacıdır. Yağmurlu havalarda bilhassa meşe ağaçlarından uzak durmalıdır.

KUŞLARIN KUYRUĞU NE İŞE YARAR?

Kuşların kuyrukları hem dümen vazifesini görür, hem de dengeyi temin eder. Hattâ kuşlar bir ağaç dalına kondukları zaman da yine dengelerini kuyrukları ile temin ederler.

Bazı kuşların kuyrukları gayet güzel ve renklidir. Böyle kuyruklar da onlara güzellik verir. Meselâ tavuskuşu ve cennetkuşu gibi. Bu kuşları, kuyruksuz olarak gözünüzün önüne getiriniz. Ne kadar çirkin olurlardı, değil mi?...

GÜNDÜZLERİ AY NEREDEDİR?

Gündüzleri de ay gökyüzündedir. Fakat görünmez veya pek hafif olarak farkedilebilir. Çünkü gündüzleri güneş vardır. Güneşin kuvvetli ve parlak ışığı, bütün diğer yıldızların ve ayın ışığından daha üstündür. Onun için bu aydınlıkta ay pek sönük görünür.

Geceleri güneş batmış olduğundan, yâni dünyamızın diğer yüzünden göründüğünden, bütün yıldızlarla beraber ay da gayet parlak olarak görünür.

lır. Yapacağı şeyleri bile hakikaten yapamaz. Halbuki ona yapamayacağı şeyleri de yapmasını ve başarmasını öğretmelidir. Çünkü hayat hep zorluklarla, türlü türlü tehlikelerle doludur. Küçükken ufak tefek zorlukları yenmesini öğrenen çocuk, büyüdüğü zaman büyük zorluklar karşısında kalacak olursa içine bir ürkme hissi gelmez ve ekseriya bu zorlukları yenmeğe muvaffak olabilir.

Çocuğa iyi arkadaşlar bulmalı, onu hiçbir zaman tek başına bırakmamalıdır. Tek başına kalırsa sinirleri bozulup ruhî hastalıklara tutulabilir.

Çocuğa, eğer kız ise muhakkak, ev işleri de öğretmeli ve yaptırmalıdır.

Çocuğun sorduğu sualleri cevapsız bırakmak iyi değildir. Bu sorulara doğru cevaplar vermelidir.

Çocuğu korkutmamalı, dövmemeli, yalan söyletmemelidir.

ÇOCUK ÇALGILARI VE ORKESTRALARI :

Okullarda, çocuk orkestraları kurmak her zaman için mümkün olan bir harekettir. Nitekim, bugün birçok okullarımızda, çocuklar tarafından teşkil edilmiş orkestralar vardır.

Bu orkestralarda çocukların kullanabileceği çalgılar yer alır. Piyano, keman, mandolin, akerdeon ve ağız mızıkası gibi...

ÇOCUK ESİRGEME KURUMU :

Hayır kurumlarımızdan biri de, Çocuk Esirgeme Kurumudur. Bu kurum bakıma muhtaç, öksüz veya kimsesiz çocuklara bakar. Çocuk kreşleri, çocuk dispanserleri açar. Çocuk bakımevleri kurar. Fakir aile çocuklarına yiyecek, giyecek yardımları yapar.

Çocuk Esirgeme Kurumunun kucağında yetişen çocuklar vücutça dinç, kafaca sağlam olarak büyütülüp okutulmaktadır. Çocuk Esirgeme Kurumunun merkezi Ankarada'dır. Her vilâyet ve kaza merkezinde de şubeleri vardır. Bu kurum, bağışlarla, vatandaş yardımlariyle yaşamaktadır.

ÇOCUK HASTALIKLARI :

Büyük insanlara nisbeten, çocuklar daha kolay hastalanırlar. Gelişip büyümeye muhtaç olan bu körpe vücudu hastalık-

lardan korumak dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Bununla beraber bazı çocuk hastalıkları da vardır ki; bunlar, bakımsız aile yavrularını kırar, geçirirler. Şimdi bu hastalıkları kısaca ayrı ayrı inceleyelim:

Difteri: Buna kuşpalazı da denir. 2 yaş ile 7 yaş arasındaki çocuklara daha çok musallat olur. Mikropludur. Çocuklara bu mikroplar vasıtasiyle bulaşır. Zamanında önü alınmazsa yavruyu öldürür.

Difteri çocuğa bulaştıktan 2 ile 15 gün sonra meydana çıkar. Çocukta ateş yükselmesi başlar. Boğazın içi kızarır. Şişen bademciklerin üzerinde beyaz, sarımtırak kül renginde yapışık bez gibi maddeler toplanır. Çocuk yemez, boğuk boğuk öksürür. Sesi kısılır. Solunum zorluğu başlar. Ateş, yükselmekte devam eder. İdrarda albümin olur. Nihayet, bu korkunç hastalığın önü alınmazsa çocuk ölür. Çocukta, bu gibi belirtiler henüz başlangıç halindeyken hemen mütehassıs bir doktora başvurmalıdır. Doktorun vereceği ilâç ve öğütleri yerine getirmek, çocuğun sağlığı için gereklidir.

Difteriye yakalanmamak için **difteri** aşısı ile aşılanmak icabeder. Ayrıca, bu gibi hastalığa yakalanmış olanın yanına sokulmak, eşya ve oyuncaklarını kullanmak çok tehlikelidir.

Kızıl: Bu hastalık, yüksek hararet ve boğazda beliren kızartılarla başlar. Zamanla vücudun her yerini kırmızı levhalar doldurur. Bir süre sonra soyulan bu kırmızılıklar yerinde albümin meydana gelir. Hastalık devam ederse vücut şişer, oynaklarda iltihaplar meydana gelir. Kızıl hastalığı en çok 5 ilâ 15 yaş arasında görülür. Çok bulaşıcıdır.

Kızamık: Ateşle ve nezle ile başlar. Vücutta tane tane kırmızılıklar peyda olur. Sonra bunlar kepek gibi dökülür. Kızamık, küçük çocuklar için tehlikelidir.

Çiçek: Eskiden tehlikeli olan ve yüzü çopur bırakan bu hastalık, bulunan aşısı sayesinde tehlikeli olmaktan çıkmıştır. Küçük yavrulara muhakkak çiçek aşısı yaptırmalıdır.

ÇOCUK OYUN VE OYUNCAKLARI :

Çocukların oyunları ayrıdır. Onların vücudu, daimî gelişme halindedir. Kuvvetli besin alan çocuk koşmak, oynamak ve zıplamak ister. Çocuk vücudu, harekete çok muhtaçtır. Çocuk, aldığı besinlerle vücudunda biriktirdiği enerjiyi, ancak hareketlerle harcayabilir. Sonra, çocuk oyunlar yoluyla hayata hazırlık yapar. Çocuk oyunları, çocuğun terbiyesinde çok önemli işler görürler.

Çocuk, oyuncağa da muhtaçtır. Yalnız, çocuk oyuncaklarının çok temiz tutulması şarttır. Ayrıca, çocukların kullandığı oyuncaklar, çocukları incitmeyecek şekilde yuvarlak ve hafif olmalıdır.

ÇOĞUL İSİMLER :

İsimler, tekil ve çoğul olarak ikiye ayrılırlar. Tekil isimler, tek olan varlıkların adlarıdır. Mehmet, Timur, otomobil, okul gibi... Çoğul isimler, birden fazla varlıkların adlarıdır.

Tekil isimlerin sonuna, çoğul takıları getirilerek çoğul isimler yapılmış olur. Çoğul takıları (ler - lar) olmak üzere iki tanedir. Ses uyumuna göre, bazı kelimelerin sonuna «ler», bazı kelimelerin sonuna da «lar» takıları eklenir. Defter - defterler, okul - okullar gibi...

ÇORAPLARIMIZ :

Pamuktan, yünden, ipekten veya naylon (Nylon) dan örülmüş ayak giyeceklerine, «çorap» adı verilir. Çoraplar uzun konçlu oldukları gibi, kısa konçlu da olurlar.

Çorapsız gezilmez. Kış günleri, ayaklarımızın üşümemesi için, yün çoraplar giymemiz yerinde olur.

ÇORLU :

Çorlu, Tekirdağ vilâyetine bağlı bir kaza merkezidir. 39 köyü vardır. Kaza merkezi Çorlu deresinin kenarında bulunur.

Kazanın, 12.509'u merkez kasabasında olmak üzere 47.110 nüfusu vardır.

ÇORUH :

Doğu Anadolu vilâyetlerimizden biri de Çoruh vilâyetidir. Çoruh vilâyetinin merkezi 3894 nüfuslu Artvin kasa-

basıdır. Vilâyetin engebeleri değişik şekiller halindedir. Yüksek ve sarp yamaçlı dağlar her tarafı ârızalandırır. Halk tarım işleriyle ve hayvancılıkla uğraşır. Meyvacılık ta oldukça gelişmiştir. Vilâyetin en büyük akar suyu Çoruh nehridir.

9.879 kilometrekarelik vilâyet topraklarında 159.386 nüfus yaşar. Çoruh vilâyetine Ardanuç, Borçka, Hopa, Şavşat ve Yusufeli kazaları bağlıdır.

ÇORUM :

Çorum, kuzey Anadolu vilâyetlerimizdendir. Vilâyet merkezi 20 bin nüfuslu Çorum şehridir.

Çorum vilâyetinin toprak büyüklüğü 11.240 kilometre karedir. Hüseynabat, İskilip, Mecidözü, Osmancık ve Sungurlu kazaları Çoruma bağlıdırlar. Çorum vilâyetinin genel nüfusu 315.556 kişidir. Tarım ve hayvancılığı ileri gitmiştir.

ÇÖL :

Geniş kumluklardan ibaret araziye çöl denir. Çöllerde su bulunmaz. Bu sebeple buralarda hemen hemen hayat yok gibidir. Çöllerin bazı yerlerinde rastlanan su birikintileri etrafında bir kaç hurma ağacına rastlanır ki, böyle yerlere vaha adı verilir.

Çöllerin bulunduğu bölgelerde, gece ve gündüz ısı dereceleri arasında büyük değişiklikler vardır. Gündüzün ortalık 50 derecede çayır çayır yanarken, geceleri hararet birdenbire sıfırın altına düşer. Bu ısı değişmeleri kayaları çatlatır, parçalar. Rüzgârların etkisiyle de ufalanan kayalar, zamanla toz haline gelirler, kum olurlar. Kum çöllerinin meydana gelişi anlattığımız şekildedir. Çöller, kum denizlerini andırırlar. Rüzgârların esintisi kumları savurur. Az zamanda kum tepeleri kaybolur veya düz olan bir yerde yeni kum tepeleri teşekkül eder. Kum fırtınaları kervanlar, vahalar ve köyler için çok tehlikelidir. Bu fırtınalara tutulan kervanlar, kum yığınlarının altında kalmak felâketiyle karşılaşırlar.

Kum çölleri olduğu gibi, taşlı çöller de bulunur. Taşlı çöller çakıl taşlariyle doludur. Buralarda da su, bitki gibi hayat izlerine rastlamak mümkün olmaz.

Dünyada çölleri çok olan kıt'a, Afrikadır. Bilhassa dünya çöllerinin en genişi «Büyük Sahra» adını taşır ki; bu da, Afrika'yı bir baştan bir başa kaplar. Büyük Sahra Afrikanın üçte biri kadardır. Büyük Sahranın kuzeyinde Atlas memleketleri, güneyinde Nijer nehri, Çat Gölü ve Sudan yer alır. Atlas memleketlerinden Çat Gölüne kadar genişlik 1500 kilometredir. Atlas Okyanusundan Nil nehrine kadar uzanan çölün boyu 5000 kilometreye yaklaşır. Bu uçsuz bucaksız çölün her tarafı düz değildir. Bazı yerlerde yaylâlara, yüksek dağlara da tesadüf olunur. Tek tük bulunan su kaynakları etrafında vahalar göze çarpar. Vahalar kervan yolcularının özlemle aradığı yerlerdir.

Büyük Sahranın ortalama yüksekliği 450 metredir. Eskiden deve kervanlarının aştığı bu yerleri şimdi otobüsler aşmaktadır. Avrupalılar çöl kumları üzerinde otomobil yolları yapmışlardır. Fransızlar, arteziyen kuyuları açarak çölün bazı yerlerini işe yarar bir hale sokmıya çalışıyorlar.

Afrikada Büyük Sahradan başka Nübye çölü, Kalahari çölleri gibi daha başka çöller de vardır.

Asya çölleri Arabistan yarımadasından başlar. İrandan geçerek Orta Asya ve Çine doğru uzanır. Avustralyanın ortası da geniş çöllerle kaplıdır.

Çöllerde rüzgârların meydana getirdiği kum tepelerine eksibe (kumul) adı verilir.

ÇÖLEMERİK (Bak: Hakkâri)

ÇÖMLEKÇİLİK:

Yemek masalarımızın üzeri çanak ve çömleklerle doludur. Bu kabları imâl eden çömlekçiler veya bu işle uğraşan fabrikalardır.

Çömlekler, lüleçamuru adını taşıyan iyi cins kilden yapılır. Kil su ile yoğrulur; hamur haline getirilir. Bu hamur istenilen kıvamı bulunca elde, tezgâhta veya tornada türlü şekillere sokulur. Böyle hazırlanan çömlekler, fırınlarda pişirilip sertleştirilir. Bu iş te bitince sıra sırlamaya gelir. Sırlama işinden sonra çömlekler ikinci defa olarak fırınlanırlar.

Memleketimizin İstanbul, Bursa, Burgaz, Midye, Çanakkale ve İzmir gibi şehirlerinde çömlekçilik sanatı oldukça ileri gitmiştir.

ÇUBUK:

Ankara kazalarından biri de Çubuktur. Kaza merkezi Çubuk ovasının kuzey ucunda kurulmuştur. Nüfusu üç bine yaklaşır. Ankaraya 43 kilometrelik bir yolla bağlıdır. Çubuk suyu üzerinde, Ankaranın kullanma suyunu sağlıyan Çubuk barajı kurulmuştur. Çubuk kazasının alanı 1633 kilometredir. Nüfusu 35 bini geçer. 71 adet köyü vardır.

ÇULLUK:

Çulluk uzun gagalı, esmer renkli bir kuştur. Çulluk kuşunun yüze yakın çeşidi vardır. Bunların bir kısmı ormanlarda yaşar. Bir kısmı da su kenarlarında, tarlalarda barınır. Çulluk böcek, sinek, solucan gibi böceklerle geçinir. Av mevsiminde avcıların özlemle aradığı çulluklar göçmen kuşlardandır.

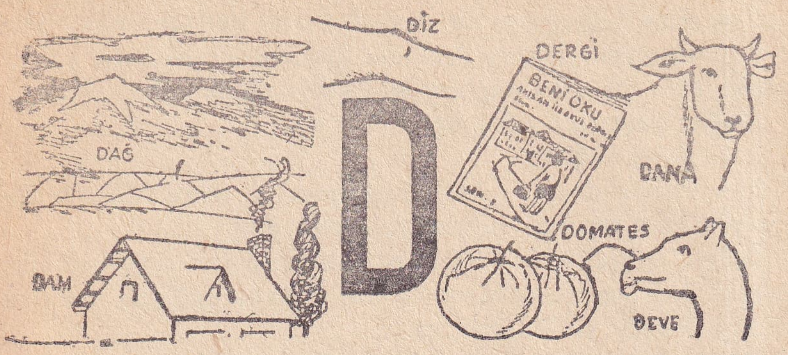
ÇUMRA:

Çumra Konyaya bağlı bir kazadır. Kaza merkezi 5.167 nüfuslu Çumra kasabasıdır. Kazada tarım ileridir. Hayvancılıkta gelişmiş sayılır. 2906 kilometrekare olan Çumra toprakları üzerinde 58 köy vardır. Bütün nüfus 40 binin üzerindedir.

ÇUVAL:

Taneli ürünleri; un, kömür veya şeker gibi maddeleri koyup taşıdığımız büyük torbalara çuval denilir.. Çuvallar kıl, yün, pamuk ve kendir iplerinden dokunur.

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ

D :

Türk alfabesinin 5 inci harfidir ve sessizdir. Sınıflamalarda 4 üncü maddenin başına konulur.

D :

Romen rakamlarında «D» işareti, 500 sayısıdır.

DADAY :

Daday, Kastamonuya bağlı bir kazadır. 159 köyü vardır. Nüfusu 50 bin kadardır. Halkın büyük bir kısmı toprak işleriyle ve hayvancılıkla uğraşır. Kaza merkezinde 1.401 kişi yaşar.

DAĞ :

Deniz düzleminden olan yüksekliği 500 metreyi geçen arazi yığıntılarına «dağ» denir.

Dağlar görünüşlerine göre:

a) Tek dağlar,
b) Küme dağlar,
c) Sıra dağlar, diye üçe ayrılırlar. Tek dağlar aşağı yu-

karı bir çadır manzarasını taşırlar. Ovaların ortasında tek olarak bulunurlar. Bursa yakınında Uludağ, Kayseri çevresindeki Erciyas dağları gibi.

Küme dağlar, üç beş dağın bir arada toplanmasiyle vücut bulurlar. Sıra dağlar ise, bir dağlar zinciri halindedirler. Duvar gibi uzanırlar. Kuzey Anadolu Dağları ile Akdeniz bölgemizdeki Toroslar, sıra dağlara en güzel misali teşkil ederler.

Dağlar yaşlarına göre de:

1 — Genç dağlar,

2 — İhtiyar dağlar şeklinde sıralanırlar. Genç dağların yamaçları diktir, tepeleri yalçındır. Alpler gibi.

İhtiyar dağların yamaçları yatıktır, tepeleri sarp değildir. Bunların üzerine zahmetsizce çıkılır. İhtiyar dağların uzaktan görünüşü kubbe şeklini andırır.

Dünya üzerindeki dağlar 4 şekilde meydana gelmişlerdir:

1 — Eski jeoloji devirlerinde yerkabuğunun kırışmasiyle vücude gelen dağlar...

2 — Çöküntülerin meydana getirdiği dağlar.

3 — Akar suların, yerkabuğunu aşındırması sonucunda aşınmayan kayaların ortada kalarak meydana getirdiği dağlar.

4 — Volkanların meydana getirdiği dağlar.

Dağlar, bir memleketin iklimine geniş surette etki yaparlar. Yüksek tepelerinde daimî kar bölgelerinin bulunması sebebiyle de tükenmez bir su deposu vazifesini görürler.

DAĞKEÇİSİ:

Dağkeçisi, yazın dağlarda, kışın ormanlarda yaşayan bir hayvandır. Kısa kuyruğu, sivri boynuzları ve vücut yapılışı ile keçiye benzer. Hayvan kuvvetli bacaklara, keskin tırnaklara sahip olduğu için, sarp yamaçlarda korkusuzca dolaşır. Hareketleri çeviktir. Bir sıçrayışta 7 metreyi zahmetsizce atlar.

Dağlarda ot, ormanlarda fışkın yiyerek beslenen bu hayvanın eti de gevrek ve lezzetlidir. Güzel Anadolumuzun pek çok yerlerinde rastlanan dağkeçileri, avcıların aradığı av hayvanlarındandır.

DAİRE :

Bir merkezden ayni uzaklıktaki noktaların birleşmesinden meydana gelen çemberin çevrelediği düzlem parçasına «daire» denir.

Silindir ve koninin düzlem yüzeyleri daire biçimindedirler. Soba borusunun ağzı tam bir dairedir. Madenî paralarımızın hepsi daire şeklindedirler. Çevremizdeki eşyayı incelersek daha pek çok daireler bulmuş oluruz.

Dairenin çemberi :

Daire bir yüzeydir. Bu yüzeyin sınırını gösteren çizgi, «çember» adını alır.

Dairenin merkezi :

Çemberin her noktasından eşit uzaklıkta bulunan ve dairenin tam ortasında bulunan noktaya, «dairenin merkezi» denir.

Dairenin yarıçapı :

Daire merkezini, daire çemberi üzerinde herhangi bir nokta ile birleştiren doğru parçasına «yarıçap» denir.

Dairenin çapı:

Daire merkezinden geçen ve daire çemberiyle sınırlanmış doğru parçalarına «çap» denir. Çap daireyi iki eşit parçaya böler.

Çap, yarıçapın iki katıdır. Çünkü, her çap iki yarıçapın, ayni yönde birbirini tamamlamasından meydana gelir.

Dairenin kirişi :

Çember üzerinde herhangi iki noktayı birleştiren doğru parçasına «kiriş» denir. O halde çap ta bir kiriştir. Bir dairenin en uzun kirişi çaptır. Çünkü merkezden geçer.

Dairenin yayı :

Çember üzerinde herhangi iki nokta arasında kalan daire parçası «yay» adını alır.

Daire merkezinden geçmeyip, çemberi iki noktada kesen doğruya «kesek» denir. «Teğet» ise, çembere bir noktada değen doğrudur.

DAİRE (Hükûmet):

Şehirlerde kaymakam, vali ve sair hükûmet memurlarının, vatandaşların hizmetini gördükleri yapılara «hükûmet dairesi» denir.

Ayrıca, apartımanlarda ailelerin oturdukları müstakil bölüklere de daire veya apartıman dairesi denmektedir.

DAİRE ÇİZMEK :

Toprak üzerine bir kazık çakalım. Buna ucu sivri bir çomağı iple bağlıyalım. İpi gererek çomağı dairenin etrafında dolaştırıp bir çizgi çizelim. Meydana gelen şekil bir dairedir.

Bir ip alalım. Bu ipin bir ucuna bir iğne, diğer ucuna da bir kurşun kalemi bağlıyalım. İğneyi kâğıt üzerine batırıp ipi gererek, kalemi iğne etrafında dolaştıralım. kalemin çizdiği şekil bir dairedir. İpin uzunluğu da yarıçaptır.

En düzgün daireler pergelle çizilirler. Pergeli yarıçap uzunluğunda açarak istenilen büyüklükte daireler çizilir. Bak: Pergel).

DAİRE GRAFİKLERİ :

Çoklukları şekillerle ifade etmek için grafikler kullanılır. Daire şeklinde grafiklerde, daire çoklukları göstermek için gereken büyüklüklerde dilimlere ayrılır. Meselâ, bir okulun kız ve erkek talebe sayısı grafikle gösterilecek olsun. O okulda 90 erkek, 30 kız talebe varsa; dairenin dörtte üçü erkek mevcudu için ayrılan renkle, dörtte biri kız mevcudu için ayrılan renkle boyanır.

Daire grafiklerinde dilimlere bölme, açı hesaplarıyla; yani iletki yardımıyla yapılır. Bir dairenin 360° olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

DAİRENİN ÇEVRESİNİ HESAPLAMAK, (π) sayısı :

Çeşitli yarıçapları olan çemberlerin uzunluklarını, çap uzunluklarına bölersek: daima 3.1416 sayısına yakın rakamlarla karşılasırız. 3.1416 sayısı, (π) pi sayısı adını alır. Çember uzunluğu çapa bölünürse (π) sayısı çıkıyor, o halde çapı π ile çarparsak çember uzunluğunu buluruz.

Çember uzunluğu = π $\times$ çap uzunluğu. Çap yarıçapın iki

katıdır. Yarıçap (R) ile gösterilir. O halde çap (2R) uzunluğundadır. O halde:

Çember uzunluğu = $2 \times \pi \times R$.

DAİRENİN YÜZÖLÇÜMÜNÜ HESAPLAMAK:

Dairenin alanı yarıçap karesini (π) sayısı ile çarparak bulunur. Yarıçapın karesi, yarıçapın kendi kendisi ile çarpımı demektir ki; bu da, yarıçapı gösteren R harfinin sağ üst köşesine küçük bir 2 rakamı konarak yazılır. (π) sayısını ise dairenin devresini hesaplarken görmüş ve 3,1416'ya eşit olduğunu öğrenmiştik. O halde dairenin alan formülü şöyle yazılır:

Daire alanı = πR^2.

DALGA:

Göl ve denizlerde rüzgârın etkisiyle meydana gelen çalkantıya dalga adı verilir. Durgun suya bir taş attığımız zaman da dalgacıklar meydana gelir. Açık denizlerin dalgaları çok büyük olur. İki dalga tümseği arasındaki mesafe bazan 200 metreyi bulur. Böyle dalgaların yüksekliği çok zaman 15 metreye yaklaşır. Dalgaların çıkmasında rüzgârın, yerçekiminin, ay ve güneş çekimlerinin ayrı etkisi vardır.

Dalgalar kıyılara çarpa çarpa geniş koylar, büyük körfezler açarlar; sahilleri girintili çıkıntılı bir hale sokarlar. Kayaları, taşları ufalayıp geniş kumsallar, plâjlar meydana getirirler. Su dalgalarından başka, ses dalgaları, elektrik dalgaları, sıcak ve soğuk dalgaları gibi çeşitli adlar taşıyan dalgalar da vardır.

DALGAKIRAN:

Fırtınalı havalarda gemiler, kuytu limanlara sığınırlar. Eğer gemiler rüzgârlara açık sahillerde kalırlarsa, dalgaların şiddetiyle kayalara çarpıp batarlar. İşte bu mahzurları gören insanlar, kendiliğinden kuytu olmıyan limanların önüne kalın ve uzun bir duvar çekerler. Bu duvar denizin içinde, rüzgârların şiddetle estiği tarafta yapılır. Azgın dalgalar bu beton duvara çarparak beyaz köpükler içinde parçalanırlar. Halbuki, duvarın arkasında kalan deniz suları, rüzgârın etkisinden, dal-

galaların tesirinden uzak kalacağı için uyur gibi hareketsiz kalır. Gemiler, vapurlar da burada rahat rahat dururlar.

İşte bu maksatla yapılan deniz içi duvarları «dalgakıran» adını alırlar.

DALGIÇ :

Deniz altına inen insanlara «dalgıç» denir. Dalgıçlık dersleri okutan dalgıç okulları vardır. Buralarda askerî veya sivil dalgıç yetiştirilir.

Dalgıçlar, lâstikten özel elbiseler giyerler. Başlarına miğfer gibi taslar geçirirler. Bu taslara lâstik borular bağlanmıştır. Dalgıç su altına inince, bu lâstik hava borusundan başındaki tasın içine hava gönderilir. Böylece dalgıç, su altında saatlerce durabilir.

Dalgıçları taşıyan motörlü sandallar veya büyükçe motörler vardır. Bunların içinde ya el ile çevrilen veya motörle işleyen tulumbalar bulunur. Bu tulumbalar, dalgıcın hava borusuna hava gönderir. Bazı dalgıç sandallarında elle çevrilen büyük bir tekerlek görürsünüz. İşte hava tulumbası budur.

Madenden yapılmış dalgıç elbiseleri de vardır. Bunlar ekseri aliminyum madeninden yapılır. Başa giyilecek miğfer de bakır madenindendir. Çelikten yapılmış dalgıç elbiseleri de vardır. Bu elbiseleri giyen dalgıçlar 200 metreye yakın derinliklere inebilirler.

Çelik olmayan diğer elbiselerin içine hava tulumbası ile hava gönderilir. Çünkü deniz altına doğru inildikçe suyun basıncı artar. Bu basıncı karşılamak için elbise içine hava gönderilir.

Dalgıçlar büyük hizmetler görürler. Batmış denizaltı gemilerinin mürettebatını kurtarırlar. Köprü, bent veya denizaltındaki tünellerin temellerini muayene ederler. Batan gemileri bulurlar. Bunların içinden kıymetli eşyaları paraları çıkarırlar. Deniz veya nehir altlarını temizlerler.

DAMARLAR (Toplar damar, atar damar):

Canlılarda, içinde besleyici sıvıların dolaştığı borucuklara damar denir. Vücudumuzdaki kan damarları gibi. .

İnsan vücudundaki damarlar; atar damarlar ve toplar damarlar olmak üzere ikiye ayrılır. Yürekten çıkan kan, atar damarlar içinden geçerek vücut organlarına gider. Organlara varıp kirlenen kanı kalbe ileten damarlar da, toplar damarlardır. Damarlar içinde kan, kalbin basıncı sayesinde dolaşmaktadır. Damarlar ve kanın dolaşımı hakkında daha fazla bilgi edinmek için: (Bak: Kanın vücutta dolaşımı).

Mermer ve taş gibi maddelerdeki dalgalı çizgilere de yine damar adı verilir.

DAMAT İBRAHİM PAŞA:

Osmanlı devleti tarihinde «Lâle Devri» adiyle bir devir açıp, İmparatorluğu 12 yıl barış ve eğlence içinde yaşatan Sadrâzam, Damat İbrahim Paşadır. İbrahim Paşa Ürgüplüdür. Babası Ezdin Voyvodası Ali Ağa idi. 1688'de İstanbula gelen İbrahim Efendi, baltacılıkla saraya girdi. Sarayda Şehzade Ahmet'le tanıştı; onun sevgisini kazandı. Şehzade Ahmet, III. Ahmet adiyle tahta çıkınca Ürgüplü İbrahim Efendi padişahın gözdelerinden biri oldu. Önceleri kızlarağası kâtipliğine geçirildi. Zamanla, kendi isteğiyle saraydan ayrıldı. Her türlü dedikodudan, ihtirastan uzak kaldı. Nihayet, Sadrâzam Ali Paşanın Varadin savaşında şehit düşmesi üzerine İbrahim Efendi tekrar saraya alındı; İmrahor oldu. 1716'da sadaret kâhyalığına tâyin olundu. Vezaret payesi aldı. Sadaret kaymakamı oldu. Avusturyalılarla devam eden savaşa son verdi. 1718'de Pasarofça Barışını imzaladı. Ağır yenilgiden sonra sadarette bulunan Nişancı Mehmet Paşa çekildi. Yerini İbrahim Paşaya bıraktı. İbrahim Paşa III. Ahmed'in kızıyla da evlenerek damat lâkabını aldı. Damat İbrahim Paşa 13 yıl süren sadrâzamlığı esnasında İstanbulu kasırlarla, saraylarla süsledi. Saray ve kasırlar halkı, lâle bahçelerinde eğlenir oldu. Padişah ve devlet erkânı zevke, sefaya daldılar. Devir barıs içinde geçti. Bu arada ilk kâğıt fabrikası, ilk matbaa açıldı. İtfaiye teşkilâtı kuruldu. San'atkârlar korundu. Fakat Patrona Halilin ayaklanması sonunda Damat İbrahim Paşa 1770 de öldürüldü. (Bak: Lâle Devri).

DANA:

Sütten kesildikten sonra, bir yaşına kadar olan sığır yavrularına dana denir. Dana eti çok körpe ve çok lezzetli olur.

DANABURNU :

Danaburnu; bahçe ve tarlalarda, toprak içinde yaşayan zararlı bir böcektir. Ön ayakları küreğe benzeyen bu böcek, bitki köklerini yer, böylelikle de bitkiler kurumuş olur.

DANİMARKA :

Avrupa kıtasında Almanyanın kuzeyinden İskandinavya yarımadasına doğru bir yarımada uzanır. Bu yarımada, Jutland yarımadasıdır. İşte, Jutland yarımadasiyle bu yarımadanın etrafında bulunan adalar, Danimarka kırallığına aittir. Danimarkanın ana vatanı olan Jutland yarımadasile, bu yarımadanın doğusunda yer alan Fünen ve Seeland adaları geniş düzlüklerden ibarettir. Büyük bir ovayı andıran topraklar yeşil çayırlarla, güzel ormanlarla doludur. Bu ormanların kucağını şirin kasabalar süsler. Şimal denizinden Baltık denizine uzanan deniz yolu Danimarka denizlerinden geçer. Bilhassa, Skager Rak ve Kattegat boğazları bu geçitlerin en önemlileridir.

Danimarkada iklim nisbeten yumuşak, yağıs boldur. Halkın kıyılarda yaşayan kısmı balıkçılıkla geçinir. Bütün nüfusun beşte ikisi çiftçilik yapar. Arazi, küçük parçalar halinde islenir. Çayırlarda iyi cins ineklerle koyun sürüleri beslenir. Kümes hayvanlarından da bol bol faydalar sağlanır.

Danimarkada demir yolları yanında muntazam kara yolları da, düzgün kanallar da yapılmıştır. Aarnus, Odense gibi yerler, Danimarkanın baslıca şehirleridir. Danimarka mesrutî kırallığının başşehri 731.707 nüfuslu Kopenhagdır. Bu sehir, Seeland adasının doğusunda, Sund boğazı üzerindedir. Madence fakir olan Danimarka, endüstriden cok, bir tarım memleketidir. Alıs verisini İngiltere ve komsularivle yapar. Simal denizinde İzlanda yolu üzerindeki Far Oer adaları ile Grönland adası Danimarkanındır.

Danimarkanın yüzölçümü 42.863 kilometrekare ve nüfusu 4.045.232 kişidir.

DANİŞMENTLİLER DEVLETİ:

Danişmentliler Devletinin kurucusu Emir Danişmenttir. Emir Danişment, Alp Aslanın ordusunda bir komutandı. Malâzgirt zaferinin kazanılmasında onun da payı vardır. Emir Danişmentin gösterdiği yararlıklara karşılık, Alp Aslan ona zaptettiği ülkelerin idaresini verdi. Böylece, Danişmentliler Devleti, Anadoluda kurulan ilk Müslüman Türk devletlerinden biri oldu.

Daha sonra, Emir Danişmentin ordusu Bizanslılarla savaştı; Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Çorum ve Kastamonu şehirlerini ele geçirdi (1084). O zamanlar; Haçlı Savaşları oluyordu. Avrupa Hıristiyanlarının kurduğu ordular, dalgalar halinde Ön Asyaya saldırıyorlardı. Emir Danişment bazan yalnız, bazan da Selçuk hükümdarı Birinci Kılıç Aslanla birleşerek Haçlılar üzerine yürüdü. Büyük zaferler kazandı. Yine bir düşman kalesini kuşatmışken okla yaralanıp öldü (1106). Danişmentin mezarı Niksardadır. Danişmentin ölümünden sonra yerine, oğlu Melik Gazi geçti.

103 sene devam eden Danişmentliler Devleti, nihayet 1174 senesinde tarihe karıştı. Anadolunun Türkleşmesinde ve Haçlı Ordularının zafere ulaşamamasında Danişmentlilerin büyük rolü vardır.

DANS (Ritmik dans):

Vücudun müziğe uyarak yaptığı ölçülü hareketler dans ismini alır. Ritmik danslar için: **(Bak: Ritmik dans).**

DANTE ALİGHİERİ (1265 - 1321):

Dante, İtalyanın en büyük şairlerinden biridir. 1265'te Floransada doğdu. Küçük yaşta şiir yazmıya başladı. Lâtince öğrendi. İtalyayı dolaştı. Nihayet 1321 de Ravenna şehrinde öldü. Dantenin, hemen hemen bütün dillere çevrilen en büyük eseri «İlâhî Komedi» dir.

DANTELÂ:

Dantelâ bir örgü cinsidir. Elde örüldüğü gibi, makinelerde de örülür. Fakat, el örgüsü dantelâlar makine dantelâlarından çok daha kıymetlidir. Bugün İtalyada, Fransada, Belçikada ve

İspanyada dantelâ örücülüğü önemli bir yer tutar. Türkiyede de ekseriya kızlar, tığlarla iyi cins dantelâlar örmektedirler.

DÂRÂ (DARİUS) :

Dârâ, eski İran hükümdarlarındandır. Milâttan önce 521 yılında hükümdar olur olmaz, memleketindeki isyanları bastırdı. Islahata girişti, orduyu düzeltti. Memleketinin sınırlarını genişletmiye başladı. Az zamanda Pençap eyaletini ülkesine kattı. Batıda Sisam adasını zaptetti. Karadeniz Boğazından geçerek Tuna, Dinyestr ve Dinyepr boylarına kadar uzandı. Bir ara Yunanistana saldırdı. Ama en sonunda yenilmekten kurtulamadı. (M. Ö. 490). Bu yenilgi, Dârâya çok dokunmuştu. 3 yıl süren bir intikam hazırlığından sonra, gayet büyük bir ordu ve 1200 parçadan ibaret bir donanma ile Yunanistana yeni bir sefer hazırlarken Milâttan Önce 485 senesinde öldü.

DARENDE :

Darende, Malatyaya bağlı bir kazadır. Yüz ölçümü 1394 kilometrekaredir. Nüfusu, 47 köyünün nüfusu ile birlikte 26 bindir. Darende kasabası, Gürün suyu kenarında kurulmuştur. İçinde 6.132 kişi yaşar. Malatyaya 82 kilometre uzaklıktadır. Kazada tarım ileridir. Koyunculuk gelişmiştir. Sulak topraklarda meyvacılık yapılır.

DARI :

Darı tahıl bitkilerinden sayılır. Çeşitli darı nevileri arasında adî darı ile İtalya darısı en önemlilerdendir. Türkiyede az yetiştirilen darı, en çok İtalya, Fransa, Almanya, Macaristan ve Çin gibi ülkelerde yetiştirilir. Darı hafif kumsal toprakları sever. İlkbaharda ekilir. Darıdan ekmek ve boza da yapılır.

DARVİN, CHARLES ROBERT (1809 - 1882) :

Darvin İngilizdir. Büyük adamlar yetiştiren bir aileye mensuptur. Kendisi 1809 da doğdu. Edimburg Üniversitesinin tıp bölümünde 2 yıl okumuş, bilâhare Cambridge üniversitesine geçmiştir. Nihayet papaz mesleğine girdi. Entomoloji, Biyoloji, ve Jeoloji, ilimleri üzerinde çalıştı. Bir aralık Güney Amerika, Avusturya ve Yeni Zelândada 5 yıl süren bir geziye çıktı. Bu gezi 1832 den 1836 yılına kadar devam etti. Memleke-

Kahramanlık Hikâyeleri:

KANCA AHMET PEHLİVAN

Girit cengi kahramanlarımızdan biri de, Kanca Ahmet Pehlivandı. Aslen Aydınlı olan bu yiğit, adaya çıktığı zaman henüz 18 yaş baharını yaşıyordu. Girit savaşı süresince, siperden sipere koştu; kaleden kaleye tırmandı. Gösterdiği kahramanlıklara karşılığı, sılaya dönme hakkını kazandı. Fakat, memleketine dönmeyi düşünmedi bile... O, yiğit arkadaşlarının yanında kalıp vuruşmayı tercih etti. «Er kişi, gaza meydanından ayrılmaz!» cevabını verdi.

Kanca Ahmet Pehlivanın bir çetelesi vardı. Her düşman öldürdüğünde, çeteleye bir çentik açardı. Ama bu çentiklerin kaç tane olduğunu, bir gün olsun saymamıştı.

Bir sabah tanyeri ağarırken, ordugâh ezan sesleriyle uyandı. Herkes abdest aldı, namazını kıldı. Biraz sonra Kanca Ahmet Pehlivan, 4 arkadaşiyle baskına çıktı. Alaca karanlıkta yamaçları aştılar. Düşman siperlerinin gerilerine düştüler.

Akşam olmuştu. Karşıdan 3 yiğit geliyordu. Omuzlarında da bir yaralı yeniçeri vardı. Bunlar, Kanca Ahmet Pehlivanın adamlarıydı. Yaklaştılar. Omuzlarındaki yaralıyı indirdiler. İçlerinden biri: «Nidelim arkadaşlar. Hani, epeyi kâfir biçtik emme, Pehlivanı da yaralanmaktan kurtaramadık.» sözlerini söyledi. Kanca Ahmet Pehlivan gülümsiyerek başını kaldırdı: «İbiş! İbiş! Şu çeteleme 5 çentik çiziver!» diye seslendi İbiş çeteleyi aldı, muayene etti.

— Pehlivan, bunun üzerinde açık bir yer kalmamış ki... Cevabını verdi. Çentiklerin sayısı (100) ü geçmişti.

Kanca Ahmet Pehlivanın gözleri ıslandı. Ağır ağır konuşmaya başladı:

— İbiş, o çentiklerin ne değeri var ki... Adada bunca yıldır kâfir tepeledim. Ama, yine isteğime kavuşamadım.

Yeniçeriler birbirlerine bakıştılar, o devam etti:

— Ne olurdu, şu burçların üzerinde ölmeden al sancakların dalgalandığını görebilseydim!

Gülüyorum :

KAZA MI?

Aycan — Ne oldu sana Turgut! Kaç gündür ortalarda yoktun!...

Turgut — Sorma kardeşim!... İki gündür otomobil altındaydım!...

Aycan — Sahi mi söylüyorsun!... Geçmiş olsun. Bir kaza mı oldu?...

Turgut — Hayır. Bizim otomobil bozulmuştu da onu yapmak için babamla beraber altına girdik!....

NE DEMİŞ

Sevimin annesi — Ne yapıyorsun orada Sevim?! Aynanın karşısında iki gözünü de kapamış öyle duruyorsun!...

Sevim — Uyurken yüzümün nasıl olduğunu görmek istiyorum da onun için anneciğim...

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : ALİ RIZA AKISAN
Teknik Sekreter: EJDER AKISAN - Yayımlıyan: AKISAN YAYINEVİ : İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi :
AKISAN YAYINEVİ.
Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.

Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.

4 Şubat 1955, Cuma. Sayı : 19. Fiyatı : 15 kuruş

AKISAN

CEP ANSİKLOPEDİSİ

D-1

Bunları biliyor musunuz ?

AYDA HAYAT VAR MI?

Bilginler, ayı uzun zamandanberi incelemişler; orada, su ve hava olmadığını anlamışlardır.

Hava ve su olmayan yerde, bizim dünyamızdaki hayata benzeyen hayat olmasına imkân yoktur.

Yalnız şurası muhakkak ki, aya gidebilsek orada yaşamamıza imkân hâsıl olamıyacaktır.

DENİZLERDEKİ AKINTILARIN SEBEBİ

Denizlerdeki akıntıların çeşitli sebepleri vardır. Rüzgârlar, sadece deniz yüzünde dalgalar yapmakla kalmıyarak, akıntıları da meydana getirirler. Denizin çeşitli kısımlarındaki ısı farkı da akıntıları meydana getirir. Tıpki, havanın çeşitli kısımlarındaki ısı farklarının hava akımlarını, yani rüzgârları meydana getirmesi olaylarında olduğu gibi...

DÜNYANIN EN KISA İNSANLARI

Afrikada yaşıyan Pigmeler, en kısa insanlar olarak bilinir. Hakikatte en kısa boylu insanlar Lâponlardır. Bunlar yaşadıkları kuzey İskendinavyanın bitkileri gibi bodurdurlar.

SUN'Î İPEK NEDİR?

Sellüloz denilen bir nevi madde vardır ki, bu bazı cins ağaçlardan çıkarılır. İşte bu maddeden sun'î ipek yapılmaktadır.

DÜNYAMIZIN ORMANLARI

Dünyamızın bir çok yerleri büyük ormanlarla kaplıdır. Böyle ağaçlı yerler, dünyamızın beşte biri kadardır ve bu yerin büyüklüğü de 20 milyon kilometre kare kadar tutmaktadır.

tine döndüğü zaman kendisi için gerekli incelemeleri yapmış bulunuyordu. Devamlı çalışmaları sayesinde zamanla dünyanın en büyük biologlarından biri oldu. O vakitler henüz bir faraziye olan Tekâmül Nazariyesine Darvin ilmî bir cephe verdi. Tekâmül Nazariyesine göre, dünyadaki yaratıkların bazıları ayni atadan gelmektedir. Meselâ evlerimizdeki kediden ormanlardaki arslana kadar bir kısım hayvanlar az veya çok ayrımlarla (kedi sınıfına) girerler. Tabiat, yüzyıllar boyunca yaptığı etkiler sonunda bu hayvanlar üzerinde değişmeler vücuda getirmiş, böylece bir sınıfa mensup olan hayvanların çeşitli nevileri türemiştir.

Darvin'in asıl nazariyesi, Tabiî İstifa nazariyesidir. Bu nazariyeye göre tabiat, muhitlerinde yaşamıya en elverişli olan bitki ve hayvanları otomatik bir surette seçip yaşatıyor. Çürükleri ve bu muhite uyamıyanları da yok ediyor.

Büyük âlim Darvin, 1859'da yayınladığı «Cinslerin Menşei» adındaki kitabı ile fikirlerini ortaya attı. Daha sonra «İnsanın Zuhuru» adlı eserini yazdı. Yaşadığı yılların kilise zihniyetine, yani Hıristiyanlık inancına aykırı olan bu eserler bir çok insanlar tarafından kuvvetle benimsendi. Bugün de, Darvin tarafından ortaya atılan fikirlerin ilmî bir hakikat olduğu anlaşılmış oldu.

Darvin, 1882 yılının 19 nisanında öldü. İngiltere'de büyük insanların gömüldüğü Westminister Abbey kilisesine gömüldü.

DATÇA :

Datça, Muğla vilâyetine bağlı bir kazadır. Kazanın yüzölçümü 438 kilometrekaredir. 7 köyü ile birlikte nüfusu 6 bine yaklaşır. Ege kıyılarımızın Akdeniz kıyılariyle birleştiği yerde kurulmuş şirin ve verimli bir kasabadır.

DAVETİYE :

Düğün, nişan v.s. gibi törenlerine katılacak misafirlere davetiyle gönderilir. Davetiye bir çağrı yazısıdır. Davetiyelerde tören yeri, tören gün ve saati açıkça belirtilir. Düğün davetiyelerinde düğünü veya nişanı yapanların da, karşılıklı olarak ad ve soyadları yazılır.

Ekseriya, bir ailenin bütün insanlarına ayrı ayrı davetiye

gönderilmez. Aile reisine yazdığımız bir davetiye ile bütün ev halkını davet etmiş sayılırız. Davetiye dilinin kibarlığına, inceliğine itina göstermek gerekir. Davetiyeleri temiz zarflar içine koyarak dağıtmak en doğru harekettir.

DAVUL :

Davul, Türklerin çok eskidenberi kullandığı bir çeşit müzik âletidir. Osmanlı Beyliği bağımsız bir devlet haline gelince Konya Selçuklu Sultanı Alâeddin, Osman Beye bağımsızlık nişanesi olarak bir tuğ, bir bayrak, bir de davul göndermişti. Davula bayramlarda, köy düğünlerinde ve pehlivan güreşlerinde sık sık rastlarız. Ayrıca, orkestralarda, bandolarda kullanılmaktadır.

DAVUT PAŞA :

Tarihimizde iki Davut Paşa vardır. Bunlardan birincisi askerlik alanında ün almış, diğeri de Padişah Genç Osmaan'ı öldürmekle şöhret kazanmıştır.

1 — Birinci Davut Paşa, Fatih devri kumandanlarındandır. Fatih onu Rumeli Beylerbeyliğine tâyin etmişti. O zaman İşkodra kalesinin alınması gerekiyordu. Fatih bu görevi Davut Paşaya verdi. Davut Paşa büyük toplar döktürerek kaleyi kuşattı. Fatihin ölümüne kadar Rumeli Beylerbeyliğinde kalan Davut Paşa, İkinci Bayezit zamanında Anadolu Beylerbeyliğine tâyin olundu. Gedik Ahmet Paşa gibi kahraman bir vezirin öldürülmesi üzerine beliren hoşnutsuzluğu gidermek için İkinci Bayezit, Davut Paşayı Sadrâzamlığa getirdi.

14 yıl süren sadrâzamlığı esnasında Davut Paşa Bağdat'ın istilâsını tamamladı. Karaman üzerindeki Osmanlı egemenliğini kuvvetlendirdi; İspanya'daki Endülüs Devletini korumak gayesiyle Aragon ve Kastil Devletleri üzerine donanma yolladı. Nihayet tekaütlüğünü istedi ve 1498 yılında da Dimetoka'da öldü.

2 — İkinci Davut Paşa Bosnalı'dır. Osmanlı tarihinde ilk defa olarak padişah öldüren bir adamdır. Bosnalı Davut Paşa, Genç Osman'ın tahta çıkması üzerine Rumeli ve Silistre valiliklerine tâyin olunmuş; sonraları saraya alınmıştı. Sultan Osman tahttan indirilip Yedikule zindanlarına gönderilince Davut Paşa Sadrâ-

zamlığa getirildi (1621).

Davut Paşayı Sadrâzamlığa getiren Birinci Sultan Mustafa idi. Zaten Davut Paşa da, Sultan Mustafa'nın eniştesi oluyordu. O sıralarda İstanbul karmakarışıktı. Yeniçeriler, Sipahiler her tarafı haraca kesiyorlardı. Deli padişahın anası, Davut Paşayı çağırdı. Genç Osman'ın öldürülmesi için emirler verdi. Çünkü Genç Osman'ın tekrar tahta çıkmasından korkuyordu. Davut Paşa kâhyası Ömer Ağa ile bir kaç kişiyi yanına alarak Yedikule'ye gitti. Genç padişah İkinci Osman'ı boğdu.

Bundan sonra etrafı saran dedikodular sarayı ürküttü. Davut Paşa sadrâzamlıktan atıldı. Birinci Mustafa «Benim iznim yoktu, o kendiliğinden öldürdü» diyerek yükü üzerinden atmak istiyordu. Ayaklanan sipahiler Davut Paşayı saklandığı yerden çıkardılar. Türlü maceralardan sonra kapıcılar kâhyasının damadı Ahmet Ağa, 200 kapıcı ile Davut Paşayı Yedikule zindanına götürüp boğdu (1622)).

DAVY (Deyvi okunur) (1778 - 1829) :

Davy, İngiliz âlimlerinden biridir. 1778 de doğdu. Küçüklüğünde kabiliyetsiz bir öğrenci sayılan Davy, 1794'den sonra değer kazanmaya başlamıştır. Kendisini ilme verip özel olarak çalıştığı gibi, tıp tahsilini de tamamlamıştır. Bu çalışmalar sonunda da, yüzyılların nâdir yetiştirdiği büyük kimyagerlerden biri olmuştur. 1801'de henüz 23 yaşındayken Royal Institution gibi İngiltere'nin yüksek bir ilim yuvasına müdür ve kimya profesörü tâyin edilmiştir.

Davy'nin en büyük icadı, kendi adıyle anılan Davy lâmbasıdır. Ancak, bu lâmbanın icadından sonradır ki, maden ocaklarındaki gaz patlamaları sona erdi. 1820'de İngiltere Akademisi (Royal Society) ne üye seçilen Davy'nin ölümü 1829 senesine rastlar.

D. D. T. (Dedete) :

Son yıllarda bulunmuş çok faydalı bir ilâç ta D. D. T. dir. Bu harfler, ilâcın halk arasındaki adı olmakla beraber, aslında ilâcı meydana getiren unsurların baş harfleridir.

D. D. T., bit, pire, sinek, tahtakurusu, güve ve sair (haşaratı) zararlı böcekleri öldürmeye yarar. Bu ilâcı gaz içinde eriterek odaya sıkarlar. İlâç sıkılırken ve sıkıldıktan sonra kapılar, pencereler bir müddet kapalı tutulur.

DEDE KORKUT :

Çok eski Türk hikâyelerini toplayan bir kitap vardır. Bunun ismi «Dede Korkut» tur. Hikâyelerin hepsi kahramanlıkları anlatır. Bu hikâyelerin bazıları şunlardır: Deli Dumrul, Boğaç Han Salur Kazanın Tutsaklığı, İç Oğuzla Dış Oğuzun Savaşları ve saire...

Bu hikâyeler Azerbeycan Türkçesi ile yazılmıştır ve eski Türk edebiyatının en güzel bir eseridir. Milâttan önce yedinci yüzyılda yazılmış olduğu zannedilmektedir. Kitabı yazan belli değildir. Dede Korkut isminde bir kimse yaşamış mıdır? Bu hikâyeler onun eseri midir? Yoksa Dede Korkut, sadece bir hikâye kitabına verilmiş efsanevî bir isim midir? Bu soruların cevabı doğru olarak verilememiştir. Çünkü elde mevcut kaynaklar yoktur.

Dede Korkut hikâyeleri gayet sade ve anlayışlı bir dille yazılmıştır. Üslûbu heyecanlı ve akıcıdır. Lisan tamamen Türkçedir.

Hikâyeler nesir halindedir. Bazı kısımları ise küçük şiirler şeklindedir. Bu şiirler gayet âhenklidir. Hikâyeler eski Türklerin yaşayışlarını, savaşlarını, düşüncelerini, hayat hakkındaki görüşlerini aksettirir. Bu bakımlardan çok önemlidir. Bu hikâyelerde kullanılmış olan isimler hep Türk isimleridir. Meselâ, Demirgücü, Karabudak, Kayangücü, Boğaç Han gibi. Hikâyeler anlatırken Karadeniz ve Akdeniz sahillerinden, Gürcistan, Doğu Anadolu, Bayburt gibi yerlerden bahsedilir.

Tepegöz isimli bir hikâye vardır ki, meşhur Grek şairlerinden Homer'in bu hikâyenin tesiri altında kaldığı sanılmaktadır.

DEFTER TUTMA :

Alış veriş hesaplarını tesbit etmek için defter tutulur. Birtakım çizgiler çizip bunların arası gerekli yazı ve hesaplarla doldurulur. Bu cedvelde kazanç ve masraflar belirtilir. Hesap tutmanın başlıca 2 şekli vardır:

1 — Alınan ve sarfedilen para hesabını bildiren kasa hesabı.

2 — Bir şahsın veya bir müessesenin diğer bir müesseseye olan borcunu gösteren borç hesabı.

DEĞİRMEN :

Değirmen, basit bir makinedir. El ile çalışan kahve değirmeni olduğu gibi, tabiat kuvvetlerinden faydalanmak suretiyle işleyen değirmenler de vardır.

Değirmenlerde bilhassa tahıl taneleri öğütülür; un haline getirilir.

Değirmen çeşitleri :

1 — El değişmenleri, el ile çalıştırılır. Köylerde bulunur. Çok az un verir.

2 — Su değirmenleri, su kuvvetiyle çalışırlar.

3 — Yel değirmenleri, rüzgâr kuvvetiyle iş görürler.

4 — Motör ve buhar makinası ile çalışan değirmenler, ısı kuvvetiyle çalışırlar.

5 — Elektrik değirmenleri, elektrik kuvvetiyle işlerler.

Değirmenleri işletmek için tabiat kuvvetlerinden faydalanma:

Su değirmenlerinde değirmen çarkını akarsu, yeldeğirmenlerinin çarkını da rüzgâr çevirir.

Değirmen nasıl işliyor?

Değirmen dişliler yardımiyle dönen bir taşla, o taşın altında sabit duran başka bir taş bulunur. Bu taşlar yatay durumdadırlar. Üst taraftaki oluktan dökülen taneler taşın ortasındaki oluktan iki taş arasına girerek ezilirler; un olurlar.

Değirmenin önemi :

En önemli besinlerimizden biri olan ekmek undan yapılır. Değirmenler olmasa un yapılamazdı. Değirmenler bize ekmeklik un sağladıkları için çok önemlidirler.

DEKAMETRE ·

Uzunluk ölçüleri birimi olan metrenin katlarından biri de dekametredir.

Dekametre, metrenin 10 katıdır. On metre, bir dekametre eder.

DELHİ •

Delhi, Hindistan Cumhuriyetinin başşehridir. Eski Türk sanat eserleriyle doludur. Delhi, Kalküta, ile Bombaydan ayni uzaklıktadır. Demiryollarıyle Hint yarımadasının her tarafına bağlıdır. Altın ve gümüş işlemeciliğinde, oymacılıkta hayli ileri olan Delhinin 'nüfusu 521.849 kişidir.

DELTA :

Nehirlerin denizlere döküldükleri yerde deltalar meydana gelir. Suların taşıdığı toprak döküntüleri, suların yavaşladığı nehir ağzında dibe çökerek derin bir toprak çıkıntısı teşkil eder. Bu çıkıntı «delta» adını alır.

Deltalar tarıma çok elverişli yerlerdir. Buralardaki topraklar, bitkilerin kolayca gelişmesini sağlarlar. Yurdumuz nehirlerinden Kızılırmak, Yeşilırmak ve Seyhanın meydana getirdiği deltalarda bereketli ovalar vardır.

DEMİR :

Bugünkü endüstrinin temelini teşkil eden madenlerden biri de demirdir. Demir, mavimtırak ve esmer renktedir. Dünyada bol bulunur. Aşağı yukarı yerkabuğu ağırlığının yirmide birini teşkil eder. 1510 derecede eriyen demir kimyada kısaca (Fe) olarak yazılır.

Kayalarda, topraklarda, bitkilerde ve hayvanların kanında demir vardır. Tabiatta saf demire pek rastlanmaz. Yalnız gök boşluğundan dünyamıza düşen göktaşları tamamiyle saf demirden ibarettirler.

Demir, nemli havada oksijen gazı ile kolaylıkla birleşir; demir oksidi olur. Biz buna pas adını veririz. Pas, ayni zamanda alevsiz bir yanmadır da.

Demir, oksitlerde ve içinde oksijen bulunduran bileşiklerde çoktur. Kırmızı toprakta, kırmızı tuğlalarda, sonbaharın kırmızı yapraklarında demire rastlamak mümkündür.

Demir; dökme demir; dövme demir ve çelik olmak üzere 3 şekilde kullanılır. Dökme demirdeki (C) karbon miktarı yüzde 3 - 3,5 kadardır. Dövme demirdeki (C) karbon miktarı ise binde

3 nisbetindedir. Çelik, kıpkızıl hale getirilmiş demirin suda, havada veya yağ içinde soğutulmasiyle elde edilir.

Bir memlekette endüstrinin kolayca gelişebilmesi için demirin varlığı daima aranır. Çevremizdeki makinaların çoğu, eşyanın büyük bir kısmı hep demirden yapılır. Dünyada Amerika, İsveç, Belçika, Fransa, İspanya, Lüksenburg gibi memleketlerde zengin demir cevherleri vardır. Memleketimizde, Divriği kasabasındaki demir madenleri işletilir. Bunlar, Karabük fabrikalarında istenen şekillere sokulur.

DEMİRBAŞ ŞARL (1682 - 1718) :

Demirbaşın asıl adı Şarl'dı. Kendisi 1682'de doğmuş, 1697'de de On ikinci Şarl ünvaniyle İsveç tahtına çıkmıştı. Atılganlığı, cesareti ve inatçılığı ile meşhurdur. İnatçı anlamında kullanılan «Demirbaş» lâkabını kendisine Türkler takmıştı. O, memleketinde «İsveç Aslanı» sanıyla anılırdı.

On ikinci Şarl, kıral olduğu zaman Rusyanın başında Deli Petro bulunuyordu. Çar Deli Petro, Danimarka ve Lehistan hükümetleriyle anlaşma yaparak İsveçe saldırma; Bu suretle İsveçlileri Baltık denizi kıyılarından uzaklaştırmak amacını güdüyordu. Tehlikeyi sezen İsveç Kıralı, önce Danimarka'ya saldırdı; Danimarka'yı barışa mecbur etti. Sonra Rus'lara döndü. Deli Petro'nun ordusunu «Narva» önünde büyük bir bozguna uğrattı. Lehistan'ı baştanbaşa zaptetti. Lehistan tahtına dilediğini kıral yaptı.Demirbaş Şarl bu zaferlerle yetinmiyordu. O, Osmanlı Türkleriyle de anlaşıp Rus Çarlığını ortadan silmek istiyordu. Fakat, o zaman Osmanlı tahtında bulunan Üçüncü Ahmet'in tereddütlü hali buna engel oldu. Nihayet Petro, Demirbaş Şarl'ı «Poltava» da sıkıştırdı; onu savaş alanından kaçmaya mecbur etti. Şarl, ancak Türk sınırlarını geçerek esir olmaktan kurtuldu.

Osmanlı Devleti, Demirbaş Şarl'ı çok iyi karşıladı. Şarl, memleketimizde yıllarca itibarlı bir konuk muamelesi gördü. Ne yazık ki İsveç Kıralı rahat durmadı. Türlü entrikalarla Osmanlı Devletini Rusya ile savaşmaya zorladı. Bu isteğinde de muvaffak oldu. Böylece 1713 tarihinde Rusya'ya savaş açtık. Baltacı Meh-

met Paşanın serdarlığındaki Osmanlı ordusu Prut nehri boylarında Rus ordusunu kuşattı.

On ikinci Şarl, memleketimizin dış politikasına karışmakta devam edince 1714 tarihinde sınırlarımızdan dışarı çıkarıldı. Hayatı daimî bir mücadele içinde geçen Şarl, Danimarka'nın bir kalesini kuşatmışken yaralanıp öldü (1718).

DEMİRCİ :

Manisa'nın kazalarından biri de Demirci'dir. Simav - Demirci dağlarının güney eteklerinde kurulan Demirci'nin nüfusu 6 bini geçer. Yüzölçümü 1384 kilometre karedir. Köyleriyle birlikte nüfusu 31 bindir. 91 adet köyü vardır. Demirci'de gelişmiş sanatların başında halıcılık gelir.

DEMİRKÖY :

Demirköy, Kırklareline bağlı bir kaza merkezidir. Nüfusu, 1500 ü bulur. Ahalisinin çoğu odunculuk ve kömürcülükle uğraşır. Tarım yapılırsa da, elde edilen ürünler ihtiyacı zor karşılar. Demirköyün iklimi, kara iklimidir. Yazları sıcak olan hava, kışın şiddetli soğuklar yapar. Kazanın 15 köyü vardır. Yüz ölçümü 1076 kilometre karedir. Bütün nüfus 7 bine yaklaşır.

DEMİRYOLU :

Demiryolu, üzerinde trenlerin gidip geldiği bir çeşit yoldur. Çelikten yapılmış olan raylar belirli bir aralıkla birbirine paralel olarak uzatılırlar. Demir hatlarla toprak arasında ağaçtan veya demirden traversler konulur. Raylar bu traverslere bağlanır. Bu traversler, rayların dağılmasını önlediği gibi, ağırlık etkisiyle toprağa gömülmelerine de engel olur. Rayların birbirine eklenen uçları biraz aralık bırakılır. Çünkü yazın sıcağıyla genişleyen demirler, bu aralıkları doldurur; böylece demiryolunun bozulmasının önüne geçilir.

Dünya üzerinde demiryolu yapımı, lokomotifin icadından sonra gelişmiştir. Demiryolları üzerindeki trenler yolcu, yük, eşya ve sair şeyler taşırlar. Bu suretle ticaretin ilerlemesine, yayılmasına sebep olurlar. İlk demiryolu 1826 da Amerikada yapılmıştı. Üzerindeki vagonları beygir çekiyordu. Bu demiryolu, taş çekmekte

kullanılıyordu. Yolcu taşımak için ilk demiryolu da, 1830 yılında İngilterede yapılmıştı. Demiryollarını mühendisler yaparlar.

Bugünün sağlam çelik rayları 1865 yılında yapılmaya başlanmıştır. Zengin devletler tek yol yerine çift yol döşerler. Çift yollu demiryollarında trenlerin geliş ve gidiş yönleri ayrıdır. Şüphesiz böyle yollarda çalışan trenler daha çabuk yol alırlar.

Türkiyede ilk olarak 1856 yılında demiryolu yapılmıştır. Bu yol Aydın demiryoludur. Önceleri çoğu ecnebi şirketlerin elinde olan demiryollarımız, bugün tamamen devletindir. Cümhuriyetin kuruluşunda 4000 km. uzunluğunda demiryolumuz varken, bugünkü demiryollarımızın uzunluğu 8000 kilometreye yaklaşmaktadır.

DEMOKRASİ :

Demokrasi, kelime mânası itibariyle «halk idaresi» anlamını taşır. Yani daha doğrusu halk için, halk içinde ve halk tarafından yönetilen bir idaredir. Nüfusu çok ve toprakları yaygın olan bugünün devletlerinde halk eski Yunanistan'da olduğu gibi, meydanlarda toplanıp, devlet idaresi için kararlar alamaz. Bunun için halk; işlerinin görülmesi gayesiyle kendi arasından vekiller, yani mebuslar seçer. Bu mebuslar belirli bir süre içinde memleketi, kendilerini seçen halk adına idare ederler. Tabiî milletin arzusuna uymak şartiyle.

Demokrasi idaresinde memleket, halk çoğunluğunun arzusuna göre idare edilmekle beraber, azınlığın fikirlerine de saygı gösterilir. Halbuki; Monarşik idare, devletin tek kişi tarafından keyfe göre idaresi demektir. Oligarşik idare ise, milletin küçük bir azınlık tarafından yönetilmesidir. Böylece, idarelerin en iyisi veya en az mahzurlusu hiç şüphe yok ki, demokrasi idaresidir. Yalnız Cümhuriyetle demokrasinin birbirine karıştırılmaması lâzımdır. Bazı cümhuriyet idarelerinde demokrasi olmadığı gibi, bazı kırallıklar da tam demokrasi ile yönetilen devlet idareleridir. Meselâ İngiltere ve İsveç kırallıklarında hakikî bir demokrasi mevcuttur.

Demokrat memleketlerde partiler vardır. Partiler, kendile-

rini millete beğendirip seçimlerde Meclis çoğunluğunu kazanmaya çalışırlar. Bir seçim süresinde Mecliste mebusların çoğunluğunu kazanan partiye İktidar Partisi, azınlıkta kalan partiye de Muhalefet Partisi adları verilir. Demokrasinin ilk şartı, serbest ve baskısız seçimlerdir.

Bizde seçim devresi 4 yıldır. 21 yaşını dolduran ve seçim hakkına sahip olan kadın ve erkek vatandaşlar serbestçe oylarını kullanırlar. Sevgili Atatürkün kurduğu Cümhuriyetimiz zamanla gelişmiş, hele 14 Mayıs 1950 seçimleriyle tam demokratik bir hale gelmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye Cümhuriyeti, dünyanın en demokrat milletleri safında yer almıştır.

DENGE :

Cisimlerin düşmeden durmalarına denge denir. Dengenin var olabilmesi için, cismin ağırlık merkezinin dayanma yüzeyi içinde bulunması gerekir. Cismin ağırlık merkezi, cismin dayanma yüzeyi dışına çıkarsa denge bozulur; cisim durumunu değiştirir.

Başlıca üç çeşit denge vardır:

1 — Kararlı denge. Çekülün ipinden tutup sallasak, biraz sonra sallantı durur. Çekülümüz yerçekimi doğrultusunda hareketsizleşir; dengesini bulur. Bu şekilde dengeye kararlı denge denir.

2 — Kararsız denge. Cisim, ağırlık merkezinin altında yalnız bir noktaya dayanıyorsa, en küçük bir hareket bu dengeyi bozar. Bir daha da cisim, kendi kendine eski halini bulamaz. Kurşun kaleminin düz bir yerde dikine durdurulması gibi. Bu şekildeki dengeye kararsız denge adı verilir.

3 — Daimî denge veya bozulmaz denge. Her durumda bozulmayan dengeler, bozulmaz dengelerdir. Bir eksen etrafında dönen araba tekerleği, her durumda dengesini muhafaza edebilir. Ayrıca masanın duruşu, otomobilin duruşu gibi... Dengeler hep bozulmaz dengelere birer misaldir.

DENGELER (BEDEN EĞİTİMİ) :

Beden eğitimi derslerinde, daha ilk devreden itibaren denge hareketlerine geniş yer vermek icabeder. Bunun için de, 1. 2. 3.

sınıflar çocuklarına hafif, kasal çalışmayı gerektiren ve basit âletlerle tekrarlanan hareketler yaptırılır. Top oyunları, tırmanmalar, çerçeveden geçmek gibi. Oyunlar da, çoğunlukla denge oyunları arasından seçilir. Çömelme durumunda yarışlar, birbirini halkadan atma, horoz dövüşü bu oyunlara gösterilecek başlıca misallerdir.

Çocuklar denge yürüyüşlerine de alıştırılır. Denge yürüyüşleri yapılırken top oyunlarına da yer verilir. Hattâ, baş üzerinde düşürmeden ağırlıklar taşınır. Yalnız, bu ağırlıkların vücut kilosunun altıda birinden çok olmaması şarttır.

Denge hareketleri hem zihni, hem kasları, hem de bütün bedeni çalıştırır.

DENİZALTILAR :

Bu gemiler ince uzun, balık biçiminde gemilerdir. Deniz yüzünde de, deniz altında da gidebilirler. Diğer gemiler gibi pervaneleri ve dümenleri vardır. Denize dalabilmek için su sarnıçları bulunur. Bunlara deniz suyu dolunca gemi ağırlaşır ve suyun altına iner, ve su altında yoluna devam eder. Deniz içinde dengesini kaybetmemesi, devrilmemesi veya ters dönmemesi için de ayrıca tertibatı vardır.

Su yüzüne çıkmak isteyen geminin sarnıçlarındaki fazla su, hava tazyikiyle derhal boşaltılır. Gemi yavaş yavaş suyun yüzüne çıkar.

Denizaltı, su içinde giderken, su üstündeki gemileri veya herhangi bir şeyi görebilmek için «periskop» denilen bir âleti kullanılır. Bu âlet, aynalardan ve birtakım merceklerden meydana gelmiş bir cins teleskoptur. Teleskopa benzeyen bu periskop, denizaltının üzerindeki uzun bir direğin ucunda bulunur. Diğer ucu da geminin içindedir. Gemi, su altına indiği zaman, direğin ucu su üstünde bırakılır. Gemi içindeki diğer uçtan bakıldığı zaman, su üzerindeki gemiler olduğu gibi görülebilir.

Denizaltı gemisi, bir savaş gemisidir. Deniz savaşlarında düşman zırhlılarını, torpidolarını, nakliye gemilerini batırmak için kullanılır. Torpil veya torpido denilen bir cins silâh kulla-

nılır. Bu torpilleri deniz içinde iken de düşman gemisine atabilir. Ayrıca topları ve makineli tüfekleri de vardır. Deniz yüzüne çıktığı zaman bunları kullanır.

DENİZLER :

Yerkabuğunun çukurlarını dolduran geniş tuzlu sulara deniz denir. Denizler karalardan daha geniş yer kaplarlar. Karaların yüzölçümü 149 milyon kilometre kare iken, denizlerin alanı 361 milyon kilometre karedir.

Denizler en çok güney yarım küresinde toplanmıştır.

Kıtaları birbirinden ayıran denizlere Okyanus adı verilir. Kıyıdenizler kıtaların kenarlarında bulunurlar. Karaların içine sıkışan denizler de içdenizlerdir.

Denizleri tuzlu hale sokan, denizlerin altındaki tuz madenleriyle nehirlerin taşıdığı tuz ve maden eriyikleridir. Denizlerde tuzluluk derecesi, ortalama olarak binde (35) tir. Bu orana göre, 1000 gram deniz suyunda 35 gram tuz var demektir. Fakat güneşin tesiri, denizlere boşalan tatlı suların azlığı veya çokluğu, tuzluluk derecesini bazan azaltır; bazan da çoğaltır. Umumiyetle buharlaşmanın az olduğu kutup denizleriyle, içine çok nehirlerin boşaldığı denizlerde tuzluluk miktarı binde on, hattâ binde 5 e kadar düşebilir. Meselâ Baltık denizindeki Botni körfezi suları binde 5 oranında tuzludur. Sıcak bölge denizleriyle tatlı su alamıyan denizlerde bu nisbet çok defa binde 40 ı bulur. (Şap denizinde binde 41 dir.) Deniz tuzlarının çoğu klor sodyum adı verilen âdi tuzdur.

Denizlerdeki derinlikler, karalardaki yüksekliklerden daha fazladır. Dünyanın en yüksek yeri Everest tepesinin 8882 metre yüksekliğine karşılık Filipin adalarının kuzey doğusundaki derinlik (Emden Çukuru) 10,430 metreyi bulur.

DENİZLERDEN NASIL FAYDALANIYORUZ ?

Tarihi incelersek, medeniyetlerin daima su boylarında veya deniz kenarlarında geliştiğini görürüz. Hele medeniyet merkezleri olan büyük şehirlerin çoğu hep deniz kıyılarında bulunur-

Denizlerden pek çok şekilde faydalanmaktayız. Şimdi bunları kısa kısa gözden geçirelim.

a) Denizler, iklim üzerine etki yaparlar. Ayni paralel daire üzerinde iki memleket düşünelim. Bunlardan biri deniz kenarında, diğeri de denizlerden çok uzakta bulunsun. Şüphesiz ki, deniz kenarında bulunan memleketin iklimi, diğerine nazaran daha ılımandır. Çünkü, denizler bir soba vazifesi görürler. Karalara göre daha geç ısınırlar, daha geç de soğurlar.

b) Ticaret bakımından da denizlerin önemi büyüktür. Dünyada en önemli, en ucuz yollar deniz yollarıdır. Denizler, insanlara büyük bir taşıma kolaylığı sağlar. Pek eski çağlardan beri, insanlar, deniz taşıtlarından faydalanmışlardır. Eskiden yelken ve kürekle yol alan gemiler kullanılırdı. Bugün, son sistem transatlantikler, modern vapurlar işe yaramaktadır. Gemicilik ve kuytu limanların varlığı memleket ekonomisi üzerine büyük bir tesir yapar.

c) Deniz kıyılarına bol yağmur yağar. Buharlaşmaların çoğu denizlerde olur. Yağmur bulutları, denize yakın karalara ve dağların denize bakan yamaçlarına bol yağmur yağdırırlar.

d) Denizlerin tuzundan da faydalanmaktayız. Kullandığımız tuzun büyük bir kısmı denizlerden çıkarılır. Türkiyede mevcut tuzlaların en değerlilerinden biri, Ege kıyılarımızda yer alan Çamaltı tuzlasıdır.

e) Denizler balık vesair yaratıklariyle de bize istifadeli olurlar. Denizlerden avladığımız balıklar en kıymetli besinlerimiz arasındadır. Balıklar besin olarak avlandığı gibi, çeşitli işler için de yakalanırlar. Süngercilik, inci avcılığı deniz kumundan ve çakıllarından faydalanma hep denizlerin bize bahşettiği zenginliklerdir.

f) Memleket savunması bakımından denizlerin büyük avantajı vardır. Denizler, dağlar gibi tabiî engellerdir.

DENİZLERİMİZİN ZENGİNLİĞİ :

Yurdumuzu çeviren denizler çeşitli zenginliklerle doludur. Dünyanın en lezzetli balıkları yurdumuz kıyılarında avlanır. Bu

balıklar, çeşit bakımından da büyük bir zenginlik gösterirler. Karadeniz kıyılarımızda hamsi avcılığı çoktur. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında mevsim balıkçılığı yapılır. Değişik mevsimlere göre hamsi, izmarit, istavrit, kefal, lüfer, palamut, torik, barbunya, mercan, istakoz vesaire gibi avlar tutulur.

Balık bakımından Ege ve Akdeniz kıyılarımız da hayli zengin sayılır. Hele, Ege ve Akdeniz kıyılarında sünger avcılarına rastlamak ta pek mümkündür. Ayrıca, denizlerimizden bol miktarda tuz da elde olunmaktadır. Çamaltı tuzlasında olduğu gibi...

DENİZLİ :

Denizli, batı Anadolu bölgesinde bulunan bir vilâyetimizdir. Yüzölçümü 10991 kilometre karedir. Nüfusu 340010 kişidir. Vilâyet merkezi olan 22029 nüfuslu Denizli şehri, denizden 450 metre yükseklikdedir. İçinden çıkan demiryolu İzmir - Eğridir hattına bağlıdır. İzmire olan uzaklığı 261 kilometreyi bulur.

Bol suların suladığı vilâyet topraklarında tahıl, çeşitli meyva, susam, haşhaş yetiştirilir. Küçük baş ve koca baş hayvanlar beslenir. El tezgâhlarında dokumacılık, halıcılık ve debbağlık oldukça gelişmiştir. Son zamanlarda da şehirde büyük bir iplik fabrikası yapılmaktadır.

Acıpayam, Buldan, Çal, Çivril, Sarayköy ve Tavas Denizliye bağlı kaza merkezleridir.

DEPREM (Sebepleri, korunma çareleri ve Türkiyede deprem bölgeleri) :

Yer kabuğunun sarsıntı ve çöküntülerine *deprem* denir. Depremler;

1 Tektonik (çökme) depremleri.

2 Volkanik ((yanardağ) depremleri olarak ikiye ayrılırlar.

Dünya içindeki mağma ve sima kısımlarının gittikçe soğuyup ufalması üzerine toprak tabakaları altında büyük boşluklar vücut bulur. Desteksiz kalan toprak zamanla çöker. Böylelikle de büyük depremler olur. Bu depremlere Tektonik depremler adı verilir. Bazan yer altında bulunan mağaraların çökmesiyle de yine tektonik depremler husule gelir. En büyük ve en korkunç

depremler, tektonik depremlerdir. Geniş bir alanda, büyük kayıplara sebebiyet verirler.

Yanardağ depremleri, yanardağ bölgelerinde olur. Mağmanın yer kabuğuna basınç yapması, yanardağ depremlerinin asıl sebebidir.

Depremler: a) Dikey sarsıntı; b) Yatay sarsıntı; c) Dalgalı sarsıntı olarak 3 şekilde göze çarparlar.

Depremlerden korunma çareleri :

Depremlerden korunma çareleri şunlardır:

a) Deprem bölgelerinden uzaklaşmak.

b) Depremlerde yıkılmıyacak şekilde yapılar kurmak.

c) Evleri kumsal araziye değil, kayalar üzerine kurmak,

(Bak: Türkiyede deprem bölgeleri).

DEREBEYLİK :

Derebeylik (Feodalite), orta zamanlarda, Avrupada çok görülen bir idare şeklidir. Derebeyi (Feodal) ya bir kabîle reisi veya kendi kılıcı kuvvetiyle başa geçmiş veyahut da kıralın sevgisini, güvenini kazanmış bir insandı.

Derebeyler şatolarda otururlardı. Şatolar; dağların tepelerinde yapılmış, etrafı surlarla ve hendeklerle çevrili sağlam yapılardı. Şatodan dışarı çıkmak için demir kapılardan geçmek icabederdi. Savaş zamanında bu kapılar kapanır, hendeklerin üzerindeki köprüler kaldırılırdı. Askerler surların üzerinde ok, mancınık, kılıç ve balta gibi silâhlarla şatoyu korumaya çalışırlardı.

Derebeyliğin kurulma sebepleri çeşitlidir. Şimdi kısaca bunları birer birer inceleyelim:

1 — Eski zamanlardaki kuvvetli kırallıkların zayıflaması. Kıralın nüfuzu azalıp, kırallık kuvvetten düşünce, kıralın buyruğunda olan komutanlar, kabîle reisleri bağımsızlıklarını ilân ettiler.

2 — Milâdın 5 inci yüzyılında, Hazer Denizinin kuzeyinden Avrupaya doğru Batı Hun Türklerinin büyük akınları başlamıştı. Bu akınlar Avrupa milletlerini yerinden etti. Dolayısiyle bü-

yük imparatorluklar sarsıldılar; derebeyliklere bölündüler.

3 — Göçmen kabîleler zamanla muayyen bir toprağa yerleştiler; tarım işleriyle uğraşmaya koyuldular. Bu kabîlelerin reisleri de derebeyi oldular.

4 — Küçük toprak sahipleri kendilerini düşman akınlarından korumak amaciyle büyük toprak sahiplerinin idaresine girmeyi kabul ettiler.

5 — Zenginler, satın aldıkları geniş çiftliklerini kölelere işletiyorlardı. Bu hal de derebeyliğin doğmasına sebep olmuştu.

İşte, bu ve buna benzer sebeplerle kurulan derebeylikler, Orta Çağlarda uzun yüzyıllar saltanat sürdüler. O zamanlar ateşli silâhların gelişmemiş olması, derebeylik idaresini kolaylaştırıyordu. Derebeyler kendi idarelerindeki toprağın sahibiydiler. Bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar da derebeyin buyruğuna bağlı esirlerdi. Bilhassa bu hale Roma idaresinde kolayca rastlarız. Ama, bazı derebeyliklerde, halk derebeyi için çalışır; derebeyi için asker olur; tarım yapar; fakat derebeyin esiri olmazdı. Yani, kısmen hürriyetine sahip bulunurdu.

Derebeyler, kendilerinden daha kuvvetli derebeylere bağlıydılar. En büyük derebeylere (Vasal) denilirdi. Vasallar da kralın emrindeydiler.

Haçlı savaşlarının sonunda Avrupalıların Müslüman - Türklerden barutu öğrenmeleri, derebeylik idaresinin yıkılma sebeplerinden biri oldu. Barutu toplarda kullanan krallar veya zengin derebeyler şatoları zahmetsizce yıktılar; derebeylikleri yavaş yavaş ortadan kaldırdılar. (Türklerde, derebeyliği, Timar, Zeamet ve Has kelimelerinde inceliyeceğiz.

DERECE: (Bak: Termometre ve açı) :

DERGİLER :

Politika, edebiyat, san'at kollarında bilgi veren yazıları neşreden ve haftada, 15 günde yahut ayda çıkan mecmualara dergi adı verilir. Minik öğrencilerin her hafta severek aldıkları «Beni Oku» da güzel bir dergidir.

Kahramanlık Hikâyeleri

DEMİRKAZIK YUNUS BEY

Plevne'nin şanlı kahramanlarından biri de, «Demirkazık Yunus Bey» di. Rütbesi albay olan bu kahramanımıza Demirkazık adını, Ruslar vermişti.

Yunus Bey, bir avuç yiğitle, sürü halinde koşan düşmanı durdurmuş; ileri adım attırmıyordu. Yunus Beyin bulunduğu mevziin önü; Rus leşleriyle dolmuştu. Bazan bire elli, bize yüz olarak döğüşülüyordu. Türk'ün parlayan süngüsü, gökleri titreten «Allah! Allah!» nidâları, Rusları sindirmeye kâfi gelmişti.

Ne bahasına olursa olsun, bu siperleri alamıyan düşman, tabyamıza «Demirkazık tabyası», bu tabyanın yılmaz komutanına da «Demirkazık Yunus Bey» adını verdi.

Yunus Bey, kuşatmayı parçalamak için hücuma kalktı. Düşman çemberini yarmak üzereyken yaralandı. Biraz sonra da şehitlik mertebesine ulaştı.

Tarihi Fıkralar

MÜSTECİP ONBAŞI

Çanakkale savaşındaydı. Bir sabah, güneşin ilk ışıkları Boğazın tepelerini aydınlatırken, denizde bir şeyin gittiği görüldü. Bu, bir denizaltı periskopuydu. Sahile yakın sularda gidiyor, Boğazı geçmiye çalışıyordu.

Müstecip Onbaşı, vakit geçirmeden topbaşı etti. Periskopa nişan aldı. Biraz sonra da denizaltı suyun yüzüne çıkmak zorunda kaldı. Güverteye çıkan Fransızlar, beyaz bayrak sallayarak teslim işareti verdiler. Böylece, bir Onbaşımız, bir Fransız denizaltısını kolayca haklayıvermişti.

Gülüyorum

SEBEP

Öğretmen Acara sordu:

— Ağaç niçin dikilir, söyle bakalım Acar?..

Acar cevap verdi:

— Yerde yatık durması iyi olmaz da onun için dikilir öğretmenim!...

ELİNİ SÜRMEMİŞ!

Öğretmen — Acar, atomu kim parçaladı?

Acar —

Öğretmen — Söylesene Acar! Kim parçaladı?..

Acar — Bana hiç sormayın öğretmenim. Ben ona elimi bile sürmedim!..

AKISAN CEP ANSİKLOPEDİSİ
HAFTALIK MECMUA
Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden : **ALİ RIZA AKISAN** - Teknik Sekreter: **EJDER AKISAN** - Yayımlıyan: **AKISAN YAYINEVİ**: İstanbul, Nuruosmaniye Cad. No. 57/1 - Her türlü müracaat ve para gönderme adresi :
AKISAN YAYINEVİ.
Basıldığı yer : ERCAN MATBAASI — İstanbul.
Bu ansiklopediyi muhtelif yabancı dil bilen ve ansiklopedi işiyle uğraşan salâhiyetli yazarlar ve öğretmenler hazırlamaktadır.
11 Şubat 1955, Cuma — Sayı: 20 — Fiyatı: 15 Kuruş.